

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Јелена Д. Капустина

**СТАРА СРПСКА ФИЛОСОФСКА
ТЕРМИНОЛОГИЈА –
ПОКУШАЈ АНАЛИТИЧКЕ СИСТЕМАТИЗАЦИЈЕ**

Докторска дисертација

Београд, 2016

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

Jelena D. Kapustina

**THE OLD SERBIAN PHILOSOPHICAL
TERMINOLOGY –
AN ATTEMPT OF ANALYTICAL
SYSTEMATIZATION**

Ph.D. Thesis

Belgrade, 2016

Подаци о ментору и члановима комисије

Ментор:

академик Александар Лома,
Филозофски факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

проф. др Јасмина Грковић-Мејџор,
дописни члан САНУ,
Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

проф. др Александар Поповић,
Филозофски факултет Универзитета у Београду

доц. др Дарко Тодоровић
Филозофски факултет Универзитета у Београду

доц. др Сандра Шћепановић
Филозофски факултет Универзитета у Београду

Стара српска философска терминологија – покушај аналитичке систематизације

Резиме:

Предмет овога рада је покушај систематизације старе српске философске терминологије на основу анализе најугицајнијих философских и теолошких списа српске редакције из 14. века – *Ареопагитског корпуса* Дионисија Ареопагита, *Лествице* Јована Синајског и *Дијалектике* Јована Дамаскина. Стварање словенске философске термилошке номенклатуре започето је још делатношћу Словенске браће, који су и творци темељних словенских философских појмова, попут „слова“, „природе“, „суштине“, „својства“, „идеје“, „појма“ и других. Захваљујући преводилачком поступку карактеристичном за словенско средњовековље, којим се текст не само лексички него најчешће и синтактички преносио *ad litteram*, ми данас имамо на располагању богат репертоар преведеница, при чему је већина словенских именица с апстрактним значењем по пореклу калк. Таква философска терминологија била је веома стабилна, широко стандардизована и разумљива у читавом словенском свету и у готово неизмењеном виду трајала је више векова, све док је словенски остајао званични књижевни језик у Србији. Реформе Вука Караџића високи српски језик испразниле су од свих термина теолошког и философског садржаја и изоловале га од културних токова *Rex Slavia Orthodoxa*. Превођењем *Ареопагитског корпуса*, *Лествице* Јована Синаита и *Дијалектике* Јована Дамаскина на словенски језик пренета су сва три главна термилошка система античке философске традиције, платоновски, стоички и аристотеловски, и њима одговарајући философски глосари – мистички, етички и логичко-онтолошки. Највећи број философских појмова који су до

данас сачували стари облик у далеко већој мери припада уско теолошкој него филозофској тематици, што и објашњава њихову очуваност на простору српског језика, у којем и данас траје жива традиција специфичне теолошке техничке терминологије.

Кључне речи: *Ареопагитски корпус, Лествица, Дијалектика,* српскословенски језик, филозофска терминологија, теологија.

Научна област: историјске, археолошке и класичне науке

Ужа научна област: класичне науке

The Old Serbian Philosophical Terminology – an Attempt of Analytical Systematization

Summary:

The aim of this Ph.D. thesis is a basic systematization of the old Serbian philosophical terminology, based on the analysis of the most influential philosophical and theological texts of the Serbian redaction of the Old Church Slavonic language from the 14th century – *the Corpus Areopagiticum* by Dionysius the Areopagite, *the Ladder of Divine Ascent* by John Climacus and *the Philosophical Chapters* by John the Damascene. Some of the fundamental Old Slavonic philosophical terms (such as “nature”, “essence”, “specific property”, “idea”, “term” etc.) were created as early as in the 9th century within the frames of St. Cyril and Methodius’ translation work. Due to the translation technique characteristic of the Slavonic Middle Ages, by which a text used to be translated ad litteram both on lexical and syntactical level, today we have got a rich repertoire of loan-translations, and the majority of the Slavonic nouns with abstract meaning originally are calques. Such philosophical terminology was very stable, widely standardized and understandable throughout the whole Slavonic world, and for many centuries it existed in an unchanged form, for as long as the Old Church Slavonic language used to be the official literature language in Serbia. The language reforms of Vuk Karadžić eliminated all terms of theological and philosophical content from the high Serbian language, which thus got isolated from the cultural streams of the Pax Slavia Orthodoxa, to which it naturally belonged. Through the translations of *the Corpus Areopagiticum*, *the Ladder of the Divine Ascent* by John Climacus and *the Philosophical Chapters* by John the Damascene, the three main terminological systems of the ancient philosophical tradition (the Platonic, Stoic and Aristotelian ones), and

at the same time their philosophical glossaries (the mystical, ethical and logical-ontological ones), were transferred into the Slavonic language. The predominant number of the philosophical terms, which have remained in use until the present time, belong more to the theological area than to the philosophical one, which explains the fact that they are so well preserved in the Serbian language with its living tradition of a specific theological technical terminology.

Keywords: *the Corpus Areopagiticum, the Ladder of the Divine Ascent, the Philosophical Chapters, the Old Serbian Slavonic language, philosophical terminology, theology.*

Садржај

Увод	10
I Философско наслеђе антике и Византије у старој српској књижевности	14
§ 1. Философија у Византији.....	14
§ 1. 1. Класична философија у Византији.....	19
§ 1. 2. Византијска (патристичка) философија у Византији и преображај античке философске терминологије.....	20
§ 2. 1. Рецепција античке философије у старој Србији.....	28
§ 2. 2. Рецепција византијске философије у старој Србији.....	33
§ 3. Терминолошка творба у старим српским философским преводним текстовима.....	37
II	
§ 1. Платонистички термилошки систем.....	40
§ 1. 1. <i>Ареопагитике</i>	40
§ 1. 2. Рукописно наслеђе и преводи <i>Ареопагитика</i>	47
§ 1. 3. Словенски преводи <i>Ареопагитика</i>	49
§ 1. 4. Српски превод <i>Ареопагитика</i>	53
§ 1. 5. Основни философски појмови у старосрпском преводу <i>Ареопагитика</i> ...	55
§ 1. 6. Глосар.....	171

§ 2. Стоички термилошки систем.....	195
§ 2. 1. <i>Лествица</i> Јована Синаита.....	195
§ 2. 1. 1. Рукописно наслеђе и преводи <i>Лествице</i>	200
§ 2. 1. 2. Словенски рукописи <i>Лествице</i>	201
§ 2. 1. 3. Српски рукописи <i>Лествице</i>	203
§ 2. 2. Основни философски појмови у старосрпском препису <i>Лествице</i>	205
§ 2. 3. Глосар.....	248
§ 3. Аристотеловски термилошки систем.....	261
§ 3. 1. 1. <i>Дијалектика</i> Јована Дамаскина.....	261
§ 3. 1. 2. Рукописно наслеђе и преводи <i>Дијалектике</i>	264
§ 3. 1. 3. Словенски преводи <i>Дијалектике</i>	265
§ 3. 1. 4. Српски превод <i>Дијалектике</i>	269
§ 3. 2. Основни философски појмови у старосрпском преводу <i>Дијалектике</i> ...	272
§ 3. 3. Глосар.....	305
Закључак.....	325
Извори и литература.....	329
Биографија аутора.....	349

УВОД

Најранија историја српске философске традиције постала је предмет посвећенијег интересовања у српској науци тек последњих неколико деценија, што је у највећој мери заслуга Слободана Жуњића и његовог поновног откривања, философско-историјске контекстуализације и осмишљавања српскословенског превода *Дијалектике* Јована Дамаскина.¹ До тад је најстарији слој нашег философског наслеђа из немањићке епохе сматран или културно-историјски недовољно релевантним и вредним, или је разматран тек као део „предисторије богате националне књижевности, али не и као самодовољна појава“ (Турилов 2012: 183-184), без обзира на то што је та предисторија трајала макар троструко дуже од саме историје којој претходи. Због тога је тај огромни масив културног наслеђа старе Србије у далеко већој мери представљао предмет интересовања историчара књижевности него историчара философије.

У томе рана српска философија дели судбину, рецимо, руске философије препетровског времена² (Миљков 2010: 190), којој је, у складу са стереотипима нововековне западне филозофске мисли, такође одрицана не само било каква самобитност, него чак и најпримитивније клице философског

¹ Преломним тренутком у историографији српске философије може се сматрати Жуњићев рад „Развој српске филозофске терминологије“ (Жуњић 1983).

² Михаил Громов је главни представник прве генерације руских философа медијевиста који су се посветили поновном откривању средњовековног словенског философског наслеђа. Прву руску монографију на ту тему представља његова кандидатска дисертација „Древнерусская философия XI–XIV вв.“, одбрањена 1977. године.

мишљења.³ Јасно је да се то објашњава тиме што се средњовековна философија не уклапа у уобичајене критеријуме философирања, према којима се философија дефинише као наука о општим законитостима постојања и мишљења и појмовно-логичко промишљање о бићу и познању, које је паралелно религији на начин на који је знање паралелно вери.

При том, философска компонента се за све време средњовековља није изгубила ни на Западу, него је само попримила теолошку љуштуру, што је, уосталом, и представљало специфичност дате епохе (Миљков 2012: 4). Теологија се, користећи се инструментаријем секуларне философије, такође бавила вечним питањима бића и могућностима и начинима познања. Тако је, према неким оценама, „читава средњовековна европска философија“ (из које се родила савремена европска философија), „у основи нека врста паразитског (христијанизованог) израштаја на тековинама античке филозофске мисли“ (Жуњић 2003: 240).

Након промене културног модела и прихватања западних просветитељских мисаоних образаца философија је испражњена од теолошког садржаја, упркос томе што су се практично сви велики антички Оци философије пре свега бавили префилософском метафизичком проблематиком и питањима божанског.

Премда је словенски философски појмовник, који је почео да се формира од тренутка када је на словенски преведена реченица из првог стиха

³ Најпрезривију карактеристику интелектуалног и духовног живота Старе Русије дао је руски филозоф Густав Шпет, који је као главну одлику тога периода навео „невегласије“ (неукост) и варварство, „због чега се Русија може сматрати физички зрелом, али интелектуално заосталом“. Он то објашњава фаталном чињеницом да је увођење богослужења на словенском језику одсекло Русију од благотворних токова културне традиције антике и на универзитетима образованог латинског Запада (Брянник 1994: 8).

Јеванђеља по Јовану „искони бе слово“, добрим делом био изграђен још у бугарском тзв. Златном веку (у 9. и 10. веку), односно читава два или три века пре него што су Срби уопште почели да се интензивније укључују у византијске културне токове, и Срби су дали значајан допринос изградњи философске мисли у средњовековном словенском свету. Део философског идејног фонда на српскословенском језику забележен је још у *Законоправилу* Светога Саве, у које је преко превода Дамаскиновог *Извора знања* унет део о тзв. јересима, односно учењима из *Возглављенија*⁴ Епифанија Кипарског. Ипак, за српску философску мисао посебно плодотворан био је 14. век, који је обележен двама подухватима од изузетног духовног и интелектуалног значаја за читав словенски свет – са једне стране превођењем *Ареопагитског корпуса*, а са друге превођењем *Дијалектике* Јована Дамаскина на словенски језик. Тиме је словенски свет добио прилику да се упозна са најзначајнијим философским терминолошким системима античког и христијанизованог света – платонистичким и аристотеловским.

За то што је високи српски језик „ослобођен“ од свих термина философског и теолошког садржаја и за то што је неповратно прекинута наша веза са некадашњом аутентичном српском и словенском философском терминологијом заслуга припада, пре свега, реформама Вука Караџића, које су водиле и постепеној латинизацији новије српске философске терминологије. Она је готово у потпуности, заједно са формама мишљења, преузета према западним узорима – немачким, енглеским и француским, и коначно је санкционисана у 20. веку, понајвише захваљујући ангажману класично образованих философа-преводаца. Ипак, премда најранији српски философски језик јесте потекао из преводне литературе, ни за

⁴ PG. 42, 833-886. О томе да је текст spurium в. Holl 1910.

самостално философирање на српском језику не може се рећи да је посебно допринело формирању наше националне философске терминологије (по неким проценама, у данашњем српском философском речнику преко 80% речи латинског је порекла – в. Жуњић 1983: 241). Та чињеница посебно добија на тежини ако се сетимо да је стара словенска философска терминологија била читав век и по старија од старовисоконемачке,⁵ па је ипак доживела другачију судбину.

Без обзира на то што је у питању била не оригинална него посредована литература, за њен утицај на образовање и формирање и језика и светоназора генерација читалаца никако се не може рећи да је мањи него утицај који су остварили доцнији, нововековни и новији, покушаји самосталног философирања на српском језику. То је била литература захваљујући којој се рађа теоретско мишљење код Словена, формирају и усвајају основне појмовне категорије и философеме, шире интелектуални и духовни хоризонти средњовековног словенског човека и, најзад, формира самобитни научни језик с развијеном апстрактном терминологијом, те је зато таква врста културне заборавности, ако не и директно штетна, у најмању руку неправедна.

Будући да је тему оваквих размера немогуће исцрпно обрадити без мултидисциплинарног (философског, теолошког, филолошког, текстолошког, аксиолошког, херменеутичког) приступа, овај рад би представљао покушај неке врсте инвентаризације и начелне синтезе старосрпског философског термилошког корпуса, пре свега на основу три најкрупнија и најзорнија списа средњовековне словенске философске писмености – *Корпуса Дионисија*

⁵ Ново издање дела опуса Ноткера Тевтоника: Notker der Deutsche. *Die Werke*. Neue Ausgabe. Hg. v. Tax, Petrus W. / King, James C. Band 1A: *Notker latinus zu Boethius, »De consolatione Philosophiae«*, de Gruyter, Berlin 2008.

Псеудо-Ареопагита, *Лествице* Јована Синаита и *Дијалектике* Јована Дамаскина.⁶

I Философско наслеђе антике и Византије у старој српској књижевности

§ 1. Философија у Византији

Византијска философска традиција све до средине 20. века представљала је практично потпуно неистражену област⁷, за разлику од средњовековне латинске философије. До данас чак не постоји консензус ни око тога шта је заправо предмет византијске философије и који су критеријуми за успостављање демаркационе линије између теолошких и строго философских

⁶ За потребе овога рада и за начелну синтезу старе српске философске терминологије размотрена су само наведена три рукописа, као најрепрезентативнија, док не мање интересантан философски језик беседа Григорија Паламе из дечанског кодекска № 88, *Диоптра* Филипа Монотропа, *Шестоднев* Василија Великог и *Припреме* Теодора Раитуског остају као тема неких будућих истраживања.

⁷ Аутори првих радова о философском садржају византијских теолошких текстова су George Leonard Prestige (*God in Patristic Thought*, London 1936, 2nd ed. 1952) и Harry Austryn Wolfson (*The Philosophy of Church Fathers. Faith, Trinity, Incarnation*, Cambridge, Mass. - London, 1956, 3rd ed., revised 1970), док је први преглед византијске философије сачинио Василије Татакис (*La philosophie Byzantine*, Paris 1959; постоји и грчки превод, допуњен богатом библиографијом радова из дате области: Τατάκης Β. Ν, Η Βυζαντινή φιλοσοφία, Αθήνα 1977). Термин „византијска философија“ у науци је официјелно прихваћен и на светском нивоу од 1975. године, одлуком Комисије Société Internationale pour l'Etude de la Philosophie Médiévale (Олео 2000).

текстова.⁸ Неки историчари философије, попут Линоса Бенакиса, византијском философијом у строгом смислу називају теоретску дисциплину аутономну од религијских утицаја, насталу на темељима античких философских школа (Бенакис 2004: 28-36).⁹ Слободан Жуњић и Илија Марић сматрају да и паганско и хришћанско мишљење у једнакој мери припадају византијској духовној традицији будући да су изражена истим језиком и у оквирима истих појмовних категорија, иако византијску теолошку мисао не идентификују са философијом у строгом смислу речи (в. Марић 1989, Жуњић 1996).¹⁰ Георги Капријев, Владан Перишић и Богољуб Шијаковић, као хришћански оријентисани философи, инсистирају на томе да ни теологији не треба одрицати статус пуноправне философске дисциплине (Каприев 2011, Перишић 1984, Шијаковић 1996). Катерина Иеродиакону сматра да је, приликом изучавања византијске интелектуалне историје, успостављање оштре разлике између теологије и философије не само непродуктивно, него вероватно и контрапродуктивно с обзиром на чињеницу да је још увек велики број релевантних текстова из тога периода неиздат или издат супстандардно, због чега се премало зна да би се пружили било какви одређенији одговори на фундаментална питања везана за тај период (Ierodiakonou 2011: 1).

⁸ Оцене Карла Крумбахера (Krumbacher 1897: 428) и Херберта Хунгера (Hunger 1958: 15), по којима нема говора ни о каквој философији у Византији где је метафизика представљала област искључиво теолошких ингеренција, све мање су релевантне након доприноса Герхарда Подскалског истраживањима специфичне позиције теологије у византијској култури (Podskalsky 1977). Хунгер је доцније променио мишљење и заинтересовао се за односе теологије и философије у Византији (Hunger 1978: 4-62).

⁹ Према Бенакисовом мишљењу, аутентична византијска философија појављује се тек од Фотија и Арете, са рађањем византијског хуманизма (Benakis 2005: 1).

¹⁰ Теологија је у времену пре Аристотела такође сматрана философском дисциплином, код Аристотела је називана првом философијом, а у касној антици чак и најфилософскијим делом философије (Ierodiakonou 2002: VII).

Герхард Подскалски је у својој књизи *Theologie und Philosophie in Byzanz* (1977) увео нови приступ одређивању границе између византијске теологије и философије, изражен појмом "Methodenstreit", сматрајући да чисто терминолошки критеријум није довољан за процену да ли неки текст припада философској или теолошкој литератури, већ да то зависи од метода којим се користио његов аутор. Тако би дијалектичност аргументације (дијалектички, односно спекулативни силогизам) указивала на преовлађујући философски карактер текста, а антидијалектичност (аподиктичка силогистика) на теолошки.

Посебну позицију заузимају они који византијском философијом називају искључиво источну хришћанску теологију.¹¹

У сваком случају, неспорно је да су, без обзира на то што философија у Византији заиста никада није чинила монолитну интелектуалну или идеолошку традицију, мислиоци тога периода разматрали нека аутентично философска питања, а чињеница да су та питања поникла у контексту хришћанске доктрине не чини их мање философичним. То су питања порекла света, постојања Бога, карактера чулног света, проблема зла и људске слободе воље, односа између душе и тела, онтолошког статуса универзалија, везе између вере и разума, могућности правичне државе итд. (Ierodiakonou 2002: X).

Вероватно најјезгровитије тумачење разлике између византијског

¹¹ Руски патролог Вадим Лурје, аутор најновијег прегледа византијске философије (Лурје 2006), успоставља следећу аналогију између философије и теологије: „Ако упоредимо философију са математиком, може се рећи да је апарат античке философије у Византији почео да се користи аналогно томе како се у савременој физици користи апарат математике – као што се физичка реалност описује математичким формулама, тако су и реалије хришћанског богословља почеле да се описују формулама логичким, односно философским. И треба рећи да се за развој философије њена симбиоза са богословљем показала као не мање плодотворна него што је за математику симбиоза са физиком“ (Лурје 2006: 12).

схватања философије и теологије даје Георги Капријев: „У хеленофоном хришћанском контексту појам ‘теологија’ добија своје првобитно значење истицањем у први план појма ‘икономија’ [односно Божјег дејства у свету, насупротив апсолутној трансцендентности Божје суштине – моја примедба]. Теологија *par excellence* није делатност људског ума. То није рационална дедукција на основу претпоставки датих у откровењу, него самоизраз Бога који човеку даје могућност да стекне опит општења с Њим. Теологија је Логос Божји у смислу *genetivus subiectivus*. То је мистичко искуство (...) које се не може артикулисати дискурсивно. (...) Икономија у њеном пуном спектру, као оно што је дато у искуству човечанства, заиста представља област делатности философије, како је она била схваћена у византијској култури. Ако се дискурсивно неизрециви егзистенцијални опит налази изван времена и историје, читава икономија се одвија у времену, незамислива је без времености јер обухвата само свештену историју и историју света. Временост и историчност су основни елементи философије уопште и од њих потиче сопствена *differentia specifica* философије“ (Капријев 2011: 9). Капријев као основни специфични допринос философске културе Византије, који је разликује од западне мисли, препознаје акценат који се ставља на динамику бића и који се провлачи као црвена нит кроз историју философске мисли Византије – главни предмет философске мисли на Истоку није суштина или биће само по себи, него њихово дејство путем којег се манифестује суштина бића, односно контраст суштина-енергија (Капријев 2011: 11). Та парадигма у најпрепознатљивијем облику дошла је до изражаја у паламитским споровима.

Сами Византинци су током читаве своје историје античку философију, која им је обезбедила појмовни апарат за формулацију њиховог новог дискурса, као „спољашњу философију“ (ή ἔξωθεν/θύραθεν φιλοσοφία) супротстављали „нашој, домаћој философији“ (ή καθ’ ἡμᾶς φιλοσοφία). При том, истинском философијом *par excellence* сматран је подвижнички монашки

живот, као „уметност над уметностима и наука над наукама“,¹² за шта је као модел послужило Платоново промишљање о смрти (μελέτη τοῦ θανάτου) из *Федона* (81a), чија хришћанска паралела се може наћи у *Лествици* као „сећање на смрт“ (μνήμη τοῦ θανάτου). Таква дефиниција смрти једна је од шест дефиниција философије које се срећу у Дамаскиновој *Дијалектици*, а пре њега код Порфиријевих коментатора Давида и Амонија. Тако се у Суидином лексикону философија и дефинише као „исправна морална пракса, удружена са учењем о истинском знању бића“.¹³

Однос према философији као према слушкињи теологије, који је потекао из александријске теолошке школе и који је био карактеристичан за схоластички Запад, заправо никада није представљао преовлађујући став у Византији – византијска теологија је у крајњој анализи прихватала само аподиктичке, а не дијалектичке силогизме (Benakis 2005: 1), што је нарочито дошло до изражаја у исихастичким споровима, када је паламитска аргументација тријумфовала над схоластичком валамитском. Теологија, исто тако, у Византији никада није постала институционална научна дисциплина, него је увек била везана за манастирску духовност и представљала је предмет приватног проучавања и интересовања. Због тога, као и зато што на Истоку, за разлику од Запада, није било универзитета под контролом монашких редова, нехришћанска философија у Византији успела је да сачува значајну аутономност од теологије и да се развија другачије од схоластичке философије на Западу (Benakis 2005: 2).

¹² Јован Антиохијски, PG 132, 1141A.

¹³ *Suidae Lexicon*, ed. A. Adler, Leipzig 1935, 733.

§ 1. 1. Класична философија у Византији

Византијска философија у класичном смислу, као наука о познању фундаменталних истина које се тичу човека и света (Benakis 2005: 1), у Византији почиње тек од 9. века.¹⁴

Тај период везује се за делатност неколико значајних личности, попут Фотија и Арете Кесаријског, док је централна фигура хуманистичке струје у византијској философији Михајло Псел, чији научни идеал је представљало спајање философије, реторике и политике (Николау 1995: 157).

Псел, полихистор, адепт позног неоплатонизма и самопрокламовани васкрситељ философије (Аверинцев 1989: 32), кренуо је супротним путем од пута патристике која му је претходила, а која је античко философско мишљење стављала у службу хришћанског откривења: он је, напротив, покушао да међу њима успостави плодан *равноправан* однос, чија би сврха било постизање пуноће истине о створеном свету, с обзиром на његову оцену да су антички мислиоци природу у суштини спознали на исправан начин. Он је уједно покушао и да ревидира паганска неоплатонистичка учења и уклопи их у хришћански контекст, тумачећи Аристотелову *Физику* у креационистичком кључу (Аверинцев 1989: 36).

Пселов наследник на месту конзула философа Јован Итал први је представник аутентичне секуларне византијске философије, који је јединим поузданим инструментом философског дискурса сматрао разум,

¹⁴ Нема консензуса ни око тога који је *terminus post quem* за почетак класичне философије у Византији: Франц Делгер га ставља у период оснивања Царства (Dölger 1952: 197), Василије Татакис и Клаус Елер се оријентишу према Јустинијановом едикту о затварању философских школа у Атини (Tatakēs 2001: XIII; Oehler 1969: 19), док Теодор Николау и Линос Бенакис почетак византијске философије везују за завршетак периода иконоклазма и почетак византијског хуманизма (Николау 1995: 156; Benakis 2005: 2)

„неконтаминиран“ догматским утицајима религије, због чега је 1082. године саборно подвргнут анатеми под оптужбом за прихватање платоновских учења о предвечности идеја и материје.

Тринаести и четрнаести век обележила је коментаторска и преводилачка делатност, чији су главни представници Максим Плануд и Димитрије Кидон. Том периоду припада и исихастички спор између Григорија Паламе и Варлама Калабријског, представника аристотелизма у новоплатонистичкој обради (Лосев 1993: 867).

Секуларистичке тенденције које одликују последње деценије византијске културе индикативно сведоче о издржљивости платонистичке доктрине, која није била побеђена ни хиљаду година након првих конфликта хришћанске вере с новоплатонизмом (Аверинцев 1989: 37), те је платоничар био и Георгије Плитон, последњи велики филозоф и вероватно највећи мислилац Византије (Николау 1995: 160). Имајући у виду ту чињеницу угледни руски византинолог Ф. Успенски карактеристично је приметио: „Црква је усвојила аристотеловски правац и од краја 11. до краја 14. века кажњавала је анатемом све који би се дрзнули да се одлуче за Платона“ (Успенский 1891: 346). Могући разлог томе било би, речима С. Аверинцева, то што је „аристотелевска техника мисли неутралнија у односу према религији од платоновске екстазе. Зато је такав кодификатор православне норме у богословљу, какав је Јован Дамаскин, за своје главно теолошко дело *Извор знања* изабрао логичко-филозофски увод заснован на Аристотелу и његовим неоплатонистичким и хришћанским интерпретаторима“ (Аверинцев 1996: 322).

§ 1. 2. Византијска (патристичка) филозофија у Византији и преображај античке филозофске терминологије

Најранији језик хришћанске теологије језик је јудејске литургије и тек

је захваљујући апологетским текстовима усмереним против јудаизма и паганства и намењеним философски образованим хеленофоним читаоцима започела доктринарна концептуализација хришћанске вере. Тако је месијански период раног хришћанства карактерисала потпуна интегрисаност хришћанске теологије у јудејску културну средину,¹⁵ од средине другог века хришћанство постепено усваја извесне етичке и јуридичке идеје грчко-римског античког света, а тек од трећег века постепено се уводи и адаптира аристотеловски логички појмовни апарат, најпре искључиво за потребе формулисања тријадолошке доктрине (Лурье 2006: 14).

Након оснивања Константинопоља и Никејског сабора хришћанска религија се коначно хеленизује и процес усвајања и преображавања античког философског апарата неће се окончати ни физичком пропашћу Царства, чиме се објашњава и чињеница да су античке културне традиције и живо интересовање за Платона, Аристотела и друге философе преживели све до Новог века и до појаве нових философских концепата: учења античких философа више нису представљала предмет само приватног интелектуалног интересовања, него су била коришћена и за одбрану државне вере.

На хришћанском Истоку још од позне антике напоредо су постојала два теолошка дискурса: осим теоретско-логичке теологије, која се током развоја нераздвојно повезала са философијом, појавио се и жанр практичне

¹⁵ Изразити литерарни представник тога периода је Јермин *Пастир*, који не само да се по терминолошком садржају ни по чему не издваја од списка било које друге редакције старозаветне јудејске религије, него се у њему ни на једном месту не среће чак ни Христово име. Због недовољне дистинктивности терминолошке компоненте списка из тога времена приликом одређивања доктринарног порекла било ког теолошког текста из периода раног хришћанства у науци се још увек користе историјска а не теолошка мерила. Све то служи као потврда тезе да хришћанство није донело ништа ново у идејном смислу, него да је само представљало испуњење старозаветних месијанских очекивања (Лурье 2006: 43).

аскетике која је развила сопствени језик и временом се трансформисала у мистички дискурс, који је добио назив „мистичко богословље“ и који је настојао да се дистанцира од силогистичке теологије (Галушко 2008b: 1).

У време Мужева апостолских основни теолошки проблем представљала је логичка артикулација идеје Божјег оваплоћења и у вези са тим концепта Божје полисубјектности, а до средине другог века појам Тројице, како се види из Друге посланице св. Климента Римског Коринћанима, схватан је као тројединство Оца, Христа-Духа и Цркве.¹⁶ При том, радило се не о маргиналном учењу, него о централној теолошкој концепцији тога времена (Лурье 2006: 45).

Постепени прелазак на језик грчке философије започео је у другом веку посредством апологетске литературе, оријентисане према класично образованим паганима. То је време када Филон Александријски у језик хришћанске теологије уводи хеленски појам Логоса чија је сврха била разјашњавање доктрине о једном али полисубјектном Богу, а захваљујући којем нешто доцније Теофил Антиохијски формулише концепт Тројице у смислу нешто ближе ортодоксном тријадолошком учењу познијег времена.¹⁷ Како би се успоставила разлика између Божје нестворености и трансцендентности и Божјег деловања у свету, уводи се стоичка терминологија и појмови пројављеног Логоса (λόγος προφορικός) насупротив унутрашњем Логосу, Који пребива у крилу Божјем (λόγος ἐνδιάθετος). Према Теофилу, у складу са претходном теолошком концепцијом, и даље поистовећује Сина и Духа, он свеједно јасно учи о двама логосима једног истог Божјег субјекта (Лурье 2006: 54).

¹⁶ 2Клим. 14, 1-4.

¹⁷ *Ad Autol.*, II, 15.

Нешто доцније Јустин Философ¹⁸ из стоичког појмовника преузима концепт семених логоса (λόγοι σπερματικοί), које поистовећује са деловима Логоса Христа који су доступни и ван Цркве,¹⁹ за разлику од Христа, Који је у пуноћи доступан само посвећенима. Концепт различитих логоса унео је значајну новину у хришћанско богословље успостављањем разлике између субјектног и бесубјектног у Богу, што најављује касније диференцирање у појмове ипостаси и енергије, док је учење о семеним логосима у 7. веку сазрело у учењу Максима Исповедника о логосима творевине (Лурье 2006: 55).

Први хришћански богослов који је коначно раздвојио личности Сина и Духа у Тројици био је Иринеј Лионски,²⁰ премда је његову тријадологију карактерисао изванредан субординационизам Сина и Духа у односу на Бога Оца.

Хришћанска доктрина коначно је хеленизована у 3. веку, након увођења платонистичке терминологије посредством учења Климента Александријског²¹ и, поготово, Оригена. То је и век великих тријадолошких јереси: Савелијевог модализма, који је проблем полисубјектности једног Бога решавао увођењем различитих модуса постојања јединичног а не тројичног

¹⁸ Бивши неоплатоничар, ни после крштења не скида мантију философа како би нагласио сукцесију од античке мисли до „истинске философије“ (*Dial.* II).

¹⁹ Логос је на мистички начин био присутан и у античким философима, због чега Јустин Философ хришћанима назива и Сократа и Хераклита који су живели у складу с Њим (*Apol.* I, 46).

²⁰ *Adv. Haer.* V, 1,3; 5,1; 28,1.

²¹ Чак и богооткривену јудејску религију („Мојсијеву философију“) Климент Александријски, по узору на Аристотела, дели на четири области: историју и законодавство, који припадају етици, свештенодејство које припада природним наукама и богословље, „које Платон назива виђењем уистину великих тајни, а Аристотел метафизиком; Платон је назива и дијалектиком и дефинише је као науку која се бави разматрањем и објашњавањем бића“ (*Strom.* XXVIII).

Божанства, и Аријевог учења о створености Логоса, који није савечан Богу Оцу. Први Васељенски сабор, сазван 325. године у Никеји, означио је почетак новог доба у хришћанском богословљу, у које је по први пут уведен аристотеловски категоријални апарат, што је омогућило раслојавање хришћанске терминологије на сложеније философске појмове попут ипостаси, природе, суштине, енергије и др.

Појам ипостаси након Првог сабора испуњава се потпуно новим, нехеленским садржајем,²² који ће до 9. века претрпети неколико преформулација, и почиње да означава реалност која постоји сама по себи, а не у нечем другом. Спој појма ипостаси са појмом једносушности (ὁμοουσιότης), који је ушао у званични саборски Символ вере због неопходности да се објасни како јединство у Тројици не укида разлике између трију личности и како те разлике не нарушавају поменуто јединство (Галушко 2008а), и којим је формулисано истовремено јединство и различитост трију самосталних реалности, на идејном нивоу донео је нешто непомирљиво са било којом претхришћанском хеленском философском концепцијом.

Појмови ипостаси и суштине, који су наредних деценија због недовољне диференцираности служили као повод за нове спорове са јеретицима, преформулисани су, захваљујући напору кападокијских Отаца Григорија Богослова, Василија Великог и Григорија Ниског,²³ на такав начин да је појам суштине поистовећен са Аристотеловом другом суштином (δεύτερα

²² „Ипостас“ код Аристотела није представљала технички термин, док је код Плотина означавала три степена еманације Монаде. У новом смислу појмови „ипостас“, „суштина“ и „природа“ били би апсолутно непримењиви и у платоновском, и у аристотеловском систему мишљења, где би било незамисливо говорити о трима ипостасима сједињеним у једну суштину или у двама ипостасима сједињеним у једну природу (Галушко 2008b).

²³ Према Василију Великому, ипостас је оно у чему се открива природа (*Epist.* 38), Григорије Богослов ипостас дефинише као разумну особеност (*Or.* 34), а Григорије Ниски као силу која поседује слободу (*Epist.* 35).

οὐσία), односно родном категоријом, а појам ипостаси са првом суштином (πρώτη οὐσία), при чему се ипостас схвата као сместилиште општег, односно суштине (Лурье 2006: 84). Та појединост, односно својство ипостаси да прима суштину, омогућила је објашњење чињенице да је Логос у себе примио и људску природу.

Ипостаси, које су по суштини непознатљиве без обзира на то да ли се ради о Богу или о тварним бићима, познају се захваљујући својим неотуђивим ипостасним особеностима (ἴδιον, ἰδίωμα), као и акциденцијама, односно узгредним, отуђивим особеностима (συμβεβηκός) које су својствене само створеним ипостасима. Тиме појам ипостаси стиче још прецизније одређење и тумачи се као суштина са ипостасном идиомом.

Прецизирање нове тријадолошке терминологије заокружено је преформулацијом аристотеловског појма енергије,²⁴ који код кападокијских Отаца стиче нови садржај: то је сада кретање апсолутно трансцендентне и непознатљиве Божје суштине посредством којег се Бог објављује творевини.

Појам ипостаси представљао је предмет нових спорова и у петом и шестом веку, на Четвртом и Петом Васељенском сабору, где је коначно поистовећен са појмом природе (φύσις). Шести век, за историју догматике један од најбурнијих векова источног богословља,²⁵ у философско-историјском смислу занимљив је углавном само због појаве Леонтија Византијског и његове терминолошке иновације „ипостасно јединство“ (ἕνωσις ὑποστατική, ἕνωσις

²⁴ Аристотеловска дихотомија између потенцијалности (δύναμις) и актуализованости (ἐνέργεια) у првобитном смислу у хришћанству је постала непримењива због концепта Божје свемогућности, премда ће се доцније вратити у теолошки појмовник кроз учење Максима Исповедника.

²⁵ Према мишљењу Ш. Мелера, корени доцнијих јереси, попут монотелитизма, иконоборства и Пселовог и Италовог платонизма, као и корени размимоилажења Источне и Западне цркве уопште леже управо у шестом веку (Moeller 1951: 717).

καθ' ὑπόστασιν, ἔνωσις ἐνύποστατος), које описује начин на који је Син Божји примио пуноћу људске природе а да је истовремено у пуноћи остао Бог,²⁶ и угледног Аристотеловог коментатора Јована Филопона, који је негирао реално постојање Аристотелових других суштина.

Као одговор на њихову онтологију век доцније Максим Исповедник, вероватно централна фигура православног богословља, формулисаће нову хришћанску онтологију. Према учењу Леонтија Византијског, енергија, као и воља (θέλημα), припада не природи него ипостаси, те је једна јер је израз јединствености ипостаси, након чега је Максим Исповедник формулисао концепцију према којој се јединственост постојања ипостаси изражава не као актуализованост (ἐνέργεια), него као потенцијалност (δύναμις): створени свет није датост него задатост, чији је циљ јединство Бога и творевине у виду обожења, односно „богобитија“ (τὸ Θεὸς εἶναι), које представља кретање образа (човека) ка првообразу (Богу). Негирајући постојање појединачних суштина (μερικὴ οὐσία), што је појам који је у хришћански теолошки појмовник ушао преко Порфирија где је коришћен као синоним за Аристотелову прву суштину, Максим Исповедник уводи појам индивидуума (ἄτομον), који означава ипостас апстраховану од идиома. Како би успоставио разлику између актуализованости и потенцијалности постојања творевине, коју нису могли да пренесу ни „ἐνέργεια“, ни „δύναμις“ (будући да су у односу према творевини ти појмови синонимни), он је из списка Дионисија Ареопагита преузео појам логоса бића, односно у Богу претпостојећих образаца тварних бића и Божјих нестворених замисли о творевини, које ни по чему нису налик Платоновим идејама него су сам Бог. Свакој створеној природи својствена је способност самоодржања (ἀνθεκτικὴ δύναμις), коју,

²⁶ Концепт уипостасованости успоставља јасну разлику између појмова ипостаси и природе, где свака природа постоји само у конкретној особи, односно ипостаси (Галушко 2008а).

користећи се стоичком терминологијом, Максим Исповедник описује као стремљење (ὄρμη) и одвраћање (ἀφορμή). Новим садржајем он испуњава и појам „гноми“ (γνώμη), који је претходно имао широк и неодређен спектар значења будући најчешће поистовећиван са појмом „произвољења“ (προαίρεσις): сада се гноми према произвољењу односи као потенцијалност према актуализованости. У том контексту он уводи и појам гномске воље (θέλημα γνωμικόν, θέλησις γνωμική), која представља природну вољу која је стекла гномско расположење у јединци (Лурье 2006: 395). Онтолошки систем Максима Исповедника остао је као темељ целокупне доцније православне теолошке традиције и ушао је у Дамаскинов догматски компендијум *Тачно изложење православне вере*.

Осми и девети век обележили су иконоборачки спорови, који представљају последњу етапу поновног промишљања античке космолошке гносеологије и онтологије (Баранов 2010). У основи иконоборачке теолошке аргументације у првој фази иконоборства (8. век) налазила су се платонистичка онтолошка и гносеолошка учења у интерпретацији Оригена и Евагрија Понтијског, која су условила непомирљиву дихотомију између материјалног и ноуменалног света, због чега је Христово тело после васкрсења било лишено материјалности и могућности да буде ликовно представљено (Баранов 2005). Иконопоштоваоци су, са своје стране, јаз између ноуменалног и чулног премостили применом аристотеловског инструментарија у интерпретацији Максима Исповедника и Јована Дамаскина, према којој између праобраза и образа (τύπος – εἰκών) постоји директна а не посредна онтолошка веза. Дамаскин је, објашњавајући шта је оно што се поштује на икони, у аргументацију увео, још код кападокијских Отаца разрађени, појам карактера (χαρακτήρ), који је означавао свеукупност ипостасних особености и који је сам по себи нематеријалан, али може представљати сместилиште нестворених енергија (Лурье 2006: 436). О карактеру ће доцније детаљније писати најауторитативнији поборници православне теологије иконе у другом

периоду иконоборства (9. век), Никифор Исповедник и Теодор Студит. Икона онтолошки партиципира у архетипу посредством имена којим је натписана и које је носилац нестворених божанских енергија, односно самог Бога, а корени тога учења налазе се у теологији имена Дионисија Ареопагита и Максима Исповедника. Плод иконоборачких спорова било је коначно разграничење области сакралног и профаног.

Платоновска и аристотеловска философска концепција последњу велику конфронтацију у Византији доживеће у 14. веку, у време паламитских спорова. Премда је настојао да теолошки дискурс изолује од метода паганске, пре свега аристотеловске, философије, темељи аргументације којом је Григорије Палама пред неоплатоничарима и номиналистима Варламом Калабријским, Акиндином и Никифором Григором оправдао исихастичку доктрину и помирио антиномију између Божје апсолутне трансцендентности по суштини и спознатљивости по енергијама били су суштински аристотеловски. У енергијама, које ни по чему нису сличне Платиновим еманацијама Монаде, читав Бог је у потпуности присутан и сва три Божја лица у узајамном прожимању (*περιχώρησις*) у једносушности деле једну заједничку енергију. Енергија, при том, не може постојати изван ипостаси, нити имати сопствену ипостас, али може бити ипостасована (*ἐνυπόστατος*), односно ипостасна (*υπόστατική*), док се појам неипостасних енергија (*ἀνυπόστατος*) односи само на Божије самоманифестовање у творевини. На извештан начин, енергије се могу окарактерисати и као вид акциденције, али искључиво у смислу да су од Бога а да нису његова суштина, која за творевину остаје апсолутно недоступна.

§ 2. 1. Рецепција античке философије у старој Србији

Организованије превођење и преписивање са грчког језика у Србији је започело након формирања аутокефалне црквене организације и оснивања

манастирских библиотека и преводачких радионица, а међу рукописима из преднемањићког периода и даље су преписивани пре свега само они који су служили литургијској сврси (Драгојловић 1998: 43).

Текстови философског садржаја сачувани на српскословенском језику жанровски су разнородни. Очекивано, највећи број сачуваних рукописа припада патристичком наслеђу, али међу њима се налази и неколико штива изразито неортодоксне провенијенције. Таква су *Сибилска пророчанства*,²⁷ у чијем уводном делу је садржана апокрифна (орфичка) теогонија о рођењу Богородице Марије из гушчијег јајета, док су међу апокрифним космогонијама богумилске традиције најзначајније *Разумник*²⁸ и *Тиверијадско море*²⁹, сачињене у духу манихејског дуализма.

Мит о златном веку, потекао из орфичких космогонијских митова, прешао је и у средњовековну књижевност и на српскословенском оставио је трага у *Откровењу Методија Патарског*, које је у 13-14. веку ушло у састав *Зборника попа Драгоља*,³⁰ и у уводној белешци преводиоца *Ареопагитика*, старца Исаије, који наводи да се превођења подухватио „къ вечерѸ слнечнаго дне захода седморичнаго рекоу вѣка“,³¹ који је наступио после пораза српске војске на Марици.

²⁷ Зборник Радослава Грујића 100, лист 57 (цитирано према: Драгојловић 1998: 37).

²⁸ Објављен у Тиквешком зборнику из 16-17. века, СбНУ, 8, 1892, 226-230. Основни предлогак вероватно је латински, српска редакција текста потиче од бугарског извода (Иванов 1925: 258).

²⁹ Фрагментарно објављен у: Журналъ Мин. Нар. Просвѣщенія, 1863 г., мартъ, стр. 91.

³⁰ НБС Рс № 632, философске партије (углавном Менандрове гноме) објављене у Јагић 1892.

³¹ *Prol. Isa.* 14-16a.

Основне информације о сложенијим античким философским представама српски средњовековни читалац могао је стећи читајући *Возглављеније* Епифанија Кипарског, у којем су биле представљене питагорејска, платонска, стоичка и епикурејска школа, а који је био преведен у оквиру *Извора знања* Јована Дамаскина и *Законоправила* Светога Саве. Епифаније као најстарију античку школу наводи питагорејску, коју поистовећује са перипатетичарима, могуће због тога што су и једни и други материју сматрали темељем постојања (Драгојловић 1998: 51), и Питагори приписује Парменидово учење о јединству и Платонову поделу на надлунарни и сублунарни свет. Стоичко учење Епифаније је представио доста верно, док је у вези са епикурејцима тачно изложио једино њихово учење о задовољству.

Кратко обавештење о киничкој философији налази се у *Синтагми* Матије Властара, у 4. правилу Другог васељенског сабора, где се помиње свргавање незаконито рукоположеног египатског епископа Максима „философа киника“ („κίηκην же глаголахού се без' стодства радн и напрас' нства“ – Новаковић 1907: 72-73), а сличност киничких етичких представа са анахоретском етиком објашњава популарност Антистенових и Диогенових гнома у средњовековним паренетичким флорилегијима (Драгојловић 1998: 54).

Српска редакција *Бориловог синодика* из 13. века (Божилов 2011), који садржи превод цариградског *Синодика* из 843. године, насталог после коначног слома иконоборства и објаве Тријумфа православља, проширен анатемама на богумилску јерес, наводи и кратак податак о Платоновој философији и анатему на учење о претпостојању душа. Стоичка етика, са примесама епикурејства и платонизма, представљена је посредством 396 Менандрових гнома у оквиру *Зборника попа Драгоља* у одељку *0 разџић*, на листовима 80-94, а по претпоставци В. Јагића текст није превођен са грчког предлошка, него са старијег словенског превода (Јагић 1892: V). У *Зборник* је ушло и 106

философских сентени чије порекло није лако одредити, осим што се неке сентенце подударају са онима које се налазе у *Пчели*,³² још једном преводном споменику хришћанске апофтегматске литературе (Јагић 1892: XXIX). Сентенце бр. 12 и 16 поп Драгољ приписује Протагори, бр. 24 Ориону, бр. 27. Аристотелу и бр. 34. Демостену.

Изводе из списка *Разуми јелинских философа* укључио је Ватрослав Јагић у трећи додатак³³ својих *Разума и философије*. Осим неколицине сентени хришћанског порекла, у флорилегију се наводе гноме које се приписују Еурипиду, Диогену, Теофрасту, Анахарсису, Плутарху, Сократу и Теокриту.

У превод *Александриде* српске редакције (Јагић 1871) ушло је неколико сентени Филона Александријског, Диогена и Уранија.

Приручник из астрономије Михаила Псела, последњег великог платоничара византијског света, на српски је преведен у време деспота Стефана Лазаревића.³⁴ Под његовим именом преведена је и *Диоптра* Филипа Монотропа.³⁵

³² Фрагментарно објављен у: С. Новаковић, Примери књижевности и језика старог и српско-словенскога, Београд 1904 (цитирано према: Јагић 1892, XXVIII).

³³ В. Јагић, *нав. дело*, стр. XXV-XXVIII.

³⁴ Рукопис је објављен у: С. Новаковић, *Одломци средњовековне космографије и географије*, Старине XVI, 1884, стр. 41-56. (цитирано према: Драгојловић 1998:107).

³⁵ Рук. бр. 72 Светотројичког манастира у Пљевљима, рук. бр. 101 манастира Пећке патријаршије, рук. бр. 111/56 Архива САНУ, рук. бр. 444/314 Народне библиотеке (цитирано према Драгојловић 1998: 108).

У склопу *Философских поглавља*³⁶ Јована Дамаскина на словенски језик српске редакције у 14. веку преведена је расправа *О философији*,³⁷ која је доцније, у незнатној обради Георгија Пахимера, пренета и у време деспота Стефана Лазаревића.³⁸ Дамаскин философију дефинише на шест начина: као знање о бићу („разумъ соущихъ“), као знање божанских и човечанских ствари, односно (ствари) и видљивих и невидљивих („разумъ божественныхъ же и члвчскихъ вещей, видимыхъ же и невидимыхъ“),³⁹ где се оба пута ради о строго аристотеловској дефиницији философије,⁴⁰ као промишљање о смрти („оученикъ смрти“), што одговара и једној од Амонијевих дефиниција,⁴¹ као уподобљење Богу у мери у којој је то човеку могуће („оуподобленникъ бо(г)оу клнка сила“), што је одређење слично ономе које се среће и у Платоновом *Тејтету*⁴² (мада га Дамаскин вероватно не преузима непосредно, него преко Илије и Давида),⁴³ као уметност кад уметностима и науку над наукама („хитрость хитростемъ и худож’ство худож’ствомъ“), што је поново аристотеловска дефиниција⁴⁴ и, напослетку, као љубав према мудрости („любленникъ прѣмудрости“), што је парафраза Питагоре, посредована

³⁶ Рук. бр. 176 Музеја СПЦ и рук. бр. 333.

³⁷ Објављен у: Weiher 1969.

³⁸ С. Новаковић, нав. дело, стр. 26.

³⁹ Идентична дефиниција философије среће се и у житију Константина (Кирила) Философа (в. Поповић 1996).

⁴⁰ Arist. *Metaph.* 981b 28.

⁴¹ Amm. *In Porph.* I 4, 15.

⁴² Pl. *Tht.* 176a-b.

⁴³ El. 18, 4; Dav. 26, 19.

⁴⁴ Arist. *Metaph.* A2, 982a.

поново преко Амонија, Давида и Илије.⁴⁵ Дамаскинова *Философска поглавља* најдрагоценији су споменик аристотеловске логичке терминологије на српскословенском језику.

§ 2. 2. Рецепција византијске философије у старој Србији

Од византијске патристичке литературе у преводима српске редакције сачуван је, пре свега, значајан део корпуса „класичних“ текстова који су припадали магистралној идејној струји, односно оних који су доживели свецрквену апробацију. Тако су на српски језик рано преведени и често преписивани Атанасије Александријски,⁴⁶ Кирил Александријски⁴⁷ и кападокијски Оци Василије Велики,⁴⁸ Григорије Богослов⁴⁹ и Григорије Ниски.⁵⁰

⁴⁵ Амт. *In Porph.* I, 9, 7; El. 8, 12, Dav. 46, 1.

⁴⁶ Рук. Нб бр. 438/36, фол. 72-112; рук. бр. 451/28, фол. 218-224; рук. бр. 453/374, фол. 197-201; Архив САНУ, рук. бр. 84, фол. 194-196; рук. бр. 86, фол. 84-86, 176-187; рук. бр. 88, фол. 396-397; рук. бр. 95, фол. 174-190, 422-425; рук. бр. 111, фол. 241-246; *Символ вере*: рук. Нб бр. 500/547, фол. 113-121; *О вери у питањима и одговорима*: рук. Нб бр. 439/320, фол. 241; рук. бр. 442/72б фол. 67-84 и рук. бр. 454/408, фол. 193-243 (цитирано према: Драгојловић 1998: 105).

⁴⁷ Нб рук. бр. 451/78, фол. 11-125; рук. бр. 465/732, фол. 118-130; *О Светој Тројици*: рук. бр. 426/31, фол. 513; *Питања о вери* рук. бр. 447/29, фол. 1-26; *Против Несторија* рук. бр. 497/494, фол. 187-197 и *Кратко излагање вере* у Архив САНУ рук. бр. 112/147, фол. 219-221 (цитирано према: Драгојловић 1998: 106).

⁴⁸ *Шестоднев*: Архив САНУ, рук. бр. 95/135, фол. 1-65; Нб, рук. бр. 444/341; Пц 42; Архив ЈАЗИУ рук. бр. Ша 47, фол. 166-240; *Беседе*: Нб рук. бр. 451/28, фол. 106-110; рук. бр. 453/347, фол. 217-223; рук. бр. 448/153, фол. 9-13 и рук. бр. 449/457, фол. 175-180 (цитирано према: Драгојловић 1998: 105).

У склопу *Синодика у Недељу православља* српске редакције⁵¹ пренете су анатеме на учење Оригена, чији је спис *О начелима* такође превођен на српскословенски језик.⁵²

Платонистички појмовни апарат у српски језик је пренет посредством превода целокупног *Ареопагитског корпуса*⁵³ Псеудо-Дионисија Ареопагита у 14. веку, док је иконолошко учење представљено путем превода списка Теодора Студита, увршћених у богослужбена чтенија.⁵⁴

⁴⁹ Рк. ман. Дечани бр. 92; рукописи Архива САНУ бр. 90/21, бр. 71/138, фол. 9, бр. 84/240, фол. 63-64, и бр. 95/135; рукопис Музеја СПЦ 49 и 119 (цитирано према: Драгојловић 1998: 105).

⁵⁰ НБ рук. бр. 145/353, фол. 136-209; рук. бр. 452/728, фол. 66-71; рук. бр. 453/374, фол. 335-337; рук. бр. 451/28, фол. 51-57; рук. бр. 457/728, фол. 35-41; Архив САНУ рук. бр. 88/62, фол. 126-137 (цитирано према: Драгојловић 1998: 106).

⁵¹ Рукопис из Светотројичког манастира у Пљевљима бр. 1 објављен у: Мошин 1960: 278-353.

⁵² A. Dutu, *Les livres de sagesse dans la culture roumaine. Introduction a l'histoire des mentalités sud-est européennes*, Bucarest 1971, 23 (цитирано према: Драгојловић 1998: 105).

⁵³ Рук. № 46 из збирке А.Ф. Гиљфердинга, Руска национална библиотека, Санкт Петербург.

⁵⁴ *Зборник Владимира Мошина*/[приредили Димитрије Богдановић, Биљана Јовановић-Стипчевић, Ђорђе Трифуновић], Београд: Савез библиотечких радника Србије, 1977, стр. 189-193; рукописни зборници беседа Теодора Студита сачувани су у: хиландарском рук. бр. 387, дечанском рук. бр. 87, рук. НБ Пц 4, рук. Музеја СПЦ бр. 214, рук. Архива САНУ бр. 88, фол. 242, рук. бр. 95, фол. 42 и рук. бр 97, фол. 7, 13, 131, 209-214 (цитирано према Драгојловић 1998: 107).

Лествица божанског усхођења Јована Лествичника, главни споменик византијског мистичког богословља и стоичке философске терминологије, на српски је превођена и преписивана више пута.⁵⁵

Из богатог корпуса дела Максима Исповедника на српски је преведено неколико списа.⁵⁶

Беседе Симеона Новог Богослова сачуване су у оквиру неколико зборника.⁵⁷

Исихастичка доктрина на српском језику представљена је посредством превода беседа Григорија Синаита и Григорија Паламе,⁵⁸ док су два Паламина антиварламитска списа (*Излагање и исповедање православне вере* и *Посланица о Акиндиновој јереси*) укључена и у *Зборник Владислава Граматика* из 1469. године.⁵⁹

⁵⁵ Најзначајнији су преписи из времена деспота Стефана Лазаревића и деспота Ђурђа Бранковића (в. Богдановић 2008: 206).

⁵⁶ Тј. Сп. Радојчић, *Стари српски књижевници*, Београд 1942, стр. 20; *Изложење вере* сачувано је у: Архив ЈАЗИУ, рук. бр. Ша 47, фол. 565-566в; *О љубави*: НБ рук. бр. 427/313, фол. 21-23, рук. бр. 474/204, фол. 14-18, рук. бр. 477/29, фол. 14-15, рук. бр. 504/41, фол. 90-94 (цитирано према Драгојловић 1998: 108).

⁵⁷ НБ, рук. бр. 426/31, фол. 460-469, рук. бр. 431/32, фол. 116-133, рук. бр. 437/35, фол. 206-227, рук. бр. 439/320, фол. 102-118, рук. бр. 454/408, фол. 163-168 и 170-174 (цитирано према Драгојловић 1998: 109).

⁵⁸ Рук. НБ бр. 426/31, фол. 414-427, рук. бр. 439/320, фол. 118-172, фол. 147-152, рук. бр. 454/408, 166-168 и рук. бр. 480/404, фол. 97-105; Архив САНУ рук. бр. 95/135, фол. 311-344; НБ рук. бр. 437/231, фол. 44-47, рук. ПЦ 26; рук. манастира Дечани бр. 88 (цитирано према Драгојловић 1998: 111).

⁵⁹ Рук. бр. Ша 47, фол. 699-709, Архив ЈАЗИУ (цитирано према Драгојловић 1998: 111).

У доба исихастичких спорова на српски је преведен и флорилегиј *Разуми Евагрија Понтијског*, једина средњовековна збирка питагорејских гнома (Драгојловић 1998: 148).

Посебан литерарни жанр чинили су шестодневи, поетске или прозне обраде библијске космогоније, настале према моделу Платоновог *Тимеја*. Од изгубљеног *Шестоднева* Јована Егзарха Бугарског из 10. века, писаног по узору на *Шестоднев* Василија Великог, сачувана је српска прерада из пера Теодора Граматика.⁶⁰ У српској средовековној литератури највише су преписивани *Шестоднев* Јована Златоустог, од којих је један препис урадио Никон Јерусалимски, аутор *Горичког зборника*,⁶¹ за Јелену Балшић (Богдановић 1970), и *Шестоднев* Василија Великог, чији је један препис укључен у *Зборник Владислава Граматика* из 1469. године,⁶² док је доцније други урадио Гаврило Стефановић Венцловић из 1734. године.⁶³ Посебну вредност има *Шестоднев* Георгија Писиде, који је послужио као расадник хераклитовских идеја у западној философији и књижевности (где се примећује његов утицај и у Милтоновом

⁶⁰ Чува се у московском Државном историјском музеју, као рукопис № 345 (№ 54 у «Описании славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки», отдел II, часть I, М., 1857).

⁶¹ Необјављен рукопис чува се у архиву САНУ (№ 446). Факсимилно издање рукописа објављено је 2000. године на интернет страници Митрополије Црногорско-приморске (http://www.mitropolija.me/stari/duhovnost/goricki/default_1.html); в. и: Стојановић 2013.

⁶² НБ, рук. Пц 42.

⁶³ Архив САНУ, рук. бр. 135.

Изгубљеном рају, в. Драгојловић 1998: 210), а на српски га је 1385. године превео Димитрије Зограф.⁶⁴

Космографски садржаји најпре су преношени у склопу Дамаскиновог *Извора знања*, а затим и захваљујући превођењу *Хришћанске топографије* Козме Индикоплова, чији најстарији српски препис потиче из 1649. године и чува се у пљеваљском Светотројичком манастиру.⁶⁵ У *Горички зборник* Никона Јерусалимског такође је укључен спис о космографији, док је Константин Философ аутор космографског приручника⁶⁶ састављеног по узору на Пселове природословне расправе, у којем се понављају Дамаскинове геоцентричне тезе, настале у складу са кападокијском космолошком концепцијом (Миљков 2009: 20).

§ 3. Терминолошка творба у старим српским философским преводним текстовима

Први философски термин настао на словенском језику било је слово, којим је, превођењем Пролога Јеванђеља по Јовану,⁶⁷ на реч из словенске свакодневне лексике пренета грчка философска семантика и кључни философски термин λόγος (Верещагин 1982: 106). Тако су темеље словенске философске терминолошке номенклатуре, која је и на српском простору била

⁶⁴ «Шестоднев» Георгија Писида в славјано-рус. переводе 1385 г. / Изд. И. А. Шляпкин. СПб., 1882; в. Нинослава Радошевић, *Шестоднев Георгија Писиде и његов словенски превод*, Византолошки институт САНУ. Посебна издања, књига 16, Београд 1979.

⁶⁵ За ранији препис из 1495. године, рукопис ГИМ. Увар. Но 566, сада се сматра да припада староруској, а не српскословенској књижевности (в. Миљков 2009: 26).

⁶⁶ Објављен у: С. Новаковић, *Старине* XVI, 1884, стр. 41-56.

⁶⁷ Јн. 1, 1-18.

актуална скоро хиљаду година, поставили византијски *теолошки* споменици, што је и фактор који је у највећој мери условио конзервативност преводилачке технике и термиолошке творбе карактеристичне за Средњи век.

Доминантна преводилачка доктрина словенског средњовековља остала је у основи кирило-методијевска све до краја 18. века и до промене мисаоне и стилске парадигме у књижевном језику, а за њено формирање од пресудног је значаја византијска теологија иконе (слике) формулисана недуго пре тога током иконоборачких спорова: дословни превод представља гарант онтолошке сличности преведеног текста са архетипом на начин на који је са архетипом онтолошки слична икона.

Током векова, таква преводилачка теорија доживела је различите реализације које се тичу промене односа између речи и текста (Николаева 2008: 14): тако је у 10. веку, у време семантичког синкретизма и недовољне разуђености лексичког значења, основни носилац смисла била синтагма а не појединачна реч, те је Јован Егзарх Бугарски тежио томе да пренесе «*икону*» *синтагме*. Четири века доцније постала је могућа већа лексичка полисемантичност, што је омогућило и делимично раскидање синтагматских веза, тако да преводилац *Ареопагитика* старац Исаија допушта слободније преношење чак и кључних компоненти синтагме, али свеједно настоји на томе да сачува «*икону*» *текста* која гарантује очување смисла оригинала. Крајем 17. века коначно се раскидају везе између речи и синтагме и наступа период крутог морфолошког копирања, где је носилац смисла реч, а у случајевима када је требало бирати између тога да ли дати предност форми или смислу преводиоци су обично бирали прво фокусирајући се на очување «*иконе*» *речи* (Николаева 2008: 15).

Е. Верещагин формулише основне механизме термиолошке творбе у словенском језику (Верещагин 1982: 107-108):

– *транспозиција* је преношење лексичке јединице из општег језика у езотерични, језик издвојене групе, уз модификацију њене семантичке

вредности и ширење појмовног обима речи; тако су појмови попут: τὸ ἀγαθόν, μακάριος, τὸ πρᾶγμα, ἡ αἰτία, ἡ ἐξουσία, τὸ πνεῦμα, ἡ ψυχή, ὁ βίος, ὁ νόμος, ὁ κόσμος, τὸ γένος, ἡ δύναμις, ἡ διάνοια, ὁ ἀριθμός итд. постали семантички еквивалентни из општег регистра транспонованим речима: благо, блаженъ, вешть, внна, власть, доухъ, доуша, житиѣ, законъ, мнрѣ, родѣ, сила, съмыслѣ, число итд.

– *позајмљивање* је преношење страног термина у словенски језик у његовом првобитном облику, уз фонетску и морфолошку адаптацију; примери: авва, адннѣ, ангель, геена, евангелнѣ, легеонѣ, лепта, осана, параклнтѣ, сотона, талантѣ, упокрнтѣ итд.

– *калкирање* је творба изведеница или вишекорених речи верним морфолошким копирањем модела страног термина; примери: благовѣстити (εὐαγγελίζειν), зълословити (κακολογεῖν), маловѣрѣ (ὀλιγόπιστος), нечистота (ἀκαθαρσία), прѣображеннѣ (μεταμόρφωσις) итд. Два⁶⁸ су типа калкирања: семантичко (приписивање новог значења, пренетог из грчког језика, словенској речи) и структурно (копирање морфемске структуре грчке речи), при чему је управо прво допринело стварању првих философских термина на словенском језику, док је друго фиксирало деривативне типове и сваку поједину деривативну форму везивало за конкретно деривативно значење (Николаева 2008). Тако су оба типа калкирања одиграла пресудну улогу у формирању лексичког и, конкретно, философског терминолошког система у словенском језику, у ком је преовлађујућа већина именица апстрактног значења управо калк.⁶⁹

– семантика речи, према Верешчагину, подразумева не само основни лексички појам, него и лексичку позадину, која је задужена за стварање асоцијативних реакција; *ментализација* или *осмишљавање* је акцентовање

⁶⁸ Трећи, граматички, није имао очигледног утицаја на терминолошку творбу, него је доприносио израженијој комуникативности текста.

⁶⁹ О историји номиналних композита у словенском језику в. Zett 1970.

управо лексичке позадине, те комуницирање са оригиналом на најдубљем нивоу, што захтева преводиочев индивидуални интелектуални напор; пример: ἀνέσπερον φῶς, што се доцније калкира у „невечерњу светлост“,⁷⁰ Методије је у *Епифанијевој омилији* превео као *недръчал свѣтъ*, „немрачна светлост“, где је приоритет дат не основном значењу речи, него једној од нијанси из њеног семантичког спектра. Ментализација је дистинктивна црта ране, кирило-методијевске преводилачке школе, која је доцније потиснута, пре свега, калкирањем и дословним превођењем.

Сви наведени механизми термилошке творбе, разрађени приликом првих превођења са грчког на словенски језик, у неким словенским језицима још увек су актуални, макар када је реч о термилошком апарату у хуманистичким наукама.

II Философски термилошки системи у старој српској књижевности

§ 1. Платонистички термилошки систем

§ 1. 1. *Ареопагитике*

Ареопагитски корпус,⁷¹ традиционално приписан савременику ап. Павла и првом атинском епископу Дионисију Ареопагиту,⁷² први пут се помиње тек

⁷⁰ О топониму Невечерань, забележеном у *Бањској хрисовуљи*, који Александар Лома интерпретира као могући траг "боравка учених монаха-испосника у тим врлетима в. Лома 2013: 159.

⁷¹ Савремено критичко издање трактата *О божанским именима* објављено је у: *Corpus Dionysiacum I* / Her. B. R. Suchla. Berlin, New-York, 1990. (Patristische Texte und Studien 33), а остатак корпуса у: *Corpus Dionysiacum II* / Her. G. Heil, A. M. Ritter. Berlin, New-York 1991. (Patristische Texte und Studien 36).

533. године у вези са споровима православних са монофизитима, где је монофизитска страна употребила синтагму „једна богомужна енергија“⁷³ позвавши се на апостолски ауторитет њенога аутора. Премда су православни, којима није било познато да је иза Ареопагита остало било какво писано наслеђе, изразили сумњу у аутентичност списка, већ кроз стотинак година корпус је стекао широку популарност и међу халкидонцима, након чега Ареопагитов теолошки ауторитет више никада није био оспорен. Интересовање за *Ареопагитике* увек је било највеће у кризним тренуцима духовне историје хришћанства (Прохоров 2002: 9), када је његовим теолошким концепцијама прибегавано као непорецивом мерилу православности. На њега су се позивали Максим Исповедник, Леонтије Византијски, Теодор Студит, Анастасије Синаит, Софроније Јерусалимски, Јован Дамаскин и други. Прве схолије уз корпус сачинио је Јован Скитопољски у 6. веку, век доцније своје коментаре написао је и Максим Исповедник,⁷⁴ а захваљујући каснијим преписивачима под именом Максима Исповедника до нас је дошла компилација његових и коментара Јована Скитопољског у облику у којем их данас познајемо. *Ареопагитике* су коментарисали и Михаило Псел и Георгије Пахимер, који је и аутор једне парафразе на *Корпус*.

Питање ауторства корпуса до данас није убедљиво решено. Још у 19. веку (Koch 1895; Stiglmaуt 1895) уочена је текстолошка и садржајна сличност између трактата *О божанским именима* и Прокловог списка *О суштини зла* и изнета је претпоставка о томе да је *Корпус* настао крајем 5. века у сиријској области (Stiglmaуt 1894: 63).

⁷² ДАп 17, 34.

⁷³ РГ 3, 1702С.

⁷⁴ Атрибуција Максиму Исповеднику није доказана, в. Rorem 1998.

Неколико је основних аргумената у корист тезе о псеудонимности аутора *Ареопагитског корпуса*: 1. текст се не помиње пре 6. века, 2. неспорне су његове идејне везе са неоплатонистичком Прокловом философијом, 3. у тексту *Корпуса* наилази се на терминологију која одговара времену Кападокијских отаца и христолошких спорова, као и на халкидонску диофизитску терминологију, 4. у трактату *О црквеној хијерархији* помиње се читање Символа вере за време литургије верних, што је пракса која је уведена тек средином 5. века у Антиохији и, напослетку, 6. у трактату *О божанским именима* цитира се *Посланица Римљанима* Игнатија Богоносца, написана после смрти Тимотеја на којег је трактат адресован (Прохоров 2002: 8).⁷⁵

Псеудо-Дионисије Ареопагит досад је поистовећиван, између осталих, са Амонијем Сакасом, Севиром Антиохијским, Јованом Филопоном и Јованом

⁷⁵ Нешто од наведене аргументације у свом *Предговору Ареопагитикама* оповргава Максим Исповедник, који је својим ауторитетом покрио све недостатке традиционалне верзије о аутору *Корпуса*: чињеницу да спис није био познат Евсевију Памфилу и Оригену он објашњава тиме да „Евсевију није дошло до руку много тога, а Ориген је ионако поменуо само четири аутора“; сличност између *Ареопагитика* и новоплатонистичке философије последица је тога што су „приврженици спољашње философије познати по томе да краду нашу мудрост“; Ареопагит никако није могао да лаже о свом идентитету јер је у питању био човек који је имао лично искуство Бога итд. Од савремених теолога Думитру Станилоае такође брани тезу о аутентичности Ареопагитовог ауторства, в. његов Увод у: *Sfântul Dionisie Areopagitul, Opere complete și Scoliiile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, ediție îngrijită de Constanța Costea, Editura Paideia, București, 1996.

Скитопољским,⁷⁶ али је у новије време највише подржана теза према којој је аутор *Корпуса* монофизит Петар Ивир.⁷⁷

У састав *Корпуса* улазе четири трактата, који су сви адресовани на извесног „сапрезвитера Тимотеја“, и десет писама.

Трактат *О небеској хијерархији*, састављен из петнаест поглавља, представља прво систематско излагање хришћанске ангелологије са деветостепеном хијерархијом анђеоских чинова. Циљ хијерархије је уподобљење Богу, а чинове бестелесних бића, која наводи према њиховим називима поменути у Старом и Новом Завету, Ареопагит организује тако да највишу хијерархију чине престоли, серафими и херувими, средњу господства, власти и силе, а нижу начела, анђели и арханђели, премда је истински број чинова познат само Богу.⁷⁸ Божанска светлост предаје се од виших чинова нижим, а од нижих људима, који су такође хијерархијски организовани по мери посвећености у божанске тајне.

Ареопагитов централни теолошки концепт, антитеза између катафатичког и апофатичког метода богопознања, разрађен је у трактату *О божанским именима*. Трактат се састоји из тринаест поглавља у којима се разматра дијалектика божанских имена, где је Божје Име непознато, док су имена којима се ми користимо метафора тога Имена и својеврстан превод с божанског на људски језик (Николаева 2006: 7), где се уочава јасна паралела са

⁷⁶ E. Elorduy, *Es Ammonius Sakkas el Pseudo-Areopagita?* // *Estudios Ecclesiasticos*. 18, 1944. Pp. 501–557; Stiglmayr J., *Der sogenannte Dionysius Areopagita und Severus von Antiochien* // *Scholastik*. 3, 1928; *Чорноморець* Ю. П. Проблема авторства Ареопагитик // *Практична філософія* 2, 2008, 201–209 (цитирано према Бирюков 2010).

⁷⁷ Тезу је изнео Ернест Хонигман (Honigmann 1952), а потврдио ју је Мишел ван Есбрук у (Esbroeck van 1993). В. и Лурье 2002 и Lourié 2010.

⁷⁸ О томе да анђеоске силе нису носиоци старозаветних и новозаветних откривења него њихови тумачи в. Golitzin 2007.

паламистичком антитезом суштина-енергија. Божја имена која се срећу у Светом Писму представљају Божја иступљења, еманације, док сам Бог остаје истовремено и безимен и свеимен. Ареопагит на Бога примењује и обе, међусобно супротстављене, тезе из *Парменида*, према којима је Бог и Једно, и није Једно, где прва одлика описује његову трансцендентност, а друга стваралачко деловање у свету и његово пројављивање *ad extra* (Klitenic Wear 2007: 15). Тако су Богу приписана следећа имена која га описују као Монаду: Добро, Биће, Живот, Премудрост, Сила, Мир, Величина и Безвеличина, Мировање и Кретање, Сличност и Несличност. Излажући тројично богословље Ареопагит нигде не употребљава децидно формулу „једна суштина у три лица“, а у вези са описом ипостасних својстава најчешће примењује не кападокијски термин *ἰδιότης*, него *οἰκειότης* (Klitenic Wear 2007: 44).

Проблем зла Ареопагит тумачи прокловским језиком и наводи да је зло онтолошки неутемељено, те да паразитира на добру, због чега је за њега најправилније рећи да је параипостасно (*παρουπόστασις*) јер има случајно биће које настаје захваљујући другом и нема сопствено начело.⁷⁹

Излажући своје литургичко богословље Ареопагит преузима термине из прокловске теургичке лексике: *σύνθημα*, *σύμβολον*, *σφραγίς*, *τύπος* (Burns 2004: 116; Klitenic Wear 2007: 99), где главно богодејство (*θεουργία*) представља Христово оваплоћење, насупротив људским обредним дејствима (*ἱεουργία*).

Уз ортодоксална имена која се приписују Богу (Онај Који Јесте, Живот, Премудрост, Разум, Смисао, Истина, Вера, Старац Данима, Мир, Самобитије, Саможивот, Самосила, Светиња над светињама, Цар над царевима, Господ над господарима, Савршенство и Јединство), у тријади Добро-Живот-Премудрост уочава се паралела са прокловском тријадом Добро-Душа-Разум (Алфеев 2002: 31).

⁷⁹ PG 3, 732C.

У трактату *О црквеној хијерархији* Ареопагит излаже хијерархијски поредак хришћанске цркве, чија је глава Христос који излива божанску светлост (φωτοχυσία) најпре анђеоским чиновима, а они је даље преносе људској свештеној хијерархији, која је такође организована према енеадном моделу: крштење – евхаристијско сабрање – миропомазање, епископи – презвитери – ђакони, монаси/терапеути – свештени народ – оглашени.

Трактат *О тајанственом богословљу* представља два начина богословствовања о неизрецивом – позитивни (катафатички) и негативни (апофатички).⁸⁰ Катафатички начин води извесном богопознању, а апофатички потпуном непознању Бога, које је и једино достојно Неспознатљивог који је изван свега што постоји, и тајанственом сједињењу с њим (Лоски 1991: 33). Свету Тројицу окружује тајанствени примрак ћутања, коме је могуће приближити се ослобођењем од свега чулног и очишћењем ума. Узрок свега није ништа од онога што постоји: он није ни живот, ни биће, ни тело, нема обличја ни каквоће, ни количине или величине, није ограничен простором, не поима се чулима, није подложен промени, није ни душа, ни разум, ни мисао, ни вечност, ни време, ни мудрост, него је изнад сваке тврдње или одрицања и изнад сваког имена.

Од десет *Писама* Дионисија Ареопагита прва четири упућена су извесном терапеуту (монаху) Гају, за кога у коментару Максим Исповедник претпоставља да је у питању иста личност којој је своју трећу посланицу својевремено упутио јеванђелист Јован. У првом *Писму* Ареопагит поново расуђује о познању Бога апофатичким средствима, у другом о Божјој апсолутној трансцендентности, у трећем о томе да је Бог и после јављања

⁸⁰ О везама Ареопагитове доктрине о катафатичком и апофатичком богословљу са савременом аналитичком философијом, конкретно Витгенштајном (“wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen”), в. Lourié 2014.

(оваплоћења) Сакривен и да пребива у тајни, а у четвртом о тајни Оваплоћења, у којој је Бог живео с људима према „новом, богомужном дејству“.

У петом *Писму*, насловљеном на литурга Доротеја, Ареопагит пише о божанском примраку у којем обитава Бог и који је невидљив због претеране светлости и неприступан услед превеликог надсушног изливања светлости.

Шесто *Писмо* упућено је свештенику Сопатру, кога Ареопагит саветује да се не упушта у теолошке спорове, него да само исповеда истину.

У седмом *Писму*, насловљеном на епископа Поликарпа, Дионисије одговара на оптужбе софиста Аполофанија за „оцеубиство“, односно за употребу хеленске философије за борбу против ње саме, и износи мисао да се заправо сами Хелени нечастиво користе божанским у борби против божанског. У *Писму* је поменуто и помрачење Сунца које се догодило за време Христовог страдања на крсту, а које је он посматрао из Египта заједно с Аполофанијем, што поборници тезе о Ареопагитовом ауторству наводе као аргумент у своју корист.

Осмо *Писмо* упућено је Димофилу терапеуту, кога Ареопагит упућује да поштује хијерархију и да не суди о свом епископу, него да се бави само оним што доликује његовом достојанству и чину.

У деветом *Писму* Дионисије одговара на недоумице епископа Тита у вези са старозаветном симболиком, која „прикрива знање које је за многе неизречено и невидљиво, како не би постало доступно непосвећенима у светињу и да би се откривало само онима који су привржени благочешћу“.

Последње, десето *Писмо* упућено је јеванђелисти Јовану, заточеном на Патмосу, коме Ареопагит прориче ослобођење и наставак апостолске мисије.

§ 1. 2. Рукописно наслеђе и преводи *Ареопагитика*

Ареопагитски корпус је убрзо након појављивања стекао свецкрвени ауторитет, након чега је започела богата традиција његовог коментарисања, преписивања и превођења.

Када је реч о Истоку, *Корпус* је већ у 6. веку на сиријски језик превео Сергије (Саргис) Решајнски,⁸¹ преводилац Порфиријевог *Увода у категорије* и Аристотелових *Категорија*. У 8. веку појављују се јерменски⁸² и непотпуни арапски превод (Scott Watson 1899/1900), а у 9. веку Фока бар-Сергис Едески на сиријски је превео и схолије уз *Корпус* Јована Скитопољског. До 9. века *Корпус* је преведен и на коптски, а у 11. веку Јефрем Мцире га је превео на грузински (Енукашвили 1961).

Корпус је и на Западу био познат од краја 6. века: папа Григорије Велики Дионисија Ареопагита помињао је као „древног и часног Оца“,⁸³ на његов ауторитет позивали су се током монотелитских спорова, што чини и папа Мартин Први на Лутеранском сабору 649. године.⁸⁴ И папа Агатон у писму цару Константину помиње Дионисија Ареопагита.⁸⁵ Све то сведочи о томе да је у вези са ауторитетом *Ареопагитског корпуса* између Истока и Запада консензус постојао од почетка.

⁸¹ Текст је још увек необјављен, в. Hornus 1970, Perczel 1998 и Sherwood 1952.

⁸² Опис рукописа у: *Dictionnaire de spiritualité, ascétique et mystique: doctrine et histoire*, Marcel Viller; Charles Baumgartner; André Rayez. Paris : Beauchesne, ©1937-1992, t. 1, col. 863.

⁸³ *Hom.* 34, 12, PL 76, col. 1254.

⁸⁴ *Acta Synod. Later.* 1 et 3. Concil. Labb. tom. VI.

⁸⁵ *Act. 8 Concil. Constantinopol.* III, tom. VI.

Године 832. опат св. Дионисија Париског Хилдуин на захтев краља Лудовика Побожног завршио је превод *Корпуса* на латински (Théry 1932), а тамошње интересовање за текст објашњава се чињеницом да је ауторство над текстом у то време приписивано просветитељу Галије и првом париском епископу св. Дионисију Мученику (Сен-Дени). Тај превод је, међутим, заувек остао у сенци превода Јован Скота Ериугене, насталог само двадесет година доцније, на захтев Карла Пелавог. Ериугена је саставио и прве глосе уз *Корпус*,⁸⁶ чиме је започела и дуга традиција коментарисања *Ареопагитика* на Западу.

Након Ериугене, *Корпус* су, заједно са схолијама Јована Скитопољског и Максима Исповедника, у 12. веку на латински тачније превели Јован Сарацин и Хуго Сен-Викторски, у 13. веку Роберт Гросетест и Томас Гал, у 15. веку Амброзије Камадулски и Марсилио Фичино, у 16. веку Јоаким Перион и у 17. веку Пјер Лансел и Балтазар Кордије.⁸⁷

Сума теологије садржи преко 1700 цитата из *Ареопагитског корпуса*, који је Томи Аквинском служио као основни извор за упознавање са источном патристиком (Флоровский 1990: 99). Аквински је и аутор коментара на трактат *О божанским именима*.

Трактат *О црквеној хијерархији* коментарисао је Бонавентура, а негативни метод богопознања од *Ареопагита* преузима и Мастер Екхарт (Lossky 1960). Теологија Дионисија *Ареопагита* снажно је утицала и на немачке и фламанске мистике из 14. и 15. века, на Николу Кузанског (Vansteenberghe 1915) и на непознатог аутора књиге *О угледању на Христа* (Флоровский 1990: 99).

⁸⁶ *Joannis Scoti expositiones super hierarchiam caelestem s. Dionysii*, PL 122, col. 125-266.

⁸⁷ Сви латински преводи сабрани су у: *Dionysiaca. Recueil donnant l'ensemble des traductions latines des ouvrages attribués au Denys de l'Aréopage...* [préparé par Dom Philippe Chevallier et d'autres moines de Solesmes]. Tome premier. Bruges, Désolée de Brouwer et Cie, 1937. In-4°, CLXVII-720.

§ 1. 3. Словенски преводи *Ареопагитика*

Словенски свет фрагментарно се упознао са Ареопагитовим теолошким концептима најпре посредством литургијске литературе. У минеју за новембар из 1097. године налази се служба арханђелу Михаилу, чији је могући аутор Методије, један од Словенске браће (Верещагин 2001: 416). У служби се помињу деветостепена стратификација бестелесних сила и анђели као носиоци друге светлости, која је одраз прве, божанске светлости.⁸⁸

У *Свјатослављев изборник* из 1073. године ушло је седмо поглавље трактата *О небеској хијерархији*,⁸⁹ а извесни Ареопагитови теолошки мотиви могу се препознати и у *Шестодневу* Јована Егзарха Бугарског (Буланин 1991: 272), који је доцније у свој предговор преводу *Извора знања* Јована Дамаскина унео опширни цитат из Ареопагитовог трактата *О божанским именима*.

Извор вере представљао је још један извор ареопагитских идеја у словенском свету пре појављивања првог интегралног превода *Ареопагитика* на словенском језику. Апофатички теолошки метод и фрагменти из трактата *О божанским именима* унети су у поглавља 2, 5, 8-12 и 14, док се у представљању ангелолошких мотива у трећем поглављу уочавају утицаји идеја из *Небеске хијерархије*.

О дубокој укореењености ареопагитских идеја у словенској литератури сведоче и фрагментарни отворени или скривени цитати, расути по делима

⁸⁸ О утицају ареопагитских идеја на Словенску браћу в. Буланин 1991: 71.

⁸⁹ *Изборник Свјатослава 1073 года*. Факсимильное издание / под ред. Л.П. Жуковской. Москва 1983. Л. 47а-47б.

других аутора, што је тема која још чека своју обраду, али је несумњиво да је појава комплетног превода *Ареопагитика* на словенски језик представљала, заправо, други долазак *Корнуса* на словенске културне просторе (Макаров 2002: 15).

Први интегрални словенски превод *Ареопагитика* појавио се у време појачаног интересовања за *Корнус* изазваног исихастичким споровима, у којима су обе сукобљене стране претендовале на Ареопагитово духовно наслеђе (Макаров 2002: 9). Године 1346, по благослову серског митрополита Теодосија, светогорски монах Исаија започео је превођење *Корнуса* које ће потрајати читавих четврт века и које ће бити приведено крају у време српске државне пропасти и турске окупације, а већ до краја столећа први преписи тога превода стићи ће све до руских земаља.⁹⁰ Управо турском окупацијом и емиграцијом дела културне популације ка северу објашњава се чињеница убрзаног ширења превода *Ареопагитика*, због чега је у Русији сачуван највећи број првих руских преписа српског оригинала и других словенских преписа *Корнуса* (Макаров 2002: 10).

Најпотпунији списак словенских преписа *Ареопагитика* дао је Красимир Станчев, који оперише бројем од 78 преписа из периода од 14. до 19. века, при чему је већина руског порекла (Станчев 1981).

Први превод *Корнуса* у Русију је дошао на таласу другог јужнословенског утицаја и донео га је митрополит Кипријан, вероватно Србин пореклом, духовно формиран у традицији исихазма,⁹¹ чији се утицај по руским земљама

⁹⁰ Према претпоставци Г. М. Прохорова, један препис *Ареопагитика* дошао је до Новгорода још осамдесетих година 14. века, о чему сведоче софијански мотиви у фрескопису Волотовског храма, у представи „Премудрост сазда себи дом“ (Прохоров 1987: 24).

⁹¹ О утицају исихазма и, посредно, *Ареопагитика* на ликовну уметност у српским областима в. Радовић 1981 и Радојчић 1976: 262. О утицају *Ареопагитика* на руску уметност в.

ширио управо захваљујући *Корпусу*. Преписи *Корпуса* ширили су се на север двама путевима: с Атоса до Москве и с Атоса до Новгорода (Golitzin 2003).

За најранији сачувани рукопис словенских *Ареопагитика*, № 46 из Гиљфердингове збирке,⁹² претпоставља се да је или Исаијин протограф, или прво издање превода, а српског порекла су и два светогорска преписа са краја 14. века, № 75 и № 78 из збирке Воскресенског.⁹³ Из средине 15. века потичу руски преписи № 264 из Уваровљеве збирке⁹⁴ и № 144 из збирке Московске духовне академије.⁹⁵

Новгородским путем Исаијин превод дошао је посредством Великих минеја за читање Митрополита Макарија⁹⁶ (№ 1318 Софијског зборника⁹⁷ и № 175 и № 987 Синодског зборника⁹⁸), у којима су у поглављу за 3. октобар, дан прослављања Дионисија Ареопагита, објављене комплетне *Ареопагитике*.

Јужнословенски преписи организовани су по грчком моделу, у којем су коментари Максима Исповедника/Јована Скитопољског записани на

Салтыков 1974, Гойлезовский 1965 и Алпатов 1972. О утицају ареопагитске теологије на Микеланђела и на његов однос према скулптури као уметности одузимања сувишног материјала насупрот сликарству као уметности додавања в. Прохоров 1987: 4. За исцрпну библиографију радова о исихазму в. Хоружий 2004.

⁹² Чува се у санктпетербуршкој Народној библиотеци.

⁹³ Чувају се у московском Државном историјском музеју.

⁹⁴ Чува се у московском Државном историјском музеју.

⁹⁵ Чува се у московској Државној библиотеци имена Лењина.

⁹⁶ *Великие Минеи-Четъи*, октабръ, дни 1-3, Санкт-Петербург 1870, кол. 275-785.

⁹⁷ Чува се у санктпетербуршкој Народној библиотеци.

⁹⁸ Чувају се у московском Државном историјском музеју.

маргинама око Ареопагитовог текста, док руске преписе одликује конфлација основног текста са схолијама, одвојеним графички, где се основни текст на маргинама означава запетама или тачкама (Макаров 2002: 16). Ова последња појединост, која је доприносила слабој читљивости текста, условила је потребу за новим преводом – тачније, редактуром – Исаијиног превода, који је 1675. године урадио Ефтимије Чудовски. Исаијин превод представљао је основу и свих доцнијих рускословенских превода: у 18. веку *Корпус* је превео Пајсије Величковски,⁹⁹ а почетком 19. века монах Мојсеј (№ 6¹⁰⁰ Зборник Семјоновског историјско-уметничког музеја).¹⁰¹

Крајем 18. века појављују се и први преводи на савремени руски језик. Д. И. Дмитријевски је 1787. године превео трактат *О мистичком богословљу*, јером. Мојсеј превео је трактате *О небеској хијерархији* (1786. године) и *О црквеној хијерархији* (1787. године), а архим. Гаврил Воскресенски 1825. године урадио је нови превод *Мистичког богословља* и неколико *Писама*. Први потпуни превод *Ареопагитског корпуса* на савремени руски језик појавио се 2002. године у редакцији Гелијана Михајловича Прохорова (Прохоров 2002).

На савремени српски језик Атанасије Јевтић превео је трактат *О мистичком богословљу*,¹⁰² док је Максимов пролог и схолије уз трактат превео Дејан Лучић.¹⁰³

⁹⁹ Преводи Пајсија Величковог одликују се „буквализмом доведеним до највишег степена виртуозности“ (Асмус 2002: 79).

¹⁰⁰ Чува се у московском Државном историјском музеју.

¹⁰¹ Детаљније о словенским преписима *Корпуса* у Прохоров 1987: 42-59.

¹⁰² *Отачник*, Врњачка Бања 1996, стр. 14-42.

¹⁰³ *Отачник*, Врњачка Бања 1996, стр. 7-42.

§ 1. 4. Српски превод *Ареопагитика*

Превод старца Исаије¹⁰⁴ открио је руски дипломата и филолог Александар Ф. Гиљфердинг 1857. године у цркви Светих Арханђела код Колашина. Рукопис превода данас се чува у санктпетербуршкој Народној библиотеци као № 46 у Гиљфердинговој збирци. Према воденом знаку змаја Владимир Мошин је рукопис датирао 1370-1371. годином¹⁰⁵ и, узевши у обзир појединост коју старац Исаија помиње у Прологу свога превода *Ареопагитика*, а која се тиче године завршетка превода која је уједно и година у којој се одиграла Маричка битка, изнео је претпоставку да је могуће да је реч о преводиочевом аутографу (Мошин 1962: 104).¹⁰⁶

Рукопис је обима 329 листова и писан је српском¹⁰⁷ редакцијом словенског језика¹⁰⁸ и уређеним рашким правописом (са прејотованим „а“ и „е“, двоструким полугласником у ген. мн. итд). Текст је писан једностубачно и

¹⁰⁴ Старац Исаија идентификован је као игуман светогорског манастира Св. Пантелејмона (Старог Русика), а из његовог житија (српскословенски текст Рс 463 Хиландарске библиотеке објављен је у: Трифуновић 1980: 67-78) и посредних извора сазнаје се да је био и оснивач киновијских монашких општина у Македонији и Угровлахији и да је најзаслужнији за превазилажење раскола између Српске и Цариградске цркве 1375. године.

¹⁰⁵ Г. М. Прохоров у рукопису примећује присуство водених знакова који се датирају осамдесетим годинама 14. века, па чак све до 1414. године (Прохоров 1987: 48).

¹⁰⁶ В. В. Иткин износи убедљиву претпоставку о постојању два протографа Гиљф. 46, од којих је један био Исаијин нацрт превода (Иткин 1999: 59).

¹⁰⁷ О неким вернакуларним цртама у Исаијином преводу *Ареопагитика* в. Трифуновић 1980: 30-32 и 2008: 247.

¹⁰⁸ Бугарски филолози махом негирају Исаијино српско порекло, без било какве убедљиве аргументације (Трифуновић 1980: 40-43).

организован је на начин уобичајен за *Ареопагитике* јужнословенског порекла, са схолијама Максима Исповедника физички одвојеним од Ареопагитовог текста и исписаним по маргинама. У рукопису се препознају две, ако не и три писарске руке, због чега Ђ. Трифуновић закључује да је претпоставка В. Мошина о Исајином аутографу погрешна, премда допушта могућност да је макар једна од тих руку ипак била Исајина (Трифунџић 1980: 39).

У Прологу превода *Корпуса* Исаја се жали на скудост словенске терминологије у поређењу са „художествомъ разума еллинскаго языка“, а његов превод до те мере чува одлике кирило-методијевске традиције превођења и терминолошке творбе, која је била карактеристична за атонску преводачку школу, да не само да копира морфемску структуру грчких лексема, него чак и приликом превођења јампских и хексаметарских епиграма који се налазе на почетку свих трактата тежи слоговном копирању грчког оригинала. Упркос отежаној разумљивости текста, Исајин превод је стекао изузетну популарност, о чему сведочи не само број његових преписа током Средњег века, него и несагледиве размере његовог утицаја на обликовање духовних представа у словенском свету. Уз то, о томе да је свеједно „смисао оригинала инок Исаја предао необично тачно“ (Смирнова 2008: 4) сведочи чињеница да је његов превод *Ареопагитика* коришћен за потребе теолошких спорова у словенском свету који су променили токове црквене историје. Тако је и у време старообредничког раскола из 17. века главни идеолог староверја протопоп Авакум своју бескомпромисну зилотску позицију заснивао на ареопагитској идеји свепрожетости света божанским и својој причасности Богу, насупротив богоодступништву никоновске цркве.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Детаљније у: Хант 1977.

§ 1. 5. Основни филозофски појмови у старосрпском преводу

Ареопагитика

Српскословенски текст је, као и у рукопису, пренет курентом, без издвајања великих почетних слова. Надредни знаци су изостављени, а разрешења титли одвојена су полукружним заградама. Будући да грчки предложак *Корпуса* са којег је преводио Исаија до данас није идентификован,¹¹⁰ приликом поређења превода за потребе овога рада коришћен је текст објављен у руском двојезичном издању *Ареопагитика* у редакцији Г. М. Прохорова (Прохоров 2002).

О небеској хијерархији

§ 1. 5. 1. Трактат *О небеској хијерархији* [о неб(ε)снѣмъ с(вє)щенноначел'ствѣ V9a3] обухвата петнаест поглавља. Термин *ἱεραρχία*¹¹¹ је Ареопагитов неологизам, најпре испуњен чисто апстрактним садржајем, који је постепено и ушао у употребу и у секуларни језик, а у *Корпусу* се среће стотинак пута. Премда су се

¹¹⁰ Грчки текст реконструисан према словенском преводу *Ареопагитика* био ми је недоступан, а објављен је у: *Das Corpus des Dionysios Areiopagites in der slavischen Übersetzung von Starec Isaija* (14. Jahrhundert). Bd. 3: Rekonstruktion der griechischen Übersetzungsvorlage /hrsg. von Sabine Fahl. - 2011. - XXVI, 776 p.

¹¹¹ Максим Исповедник, тумачећи смисао наслова трактата, објашњава да је хијерархија почетак уређења свега свештеног и нека врста бриге о њему, док је хијерарх онај ко начелствује, стара се и промишља о светињама, а не о свештеницима [с(вє)щенноначеліє оубо ксть кже завѣщаніа самога с(вє)щенніх начело и образомъ нѣкондъ попеченіе и с(вє)щенноначелникъ, нже с(вє)щенниди начелствѣе и пекынсе и промишлает не оубо с(вє)щенници V9aS7-17 – *ἱεραρχία μὲν ἐστὶν ἡ τῆς διατάξεως αὐτῆς τῶν ἱερῶν ἀρχή καὶ οἶονεὶ φροντίς, καὶ ἱεράρχης ὁ τῶν ἱερῶν ἀρχῶν καὶ φροντίζων καὶ προνοῶν, οὐ μὴν τῶν ἱερέων*]. Исаија *διάταξις* (уређење, рас-поредак) неадекватно преводи правним термином *завѣщаніє* (завештање).

пре Ареопагита хијерархијским системом бестелесних бића бавили и Јован Златоуст и Кирил Јерусалимски (Honigmann 1952: 35), не претендујући на њихов тачан опис и бројно одређење, Ареопагит је први успоставио јасну деветостепену стратификацију анђеоских сила, која је након њега остала део хришћанске доктринарне традиције.

Тријадни систем Ареопагит је, по свој прилици, преузео од Прокла,¹¹² који је и сам у своје учење укључио питагорејске нумеричке мотиве, док се одређена паралела у тројној подели хијерархијске делатности налази и у Јамблиховим „Египатским мистеријама“.¹¹³ Премда се у Старом Завету помињу само три анђеоска чина, Ареопагитова ангелологија у основи је традиционално библијска¹¹⁴ и значајно се разликује од прокловске: насупротив Прокловом мноштву богова-хенада стоји Ареопагитов свет који се потчињава једном Богу (Шлёнов 2001).

§ 1. 5. 2. Прво поглавље трактата бави се природом божанског осијања,¹¹⁵ које се одликује својством да и након пролажења кроз предмете божанске Промисли не само да и даље остаје просто, него и предмете осијања сједињује и чини једним [всако б(о)ж(ь)ственое осіаніе по благодти въ промышленіаа происходе, прѣбываетъ просто. и не се тъкмо, нь и единотворитѣ осіаваемаа V9a4-9 – πᾶσα θεία ἔλλαμψις κατὰ ἀγαθότητα ποικίλως εἰς τὰ προνοούμενα προῖοῦσα μένει ἀπλῆ καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνοποιεῖ τὰ ἐλλαμπόμενα].

¹¹² Plat. *Theol.* II, 44, 8-11; IV 54, 7-9; в. Нуцубидзе 1957: 24.

¹¹³ *De myst.* I 12, 23-25; III 11, 32-35.

¹¹⁴ Цон Мајендорф обраћа пажњу на нефлексибилност Ареопагитове хијерархије небеских бића и идеје незаобилазног посредништва између чинова, према којој човек може да комуницира само са најнижим степеном анђела, што противречи и старозаветним и новозаветним сведочанствима (Мейендорф 1985: 291).

¹¹⁵ Такође неоплатонистички (прокловски) технички термин.

Свако происхођење, Оцем покренутог, светојављања, као уједињујућа сила нас узвисује, испуњава и обраћа јединству и боготворној простоти сабиратеља Оца [всако ω(ть)цедвижнаго свѣтојавленїа прошьствїе в нас благодатнѣ приходимо, пакн јако єдннотворна сила вьнспрьноснѣ нас вьспростираетъ н ωбращаетъ къ събирателю ω(ть)ца єдннствоу н б(о)готворнон простотѣ V9a13-22 – *πᾶσα πατροκινήτου φωτοφανείας πρόοδος εἰς ἡμᾶς ἀγαθοδότης φοιτῶσα πάλιν ὡς ἐνοποιὸς δύναμις ἀνατακτικῶς ἡμᾶς ἀναπλοῖ καὶ ἐπιστρέφει πρὸς τὴν τοῦ συναγωγῶ Πατρὸς ἐνότητα καὶ θεοποιὸν ἀπλότητα*].

Христос је Очева светлост, [ω(ть)тьскын свѣтъ V9a25-26 – *τὸ πατρικὸν φῶς*], посредством које смо стекли приступ светлначелнику Оцу, свѣтоначелникоу ω(ть)цоу [V9b4-5 – *πρὸς τὸν ἀρχίφωτον Πατέρα*]. Еманацијом, тј. осијањем свештених речи предатих од Отаца [на с(вє)щенныхъ словєсъ ω(ть)цєпрѣдателнаа ωсїанїа V9b6-8 – *ἐπὶ τὰς τῶν ἱερωτάτων Λογίων πατροπαράδοτους ἐλλάμψεις*] сагледавају се хијерархије небеских умова које оне симболички и анагошки откривају [н јаке ωт(ь) тѣхъ знаменателнѣ намѣ н вьзводителнѣ нзыавленнаа небєсныхъ оумовъ с(вє)щенноначелствїа V9b9-13 – *τὰς ὑπ' αὐτῶν συμβολικῶς ἡμῖν καὶ ἀναγωγικῶς ἐκφανθείσας τῶν οὐρανίων νοῶν ἱεραρχίας ὡς οἶόν τέ ἐσμεν ἐποπτεύσωμεν*], као и начелно и надначелно светодавање богоначелног Оца [н еке начелное н прѣначелное б(о)гоначелнаго ω(ть)ца свѣтоданїе V9b14-22 – *τὴν ἀρχικὴν καὶ ὑπεράρχιον τοῦ θεαρχικοῦ Πατρὸς φωτοδοσίαν*]. Поменута еманација божанске светлости симболички нас [у образним представама, ωбразными знаменами V9b17-18 – *ἐν τυπωτικοῖς συμβόλοις*] упознаје са најблаженијим хијерархијама анђела [аггль¹¹⁶ блаженнаа с(вє)щенноначелствїа V9b19-20 – *τὰς τῶν ἀγγέλων μακαριωτάτας ἱεραρχίας*]. Примивши је нематеријалним и нетреничним очима ума [невеществьными н незнєклыми оума отєсы V9b20-22 – *ἀύλοισ καὶ ἀτρεμέσι νοὸς ὀφθαλμοῖς*], поново се од ње устремљујемо према

¹¹⁶ Двоструки меки полуглас на крају речи у ген. мн. представља несумњиву одлику рашког правописа.

његовом простом сијању [на простјю того възникнемъ здароу V9b23-24 – ἐπὶ τὴν ἀπλῆν αὐτῆς ἀναταθῶμεν ἀκτῖνα]. Поменуто сијање никада не напушта своју јединствену унутарњост [своего единствнаго вѣнѣтрнства V9b25-10a1 – τῆς οἰκειίας ἐνικῆς ἐνδότητος], благолепно се умножавајући и исходећи ка узвишујућем и уједињујућем растворењу предмета божанске промисли [къ възвожденію же и единотворномуу промыслаемыхъ растворенію V10a1-4 – πρὸς ἀναγωγικὴν δὲ καὶ ἐνοποιὸν τῶν προνοουμένων σύγκρασιν]. Оно уједно пребива у себи у непокретној истоветности [въ недвижномъ тождествѣ V10a8-9 – ἐν ἀκινήτῳ ταυτότητι], а оне који му се обраћају на доличан начин чини једним у складу са својим упрошћујућим јединством [единотворнѣ по простотнѣмъ еε единствѣ V10a13-15 – ἐνοποιεῖ κατὰ τὴν ἀπλωτικὴν αὐτῆς ἔνωσιν]. Ареопагит наглашава да божанска светлост до нас може да допре искључиво кроз шаренило свештених завеса, и то саприродно [съкѣственѣ V10a21-22 – συμφυῶς] и на начин који одговара Очевој промисли о нама.¹¹⁷

Синтагма ἡ τελετάρχης ἱεροθεσία τῆς τῶν οὐρανίων ἱεραρχιῶν (“савршеноначелно свештеноустановљење небеских свештеноначелија”) на словенски је преведена на начин који не расветљава смисао Максимовог етимолошког коментара¹¹⁸ – као слоужьбьнство с(вє)щєноположно (V10aS-24), али за

¹¹⁷ Максим Исповедник то тумачи као нашу неспособност да, као они који се налазе у телу, видимо нематеријално и бестелесно другачије осим путем представа и симбола [κρομῆ φεραξὲς ἢ знаменнι немощно намъ въ плоти соущїиѣмъ оузрѣтн невеществьнаа и бесплѣтнаа V10aS-13-19 – δίχα τύπων καὶ συμβόλων οὐ δυνατὸν ὄντας ἡμᾶς ἐν σαρκὶ κατοπτεῦσαι τὰ ἄϋλα καὶ ἀσώματα].

¹¹⁸ Τελετή код Грка, како Максим Исповедник у схолији разјашњава, представља предају тајни, односно коначно усавршење онога ко прима посвећење [τελετή λέγεται κατὰ τοὺς τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφους ἡ μετάδοσις τῶν μυστηρίων, ἅτε τελειοῦσα τὸν μυούμενον] (у словенском преводу ова реченица је испуштена). Код Ареопагита сложенице са τελετ- имају два алтернирајућа значења, од којих је прво везано за обред, а друго, повођењем за појмом τέλειος, за савршенство, и у Исаијином преводу *Корпуса* ова разлика није увек исправно спроведена. О

нас данас представља сведочанство о томе да је тај појам на словенском још у Исаијино време изгубио очигледност свог старијег сакралног смисла. Видљива хијерархија представља надсветско (прѣмнрно V10b1-2 – ὑπερκόσμιος) подобје небеских хијерархија, јер се не поима чулним него умним путем. Ми се сразмерно себи уздижемо од најсвештенијих измишљотина¹¹⁹ [ωτ(ς) σ(ς)ε)σενнѣншнхъ зданнн V10b8-9 – ἀπὸ τῶν ἱερωτάτων πλάσεων] до простих и необликованих узвођења и уподобљења [на простне и неωбразнне възмемсе възводе и подобниа V10b9-12 – ἐπὶ τὰς ἀπλᾶς καὶ ἀτυπώτους ἀναχθῶμεν ἀναγωγὰς καὶ ἀφομοιώσεις]. Наш ум није у стању да се узвиси до нематеријалног подражавања небеским хијерархијама и њиховом виђењу [невеществомоу ωνομѣ възетнсе н(ε)в(ε)сннхъ с(ς)ε)σενноначельствъ подобню и видѣнню V10b13-17 – πρὸς τὴν αὔλον ἐκείνην ἀναταθῆναι τῶν οὐρανίων ἱεραρχιῶν μίμησίν τε καὶ θεωρίαν] без тварног руководства [аще не еже... вешнннмъ роуководеннемъ V10b17-19 – εἰ μὴ τῆ... ὑλαία χειραγωγία]. При том, видљиве лепоте¹²⁰ представљају одраз невидљивог благолепија [видимые доброты невидимаго благолѣпннн нзъωбразенннн V10b20-22 – τὰ μὲν φαινόμενα κάλλη τῆς ἀφανοῦς εὐπρεπείας ἀπεικονίσματα], чулни миомириси су отисци умног раздавања [чувьствнннн блгооуχанннн възωбразенннн оуμннннн прѣподанннн V10b23-26 – τὰς αἰσθητὰς εὐωδίας ἐκτυπώματα τῆς νοητῆς διαδόσεως], материјална светлост је икона нематеријалног светодавања [везвѣществннннн свѣтоданнннн ωбразъ вешннннн свѣтнннн V10b26-11a2 – τῆς αὐλου φωτοδοσίας εἰκόνα τὰ ὑλικὰ φῶτα] и да су чиновни овдашњег поретка одраз

значењима појма τελετή код Псеудо-Ареопажита и других хришћанских аутора в. Фемић-Касапис 2015: 231-235.

¹¹⁹ У питању су, како коментарише Максим Исповедник, измишљена мистичка предања, о којима ће Ареопажит доцније више писати у трактату *О црквеној хијерархији*.

¹²⁰ Односно украси свештених храмова, како коментарише Максим Исповедник [видимые же доброты также священннхъ храмъ оудоверенннн гл(агол)кть V10bS28-31 – φαινόμενα δὲ κάλλη τὰς τῶν ἱερωῶν οἰκων διακοσμήσεις λέγει].

својства уређености које је усклађено са божанским [εже съгожденнаго къ в(о)ж(ь)ственыимъ сътнненнаго нмства, нже ѿвдѣшнаго оукрашенїа чинны V11a5-9 – τῆς ἐναρμονίου πρὸς τὰ θεῖα καὶ τεταγμένης ἕξως τὰς τῶν ἐνθάδε διακοσμῆσεων τάξεις]. Такође, све друго што је небеским суштинама [небеснымъ соуществомъ V11a12-13 – ταῖς οὐρανίαις οὐσίαις] предато на надсветски начин [прѣднрнѣ V11a14 – ὑπερκοσμίως] нама је предато на симболички начин [ѿбразнѣ V11a14-15 – συμβολικῶς]. Посредством чулнога [чувствєвннхъ ради V11a4-5 – διὰ τῶν αἰσθητῶν] човекољубиво савршеноначелије [члколюбное слоужбоначелїе V11a17-18 – ἡ φιλάνθρωπος τελεταρχία] узводи нас ка умном [на оумна V11b5 – ἐπὶ τὰ νοητά], а помоћу свештеносазданих симбола [с(вє)щеннозданннхъ знаменїи V11b6-7 – διὰ τῶν ἱεροπλάστων συμβόλων] ка простим врховима небеских свештеноначелија [на простне небесннхъ с(вє)щенноначельствєвѣ врьхы V11b7-9 – ἐπὶ τὰς ἀπλᾶς τῶν οὐρανίων ἱεραρχιῶν ἀκρότητας].

§ 1. 5. 3. У другом поглављу Ареопагит разматра однос између ноетичке небеске реалности и њених видљивих симбола. Небеске богообразне умове [небесные н в(о)говидныне оумове G1a27-1b2 – τοὺς οὐρανίους καὶ θεοειδεῖς νόας] нипошто не треба замишљати као многолика бића или као било шта друго што нам је предато у виду манифестних симбола [нзъявнтелннхъ знаменннхъ G1b23-25 – τῶν ἐκφαντορικῶν συμβόλων]. Богословима се препоручује да се, приликом представљања онога што је потпуно бестелесно, користе представама бића која највише поштујемо, али у извесној мери нематеријалних, при чему се небеским и боговидним простотама [н(є)всннм н в(о)говидннм простотамъ G2b8-9 – ταῖς οὐρανίαις καὶ θεοειδέσιν ἀπλότησι] не сме приписивати ништа претерано земно и многообразно [налагати многоѿбразнн G2b11-12 – περιτιθέντας πολυμορφίας]. Разлог томе је да се ни божанске силе не увреде, као и да ми сами не будемо страсно погођени приземним и ниским представама [яко ни же въ в(о)ж(ь)ствєвнннє јако речеть кто досадити слы, ннже оубо въ ннзоуносна страстнѣ вгльблїатнсе ѿбразѣ смѣренннн G3a21-26 – τὰς θείας, ὡς ἂν φαίη τις,

ἐξυβρίσαι δυνάμεις, μήτε μὴν εἰς τὰς χαμαιζήλους ἡμᾶς ἐμπαθῶς ἐμπαγῆναι τῶν εἰκόνων ταπεινότητος]. Будући да ми нисмо у стању да се непосредно пружимо до умних виђења [непосредствѣ на оумниа възетисε видѣнниа G3b7-8 – ἀμέσως ἐπὶ τὰς νοητὰς ἀνατείνεσθαι θεωρίας), као посредник нам служе нама доступна обличја [таже мощнаа намъ ображенниа 3b11-13 – τὰς ἐφικτὰς ἡμῖν μορφώσεις] за сагледавање необликованих и натприродних призора [везъобразнѣхъ и патеєствѣннѣхъ видѣннѣи G3b13-15 – τῶν ἀμορφώτων καὶ ὑπερφυῶν θεαμάτων].

Начин свештеног исказивања [с(ве)щеннаго изъявлениа G4a10-11 – τῆς ἱεραῆς ἐκφαντορίας] јесте двојак. Један је путем представа сличних свештеним образима [тако подобнѣ подобнѣи ми прѣисходе с(ве)щеннозрачнѣи ми образи G4a12-15 – ὡς εἰκὸς διὰ τῶν ὁμοίων προῖων ἱεροτύπων εἰκόνων], а други стварањем обличја несличних до потпуне различитости и неприкладности¹²¹ [ω(τ)лчнѣи ми ми образотворенѣи въ ω(τ)ноудѣ неоуподобленнѣи и неприкладнѣи сътвараємъ G4a15-19 – ὁ δὲ διὰ τῶν ἀνομοίων μορφοποιῶν εἰς τὸ παντελῶς ἀπεοικὸς καὶ ἀπεμφαῖνον πλαττόμενος]. Тајанствена предања часно блаженство надсуштастевног богоначелија [ч(ε)стное прѣсоушьствнаго в(о)гоначелниа блаженство G4a20-22 – τὴν σεβασμίαν τῆς ὑπερουσίου θεαρχίας μακαριότητα] називају Словом, Умом и Суштином [тако слово и оумъ и соушьство G4a25-27 – ὡς λόγον καὶ νοῦν καὶ οὐσίαν), како би указали на богодоличну разумност, мудрост и истинско постојање, и истински узрочник постојања бића [словесньство и прѣмоудрость... и вѣистинноу соуше бытнѣи и нже соушнѣхъ бытнѣи вноу истинноу G4b1-5 – ὄντως οὐσαν ὑπαρξιν... καὶ τῆς τῶν ὄντων ὑπάρξεως αἰτίαν ἀληθινήν]. Ипак, због апсолутне трансцендентности Истине свим тим описима и представама недостаје богоначелна сличност с њом. Зато се она понекад описује апофатичким,

¹²¹ Концепту сличних и несличних сличности Ареопагит се детаљније враћа у трактату *О божанским именима*.

одричним средствима¹²² [ω(ть)личными изъвлєнми G4b23-24 – ταῖς ἀποφατικαῖς ἐκφαντορίας) – као невидљива, бескрајна и беспросторна [невидимо то и непостижно и невидљиво – G4b26-27, ἀόρατον αὐτὴν καὶ ἄπειρον καὶ ἀχώρητον], чиме се означава не оно што она јесте, него шта није. Она не постоји на начин на који постоји било шта од оног што постоји, а када је у питању невидљиво прикладније је користити се несличним описима [при невидимыхъ кже ω(ть)личными назданныи изъвлєннє G5a21-24 – διὰ τῶν ἀνομοίων ἀναπλάσεων ἐκφαντορία) него потврдим средствима [нѣрєтєннє G5a17-18 – αὶ καταφάσεις].

Према Ареопагитовом мишљењу, апофатичко описивање трансцендентних реалности у већој мери узноси наш ум него катафатичко,¹²³ иако он напомиње да свеједно нема ничега од постојећег што није макар делом приопштено лепоти, јер је „*све веома добро*“.¹²⁴ Због тога чак и најмање поштовани делови материје носе извѣстан одјек умне лепоте [οὐποδοβλєннє нѣккал οὐδιναῶ благолѣпнє G8a24-8b2 – ἀτηχῆματά τινα τῆς νοεράς εὐπρεπείας] будући да су постојање добили од истинске Лепоте.

¹²² Пре Ареопагита о Богу су писали употребљавајући негативне квалификације Јустин Философ (*Apol.* I 61-63; II 6), Климент Александријски (*Strom.* I. 5) и Григорије Ниски (*De vita Moysis* II, 162). Прокло је у коментару на Платоновог *Парменида* (*In Parm.* 1080, 12-13) такође оперисао антитезом катафатичко-апофатичко, али је апофатички метод примењивао приликом познања Једног, а катафатички у вези са познањем хенада, док су за Ареопагита то два начина описивања исте реалности.

¹²³ При том, апофатички и катафатички метод богопознања један другом не алтернирају, него се узајамно допуњују. Апофатички пут је пут самоочишћења и ослобођења од свих представа, било телесних, било умних (Иванов 2002).

¹²⁴ Пост. 1, 31.

Напоследку, Ареопагит саветује Тимотеја да стечена сакрална знања сакрије од несвештеног мноштва [ωτ(ς) нес(βε)щеннаγω мноζьства G11a11-12 – ἐκ τῆς ἀνιέρου πληθύος] као једновидна [јакo єднoвнѣднaл G11a12-13 – ὡς ἐνοειδῆ].¹²⁵

§ 1. 5. 4. У трећем поглављу разматра се питање шта је хијерархија и каква је корист од ње.

Ареопагит хијерархију описује као свештени поредак, знање и делатност [чннъ с(βε)щєннъ и хoудoжъство и дѣнство G11b6-8 – τάξις ἱερὰ καὶ ἐπιστήμη καὶ ἐνέργεια], који се донекле уподобљавају боговидном и узводе се ка божанским осијањима ради богоподражавања [и кь дaвaлєμннмъ тoмoу ωт(ς) в(ο)гa ωσнaнннaмъ пo мѣрѣ нa в(ο)гoпoдpажaтєлнoк вьзвoдннмo G11b10-14 – πρὸς τὰς ἐνδιδόμενας αὐτῇ θεόθεν ἐλλάμψεις ἀναλόγως ἐπὶ τὸ θεομίμητον ἀναγομένη]. Сврха хијерархије је уподобљење Богу у мери у којој је то могуће и сједињење с Њим [јакo мoщнo oупoдoблєннє жє и сьєднннєннє G12a3-5 – ἢ πρὸς Θεὸν ὡς ἐφικτὸν ἀφομοίωσις τε καὶ ἔνωσις]. Богоподражавање се не може достићи ако је хијерархијски поредак нарушен, јер његова је сврха да се једни очишћују [ωчнщaтнє G13a10 – καθάρεσθαι], просвећују се [пpocвѣщaтнє G13a12-13 – φωτίζεσθαι] и усавршавају се [cъвpъщaтнє G13a15 – τελειῶσθαι], а други да очишћују, просветљују и усавршавају. Божанско блаженство је сáмо очишћење, просвећење и савршенство које је изнад свега као самосавреноначелије [caмoслoгъбoнaчєлїє G13b11-12 – αὐτοτελεταρχία], удаљено од свега свештеног *par excellence*, по преимућству [пo пpѣвъcхoдннoмoу нзpeднo G13b15-16 – κατὰ τὸ ὑπερέχον ἐξηρημένη]. Они који се очишћују треба да

¹²⁵ Максим Исповедник објашњава да је разлог томе што свето једнотвори, док грешно дељењем умножава (єднoвнѣднo... с(βε)тaтa єднoтвoрнѣтъ. a тaжє cквpънaтa и грѣхa coгъщaтa вь мнoгaтa рaздѣлєннa рaдн oумножaкѣтъ G11aS31-34 – τὸ ἐνοειδῆ... τὰ μὲν γὰρ ἅγια ἐνοποιεῖ, τὰ δὲ βέβηλα καὶ τῆς ἀμαρτίας ὄντα εἰς πολλὰ διὰ τῆς διαίρεσεως πληθύνει).

постану потпуно беспримесни [непримѣсноμъ съврѣшатисѣ по всеμъ G13b18-19 – ἀμιγῆς ἀποτελεῖσθαι καθόλου] и да се ослободе сваке примесе неједначености [неподобнѣ гнѡсѡты G13b20-21 – τῆς ἀνομοίου συμφύρσεως], они који се просвећују треба да се испуњавају божанском светлошћу, а они који се усавршавају треба да се удаље од несавршенства и приопште се усавршујућем знању виђених светиња [прѣстникѡμъ быти зримыхъ с(вѣ)щенныхъ съврѣшителнаго хоудожства G14a7-10 – μετόχους γίνεσθαι τῆς τῶν ἐποπτευθέντων ἱερῶν τελειωτικῆς ἐπιστήμης].

§ 1. 5. 5. У четвртом поглављу трактата Ареопагит излаже теологију хијерархије анђела.

Надсуштаствено богоначелије привело је у постојање све суштина бића [вса прѣсоушствѣноѣ богоначелѣне ѣже соушѣнхъ соушствѣнѣа съставнѣхъ въ еже быти приведе G15a18-22 – πάσας ἢ ὑπερούσιος θεαρχία τὰς τῶν ὄντων οὐσίας ὑποστήσασα πρὸς τὸ εἶναι παρήγαγεν]. Све што постоји приопштено је Промислу [вса οὐβο ѣже соушѣаа прѣстѣвγють промыслоу G15b3-5 – πάντα μὲν οὖν τὰ ὄντα μετέχει προνοίας] и то тако да је све неживо приопштено постојању,¹²⁶ живо – животворној сили [животворныѣ силы G15b19 – τῆς ζωοποιῦ δυνάμεως], а разумно – Божјој самосавршеној и пред-савршеној премудрости [самосъврѣшительныѣ и прѣжде сврѣшенства прѣмоудрости G15b22-25 – τῆς αὐτοτελοῦς καὶ προτελείου σοφίας]. Јасно је да су му од свих бића најближа она која су му многоструко приопштена. Чинови небеских бића надилазе и оно што просто постоји, и оно што је неразумно живо, и оно што је разумно по човековим мерилима. Будући да су Божанству најближи због многоструке приопштености и да многоструко јављају богоначелну скривеност [многацин

¹²⁶ Максим Исповедник у коментару обраћа пажњу на мисао да је и неживо (неорганска природа и све што се не рађа: неживотнаа G15bS42 – τὰ ἄζωα) део Божје промисли само тиме што постоји.

нзъавителне в(о)гоначелнаго съкръвенства G16b10-13 – πολλαχῶς ἐκφαντορικαὶ τῆς θεαρχικῆς κρυφίότητος], удостојени су да се називају анђелима. Богојављања се не дешавају непосредно него посредством небеских сила и то је закон који је одредило надсуштаствено чиноначелије [от(ь) всѣхъ прѣсоущствѣнаго чиноначелна G18b8-9 – παρὰ τῆς πάντων ὑπερουσίου ταξιαρχίας].

§ 1. 5. 6. У петом поглављу разматра се зашто се, с једне стране, сва небеска бића заједно називају анђелима, док се са друге стране у опису више хијерархије небеских бића анђеоски чин именује посебно као онај који је у тој хијерархији најнижи. Будући да у сваком свештеном устројству виши чиновни имају осијања и силе и нижих чиновна, прикладно је анђелима називати и више чиновне јер и они објављују богоначелна осијања [нзъавителны и сѣн в(о)гоначелнаго ѡспнанна G20b17-18 – ἐκφαντορικὰ καὶ αὐτὰ τῆς θεαρχικῆς ἐλλάμψεως]. Обратно правило, при том, не важи.

§ 1. 5. 7. У шестом поглављу Ареопагит описује први, средњи и последњи поредак небеских суштина.

Тачан број и врсту наднебеских суштина зна само савршеноначелије које их обожује. Према библијском предању¹²⁷ има их девет, док их апостол Павле дели на три тројна поретка [тронцката одобренна G22b1-2 – τριαδικὰς διακοσμήσεις]: 1. најсветији престоли, херувими и серафими [с(вє)тѣишиє прѣстоле, хероувѣимъ, серафѣимъ G22b5-8 – τοὺς ἀγιοτάτους θρόνους, χερουβὶμ, σεραφὶμ], 2. власти, господства и силе [ѡже от(ь) властѣн, господствѣн и силѣ съвршаемоє G22b19-20 – τὴν ὑπὸ τῶν ἐξουσιῶν καὶ κυριοτήτων καὶ δυνάμεων συμπληρουμένην) и 3. анђели, арханђели и начела [ѡже аггелѣъ же и архαггелѣъ и начель одобреннѣ G22b22-23 – τὴν τῶν ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων καὶ ἀρχῶν].

¹²⁷ V. Јуд. 9, Еф. 1, 21, Кол. 1, 16 и 2, 10.

§ 1. 5. 8. У седмом поглављу описује се прва хијерархија, поредак серафима, херувима и престола. Имена откривају њихова богообразна својства,¹²⁸ која су супстанцијална [ωσούψυςτῶν G24bS4 – οὐσιώδεις].

Својство серафима је да пламте, очишћују и просветљују ниже ступњеве; херувими, као разум и боговидност, ниже од себе приопштавају изливима Божје премудрости, а име престола говори о беспримесној узвишености, односно одвојености од сваке приземности [καὶ ἑκάστου ἑκείνου ἀνεκτικῆς ἀποστάσεως G24b2-3 – τὸ πάσης ἀμιγῶς ἐξηρησθαι περιπεζίας ὑφέσεως] и о устремљености ка врху.

Прве суштине су чисте, испуњене надсуштаственим трисветлим виђењем [πρῶτον G26b – τῆς ὑπερουσίου καὶ τριφανοῦς θεωρίας] и удостојене приопштености Исусу не путем створених образа, него првом приопштеношћу знању Његове теургичке¹²⁹ светлости [καὶ πρῶτον G26b10-12 – ἐν πρώτῃ μετουσίᾳ τῆς γνώσεως τῶν θεουργικῶν αὐτοῦ φώτων]. Пошто им је способност богоподражавања дата у највећој мери, оне се приопштавају његовој теургији и човекољубљу у првозданој сили [καὶ πρῶτον G26b-15 – ἐν πρωτογενῶς δυνάμει]. Зато се називају и посвећеним [τετελεσμένος G27a1 – τετελεσμένος] не као оне које су

¹²⁸ Максим Исповедник додаје да та својства ни у ком случају нису акцидентна, односно квалитет накнадно придодат основи [καὶ ἑκάστου ἑκείνου ἀνεκτικῆς ἀποστάσεως G24Sb – ὁιονεὶ ποιότητα προσγινομένην], јер су појмови „акциденција“ [συμβεβηκός G24bS1] и „субјект“ [ὑποκείμενον G24bS1] овде недопустиви због нематеријалности небеских суштастава.

¹²⁹ „Теургија“ је неоплатонистички технички термин. Први неоплатонистички теургичар био је Јамблих, чије концепте је доцније развио Прокло (в. Burns 2004: 112).

¹³⁰ Из контекста је јасно да се Исаија на овом месту поново поводи за појмом τέλειος, због чега је превод неадекватан, јер се ни о једном створеном бићу, укључујући и оне који су најближи Богу, не може говорити као о „савршеном“.

обасјане аналитичким знањем свештене разноврсности [не тако различита (вѣ)щєннаго въ сказателномъ художествѣ снѣающаа G27a1-3 – οὐχ ὡς ποικιλίας ἱερῶς ἀναλυτικὴν ἐπιστήμην ἐλλαμπομένης], него као оне којима је обожење у највећој мери доступно због близине Богу [не тако прѣваго и прѣвѣсходнаго ωбожєннѣ исплѣнєнаа по прѣвѣсочаншємъ тако агглωмъ вгодѣнствѣ художствѣ G27a3-27b1 – ὡς πρώτης καὶ ὑπερεχούσης θεώσεως ἀποπληρουμένης κατὰ τὴν ὑπερτάτην ὡς ἐν ἀγγέλοις τῶν θεουργιῶν ἐπιστήμην].

§ 1. 5. 9. У осмом поглављу Ареопагит описује средњу хијерархију господстава, сила и власти.

Свако именовање бића која су нам трансцендентна открива богоподражавалачка својства њиховог богообразија. Тако име господстава, према Ареопагитовом мишљењу, указује на извесну непокоривост [непорабощаемоу нѣко G32a4 – ἀδούλωτόν τινα] и слободно усхођење од сваке приземности, као и на неумољиво Господство које непрестано тежи истинском господству и господоначелију [сѣщаго господначєлнѣ непрѣстанно жєлє G32a13-14 – τῆς ὄντως κυριαρχίας ἀκαταλήκτως ἐφιεμένην].

Име силâ указује на непоколебљиву храброст у свим њиховим боговидним дејствима, која им омогућује да не одустају од боговидног кретања [в(о)говиднаго движєннѣ G32b2 – τὴν θεοειδῆ κίνησιν], него да постојано гледају у надсушну и силотворну силу [вѣ прѣсѣщєствєннѣю и силотворнѣю силѣ G32b3 – εἰς τὴν ὑπερούσιον καὶ δυναμοποιὸν δύναμιν].

Назив власти указује на то да је надсветска и умна власт устројена не тирански и тако да се користи власним силама са злом сврхом [не мѣщитєлскѣ на художѣшаа властнѣннѣ силѣннѣ прнємлѣющѣ G33a6-7 – οὐ τυραννικῶς ἐπὶ τὰ χεῖρω ταῖς ἐξουσιαστικαῖς δυνάμεσιν ἀποκεχρημένης], него да се незадрживо узноси ка

божанском, уподобљавајући се властотворном начеловластију [къ властотворномоу начеловластию G33b1-2 – πρὸς τὴν ἐξουσιοποιὸν ἐξουσιάρχίαν].

Имајући таква боговидна својства средњи поредак небеских умова прима очишћење, просветљење и усавршење од богоначелних осијања, која му се предају секундарно посредством првог хијерархијског реда и која се кроз њега другојављено [въторојавителнѣ G33b13 – δευτεροφανῶς] предају даље.

Преношење вести с једног анђела на други симбол је слабљења усавршавања, према томе како се напредује у секундарности [знаменнѣ да сътворимъ нже нздалете бываемоу н прохождение ради оутѣнѣваемоу въ второе съвршеннѣ G33b16-18 – σύμβολον τῆς πόρρωθεν ἐπιτελουμένης καὶ διὰ τὴν πρόοδον ἀμυδρουμένης εἰς δευτέρωσιν τελειώσεως]. За разлику од неоплатонистичког концепта прелажења од нижег ка вишем чину, где нижи чиновни добијају биће од Једног само посредством виших чиновна, код Ареопагита од Бога биће добијају сви, док се на ниже чиновне преноси само просветљење (Шљёнов 2001).

§ 1. 5. 10. У деветом поглављу Ареопагит описује последњу, најнижу хијерархију: начела, арханђеле и анђеле.¹³¹

Арханђели заузимају средњи положај у хијерархији, између начела и нижих анђела, најближих људима, док анђели чине последњи степен небеских умова [съвршають вса н(ε)беснынхъ оумовъ оудобреннѣ G37b4-6 – ἀποπερατοῦσιν τὰς ὄλας τῶν οὐρανίων νοῶν διακοσμήσεις] који поседују анђеоске особености и најближи су свету.

Поредак начела, арханђела и анђела наставник је људске хијерархије.

¹³¹ Како коментарише Максим Исповедник, прва тријада [тронца G37bS14 – τριάς] свештеноначелствује другом, друга трећом, а трећа свештеницима.

§ 1. 5. 11. У десетом поглављу Ареопагит укратко понавља оно што је речено у вези са анђеоским благочинијем.

Сви небески чиновни су весници [вѣстници G41b24 – ἄγγελοι] који објављују оно што се налази испред њих, а слична хијерархија може се приметити и у случају не само небеских, него и људских умова, где такође постоје први, средњи и последњи чиновни и силе, помоћу којих се свако приопштава, према својој мери, пречистом очишћењу, преизобилној светлости и пред-савршеном усавршењу [прѣчистаго очищенна, прѣиспльниеннаго свѣта, прѣдъсвръшеннаго свръшенна G42b16-19 – τῆς ὑπεραγνοτάτης καθάρσεως, τοῦ ὑπερπλήρους φωτός, τῆς προτελείου τελειώσεως]. Наиме, не постоји ништа самосавршено или такво да му уопште није потребно савршенство, осим онога што је истински самосавршено и пред-савршено [кѣт' во ничтоже самосвръшенно или нетрѣбователно по всемъ свръшенна, развѣ кѣже вѣнстинноу самосвръшенно и прѣдъсвръшенно G42b20-26 – οὐδὲν αὐτοτελὲς ἢ ἀπροσδεὲς καθόλου τελειότητος εἰ μὴ τὸ ὄντως αὐτοτελὲς καὶ προτέλειον].

§ 1. 5. 12. У једанаестом поглављу Ареопагит даје објашњење зашто се сва небеска бића називају општим именом небеске силе.

Сви божански умови према свом надсветском логосу [кѣже ω τѣхъ прѣмирниимъ словомъ G43b17-19 – τῶ κατ' αὐτοὺς ὑπερκοσμίῳ λόγῳ] деле се на три: на суштину, силу и дејство [въ соущество и слоу и дѣнство G43b20-21 – εἰς οὐσίαν καὶ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν].¹³² Када нека од њих називамо општим именом небеске силе или небеска бића, јасно је о коме се од њих ради према суштини и сили

¹³² Максим Исповедник то у коментару појашњава примером: суштином се назива природа ватре, силом њена светлост, а дејством резултат силе, односно њена особина да светли и спаљује [соущ(ь)ство оубо рещи огня истество: слоу же того просвѣщательное: дѣнство же кѣже силы закончанне, реще просвѣщательно и жнгоущее G43bS2-10 – ρητέον οὐσίαν μὲν εἰπεῖν τὴν πυρὸς φύσιν· δύναμιν δὲ ταύτης τὸ φωτιστικὸν· ἐνέργειαν δὲ τὸ τῆς δυνάμεως ἀποτέλεσμα ἧγουν τὸ φωτίζειν καὶ καίειν].

свакога од њих појединачно. Својства виших умова не смеју се приписивати нижим, и обрнуто, како се не би нарушило несливено чиноначелије анђеоских поредака [въ разореніе неслитнаго агг(ε)льскыихъ одобреніи чинначелна G44a9-12 – ἐπ' ἀνατροπῇ τῆς ἀσυγχύτου τῶν ἀγγελικῶν διακόσμων ταξιαρχίας]. Виши, превасходни чиновни поседују у изобиљу свештена својства нижих, док нижи немају општост својстава виших чиновна који их надилазе [прѣвъзъшѣшаа оубо одобренна нзлншнѣ нмоутъ н нже мьньшнѣхъ с(ве)щеннаа свонства. послѣднн же, нже старѣншнѣхъ надълежешаа ω(тъ)ноудъствнн не нмоутъ G44a14-21 – αἱ μὲν ὑπερβεβηκυῖαι διακοσμήσεις περισσῶς ἔχουσι καὶ τὰς τῶν ὑφειμένων ἱεράς ιδιότητος, αἱ δὲ τελευταῖαι τὰς τῶν πρεσβυτέρων ὑπερκειμένας ὀλότητος οὐκ ἔχουσι], него им се она предају само делимично [ω(тъ)честн G44a21 – μερικῶς].

§ 1. 5. 13. У дванаестом поглављу Ареопагит тумачи зашто се људски свештеноначелници називају анђелима.

На питање зашто се епископ назива „анђео Господа Сведржитеља“,¹³³ премда нижи чиновни нису приопштени својствима виших, Ареопагит одговара да у томе нема никакве противречности. Нижи чиновни не поседују силу старијих чиновна у пуноћи, али јој се приопштавају делимично и сразмерно себи, према јединственој складној општости која све повезује [по једноомъ всѣхъ сътланкннноомъ н съвоузномъ приобщени G44b21-23 – κατὰ τὴν μίαν ἀπάντων ἐναρμόνιον καὶ συνδετικὴν κοινωνίαν]. Приопштавање мудрости својство је свих разумних бића – било у потпуности, било секундарно и у мањој мери [въторннцѣ н оумьнннѣ G45a13-14 – δευτέρως καὶ ὑφειμένως], и нипошто не једнако него сразмерно свачијој способности да ту мудрост прими. Због тога је разумљиво зашто се и епископ назива анђелом, као онај који се приопштава, у мери у којој је то могуће, анђеоском својству прорицања [пророчьскаго свонства G45b6-7 – τῆς τῶν ἀγγέλων ὑποφητικῆς ιδιότητος] и који тежи да им се

¹³³ В. Мал. 2, 7; Откр. 2, 1-18; 3; 1-17.

уподоби у објављивању (божанских тајни) [къ изъавителномоу ихъ оуподобленню... въспростираемаго G45b8-11 – πρὸς τὴν ἐκφαντορικὴν αὐτῶν ὁμοίωσιν... ἀνατεινόμενον].

§ 1. 5. 14. У тринаестом поглављу Ареопагит даје одговор на питање зашто је у Светом писму речено да су пророка Исаију очистили серафими,¹³⁴ а не неко од мањих анђела.

Према једном тумачењу, Исаију је очистио неки нама блиски анђео а не серафим, али, будући да је његове грехе муњевито уклонио и распалио га ревношћу према божанском послушању, хомонимно [въкоупонименіемъ G46b8 – ὁμωνυμία] назван је серафимом.

Према другом мишљењу, то очишћење заиста се може приписати Богу и Њему најближој хијерархији, будући да богоначелна сила продире кроз све и, предајући своје светлодавање [σκοῦ σφτοδανнѣ G47a15-16 – τὴν οἰκείαν φωτοδοσίαν] најстаријим анђеоским чиновима, посредно га предаје и онима ниже, као што сунчев зрак лако продире кроз прозрачну тканину и сија несмањеном светлошћу, док кроз гушће тканине пролази теже.¹³⁵

¹³⁴ В. Ис. 6, 6.

¹³⁵ Ту законитост природног поретка Максим Исповедник коментарише на следећи начин: код ноетичких бића врлине нису акциденција [нѣсоуть по слоугаю G47bS44 – αἱ ἀρεταὶ οὐκ εἰσὶ κατὰ συμβεβηκός], као код људи, него је Бог жива врлина, самосавршена и непотребита, јер се надсуштаствено осуштаствљује [нѣ в(ог)ъ оубо ксть живаа добродѣтель н самосъвршенаа н нетрѣбоватељнаа· іако прѣсоушествнѣ въсоушествннѣ G47bS45-46 – ὁ Θεὸς μὲν ἔστι ζῶσα ἀρετὴ καὶ αὐτοτελής καὶ ἀπροσδεής, ὅτι ὑπερουσίως οὐσίωται]. Врлина у небеским бићима постоји не као друго у другом [іакоже нно въ ннодѣ G48aS42-43 – ὡς ἄλλο ἐν ἄλλῳ], пошто су она несложена и нематеријална [несложна н неvēществна G48bS5-7 – ἀσύνθετα καὶ ἄυλα].

Будући да се све богоначелне енергије [всакаѧ в(о)гоначелничкаѧ дѣйствиѧ G52a2-3 – *πάσας τὰς θεαρχικὰς ἐνεργείας*] преко првих суштина преносе осталим, и способност распаљивања и очишћења са правом је приписана серафиму. Другим речима, пошто је Бог узрок сваког очишћења [вѣ ѣже всакаго ошнщениѧ быти виѧа G52a19-20 – *πάντας τῷ πάσης καθάρσεως εἶναι αἰτία*], тако и анђеο који очишћује Исаију своје очишћујуће знање и силу [своѧ чистительное хоужество и силоу G52b6-7– *τὴν οἰκείαν καθαρτικὴν ἐπιστήμην καὶ δύναμιν*] повезује са Богом као узроком и са серафимом као прводејствујућим јерархом [тако прѣводѣлнаѧго с(вѣ)щеничнѧчелника G52b12-14 – *ὡς πρωτοῦργὸν ἱεράρχην*].

§ 1. 5. 15. У четрнаестом поглављу Ареопагит објашњава шта означава број анђеοа који преносе предање.

Немогуће је избројати поретке небеских бића, јер они превазилазе ограничену меру наших материјалних бројева [немошноу и смѣренноују прѣнзѣшдышана нже оу насѣ тиценьных¹³⁶ числѣ мѣроу G54a8-11 – *τὴν ἀσθενῆ καὶ συνεσταλμένην ὑπερβεβηκυῖαι τῶν καθ' ἡμᾶς ὑλαίων ἀριθμῶν συμμετρίαν*], а њихове границе познате су једино богоначелном и бескрајнознајућем мудротворству, надсуштаственом почетку свега што постоји и узроку суштотворне и садржитељске силе која обухвата њихове границе [от(ѣ) в(о)гоначелничьскаѧ безмѣрноразоужнаѧ прѣмоуждротворенниѧ всѣхѣ вѣкупѣ соушѣихѣ прѣсоушствѣниѣ соушѧѧо начѣла, и виѧи соушѣствѣтворныѣ, и сѣдрѣжателныѣ силы, и ѡбѣѣмнѣлнаѧ накончаниѧ G54a17-25 – *ὑπὸ τῆς Θεαρχικῆς καὶ ἀπειρογνώστου σοφοποιΐας τῆς πάντων ὁμοῦ τῶν ὄντων ὑπερουσίως οὔσης ἀρχῆς καὶ αἰτίας οὐσιοποιοῦ καὶ συνεκτικῆς δυνάμεως καὶ περιεκτικῆς ἀποπερατώσεως*].

¹³⁶ Исаија је на овом месту, вероватно због итацистичког изговора и псилозе, ὑλαῖος превео као да је у питању ἰλυόεις, 'блатњаѧ'.

§ 1. 5. 16. У петнаестом, завршном поглављу трактата *Небеска хијерархија* описују се ликови анђеоских сила [иζωβραζιτελνυν аггелскыиζхъ силъ ωβραζы G54b1-2 – αἱ μορφωτικαὶ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων εἰκόνες] и разматра се смисао њихове огњевидности, човекообразности [εже ωгнєвндноє, εже чл(о)в(ѣ)ковндноє G54b4-5 – τὸ πυρῶδες, τὸ ἀνθρωποειδές] и осталих антропоморфних црта.

Као најчешће помињани атрибут свештеног у Светом писму помиње се огњеност,¹³⁷ која, према Ареопагитовом мишљењу, открива богообразност небеских умова у највећој мери [εже небесныхъ оумовъ бгковндноє G56b8-9 – τὸ τῶν οὐρανίων νοῶν θεοειδέστατον]. Надсушна и неуобличена суштина [прѣсоуцѣствноє н безъωбразноє соуцѣство G56b10-12 – τὴν ὑπερούσιον καὶ ἀμόρφωτον οὐσίαν] често се описује као огањ јер чулни огањ [чювьствьны ωгнь G56b17-18 – τὸ αἰσθητὸν πῦρ] продире кроз све, а ни са чим се не меша и остаје одвојен од свега. Сам по себи он је неспознатљив [невѣдомоє самъ по себѣ G56b23-24 – ἄγνωστον αὐτὸ καθ' αὐτὸ] ако нема материје на којој би показао своје дејство, незадржив је и невидљив [неωдрѣжим' н невидимъ G56b26 – ἄσχετόν τε καὶ ἀθεώρητον] и има својство да влада свиме као самодржац [самодрѣжательнь всѣхъ G56b27 – αὐτοκρατητικὸν ἀπάντων]. Он је и беспримесан [непримѣсьнь G57a11-12 – ἀμιγές], раздељујући [расоудительнь G57a12-13 – διακριτικόν],¹³⁸ непромењив [неизмѣньнь G57a13 – ἀναλλοίωτον], устремљен увис [горѣноснь G57a13-14 – ἀνωφόρον], вечнопокретан [приснодвижьнь G57a17-18 – ἀεικίνητον], креће се увек на исти начин [такождедвижьнь G57a18-19 – ταυτοκίνητον] и покреће друге [подвиζательнь нныхъ G57a19-20 – κινητικὸν ἑτέρων], у свему невидљиво присутан [въ всѣхъ соуцѣ невиднимо G57b3-4 – ἅπασι παρὸν ἀοράτως].

¹³⁷ Дан. 7, 9; Јез. 1, 13-14, Мт. 28, 2-3, Јез. 10, 2, Дан. 7, 9-10, Откр. 4, 4.

¹³⁸ Максим Исповедник објашњава да се ту ради о његовој способности да одваја материје једну од друге, као олово од сребра, на пример.

Небески умови се, уз то, описују и путем антропоморфних представа [чл(о)вѣкωωβραζηѣхъ тѣхъ написογύτѣ G57b23-24 – ἀνθρωπομόρφους αὐτοὺς ἀναγράφουσι] због човековог ума и његове устремљености увис, због усправљености [ѣже ωβразъ правостноѣ G57b27-58a1 – τὸ τοῦ σχήματος... ὄρθιον], природног својства да влада [ѣже по ѣстъствѣ начелноѣ и вл(а)днѣствноѣ G58a2-3 – τὸ κατὰ φύσιν ἀρχικὸν καὶ ἡγεμονικόν] и по томе што је у чулном погледу најмањи од осталих живих сила, али свима влада изобилном силом ума [прѣвѣсходително же всѣхъ по богатѣнои οὔμα силѣ G58a6-8 – κρατητικὸν δὲ πάντων τῆ τοῦ νοῦ κατὰ περιουσίαν δυνάμει].

У сваком поједином елементу наше телесне многоделности [телеснаго нашего многочестна G58a13-14 – τῆς σωματικῆς ἡμῶν πολυμερείας] могуће је пронаћи представе које одговарају небеским силама. Вид указује на најчистију устремљеност ка божанској светлости и чисто и бестрасно отворено примање богоначелних осијања [распрострътоѣ бестрастнѣ подыѣтнѣ б(о)гоначелныхъ ωснанин G58a24-25 – ἀναπεπταμένην ἀπαθῶς ὑποδοχὴν τῶν θεαρχικῶν ἐλλάμψεων]; њух симболизује способност да се осети надумни мирис и да се разликује и избегава оно што није такво; слух – приопштеност богоначелном надахнућу [ѣже причѣстноѣ... б(о)гоначелнааго вѣдѣхноγѣтнѣ G58a7-10 – τὸ μετοχικὸν... τῆς θεαρχικῆς επιπνοίας]; укус симболизује пријемчивост према божанским хранљивим изливима [ѣже б(о)ж(ѣ)ственныхъ и питателныхъ излнѣтн подѣѣнтелноѣ G58b13-15 – τὸ τῶν θείων καὶ τροφίμων ὀχετῶν ὑποδεκτικόν]; додир – способност свесног разликовања онога што је по природи прикладно и штетног [ѣже ѣст(ѣ)ствѣнаго или врѣднѣтельнаго вѣ хоγдожствѣ разογμнѣтелноѣ G58b16-19 – τὸ τοῦ προσφουῶς ἢ τοῦ βλάπτοντος ἐν ἐπιστήμῃ διαγνωστικόν]; веђе и обрве – стражарење над умним поимањима божанских виђења [ѣже б(о)гопрнѣтнѣныхъ разογμнѣннн храннѣтелноѣ G58b20-21 – τὸ τῶν θεοπτικῶν νοήσεων φρουρητικόν]; зуби указују на способност да се подели савршенство које се даје са храном, јер свако умно биће дели и умножава једновидно поимање које му се даје промислитељском силом [коѣже

βο σούψηство ούμνο, дарованное толлоу ωт(ъ) в(о)ж(ъ)ственѣншего сѣдннѣно разоумѣннѣ, промыслителноу слою раздѣлають и множить G59a1-6 – ἐκάστη γὰρ οὐσία νοερά τὴν δωρομένην αὐτῇ πρὸς τῆς θειοτέρας ἐνοειδῆ νόησιν προνοητικῆ δυνάμει διαιεῖ καὶ πληθεύει]; рамена, лактови и руке – на способност да се ствара и предузимљиво дејствује [ѣже творително и дѣйствителноѣ и скороѣ G59a9-11 – τὸ ποιητικὸν καὶ ἐνεργητικὸν καὶ δραστήριον]; срце је симбол боговидног живота; груди указују на снагу; плећа – на свеукупност свих живородних сила [ѣже събрательное оживляемыиъ всѣхъ силъ G59a22-23 – τὸ συνεκτικὸν τῶν ζωογόνων ἀπασῶν δυνάμεων]; ноге – на покретност [ѣже движательное G59a24-25 – τὸ κινητικὸν] и брзину, а нагота и необувеност симболизују слободу и неспутаност који уподобљавају божанској простоти.

Сличан смисао имају и одећа и оружје небеских умова. Светла одећа означава огњеобразну боговидност [ѣже бгвидное, по огньиномъ образѣ G60a5-7 – τὸ θεοειδὲς κατὰ τὴν πυρὸς εἰκόνα] и способност да просветљују [ѣже просвѣщательное G60a7-8 – τὸ φωτιστικόν]. Овде Ареопагит уводи занимљиву терминологију разлику између два нивоа ноетичких бића, којој ће се детаљније вратити у трактату *О божанским именима*: ούμνο, νοητόν стоји насупрот разоумно, νοερόν.¹³⁹ У Исаијином преводу та појмовна разлика није очигледна.¹⁴⁰

¹³⁹ Прво је, како тумачи Максим Исповедник, трансцендентни предмет умне контемплације [ѣже разоумѣвање G60a545 – τὸ νοούμενον] и субјект осиања, а друго је субјект умовања [то ѣже разоумвање G60a547 – τὸ νοοῦν ὑπάρχον] и предмет осиања. Тако је умно божанска природа, а разумно анђеоска [оумѣ осиавање в(о)жствено ѣсть ѣстьство разоумѣ же осиавање αγγελο G60b54-5 – τὸ νοητῶς μὲν ἐλλάμπον ἢ θεία φύσις, τὸ νοερῶς δὲ ἐλλαμπόμενον ἢ ἀγγελική].

¹⁴⁰ У савременом руском језику устаљена је јасна терминологија диференцијација између ове две врсте ноетичких бића: трансцендентни субјект осиања стабилно се преводи као „умопостигаемое“, док је предмет осиања „умственное“ (в. Прохоров 2002: 193).

же и дрѣводѣлскыи нмъ съсоудомъ еже основателное и здателное съвршательное и келкаа ннаа възводителнааго и обратнааго соутъ вторїихъ промысла G60b12-17 – τὰ δὲ γεωμετρικὰ καὶ τεκτονικὰ σκευή τὸ θεμελιωτικὸν καὶ οἰκοδομητικὸν καὶ τελειωτικὸν καὶ ὅσα ἄλλα τῆς ἀναγωγῆς καὶ ἐπιστρεπτικῆς ἐστὶ τῶν δευτέρων προνοίας].

То што се понекад називају ветром¹⁴⁵ симболизује њихову брзину и способност да се крећу одгоре наниже и обрнуто, простирући секундарне суштине навише, а прве ка промислитељском уласку у општење са онима који се налазе ниже [еже съвыше на долниаа и пакы от(ь) долныихъ къвыспрь ходило движение вынспрьпростирае оубо втораа къ прѣвысокон высотѣ подвиже же първаа къ приовыщителномоу и промыслителномоу мьншїихъ прошьствню G61a21-61b4 – τὴν ἄνωθεν ἐπὶ τὰ κάτω καὶ αὔθις ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὸ ἄναντες διαπορθμευτικὴν κίνησιν τὴν ἀνατείνουσιν μὲν τὰ δεύτερα πρὸς τὸ ὑπέρτερον ὕψος, κινουῦσιν δὲ τὰ πρῶτα πρὸς κοινωνικὴν καὶ προνοητικὴν τῶν ὑφειμένων πρόοδον]. Осим тога, назив “ветровитост ваздушног духа” [въздугшнаго духа вѣтрное именование G61b5-6 – τὴν τοῦ ἀερίου πνεύματος ἀνεμιαίαν ἐπωνυμίαν] указује на богообразност небеских умова, јер икона и одраз богоначелног дејства присутна је и у покретности и животворности њихове природе [в(о)гоначелничьскаго дѣинства образъ и оуказъ¹⁴⁶ ... по кстьства подвижателно и ожнвлятелно G61b10-17 – τοῦτο θεαρχικῆς ἐνεργείας εἰκόνα καὶ τύπον... κατὰ τὸ τῆς φύσεως κινητικὸν καὶ ζωογόνον].

Поређење небеских сила са облаком¹⁴⁷ симболизује њихову надсветску испуњеност скривеном светлошћу и то да првојављено светојављање скривено примају, а изобилно као другојављено сразмерно шаљу другим (секундарним)

¹⁴⁵ В. 2Цар. 22, 11; Пс. 17, 11и 103, 3; Јез. 1, 4; Дан. 7, 2.

¹⁴⁶ Неадекватан превод на словенски: оуказъ је правни термин за *Типос* као царски едикт из времена монотелитских спорова.

¹⁴⁷ В. Јез. 1, 4 и 10, 3; ДАп. 1, 9; Откр. 10, 1.

суштинама [съкръвеннаго свѣта прѣднрнѣ испльнѣныиѣ прѣвогавлѣноѣ прѣвогавлѣннѣ,¹⁴⁸ съкръвеннѣ приѣмляемыиѣ и снѣ обнлнѣ въ вторнѣ второгавнтелски и подобнѣ посллаемыѣ G62a2-9 – τοῦ μὲν κρυφίου φωτὸς ὑπερκοσμίως ἀποπληρουμένους, τὴν πρωτοφανῆ δε φωτοφάνειαν ἀνεκπομπεύτως εἰσδεχομένους καὶ ταύτην ἀφθόνως εἰς τὰ δεύτερα δευτεροφανῶς καὶ ἀναλόγως διαπορθμεύοντας]. Исто тако, својствена им је плодност, животворност, способност да расту и усавршавају попут умне кише [яко плодноѣ тѣмѣ и животворноѣ и растителноѣ и съвршнтелноѣ кѣтъ по оумномѣ дѣждерождени G62b9-14 – τὸ γόνιμον αὐτοῖς καὶ ζωοποιὸν καὶ αὐξητικὸν καὶ τελειωτικὸν ἐνυπάρχει κατὰ τὴν νοητὴν ὀμβροτοκίαν].

Небеска бића пореде се и са бакром,¹⁴⁹ ћилибаром и шареним камењем,¹⁵⁰ што симболизује чисту светлост, златообразност и младост. Представа лава¹⁵¹ означава господство [јѣже владнѣствноѣ G63a2-3 – τὸ ἡγεμονικόν], вола¹⁵² – способност да шири умне бразде за примање небеских плодотворних киша, орла¹⁵³ – царственост, а коња¹⁵⁴ – кротост и послушност [јѣже благопокорливноѣ и благобръздноѣ G63b7-8 – τὸ εὐπειθὲς καὶ εὐήνιον].

Укратко, сва својства [σκονствнн G63b25 – ἰδιότητας] поменутих животиња могу се повезати према несличној сличности [по ω(τѣ)лнчнынѣхъ подобѣствннѣхъ G64a1-2– κατὰ τὰς ἀνομοίους ὀμοιότητας] са небеским силама, и сва чула и

¹⁴⁸ Преводиочева омашка – уместо „свѣтогавлѣннѣ“ (φωτοφάνεια).

¹⁴⁹ В. Јез. 1, 7 и 40, 3, Дан. 10, 6.

¹⁵⁰ В. Јез 1, 26, Откр. 4, 3.

¹⁵¹ В. Јез. 1, 10; Откр. 4, 7.

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ В. Јоил 2, 4; Зах. 2, 8 и 6, 2-3; Откр. 19, 11-14.

многоделност бесловесних животиња могу се довести у анагошку везу са нематеријалним мисаоним увидима небеских суштина и са једновидним силама [вса јаже бесловесныхъ животныхъ чувствна же и многочестна въ невестествнаи небесныхъ соущствъвъ разогмѣнниа и единствыныи силы възводеце G64a7-11 – πάσας τὰς τῶν ἀλόγων ζώων αἰσθήσεις τε καὶ πολυμερείας εἰς τὰς αὔλους τῶν οὐρανίων οὐσιῶν νοήσεις, καὶ ἐνοειδεῖς δυνάμεις ἀνάγοντες].

Небеска бића пореде се и са огњеним рекама,¹⁵⁵ точковима¹⁵⁶ и колима.¹⁵⁷ Огњене реке симболизују богоначелна корита која им омогућују да изобилно и непрекидно теку и хране се животворном хранљивом плодношћу [животвориваго крмнтелныи рождениа G64a22-23 – ζωοποιοῦ θρεπτικους γονιμότητος], кола – спрегнуту заједницу бића једног чина [спреженнои въкогпочиньныхъ приовщени G64a23-25 – τὴν συζευτικὴν τῶν ὁμοταγῶν κοινωνίαν], а крилати точкови – својство да у својој делатности иду правим путем. Према другом тумачењу те симболике [по дроггомъ възводѣ G64b6-7 – κατ' ἄλλην ἀναγωγὴν], њихово јеврејско име је Гелгел [гель, гель G64b9 – Γελέλ],¹⁵⁸ што на јеврејском значи „окрети“ и „откривења“, а огњеним точковима својствено је да се у вечном кретању окрећу око једног истога добра [въ тождьствно бл(а)го присноовращателныи движениемъ G64b13-15 – τῆ περὶ τὸ ταῦτὸν ἀγαθὸν ἀειδινητῶ κινήσει] и да откривају сакривено [скръвенныхъ нзгавлениемъ G64b15-16 – τῆ τῶν κρυφίων ἐκφαντορία].

На крају трактата, Дионисије Псеудо-Ареопагит разјашњава каква се радост [радость G64b20-21 – χαρά] приписује небеским чиновима. Они су

¹⁵⁵ В. Откр. 22, 1.

¹⁵⁶ В. Јез. 1, 15 и 10, 6; Дан. 7, 9.

¹⁵⁷ В. 4Цар. 2, 11 и 6, 17.

¹⁵⁸ В. Јез. 10, 13.

потпуно непријемчиви за нама својствену страсну насладу [неприетны ω(ть)ноудъ соутъ юже оу насъ стр(а)стныѣ сладости G64b22-23 – ἄδεκτοι παντελῶς εἰσι τῆς καθ' ἡμᾶς ἐμπαθοῦς ἡδονῆς] и уживају у боговидној безбрижности и благообразном и изобилном весељу [по в(о)говидномъ оудобствѣ н... благовиднѣмъ и обилнѣмъ веселїи и благостраданїи ωномъ неизреченномъ G65a1-4 – κατὰ τὴν θεοειδῆ ῥαστώνην καὶ τὴν... ἀγαθοειδῆ καὶ ἄφθονον εὐφροσύνην καὶ τὴν εὐπάθειαν ἐκείνην τὴν ἀρόρητον] због оних који се враћају Богу и спасавају се. То представља само део људима доступних знања о поретку небеских сила будући да нам је њихово надсветско знање [прѣдирное художество G65a24-25 – τὴν ὑπερκόσμιον ἐπιστήμην] непознато, због чега остаје само да се трансцендентној скривености поштовање ода ћутањем [ѣже пате насъ съкрывенство мълчаниѣмъ потыше G65b4-6 – τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς κρυφίότητα σιγῆς τιμήσαντες].

О божанским именима

§ 1. 5. 17. Трактат *О божанским именима* започиње опширним уводом у предање о божанским именима.¹⁵⁹

Ареопагит себи поставља за правило да открива истински смисао тога што се говори о Богу *не уверљивим речима људске мудрости него у јављању силе покретане духом богослова*,¹⁶⁰ које на неизрецив и непојаман начин повезује и сједињује с неизрецивим и непојамним боље него наша логичка и умна сила и

¹⁵⁹ Трактат се бави катафатичким приступом теологији Божјег имена, док је, судећи по Ареопагитовом обавештењу, апофатички приступ био обрађен у његовом изгубљеном трактату *Богословске белешке*, у ком је писао да о "Једној, Неспознатљивој, Надсушној, Самоблагој, Онаквој каква јесте – а говорим о тројичној, и у божанству и доброту равној Јединици – немогуће је ишта и рећи и помислити" (DN I, 5).

¹⁶⁰ 1Кор. 2, 4.

енергија [въ оуказани доуходвижныиѣ в(о)гословцьѣ слы, по ѿмоу же не нзвѣщательныиѣ и не вѣдомѣ съвьскоуплаемсе по логѣшьемъ юже у насъ словесныиѣ и разоумныиѣ слы и дѣинства съединении G70a21-70b7 – ἐν ἀποδείξει τῆς πνευματοκινήτου τῶν θεολόγων δυνάμεως, καθ' ἣν τοῖς ἀφθέγκτοις καὶ ἀγνώστοις ἀφθέγκτως καὶ ἀγνώστως συναπτόμεθα κατὰ τὴν κρείττονα τῆς καθ' ἡμᾶς λογικῆς καὶ νοεῶς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἔνωσιν].¹⁶¹

О надсуштаственој¹⁶² и скривеној божанствености недопустиво је рећи или помислити било шта осим онога што су боговидно саопштиле свештене речи. Знање о надсуштаственом треба преиначити у незнање божанске надсуштаствености [тогава прѣсоуци' ствни G70b17 – αὐτῆς ὑπερουσιότητος ἀγνώσῖα],¹⁶³ која надилази реч, ум и суштину.¹⁶⁴

¹⁶¹ Максим Исповедник Ареопагитов помен људске мудрости у овом контексту коментарише на следећи начин: она докаже сакупља из чулних појава те је принуђена да се користи силогизмима и геометријским средствима [от(ъ) чювьствьныхъ оухыщренниа оуказании съвнраеть велнка бо събранѣи ноужда землемѣрнтелниѣ оузроке приемлиеть G70aS15-22 – ἐκ τῶν αἰσθητῶν τὰς πιθανότητας τῶν ἀποδείξεων ἐρανίζεται· ἡ γὰρ τῶν συλλογισμῶν ἀνάγκη τῆς γεωμετρίας τὰς ἀφορμὰς παραλαμβάνει], иако се у вези са бићима бестелесним, а утолико пре пребестелесним и таквим која надилазе сваку суштину [вышебестелесныхъ и паче всакаго соущьства G70aS24-27 – τῶν ὑπερσωμάτων καὶ ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν], логички (λογικῶς) не може схватити оно што би се тек крајичком ума у ћутању могло разумети помоћу чисте побожности – шта је то незнање у вези са Богом [кже о в(о)зѣ неразоумнѣ G70aS32-33 – τὴν περὶ Θεοῦ ἀγνώσῖαν].

¹⁶² Неоплатонистички термин. Прокло у *Платоновој теологији* о Богу говори као о ὑπερούσιος ὑπαρξίς (Pt. III, 24).

¹⁶³ У словенском тексту испуштен је превод појма ἀγνώσῖα.

¹⁶⁴ Максим Исповедник на овом месту даје детаљан онтолошки коментар: неумесно је уопште употребљавати појам “суштина” у вези са Богом јер он се изводи од глагола „бити”, који подразумева извесно произвођење [соущство г(ааго)аетсе от(ъ) кже быти· а кже быти приведениа нѣкогю мьсль подпнсьеть· не бо г(ааго)аетсе нстѣнше соущство при в(о)зѣ G70bS8-16 – οὐσία λέγεται παρὰ τό εἶναι, τό δέ εἶναι παραγωγῆς τινος ἔννοιαν ὑπογράφει, οὐκ ἄν λέγοιτο κυρίως οὐσία ἐπί Θεοῦ].

Као што је за чулно непојамно и невидљиво оно што се постиже умом, а за оно што је начињено и има обличје просто и необликовано, тако суштине надилази надсушна бескрајност и надумно јединство свих умова [такоже непостижнаа и незримаа чувствъными соуть оумнаа и нже в здани и образѣ таже простаа и безобразнаа... прѣввышележнтъ соущьствъвь прѣсоущствноѣ неопрѣдленне G71a13-71b11 – ὡπερ γὰρ ἄληπτα καὶ ἀθεώρητα τοῖς αἰσθητοῖς ἐστὶ τὰ νοητὰ καὶ τοῖς ἐν πλάσει καὶ τύπῳ τὰ ἀπλᾶ καὶ ἀτύπωτα... ὑπέρεκειται τῶν οὐσιῶν ἢ ὑπερούσιος ἀπειρία καὶ τῶν νοῶν ἢ ὑπὲρ νοῦν ἐνότης]. Једно које надилази разум не може се постићи ниједном мишљу [оумовъ жеже пате оума јединство и всѣмъ мислемъ недомыслно юсть жеже пате мысли једно G71b10-14 – πάσαις διανοίαις ἀδιανόητόν ἐστὶ τὸ ὑπὲρ διάνοιαν ἔν].¹⁶⁵ То је Јединица која сваку јединицу чини једном [јединица јединстворнаа всакоѣ јединице G71b16-18 – ἐνὰς ἐνοποιὸς ἀπάσης ἐνάδος], надсушна Суштина [прѣсоущствноѣ соущьство G71b18-19 – ὑπερούσιος οὐσία], Ум недомисливи [оумъ неразоумнь G71b19-20 – νοῦς ἀνόητος], Реч неизрецива [слово незреченно G71b20-21 – λόγος ἄρρητος], Бесловесност, Неразумност и Безименост која постоји на начин другачији од свега што постоји [бесловесниѣ и неразоумениѣ и безимениѣ по ниједномъ соущиихъ соущѣ G71b21-25 – ἀλογία καὶ ἀνοησία καὶ ἀνωυμία κατὰ μηδὲν τῶν ὄντων οὐσα], Узрок свега што постоји, а који сам не постоји јер

Бог надилази сваку суштину и није ништа од онога што постоји, него је изнад свега што постоји и онај је из кога суштина потиче. Божанственост јединог Бога јесте самобожанственост, која истински постоји из саме себе и безразложно [внстинноу от(ъ) себе и невнновнѣ самоб(о)жство соущи G70bS35-38 – τῷ ὄντι ἐξ ἑαυτῆς καὶ ἀναίτιως αὐτοθεότης οὐσα].

¹⁶⁵ Максим Исповедник појашњава на који начин треба разумети појам јединице: то није стицај некаквих разлика у једно (што би био платиновски концепт), него Бог који није почетак бројева и који није сложен, него је сједињен и изнад једносусности [не различни нѣконхъ къ съединению сътечениѣ разоумѣван... нъ о б(о)зѣ нже ни же начело чнсьль соущоу и несложноу нъ и пате једносоущствныихъ съединенноу G71bS17-28 – μὴ διαφορῶν τινῶν πρὸς ἔνωσιν συνδρομὴν νοήσης... ἀλλὰ περὶ Θεοῦ, τοῦ μήτε ἀρχῆς ἀριθμῶν ὄντος καὶ ἀσυνθέτου, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὰ μονοούσια ἠνωμένου].

је изван сваке суштине [виновно оубо кже быти всѣмь само же не соуше тако всакаго соушства
внѣ G71b24-27 – αἴτιον μὲν τοῦ εἶναι πᾶσιν, αὐτὸ δὲ μὴ ὄν ὡς πάσης οὐσίας
ἐπέκεινα].

Добро није да је потпуно непричесно ничему од онога што постоји [не
оубо непричестно ксть по всемь благое нијединноу соушнхъ G72b3-6 – οὐ μὴν ἀκοινώνητόν
ἐστι καθόλου τὰγαθὸν οὐδενὶ τῶν ὄντων], него се манифестује осијањима
сразмерним сваком од бића и уздиже свештене умове да га виде, приопште му
се и уподобе у мери у којој је то могуће [къ мощноу кго видѣнню и приобщенню
оуподобленню вхспрьпростираетъ с(вє)щенныє оумове G72b12-16 – πρὸς τὴν ἐφικτὴν αὐτοῦ
θεωρίαν καὶ κοινωνίαν καὶ ὁμοίωσιν ἀνατείνει τοὺς ἱεροὺς νόας].

Божанство је руководство оних који се њему узводе [иже на то възводещѣихсе
горѣпростирателноє роуководженне G73b27-74a3 – τῶν ἐπ’ αὐτὴν ἀναγομένων
ἀνατακτικὴ χειραγωγία), осијање оних који се просвећују [просκῆψαύσῃσε ωσηανне
G74b3-4 – τῶν φωτιζομένων ἔλλαμψις], савршеноначелије (почетак усавршења)
оних који се усавршавају [свьршаемныхъ слоужбоначелство G74a4-6 – τῶν τελουμένων
τελεταρχία], богоначелије оних који се обожују [ωбожамныхъ в(о)гоначелне 74a6-7 –
τῶν θεουμένων θεαρχία], простота оних који се упрошћују [простынхъ простота
G74a7-7 – τῶν ἀπλουμένων ἀπλότης), јединство оних који се уједињују
[јединоуемныхъ јединенне G74a9-10 – τῶν ἐνιζομένων ἐνότης], сваког начела
надсуштаствено надначелно начело [начела всакого прѣсоушствнѣ прѣначелноє начело
G74a10-12 – ἀρχῆς ἀπάσης ὑπερουσίως ὑπεράρχιος ἀρχή] и, укратко, Живот
живих и Суштина бића [живыхъ жнзнь и соушнхъ соушство G74a15-17 – ἡ τῶν ζώντων
ζωὴ καὶ τῶν ὄντων οὐσία].

Богу се приписују разна имена: Монада и Јединица, због простоте и
јединства натприродне недељивости [тако јединицѣ оубо и јединоу, простоти ради и
јединства прѣјестствнаго нечестна G74b10-14 – ὡς μονάδα μὲν καὶ ἐνάδα διὰ τὴν

ἀπλότητα καὶ ἐνότητα τῆς ὑπερφουῶς ἀμερείας]; Троица,¹⁶⁶ због троипостасне пројаве надсушне плодности [ἵακο τρονцоу же трисъставнаго ради прѣсоушествномоу рождѣнню нзыашнѣннѣа G75a1-4 – ὡς τριάδα δὲ διὰ τὴν τρισυπόστατον τῆς ὑπερουσίου γονιμότητος ἔκφρασις]; Узрок бића, јер је све приведено у постојање захваљујући његовој суштотворној благи [ἵако внноу же соуѣиѣхъ, понеже вса къ еже быти прнведе, ради своѣе соуѣствоворныѣ благи G75a7-11 – ὡς αἰτίαν δὲ τῶν ὄντων, ἐπειδὴ πάντα πρὸς τὸ εἶναι παρήχθη διὰ τὴν αὐτῆς οὐσιοποιὸν ἀγαθότητα]; премудри, прекрасан [прѣмоудроу же и доброу G75a12 – σοφὴν δὲ καὶ καλήν] и човекољубиви, јер је приопштењем једне од својих ипостаси¹⁶⁷ нашој природи узвисио људску крајњу пониженост [въ единомъ тоѣ съставѣ¹⁶⁸ прнчѣстнѣ възивающн къ себѣ и горѣ полагающн чл(о)в(ѣ)чскоѣ послѣднство G75a22-75b3 – ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἐκοινωνήσεν ἀνακαλουμένη πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἀνατιθεῖσα τὴν ἀνθρωπίνην ἐσχατιάν], из које је неизрециво био састављен Исус, остајући непромењивих и несливених својстава [съ непрѣложныѣ и несълытныѣ сконхъ прѣвѣшесѣденнѣѣ G75b11-14 – μετὰ τῆς ἀμεταβόλου καὶ ἀσυγχύτου τῶν οἰκείων ἰδρύσεως].

¹⁶⁶ Неоплатонистичким терминима Јединица и Троица Ареопагит придаје нови садржај. Плотинска тријада подразумевала је строг субординационизам у оквиру јединства Јединица-Ум-Душа (Enn. V 1), што је важило и за тријаду биће-живот-ум, и то се никако не може повезати са Ареопагитовом концепцијом, где се јединицом описују заједничка Божја имена, а тројицом посебна имена лица Свете Троице (Шлёнов 2001).

¹⁶⁷ Једно од ретких христолошких места у *Ареопагитикама* и једини помен појма ипостаси у вези с оваплоћеним Богом Логосом. У *Корпусу* се πρόσωπον као термин не среће ниједном.

¹⁶⁸ Съставъ је уобичајено словенско терминолошко решење за превођење појма ипостаси и није очигледни калк (какав би био, евентуално, „подставъ“), него за њим стоји дубоко разумевање садржаја овог централног христолошког термина: ипостас је спој, „састав“ суштине и акциденција.

Крај сваке умне делатности је надсушна светлост, у којој све границе¹⁶⁹ свих знања наднеизрециво претпостоје¹⁷⁰ [въ нѣнѣ всн концн всѣхъ разумь прѣннзреченнѣ прѣднсташе G77a11-14 – ἐν ἧ πάντα τὰ πέρατα πασῶν τῶν γνώσεων ὑπεραρόρήτως προϋφέστηκεν]. Та светлост је потпуно неописива и неспознатљива, јер ако су сва знања везана за оно што постоји и у њему имају границу, оно што је изван постојања одвојено је и од сваког познања [лице во разумь всн соущиихъ соутъ н въ соущага концъ нмоутъ, таже всакого соущства прѣвысокага н свакаго разума ксть прѣнзреднага G77b4-10 – εἰ γὰρ αἱ γνώσεις πᾶσαι τῶν ὄντων εἰσὶ καὶ εἰς τὰ ὄντα τὸ πέραс ἔχουσιν, ἡ πάσης οὐσίας ἐπέκεινα καὶ πάσης γνώσεώς ἐστιν ἐξηρημένη].

Божанство је изнад сваког именованја и одређења, али ни анђеоска бића¹⁷¹ нису спознатљива, премда је њима донекле могуће подражавати. Једини исправан метод познања Бога јесте одрицање свега што постоји [ради

¹⁶⁹ Максим Исповедник додатно разјашњава природу тих граница: у Богу се свако знање укида и свако кретање налази завршетак због непостижности Божје природе, јер оно што се односи на њу сматра се вечним а не постојећим у времену [при Б(о)зѣ всакъ разумь праздноуиетъ н концъ нмать всакого движеннѣ, ради Б(о)жственоу кст(ь)ствоу непостнжнмаго· кже причносоуциѣ а не въ лѣтѣ ω томъ виднте G77aS50-77bS1 – ἐν τῷ Θεῷ πᾶσα γνῶσις ἀργεῖ καὶ τέλος ἔχει πάσης κινήσεως, διὰ τὸ τῆς θείας φύσεως ἀκατάληπτον, ὅπερ ἀδίως καὶ οὐκ ἐν χρόνῳ περὶ αὐτήν θεωρεῖται]. Такве су суштине и силе, знања о којима претпостоје у Богу, при чему је разлика између ових двају појмова јасна: прва припада ономе што постоји само по себи, а друга ономе што биће има у нечем другом [ωко во въ нѣе въ себѣ наставшиихъ· ова же въ нѣе въ нномъ кже быти нмоуциихъ G77bS28-31 – ἡ μὲν γὰρ τῶν καθ' ἑαυτὰ ὑφεστώτων, ἡ δέ, τῶν ἐν ἑτέρῳ τὸ εἶναι ἐχόντων].

¹⁷⁰ Максим Исповедник објашњава о каквом претпостојању је ту реч: будући да је Бог узрок и почетак свега, то значи и да је све претпостојало у Њему и предвечно је у Њему претпознато [прѣвѣчнѣ оубо въ томъ прѣдвѣдома прѣднсташе G77aS32-35 – προαιωνίως οὖν ἐν αὐτῷ προεγνωσμένα].

¹⁷¹ Максим Исповедник их назива обрисима Божје благодсти [нашствнѣа Б(о)жнѣе благодсти G78bS1 – ἐπιβολαί τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος].

всѣхъ соущиихъ ω(ть)κτνια G78b19-20 – διὰ τῆς πάντων τῶν ὄντων ἀφαιρέσεως]. Бог је узрок свега што постоји, а сам је Ништа, као онај који је надсушно изузет од свега [иако всѣхъ оубо соущиихъ виновьнь, тьъ же ниједно иако всѣхъ прѣсоущствнѣ нзетомоу G79a6-9 – πάντων μὲν ἐστὶ τῶν ὄντων αἴτιον, αὐτὸ δὲ οὐδὲν ὡς πάντων ὑπερουσίως ἐξηρημένον].¹⁷²

Богоначелну надсуштаственост, ма какво да је натпостојање њене преблагости [ѡже что любо ксть прѣблагосты прѣбытнѣ G79a11-13 – ὅ τι ποτέ ἐστὶν ἢ τῆς ὑπεραγαθότητος ὑπερούπαρξις], не треба звати ни речју, ни силом, ни умом, ни животом, ни суштином, него оном која је par excellence апстрахована, односно одвојена [прѣввсходителнѣ ω(ть)κτομοу G79b9-10 – ὑπεροχικῶς ἀφηρημένην] од сваког својства, кретања, живота, замисли, мишљења и свега што постоји.¹⁷³ Због тога богослови Бога називају и Безименим [везьименъна G80a18 – ἀνώυμον], и таквим да му пристаје свако име, односно Многоименим [многонименно G80b20-21 – πολυώνυμον]: Онај који јесте [сын G80b23 – ὁ ὢν],¹⁷⁴ Живот,¹⁷⁵ Светлост,¹⁷⁶ Бог,¹⁷⁷ Истина,¹⁷⁸ Благи,¹⁷⁹ Дивни,¹⁸⁰ Мудри и Вољени,¹⁸¹

¹⁷² Како Максим Исповедник тумачи да то што је речено да је Бог Ништа треба разумети у смислу да Он није ништа од онога што постоји и да је, будући узроком свега, изнад постојања. Зато богослови сматрају да Он пребива и свугде, и нигде, јер ако би био свугде, био би све и у свему у просторном смислу, тако да није нигде као Онај који је изнад постојања [аще бо тькмо бѣ въздѣ самъ оубо бѣ вса и вѣ всѣхъ мѣстнѣ: сице оубо и ниједно, иако пате всѣхъ G79a543-44 – εἰ γάρ μόνον ἦν πανταχοῦ, αὐτός ἄν ἦν τὰ πάντα καί ἐν πᾶσι τοπικῶς· οὕτως οὖν καί οὐδέν, ὡς ὑπέρ τὰ ὄντα].

¹⁷³ Све побројано, како разјашњава Максим Исповедник, није суштина него се види око суштине [не соущство соутъ нь ω соущствѣ зрете G79b54-5 – οὐκ οὐσία ἐστίν, ἀλλά περί οὐσίαν ὀραται].

¹⁷⁴ Изл. 3, 14.

¹⁷⁵ Јн. 14, 6.

¹⁷⁶ Јн. 8, 12.

¹⁷⁷ Пост. 28, 13.

Бог над боговима,¹⁸² Господ над господарима,¹⁸³ Светиња над светињама и Вечни,¹⁸⁴ Узрок векова, Давалац живота и Премудрост,¹⁸⁵ Ум,¹⁸⁶ Реч,¹⁸⁷ Онај који зна, Владика, Цар над царевима, Старац данима [јакѡ βετхаго дньми G81a20 – ὡς παλαιὸν ἡμερῶν),¹⁸⁸ Нестариви и Непромењиви, Спасење и Правда,¹⁸⁹ Освећење и Избављење¹⁹⁰ и Онај који се налази у тананом даху [въ дыхани тьнцѣ G81b1-2 – ἐν αὐρᾷ λεπτῆ].¹⁹¹ Још једно његово име је и Надимена благод [паченимена благость G82a15 – ὑπερώνυμος ἀγαθότης], јер је све што постоји она унапред просто и неограничено узела у себе благостима свог јединственог свеузрочног промисла [вса же прѡстѣ и неопрѣдлѣ въ себѣ таже соущага прѣдпріятѣ ω(ть)ноудныици једнаго кѣ и всевиновнаго промысла благостми G82a16-21 – πάντα δὲ

¹⁷⁸ 14, 6.

¹⁷⁹ Мат. 19, 17.

¹⁸⁰ Пс. 26, 4.

¹⁸¹ Ис. 5, 1.

¹⁸² Пс. 49, 1.

¹⁸³ Пс. 135, 3.

¹⁸⁴ Зак. Пон. 33, 27.

¹⁸⁵ Прич. 9; Откр. 1, 30.

¹⁸⁶ 1Кор. 2, 16.

¹⁸⁷ Јн. 1, 1.

¹⁸⁸ Дан. 7, 9. Устаљени српски назив Старац данима је синтагматски калк са словенског (βετхї дньми).

¹⁸⁹ Јер.23, 6.

¹⁹⁰ Откр. 1, 30.

¹⁹¹ 3Цар. 19, 12.

ἀπλῶς καὶ ἀπεριορίστως ἐν ἑαυτῇ τὰ ὄντα προείληφε ταῖς παντελέσι τῆς μιᾶς αὐτῆς καὶ παναιτίου προνοίας ἀγαθότησι].

§ 1. 5. 18. У другом поглављу траката *О божанским именима* разматрају се разлике између сједињеног и одвојеног богословља [о съединенномъ и раздѣленномъ б(о)гословн G83b20-22 – περὶ ἡνωμένης καὶ διακεκριμένης θεολογίας]. Сва имена која се приписују Богу не односе се на неки његов појединачни део, него на божанство у целини, свеопштости и пуноћи [не чεστнѣ нь при всемъ и ω(τ)ноγднѣмъ всеουδοστωенномъ испльненномъ б(о)ж(ь)ствѣ G84a16-20 – οὐ μερικῶς, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὅλης καὶ παντελοῦς καὶ ὀλοκλήρου καὶ πλήρους θεότητος].¹⁹² Исто тако, и сва Божја имена заједничка су свим лицима Тројице.

На тај начин у богодолично раздјељење не уводи се сливеност [аще ли кто речеть съложение насъ въ семь б(о)гоподобнымъ раздѣленнымъ въводити G86a23-26 – εἰ δέ τις φαίη σύγχυσιν ἡμᾶς ἐν τούτῳ κατὰ τῆς θεοπροποῦς διαιρέσεως εἰσάγειν], а ко говори другачије далек је од богословља, односно наше философије [нашего люкопрѣмлогдрьствна¹⁹³ G86b8-9 – τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας].¹⁹⁴

Напротив, богословље нешто преноси сливено, а нешто раздвојено, и нити је дозвољено раздјељивати сједињено, нити сливати раздвојено [ни же иже

¹⁹² Максим Исповедник додаје да се дејства не односе искључиво на неко конкретно лице Тројице, него су заједничка за сву Тројицу, изузев Христовог оваплоћења које се односи једино на Сина [сна ογко ωбща соγть тронце, кромѣ единаго вѣч(о)в(ѣ)чєнна, єдиногю бо кствъ сына G84aS44-84bS2 – αὐταῖ μέν κοιναί εἰσι τῆς Τριάδος, δίχα μόνης τῆς ἐνανθρωπήσεως· μόνη γάρ ἐστι τοῦ Υἱοῦ].

¹⁹³ У словенском *Корпусу* лексема философна забележена је само на једном месту (188aS14), у Максимовом коментару у којем се помиње јонска философија.

¹⁹⁴ Знање о Богу је једино истинско знање, како коментарише Максим Исповедник: то је исправно мишљење повезано са расуђивањем, односно истинска непоколебљива мисао којој није потребна потврда помоћу поређења [не трѣбоує еже ωт(ь) прѣдложенна подобнагю извѣщенна G8bSH29-32 – μή δεομένη τῆς ἐκ παρθέσεως τοῦ ὁμοίου βεβαίωσεως].

съединниена раздѣлати подобно ксть, ни же иже раздѣленнаа сълѣвати G87a1-5 – οὐτε τὰ ἠνωμένα διαίρειν θεμιτὸν οὐτε τὰ διακεκριμένα συγχεῖν], него треба увис стремити, по мери својих сила, ка божанском сјају [на в(о)ж(ь)ствныиє заре вьсходити G87a7-8 – ἐπὶ τὰς θείας μαρμαρυγὰς ἀνανεύειν].

Обједињујућа имена односе се на целокупно божанство, а то су: Предоброта [прѣблагое G87b2 – τὸ υπεράγαθον], Пребожанственост [прѣв(о)ж(ь)ствное G87b2-3 – τὸ υπέρθεον], Надсуштаственост [прѣсущствное G87b3-4 – τὸ υπερούσιον], Надживо [паче живота G87b4-5 – τὸ υπέρζωον), Премудрост [прѣпрѣмолудное G87b5-6 – τὸ υπέρσοφον), као и сви апофатички атрибути који су последица апсолутне божанске трансценденције [и келка прѣвьсходителнааго соутъ ω(ть)єтна G87b6-8 – καὶ ὅσα τῆς υπεροχικῆς ἐστὶν ἀφαιρέσεως].

Обележја раздвојености Оца, Сина и Светога Духа јесу њихова надсуштаствена имена и особености, који се никако не могу приписати другом и употребити као заједничка [а иже же раздѣленнаа кже ω(ть)ца прѣсущствное нме и вещь и сына и с(вє)т(а)го доуха· ннеднномоу вь снхъ противьобращенню, или ω(ть)ноудъ приовщенню вьводнмоу G87b17-24 – τὰ δὲ διακεκριμένα τὸ πατρὸς υπερούσιον ὄνομα καὶ χρῆμα καὶ υἱοῦ καὶ πνεύματος οὐδεμιᾶς ἐν τούτοις ἀντιστροφῆς ἢ ὅλως κοινότητος ἐπεισαγομένης). Одвојено је и Исусово потпуно и неизмењиво постојање у људском виду и све суштаствене тајне човекољубља с тим повезане [јже по насъ і(соу)с(о)во ω(ть)ноудне и непрѣложно бытне и келкаа вь томъ соутъ чл(овѣ)колюбна ωсущствленнаа танствна G87b26-88a4 – ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ παντελής καὶ ἀναλλοίωτος ὑπαρξίς καὶ ὅσα τῆς κατ' αὐτήν ἐστι φιλανθρωπίας οὐσιώδη μυστήρια].¹⁹⁵

¹⁹⁵ Максим Исповедник објашњава о каквим је ту тајнама реч: то су глад, умор, ходање по води, улазак кроз затворена врата, васкрсавање мртвих, само страдање и слично, а називају се суштаственим јер су везане за оваплоћење и оповргавају мишљење о томе да је оно било привидно [јже ωсущствно же при вьплщени ксть· снє бо рече ωт(ь) ганає юже по мьтани славоу G88aS17-21 –

Божанским јединством називају се тајна и неизлазна надпребивања наднеизрециве и наднеспознатљиве постојаности, а раздељењима благодолична исхођења¹⁹⁶ и објаве богоначелија [съединенниа оубо в(о)ж(ь)ствнаа ѿже прѣнензреченнаго и прѣнедовѣдомаго пребывающа скрвеннаа и неисходнаа прѣвышесѣданца. раздѣленна же благоподобнаа в(о)гначелнаа прошествнаа же и изышненна G88a23-88b6 – τὰς μὲν ἐνώσεις τὰς θείας τὰς τῆς ὑπεραρρήτου καὶ ὑπεραγνώστου μονιμότητος κρυφίας καὶ ἀνεκφοιτήτους ὑπεριδρύσεις, τὰς διακρίσεις δὲ τὰς ἀγαθοπρεπεῖς τῆς θεαρχίας προόδους τε καὶ ἐκφάνσεις].¹⁹⁷

У случају божанског јединства оно што је сједињено и заједничко јесте надсуштствено постојање [прѣсущствное бытне G88b19-20 – ἡ ὑπερούσιος ὑπαρξις], надбожанствена божанственост [прѣв(о)ж(ь)ствное в(о)жъство G88b20-21 – ἡ ὑπέρθεος Θεότης], преблага благост [прѣблагостнаа благость G88b21-22 – ἡ ὑπεράγαθος ἀγαθότης], истоветност која надилази све и сваку особеност [ѿже всѣхъ прѣвышыше пате всѣхъ всего свонства тождество G88b22-25 – ἡ πάντων ἐπέκεινα τῆς ἐπέκεινα πάντων ὅλης ιδιότητος ταυτότης], јединство које надилази једноначелије [прѣначелное ѿдннство G88b25-26 – ἡ ὑπὲρ ἐναρχίαν ἐνότης],

σημειῶσαι τὸ οὐσιώδη ἐπὶ τῆς σαρκώσεως· τοῦτο γὰρ ἔφη, ἐκβάλλων τὴν κατὰ φαντασίαν δόξαν].

¹⁹⁶ Ареопагитова божанска исхођења, проόδοι, семантички су еквивалентна логосима творевине енергијама Максима Исповедника и енергијама Григорија Паламе, посредством којих се Бог открива ad extra.

¹⁹⁷ Речима Максима Исповедника, раздељења су уипостасована постојања којима се приноси поклоњење [ѿже въ составоухъ покланяемаа бытна G88a33-36 – τὰς ἐνυποστάτους προσκυνητάς ὑπάρξεις], односно неизречено осиање Сина из Оца и неизречено исхођење Духа из Оца [спрѣчь с(ы)на оубо ѿже ѿт(ь) ѿт(ь)ца неензреченно снание. с(в)етаго же доуха ѿже ѿт(ь) ѿт(ь)ца неразоумѣваемо исхождение 88a36-41 – τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸν ἐκ Πατρὸς ἀνέκφραστον ἀπαυγασμόν, τοῦ δὲ ἀγίου Πνεύματος τὴν ἐκ Πατρὸς ἀεννόητον ἐκπόρευσιν], док се у случају скривеног јединства ради о непостижном знању онога што се односи на божанску суштину, а шта је сама божанска суштина Свете Тројице нико никада неће сазнати.

неизрецивост [ѡже неизвѣщанноѡ G88b26-27 – τὸ ἄφθεγκτον], многогласност, незнање, свезнање [ѡже всевѣдѣннѡ G89a2-3 – τὸ παννόητον], потврђивање свега и одрицање свега [всѣхъ положеннѡ, всѣхъ ω(ть)ѡтнѡ G89a3-4 – ἡ πάντων θέσις, ἡ πάντων ἀφαιρέσις], оно што је изнад сваког и потврђивања и одрицања, и пребивање једноначелних ипостаси једне у другој у потпуној сједињености без имало мешања [ѡже вѣ дроугѣ дроугѣ... начелныхъ съставѣ прѣбываннѡ и вѣгльбленнѡ ω(ть)ноудѣ прѣсьѡдннѡ и ннѡдннѡу чѡстнѡ сънвѡѡѡ G89a7-14 – ἡ ἐν ἀλλήλαις... τῶν ἐναρχικῶν ὑποστάσεων μονή καὶ ἴδρουσις ὀλικῶς ὑπερηνωμένη καὶ οὐδενὶ μέρει συγκεχυμένη].¹⁹⁸

¹⁹⁸ Максим Исповедник посебну пажњу поклања незнању као теогносеолошкој методи. Бог је спознатљив кроз незнање [невѣдннѡм' бывѡѡт вѣдомѣ в(о)гѣ G88bS14-15 – ἀγνοία γὰρ γίνεται γνωστός ὁ Θεός], које се простира изнад мисли које се множе, расејавају и поново сабирају јер нису јединица [простѣршѡсе прѣвѣше разоумѣннѡ ѡже множинѡа расχодѡтѡе и пакн съвнѡрѡтѡе, не соѡѡѡе ѡдннѡца G88bS28-33 – ἀπλωθέντες ὑπὲρ τὰς νοήσεις, αἴτινες πληθυνόμεναι σκεδάννυνται, καὶ αὐθις συμπτύσσονται, οὐκ οὔσαι ἑνός]. Превазишавши сваку мисао о Богу ми постајемо прости и, услед тога што се налазимо у јединству, пребивамо у незнању и нерасуђивању, те, истински стојећи у јединству, не знамо да не знамо [нзвѣстнѣ стоѡѡе вѣ съѡдннѡннѡн неразоумѣвѡѡѡм за ѡже неразоумѣвѡѡѡ G88bS42-4 – βεβαίως ἐστῶτες ἐν τῇ ἐνώσει, ἀγνοοῦμεν ὅτι ἀγνοοῦμεν]. Нашавши се у том незнању ми постајемо икона Онога који постоји пре свега (вѣ таковоѡмѣ ѡо ставѡше невѣдннѡ вѣ зрѣннѡ бывѡѡѡмѣ прѣѡѡе всѣхъ соѡѡѡѡ G89aS17-21 – ἐν ταύτῃ γὰρ στάντες τῇ ἀγνοίᾳ, εἶδος γινόμεθα τοῦ πρὸ πάντων ὄντος]. Са друге стране, Бог је и свесазнатљив [всѣвѣдомѣ G89aS30 – παννότης], јер по промислу и ономе што је створио може се разумети ко је он – спаситељ и творац. И философи [любѡпрѣѡоудрѡѡн G89aS34-35 – οἱ φιλόσοφοι] називају потврдом придавање форме материји [г(лѡг)лѡѡѡѡ... положеннѡ нѡже налагаѡѡѡнѡ вѡдѡ вѡѡѡѡ G89aS33-35 – λέγουσι... 'θέσιν' τὰ ἐπιτιθέμενα εἶδη τῇ ὕλη], а одрицањем називају одвајање каквоћа од форми [ω(ть)ѡтнѡ же ѡгдѡ качѡствнѡ ω(ть)нѡѡѡѡ ω(ть) вѡдѡѡ ѡѡѡѡ землн тѡѡѡѡ ѡѡѡѡ G89aS36-37 – 'ἀφαιρέσιν' δέ, ὅταν αἱ ποιότητες ἀφαιρεθῶσι τῶν εἰδῶν, οἷον γῆς τό βαρύ, ὕδατος τό ὑγρόν]. Бог је и потврда и одрицање свега – потврда, као онај који је све утврдио и у ком се све саставило [положеннѡ оѡѡѡ всѣхъ ѡѡѡѡѡѡѡѡѡѡѡѡѡѡ G89aS38-40 – θέσις μὲν πάντων, ὡς τὰ πάντα θεὸς καί... ἐν αὐτῷ γὰρ τὰ ἅπαντα συνέστηκεν], а одрицање као онај који преуређује творевину и одузима ономе што је утврђено оно што му је својствено по природи [сътвореннѡ прѣблѡговѣннѡѡѡѡ... и ω(ть)ѡѡѡѡ ω(ть)

Ништа од онога што се односи на надсуштаствено богорађање не може се узајамно премештати [иаже прѣсоуцствнаго богорожденна не противьѡбращаютьсе к другѣ другѡу G90b17-21 – τὰ τῆς ὑπερουσίου θεογονίας οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς ἄλληλα]. Једини извор надсушне божанствености јесте Отац, и Отац није Син нити је Син Отац.¹⁹⁹

Са друге знаке, одлике божанског јединства су осуштаствљења, супстанцијализација нових бића [ωσοуцствна G91a17 – αὶ οὐσιώσεις] и њихова испуњења животом и мудрошћу [оживлєнниа, прѣмоудротворєнниа G91a18-19 – αὶ ζώσεις, αὶ σοφοποιήσεις]. То је својствено целокупној божанствености, којој се свако ко јој се приопштава приопштава читавој, а не само неком њеном делу [єднно єсть всемоу б(о)жєствоу єже все ѡт(ь) коєгождо причєствоуцїихъ причєствоватнє, и ни ѡт(ь) єдннаго ниєднною чєстнє G91b6-11 – τῆ ὅλη Θεότητι τὸ πᾶσαν αὐτὴν ὅλην ὑφ' ἑκάστου τῶν μετεχόντων μετέχεσθαι καὶ ὑπ' οὐδενὸς πάλιν οὐδενὶ μέρει], као што је средиште круга приопштено свим пречницима и као што отисци

положєннннхъ иаже по єстьствѣ G89aS41-43 – τὴν ποίησιν μεταρρυθμίζων... καὶ ἀφαιρῶν ἐκ τῶν τεθειμένων τὰ κατὰ φύσιν]. Будући да је од неких одузео трулежност, као у случају анђела и душа, а код других трулежност преводи у нетрулежност и смртност у бесмртност [ѡвѣхъ ѡгєѡ ѡт(ь)єть и тлѣнноє иакоже агг(є)льъ и д(оу)шьъ, ѡвѣх' же тлѣнноє въ нетлѣннє и мртвноє въ бесмртнє прѣводнтѣ G89aS45-47 – τὸ φθαρτόν, ὡς ἀγγέλων καὶ ψυχῶν, τῶν δέ τὸ φθαρτόν εἰς ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητόν εἰς ἀθανασίαν μετάγει], као што је случај с нашим телима о васкрсењу, Он је због тога изнад и тврдњи, и одрицања, као основ и корен свега, не у смислу места него у смислу узрока [тѣ и патє положєннн єсть и ѡт(ь)єтна и ѡснованнє и корѣнь всѣхъ сын, не мѣстнѣ нь по внновномѣ G89aS49-50 – ὑπὲρ θεῶν ἐστὶ καὶ ἀφαιρέσιν, καὶ θεμέλιος καὶ ρίζα πάντων ὧν, οὐ τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ τό αἴτιον].

¹⁹⁹ Максим Исповедник објашњава да је Бог Отац узрок разликовања ипостаси јер је иступио оставши нераздељиво и неумањиво у својој целокупности надуједињеним и надпростим [вгъ ѡт(ь)ць... пронзидє въ расѡужденнє сѣставѣ· нечєстнѣ и неѡхѡуждатєлнѣ прѣбывѣ въ своємъ всєцствѣ прѣсьєдннєнє и прѣпростнрєкємъ G90bS42-91aS8 – ὁ Θεός καὶ Πατήρ... προῆλθεν εἰς διάκρισιν ὑποστάσεων, ἀμερῶς τε καὶ ἀμειώτως μείνας ἐν τῇ οἰκείᾳ ὀλότητι ὑπερηνωμένος καὶ ὑπερηπλωμένος].

печата имају много заједничког са првообразом [такоже срѣды знаменне въ срѣдѣ круга ωт(ь) всѣхъ нже въ кругѣ ωбълежещиѣхъ правилницѣхъ, и такоже печати нзъωбразеннѣ много причествоують пръвоωобразнои печати G91b11-19 – καθάπερ σημείον ἐν μέσῳ κύκλου πρὸς πασῶν τῶν ἐν τῷ κύκλῳ περικειμένων εὐθειῶν, καὶ ὡςπερ σφραγίδος ἐκτυπώματα πολλὰ μετέχει τῆς ἀρχετύπου σφραγίδος].

Све божанско што нам је објављено спознаје се само путем приопштења [вса бо б(о)ж(ь)ственнаѣ и ѣлика намъ явленна соуть причестниѣми единѣми разоумѣваютсѣ G93a27-93b4 – πάντα γὰρ τὰ θεῖα, καὶ ὅσα ἡμῖν ἐκπέφανται, ταῖς μετοχαῖς μόναις γινώσκεται], при чему нам сила наше умне делатности омогућује да разумемо тек то да су нам свако божанско очинство и синовство дати од стране потпуно апстрактног оценачелија и синоначелија [всако љже у насъ разоумнаго дѣнствнѣи прошьствнѣи тако всако божствено ωт(ь)чѣство и с(ы)новство ωт(ь) всѣхъ нзреднаго ω(ть)ценачелнѣи с(ы)ноначелнѣи дароваѣ G94a17-23 – πᾶσα τῆς καθ' ἡμᾶς νοεοῦς ἐνεργείας ἢ δύναμις, ὅτι πᾶσα θεία πατριὰ καὶ υἰότης ἐκ τῆς πάντων ἐξηρημένης πατριαρχίας καὶ υἰαρχίας δεδώρηται]. Наиме, нема тачне сличности између узрока и последица [ни же бо естъ нзвѣстно начертаннѣи вновѣствннѣи и вновнѣи G94b16-19 – οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἀκριβῆς ἐμφέρεια τοῖς αἰτιατοῖς καὶ τοῖς αἰτίοις]: последице попримају изглед узрока, док су сами узроци изузети од последица и превазилазе их.²⁰⁰

Одвојени теургички акт *par excellence* је Христово потпуно и истинско примање наше људске природе [љже по насъ ωт(ь) насъ ωт(ь)ноудѣ и истиннѣи въсоушствнѣнѣи прѣсоушствнѣномоу словѣу и сдѣлати и пострадади G92b10-14 – τὸ καθ' ἡμᾶς ἐξ

²⁰⁰ То Максим Исповедник разјашњава овако: последице су све оно што је створено [вновѣствнаѣ соуть вса љже приведеннаѣ в тварѣ G94bS17-20 – αἰτιατά ἐστι πάντα τὰ παραχθέντα εἰς κτίσιν], а узроци су оно што је надсуштаствено, односно три ипостаси Свете Тројице [вновѣвнаѣ же љже прѣсоушчѣи срѣчь три сѣставн стнѣ тронѣ G94bS21-25 – αἰτία δὲ τὰ ὑπερόντα, τούτέστιν αἱ τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἀγίας Τριάδος], те је јасно да су они међусобно неслични.

ἡμῶν ὀλικῶς καὶ ἀληθῶς οὐσιωθῆναι τὸν ὑπερούσιον λόγον καὶ δοῦναι καὶ παθεῖν], у којој Отац и Дух ни на који начин не учествују.

У уводни део трактата *О божанским именима* укључени су и делови списка *Основе богословља* Јеротеја Атинског,²⁰¹ у којима се описује на који начин постоји Исусова божанственост. Као узрок свега, она чува делове у складу са целином при чему сама није ни део ни целина, и јесте и део и целина [ἵκε ἕστην κσεμοῦ σύγλασνῆ σπασακῆ н ннжѣ чѣсть ннжѣ κсе соῦще, н κсе н чѣсть G96b5-9 – ἢ τὰ μέρη τῆ ὀλότῆτι σύμφωνα διασῶζουσα καὶ οὔτε μέρος οὔτε ὄλον οὔσα καὶ ὄλον καὶ μέρος]. Она у себи све садржи, све надилази и свему претходи [ἵακο κса... в себѣ сьпрнѣмь н прѣнмѣкῆ н прѣднмѣкῆ G96b8-11 – ὡς πᾶν ἐν ἑαυτῇ συνειληφυῖα καὶ ὑπερέχουσα καὶ προέχουσα], савршена је међу несавршеним као савршеноначелница, а и несавршена међу савршенима као надсавршена и предсавршена [свьръшенно оубо ксть въ несвьръшенныхъ ἵако сввьршеноначелнѣ, несвьръшенно же въ сввьршенныхъ ἵако прѣсвьръшенно н прѣсвьръшенно G96b11-18 – τελεία μὲν ἐστὶν ἐν τοῖς ἀτελέσιw ὡς τελετάρχης, ἀτελής δὲ ἐν τοῖς τελείοις ὡς ὑπερτελής καὶ προτέλειος]. Она је вид који ствара вид међу онима који немају вид као видоначелница, а безвидна међу видовима као она која надилази вид [вндѣ вндотворѣнъ въ невндовныхъ ἵако вндоначелно, невндовно въ вндохъ ἵако паче внда G96b18-22 – εἶδος εἶδοποιὸν ἐν τοῖς ἀνειδέοις ὡς εἰδεάρχης, ἀνειδέος ἐν τοῖς εἶδεσιw ὡς ὑπὲρ εἶδος]. Њој је на натприродан начин својствено натприродно и на надсуштаствен надсушно [паче кстьства нмать пачекстьствноѣ, прѣсоῦщствнѣ прѣсоῦщствноѣ G97a10-14 – ὑπερφυῶς ἔχει τὸ ὑπερφυές, ὑπερουσίως τὸ ὑπερούσιον]. Христос и након оваплоћења остаје натприродан и надсуштан, при чему није нимало пострадао од неизмењивог и несливеног приопштења нашој природи ради преиспуђења свог неизрецивог испражњења [нпрѣложнѣ

²⁰¹ За Јеротеја Атинског, савременика апостола Павла, не зна се да је оставио за собом икакво литерарно наслеђе и сматра се (Gersh 2014: VII) да је могуће да је у питању скривена алузија на Прокла.

намаъ н несълннатеанѣ причестисе, ннѣтоже пострадавъ въ прѣисплнненне свое от(ъ) нензвѣщаннаго нстыщанна G97b3-8 – ἀναλλοιώτως ἡμῖν καὶ ἀσυγχύτως κεκοινώνηκε μηδὲν πεπονθῶς εἰς τὸ ὑπερπλήρες αὐτοῦ πρὸς τῆς ἀφθέγκτου κενώσεως].

Укратко, божанско раздељење чине благодолична исхођења богоначелија [вл(а)голюпнаи в(о)гоначелнаи прошьствнаи G97b27-98a2 – τὰς ἀγαθοπρεπεῖς τῆς θεαρχίας προόδους], које се сједињено раздељује и јединично умножава, не остављајући јединство [съединненне оубо раздѣлаютсе, множет же се едннннѣ G98a6-8 – ἠνωμένως μὲν διακρίνεται, πληθύεται δὲ ἐνικῶς]. Пошто Бог постоји надсуштаствено, бићима дарује постојање и производи све суштине, јединствено Суште се умногостручује због јављања многих суштих из њега, при чему се само нимало не умањује и остаје јединствено у мноштву [многовъсоугублатисе гл(агол)етсе еднно соуще оно, еже от(ъ) того прнведенннемъ многнхъ соущнхъ, прѣбывающоу ннѣтоже оумьненноу оноуѣ н еднноуѣ въ оумноженнн G98a16-24 – πολλαπλασιάζεσθαι λέγεται τὸ ἐν ὃν ἐκεῖνο τῆ ἐξ αὐτοῦ παραγωγῆ τῶν πολλῶν ὄντων μένοντος οὐδὲν ἦπτον ἐκεῖνου καὶ ἐνὸς ἐν τῷ πληθυσμῶ].²⁰²

§ 1. 5. 19. У трећем поглављу разматра се каква је сила молитве као средства сједињења с божанским.

Тројица је присутна у свему, али није све присутно у њој [та оубо въ всѣхъ тоу ксть, не вса же тон тоу соутъ G100b7-9 – αὐτὴ μὲν ἅπασι πάρεστιν, οὐ πάντα δὲ αὐτῇ πάρεστι], а када је призивамо свечистим молитвама и непомућеним умом, и ми смо у њој присутни [егда тоу прнзнваемъ всечнстыннн м(о)лтвацин,

²⁰² Максим Исповедник додаје да све настаје у трену, чим Бог то пожели, а не помало и постепено, док неумањивост еманацнја означава да се при том његова блага не умањују [неоумьненное же прѣподаннне, рекше како знжде соущаи в(ог)ъ ннѣтоже своихъ охочужденно сътвори вл(а)гнхъ G98bS9-16 – ἀνελάττωτον δὲ μετάδοσιν, ἦτοι ὅτι κτίζων τὰ ὄντα ὁ Θεός, οὐδὲν τῶν οἰκείων μειοῖ ἀγαθῶν].

несложненными оумомь... тьгда н мын тон тоу бодель G100b10-17 – ὅταν αὐτὴν ἐπικαλούμεθα πανάγους μὲν εὐχαῖς, ἀνεπιθολώτῳ δὲ νῶ... τότε καὶ ἡμεῖς αὐτῇ πάρεσμεν]. Због тога сваки посао, а посебно богословствовање, треба почињати молитвом, не да бисмо свугде и нигде (не)присутну силу привлачили себи, него да бисмо сећањем на божанско и божанским призивима себе препустили њој и с њом се сјединили [не јако привлачећинь юже въздѣ соущою и нигдѣже слоу, нь јакоже б(о)ж(ь)ствьнынми паметми и призвами насъ самѣхъ вьроуѣюще кн и съединяюще G101b18-25 – οὐχ ὡς ἐφελκομένους τὴν ἀπανταχῆ παροῦσαν καὶ οὐδαμῇ δύναμιν, ἀλλ' ὡς ταῖς θεαῖς μνήμαις καὶ ἐπικλήσεσιν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐγχειρίζοντας αὐτῇ καὶ ἐνοῦντας].

§ 1. 5. 20. Четврто поглавље подробно се бави пореклом зла у свету и појединим катафатичким Божјим именима.

Добро постоји изнад свега што постоји и узрок је небеских почетака и граница [небесныхъ начель и негликончанѣн вина благое G111a12-14 – τῶν οὐρανίων ἀρχῶν καὶ ἀποπερατώσεων αἰτία τὰγαθόν) и њему тежи и оно што не постоји [благого пате всѣхъ соущѣхъ и само то кже не соуще желаетъ G111a3-5 – τὰγαθοῦ τοῦ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα καὶ αὐτὸ τὸ μὴ ὄν ἐφίεται].²⁰³

Из добра је настало и постоји све, произведено из савршеног узрока, и у њега се све враћа и све му стреми према сопственој мери – разумна бића свесно, чулна чулно, она која не суделују у чулном урођеним покретом тежње за животом, а неживо само погодношћу за пуку суштаствену приопштеност [и благое ксть... от(ь) негоже вса насташе и соутъ, јако от(ь) вини всесвршеннынне приведена...и вь неже вса възвращютсе... јаже оубо разоумьнага и словеснага разоумнѣ, а јаже чювьствнага

²⁰³ Максим Исповедник разјашњава на који начин оно што не постоји тежи добру: под непостојећим треба разумети зло, које се и само појављује ради добра, о чему Ареопагит касније додатно пише.

γΙΟΥΣΤΗΤΕΛΗΪ, Α ΙΑΖΕ ΓΙΟΥΣΤΒΑ ΝΕΠΡΗΤΕΣΤΗΑΙ ΙΕΣΤΪΣΤΒΗΝΗΜΪ ΔΒΗΖΕΝΗΕΜΪ ΖΗΒΗΤΕΛΗΑΓΟ ΖΕΛΑΝΗΑ, ΝΕΖΗΒΟΤΗΑΙ ΖΕ Η ΤΪΝΗ ΣΟΥΪΑΙΑ ΙΕΖΕ ΚΪ ΚΕΔΗΝΟΛΟΥ ΩΣΟΥΪΣΤΒΗΝΟΛΟΥ ΠΡΗΤΕΣΤΗ ΠΗΚΛΑΔΪΣΤΒΟΜΪ G113b16-114a14 – τὰγαθὸν ἐστὶν... ἐξ οὗ τὰ πάντα ὑπέστη καὶ ἔστιν ὡς ἐξ αἰτίας παντελοῦς παρηγμένα... καὶ οὗ ἐφίεται πάντα... τὰ μὲν νοερά καὶ λογικὰ γνωστικῶς, τὰ δὲ αἰσθητικὰ αἰσθητικῶς, τὰ δὲ αἰσθήσεως ἄμοιρα τῇ ἐμφύτῳ κινήσει τῆς ζωτικῆς ἐφέσεως, τὰ δὲ ἄζωα καὶ μόνον ὄντα τῇ πρὸς μόνην τὴν οὐσιώδη μέθεξιν ἐπιτηδειότητα].

Добро се назива и умном светлошћу која просвећује сваки надсветски, околосветски и светски ум [всаки прѣднрныи и надднрныи и въ мнрѣ оумъ G115b9-11 – πάντα τὸν ὑπερκόσμιον καὶ περικόσμιον καὶ ἐγκόσμιον νοῦν].²⁰⁴ Та светлост сабира и сједињује оне које просвећује, усавршавајући их и усмеравајући према истински суштем [оумнаго свѣта пришьствнѣ събраннѣ и съединително просвѣщаеуменхъ ксть, и съвршательно, и иеще обрацательно къ вьнстнноу соуцелоу G116a4-11 – ἡ τοῦ νοητοῦ φωτὸς παρουσία συναγωγὸς καὶ ἐνωτικὴ τῶν φωτιζομένων ἐστὶ καὶ τελειωτικὴ καὶ ἔτι ἐπιστρεπτικὴ πρὸς τὸ ὄντως ὄν].

Добро се другачије назива и Лепο, Лепοта,²⁰⁵ Љубав и Љубљено [iaкo дoбpo, и iaкo дoбpoтa, и iaкo лyбoвь, и iaкo лyблeннe G116a23-26 – ὡς καλὸν καὶ ὡς κάλλος καὶ ὡς ἀγάπη καὶ ὡς ἀγαπητὸν].

²⁰⁴ Како тумачи Максим Исповедник, надсветски је ум духовни, околосветски душевни, а светски телесни, тако да је онај ко је савладао богословље надсветски ум, ко је савладао природу ум је околосветски, а светски ум је онај који је савладао делатну врлину [прѣднрнн ксть д(оу)ховны· надднрны же кстьствнн· въ мнрѣ же пл(о)тскын· ннако прѣднрнн ксть нже б(о)гословнѣ исправнвы· надднрны же нже кствноу зрѣннѣ· в мнрѣ же нже дѣятелноу добродѣтель G115bS36-48 – ὑπερκόσμιός ἐστὶν ὁ πνευματικός, περικόσμιος ὁ ψυχικός, ἐγκόσμιος ὁ σαρκικός. Ἄλλως ὑπερκόσμιός ἐστὶν ὁ καὶ τὴν θεολογίαν κατορθώσας, περικόσμιος ὁ τὴν φυσικὴν θεωρίαν, ἐγκόσμιος ὁ τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν].

²⁰⁵ Христијанизација калокагатијског мотива, који је до Ареопагита дошао вероватно посредован неоплатонизмом (Dadosky 2014: 31).

Лепο и лепοту не треба раздвајати у узроку који их сједињује [добро же и добротоу не раздѣлѣати достонѣ при въ ѣдино вса съпрѣимшон вни G116b4-7 – τὸ δὲ καλὸν καὶ κάλλος οὐ διαίρετόν ἐπὶ τῆς ἐν ἐνὶ τὰ ὅλα συνειληφύιας αἰτίας]. Све постојеће дели се на приопштење и приопштавано, при чему се лепим назива оно што се приопштава лепоти, док је лепота приопштење узроку и творцу сваке лепоте [при оубо соуциѣхъ всѣхъ въ причестниа и причествоуѣмаа раздѣлающе добро оубо быти глаголемъ, ѣже доброты причествоуѣмо. добротоу же причестниа добротворныиа всѣхъ добръ вни G116b7-16 – ἐπὶ μὲν τῶν ὄντων ἀπάντων εἰς μετοχὰς καὶ μετέχοντα διαίρουντες καλὸν μὲν εἶναι λέγομεν τὸ κάλλους μετέχον, κάλλος δὲ τὴν μετοχὴν τῆς καλλοποιουῦ τῶν ὄλων καλῶν αἰτίας]. Ареοпагит томе даје и етимолошко објашњење – надсушна лепота све призива себи (καλοῦν) и због тога се и назива лепотом (κάλλος) [вса к себѣ призивае, тѣмже и доброта глаголетсе G117a3-5 – ὡς πάντα πρὸς ἑαυτὸ καλοῦν, ὅθεν καὶ κάλλος λέγεται]. То лепο је свелепо, надлепо и такво да постоји увек на исти начин [добро же тако прѣкрасно и въкоупѣ и прѣдобро. присно сы п(о)добно и такожде добро G117a7-11 – καλὸν δὲ ὡς πάγκαλον ἅμα καὶ ὑπέρκαλον καὶ ἀεὶ ὄν κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως καλὸν]. На овом месту Ареοпагит наводи дословни цитат из Платонове *Гозбе*: „Οὔτε γιγνόμενον οὔτε ἀπολλύμενον οὔτε αὐξανόμενον οὔτε φθίνον, οὐδὲ τῇ μὲν καλόν, τῇ δὲ αἰσχροὺν οὐδὲ τοτὲ μὲν, τοτὲ δὲ οὐ, οὐδὲ πρὸς μὲν τὸ καλόν, πρὸς δὲ τὸ αἰσχροὺν, οὔτε ἔνθα μὲν, ἔνθα δὲ οὐ ὡς τισὶ μὲν ὄν καλόν, τισὶ δὲ οὐ καλόν²⁰⁶ – и ни же бываемо, ни же растлѣваемо, ни же растнимо, ни же оумьняемо. ни же ѡвон оубо добро, ѡвон же стогдно. ни же тогда оубо, тогда же ни. или нѣконмъ оубо соуцие добро, нѣконм же не добро (G117a8-24): Лепο нити настаје, нити нестаје, не увећава се и не копни, није у нечем лепο а у нечем срамно, нити је час једно, час друго, нити је у односу према једном лепο а према другом срамно, није овде једно а тамо друго, нити је неком лепο а другом не.

²⁰⁶ Symp. 211.

Лепο је вечно као једновидно само по себи са самим собом [ἵακο само по себѣ съ сокою љдновидно G117a24-26 – ὡς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μεθ' ἑαυτοῦ μονοειδὲς].²⁰⁷

Та лепота свему што постоји својство да је лепо даје у складу са њиховим сопственим логосом [ωτ(ь) добра сега всѣмь соушїиѣмь кже быти по своємь словѣ когаждо добра G117b9-12 – ἐκ τοῦ καλοῦ τούτου πᾶσι τοῖς οὔσι τὸ εἶναι κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον ἕκαστα καλά]. Лепота је и Почетак свега, као творачки узрок [начело всѣхъ доброѣ, ἵако творително виновно G117b17-19 – ἀρχὴ πάντων τὸ καλὸν ὡς ποιητικὸν αἴτιον], и вољени Крај свега као коначни узрок [конць всѣхъ ἵако и любителноѣ, ἵако сввршательно виновно G117b22-25 – πέρας πάντων καὶ ἀγαπητὸν ὡς τελικὸν αἴτιον), и Образац, јер се према њему све одређује [приказниѣско, ἵако тѣмь вса ω(ть)логчаютсе G118a2-3 – παραδειγματικόν, ὅτι κατ' αὐτὸ πάντα ἀφορίζεται]. Управо зато што све стреми лепом и добром добро и лепо су истоветни, и не постоји ништа што није приопштено лепом и добром [сега радн и тожде ксть благомоу доброѣ, ἵако добра и бл(а)га по всакон винѣ вса желаютъ. и нѣсть что ωт(ь) соушїиѣхъ кже не причествуютъ доброу и бл(а)гоу G118a4-10 – ταῦτόν ἐστι τὰγαθῶ τὸ καλόν, ὅτι τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν πάντα ἐφίεται, καὶ οὐκ ἔστι τι τῶν ὄντων, ὃ μὴ μετέχει τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ].

Штавише, и непостојеће је приопштено Лепом и Добром [и кже не соуше причествуютъ доброу и бл(а)гоу G118a12-14 – καὶ τὸ μὴ ὄν μετέχει τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ].²⁰⁸

²⁰⁷ Како коментарише Максим Исповедник, Бог у себи у изобиљу унапред, пре стварања, поседује лепоту јер је извор, почетак и узрок лепог [и сега радн прѣднѣтн въ себѣ гл(агол)етсе добротство, ἵако и прѣвнѣхъ сѣдѣтельствѣхъ истиннѣхъ и начело и виновно сын доброу G117a54-14 – καὶ διὰ τοῦτο προέχειν ἐν ἑαυτῷ λέγεται τὴν καλλονήν, ὡς καὶ πρὸ τῶν δημιουργημάτων πηγῆ, καὶ ἀρχή, καὶ αἴτιον ὧν τοῦ καλοῦ]. Због тога он је безузрочна лепота, док је свака друга лепота узрокована и по приопштењу [понеже невнновнѣ добро, сна же виновствнѣхъ и по причестїи G117S22-26 – πόθεν ὃ γε ἀναιτίως καλόν, αὐτὰ δέ αἰτιατῶς καὶ κατὰ μετοχήν].

Божански умови крећу се кружно када су сједињени беспочетним и бесконачним осијањима лепог и доброг, право када производе [са уобичајеног места] ради промишљања о онима који су испод њих, и спирално када, промишљајући о онима који су нижи, неисходно пребивају у истоветности у односу према узроку истоветности, лепом и добром, непрекидно га обилазећи [и двизатисе оубо б(о)ж(ь)ствнын гла(агол)ютсе оумове, округнѣ оубо, съедниакмын безначельнынмъ и бескончънынмъ снаниамъ добра и бл(а)га. правѣ же кгда происходеть въ мншнхъ промыслъ, права вса съвршающе. логичнѣ же тако и промышляюще о мншнхъ,

²⁰⁸Како коментарише Максим Исповедник, материја је приопштена добру, те је стога попримила облик и ослободила се претходне неуобличености [вещь причествуютъ благоу, понеже предложена бысть в видъ, и прѣмѣнне пръваго безъобразна G118aS38-40 – ἡ ὕλη μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ, καθὸ μετεβλήθη εἰς εἶδος καὶ ἀπηλλάγη τῆς πρώην ἀμορφίας]. Чак и зло стреми вечном постојању, а све што стреми постојању стреми Добру. Осим тога, као што Бог постоји изнад свега што постоји, и непостојеће је приопштено Добру јер и оно је изнад постојећег и није ништа од постојећег [и еже не соуще причествовати бл(а)гомолу, тако и пате соущнхъ соущоу, и ннеднно соуще от(ь) соущнхъ G118bS 1-7 – καὶ τό μή ὄν μετέχειν τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς καί ὑπέρ τά ὄντα ὄντος, καί μηδέν ὄντος τῶν ὄντων]. Максим Исповедник се тумачењу Ареопагитове идеје о непостојећем као партиципирајућем у Добру враћа и нешто доцније, у 58. схолији, где за Бога каже да је Он узрок не само бића, него и небића, као и да небиће представља одсуство које постоји захваљујући непостојању онога што постоји [само то еже ннеднно оулишенне ксть· нмать во еже быти ради еже ннеднноже быти соущнхъ G122aS19-24 – τό μηδέν στέρησις ἐστίν· ἔχει γάρ τό εἶναι διά τό μηδέν εἶναι τῶν ὄντων], и у 93. схолији, где наводи да су некада манихејци и, уопште, стари Хелени непостојећом називали материју – не зато што је непостојећа у логичком смислу, него зато што је истински постојећи само Бог. Материја је својеврсна граница и основ постојећег [последнѣ нѣтто и мало правило (?) соущнхъ G130bS1-2 – ἐσχάτον τι καί ὑποστάθμη τῶν ὄντων], из којег се појавило све видљиво и невидљиво [от(ь) неанже виднмаа и невиднмаа быше G130bS11-12 – ἐξ οὗ γάρ τά ὄρατά καί τά ἀόρατά γέγονεν]. Она, за разлику од умног света, није лик Божји и није одраз истински постојећег, већ постоји у Богу јер ју је Он и привео у постојање [ни же образъ б(ог)а јакже словесна, ни же ндолъ вьстнноу соущаго... въ б(о)зѣ оубо ксть закже и от(ь) того прнведена бывши вещь G130bS2-16 – διό οὐτε εἰκῶν Θεοῦ, ὡς τά λογικά, οὐτε εἶδωλον τοῦ ὄντως ὄντος... ἐν μέν οὖν τῷ Θεῷ ἐστίν, ἄτε καί ὑπ' αὐτοῦ παραχθεῖσα ἡ ὕλη].

НЕΩΤ(Ь)ХОДИТЕΛΗҒ ΠΡҒБЫВАЮТЬ В ТОМЪЖДЬСТВҒ, О НҒЖЕ ТОҒДЬСТВА ВННОВНОМЪ ДОБРОМЪ И БЛ(А)ГОМЪ, НЕΠΡҒСТΡΑΝНО ЛНҚСТВҒЮЩЕ G119b4-22 – οί θεῖοι λέγονται νόες κυκλικῶς μὲν ἐνούμενοι ταῖς ἀνάρχοις καὶ ἀτελευτήτοις ἐλλάμψεσι τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, κατ' εὐθειᾶν δέ, ὅποταν προῖασιν εἰς τὴν τῶν ὑφειμένων πρόνοιαν εὐθείᾳ τὰ πάντα περαίνοντες, ἐλικοειδῶς δέ, ὅτι καὶ προνοοῦντες τῶν καταδεεστέρων ἀνεκφοιτήτως μένουσιν ἐν ταυτότητι περὶ τὸ τῆς ταυτότητος αἴτιον καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἀκαταλήκτως περιχορεύοντες].

Узрок, свеза и циљ тих трију кретања јесте Лепο и Добро, које надилази свако мировање и кретање [снхъ... трехъ движенїи... внновно јестъ и сдръжателно и концъ, добро и бл(а)го, еже паче всакаго стоѧннѧ и движеннѧ G120b11-21 – τούτων... τῶν... τριῶν ... αἰτιόν ἐστι καὶ συνοχικὸν καὶ πέρας τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν τὸ ὑπὲρ πᾶσαν στάσιν καὶ κίνησιν]. Ради њега, кроз њега и у њему је свако узорно начело,²⁰⁹ које усавршава, ствара, формално, стихијно и, укратко, свако начело, свака свеза и сваки крај [и того радн, и тѣмъ и в томъ всако начело, прнказннѣско, сѣвршнтелно, творнтелно, видовно, стнхїнновндьно и просто всако начело, всако сдръжаннѧ, всаки концъ G121bS13-19 – αὐτοῦ ἔνεκα καὶ δι' αὐτὸ καὶ ἐν αὐτῷ πᾶσα ἀρχὴ παραδειγματική, τελική, ποιητική, εἰδική, στοιχειώδης καὶ ἀπλῶς πᾶσα ἀρχή, πᾶσα συνοχή, πᾶν πέρας].

Богу се приписују и имена Љубав и Чежња, при чему неки теолози божанскијим сматрају ово друго [в(о)ж(ь)ствнѣнше быти еже рачнтелства нме любве G124a23-25 – θεϊότερον εἶναι τὸ τοῦ ἔρωτος ὄνομα τοῦ τῆς ἀγάπης].

²⁰⁹ Како Максим Исповедник тумачи, узорни узрок, односно начело, представља самосталну вечну мисао вечног Бога или вечни образац који постоји у природи, а према којем настаје све што настаје [прнказннѣско внновно, рекше начело... јестъ вндъ еже јестъ разоумѣннѧ самосѣвршннно прнносѣщно прнносѣщнаго в(о)га, нли прнказнъ вѣчна стоѧщи въ јестъствѣ къ једоу же бывають бываема G121bS1-15 - παραδειγματικὸν αἴτιον, ἦτοι ἀρχή... ἐστὶν ἡ ἰδέα, ἣτις ἐστὶ νόησις αὐτοτελής, αἰδιος τοῦ αἰδίου Θεοῦ, ἢ παράδειγμα αἰώνιον ἐνεστώς τῇ φύσει, πρὸς ὃ γίνεται τὰ γινόμενα].

Божанска љубав је екстатичка, усмерена изван себе [εστὴν γὰρ ἡ ἐκστατικὴ καὶ ἐκστατικὸς ὁ θεῖος ἔρωσ]. Управо због тога што Бог напушта своје границе приписује му се и име Ревнитељ [ревнителя G126b21 – ζηλωτήν], јер Он ревносно промишља о ономе што постоји.

Цитирајући пасаже о божанској љубави из св. Јеротеја, Ареопагит Ерос дефинише као сједињујућу и свезујућу силу која оне који су више покреће да се старају о нижим, једнаке покреће на узајамно општење, а оне који су сасвим ниско да се врате ономе што је боље и што пребива више [съединителною нѣкою и съдржателною... снагу, таже оубо высокая подвижницу на промыслъ мнѣшїихъ. въкоупчїиїнаѣ же пакы въ причестноѣ дроугъ дроуга имателство. и при послѣднихъ мнѣшаѣ къ логѣшїихъ и прѣвышележещїихъ обращенїю G128b1-14 – ἐνωτικὴν τινα καὶ συγκρατικὴν ἐννοήσωμεν δύναμιν τὰ μὲν ὑπέριστερα κινουῦσαν ἐπὶ πρόνοιαν τῶν καταδεεστέρων, τὰ δὲ ὁμόστοιχα πάλιν εἰς κοινωνικὴν ἀλληλουχίαν καὶ ἐπ’ ἐσχάτων τὰ ὑφειμένα πρὸς τὴν τῶν κρείττωνων καὶ ὑπερκειμένων ἐπιστροφὴν].

Завршни део овога поглавља трактата *О божанским именима* представља опширно разматрање проблема теодикеје и порекла зла.

Ареопагит одговара на питања зашто, упркос томе што све, па и непостојеће, стреми Добром и Лепом [желаетъ во того и не соущε G130a15-16 – ἐφίεται γὰρ αὐτοῦ καὶ τὸ μὴ ὄν], демони не желе Лепо и Добро него су, привржени материји, отпали од анђеоске тежње ка добру и представљају узрок свих зала и себи и другима [близкѣиїно же соущε и аггелѣскаго о желани благаго тождѣства ω(ть)падн, злыиѣхъ всѣхъ вына и себѣ и нынѣмъ бываѣтъ G130b3-8 – πρόσωλος δὲ οὕσα καὶ τῆς ἀγγελικῆς περὶ τὴν ἔφεσιν τὰγαθοῦ ταυτότητος ἀποπεπτωκυῖα κακῶν ἀπάντων αἰτία καὶ ἑαυτῇ καὶ τοῖς ἄλλοις]; зашто нису благообразни

[нѣсть благовидно G130b12-13 – οὐκ ἔστιν ἀγαθοειδής];²¹⁰ зашто су се изменили иако су као добри настали од Доброг; шта је уопште зло и који му је почетак [што зло кестъ и ωт(ъ) котораго начела съставнѣ G131a1-3 – τί τὸ κακὸν ἐστὶ, καὶ ἐκ τίνος ἀρχῆς ὑπέστη]; у којим бићима зло постоји и зашто је Добри пожелео да се оно појави;²¹¹ да ли зло потиче од друге суштине него што је Добро; због чега зло постоји напоредо са Промислом; зашто она не укида зло [како же и промыслу соущоу кестъ злое... или не потрѣбляемо G130a11-14 – πῶς δὲ καὶ προνοίας οὐσης ἔστι τὸ κακὸν... ἢ μὴ ἀναιρούμενον] и зашто било шта постојеће уместо Добра стреми злу.

Према Ареопагитовој интерпретацији, зло не потиче од Добра, а ако потиче од Добра – није зло [злое нѣсть ωт(ъ) бл(а)га. и аще ωт(ъ) бл(а)га кестъ, не зло G131a23-25 – τὸ κακὸν οὐκ ἔστιν ἐκ τὰγαθοῦ, καὶ εἰ ἐκ τὰγαθοῦ ἐστὶν, οὐ κακόν]. Ако зло није чак ни оно што је зло према самом себи [ни же само бодеть злое понеже и себѣ зло кестъ G131b10-12 – οὐδὲ αὐτὸ ἔσται τὸ κακόν, εἴπερ καὶ ἑαυτῷ κακὸν εἶη], следи закључак да зло и није зло, него у мери у којој постоји поседује и извѣстан део добра [имать нѣкоу бл(а)гаго, по ниенже нѣко кестъ, чѣсть G131b14-16 – ἔχει τινὰ τὰγαθοῦ, καθ' ἣν ὅλως ἔστι, μοῖραν].

²¹⁰ Како коментарише Максим Исповедник, анђеле Ареопагит са правом назива само благообразним, а не истински благим, што је карактеристика једино Бога (вълепотоу благовиднаа га(агоа)ютсе, не самовещъ благаа G130bS38-40 – εἰκότως ἀγαθοειδῆ λέγονται, οὐκ αὐτόχρομα ἀγαθά].

²¹¹ Зло, како Максим Исповедник прецизира, нема ипостас, не постоји у природи, нити постоји чак и као логички мишљено небиће, него настаје као последица одсуства Добра [ни же съставно злое, ни же въ кѣствѣ, нь по оулишеннѣ бл(а)гаго бывѣмо, ни же сын, ни же не сын вымѣняемо G131aS31-37 – ἐνυπόστατον τὸ κακόν, οὔτε ἐν φύσει, ἀλλὰ κατὰ στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ γινόμενον, οὔτε ὄν, οὔτε ὡς μὴ ὄν λογιζόμενον]. Због тога зло не постоји и за собом не оставља траг [нь оубо кестъ, ниже останеъ мѣсто его, сирѣчь слѣды G131aS45 – οὐκ ἔστιν, οὔτε καταλείψει τόπον ἑαυτοῦ, τούτέστιν ἴχνος].

Пошто је све настало од Добра, нема ничега да не постоји, осим онога за шта се може рећи да постоји²¹² надсушно у Добру [ништоже во воудеть свьсма не со҃ще, аще не въ благомъ по прѣсо҃щ' ствѣномъ гл(агол)ѣт'се G132a10-14 – οὐδὲν γὰρ ἔσται τὸ καθόλου μὴ ὄν, εἰ μὴ ἐν τὰγαθῷ κατὰ τὸ ὑπερούσιον λέγοιτο], будући да Добро постоји далеко пре и онога што просто постоји [и нже простѣ со҃щаго G132a15-16 – τοῦ ἀπλῶς ὄντος], и онога што не постоји. Зло не припада ни ономе што постоји, ни ономе што не постоји, него је далеко више него небиће удаљено од Добра као нешто њему туђе и бесуштаствено [и самого не со҃щаго пате ω(ть)стоѣ бл(а)гаго и несо҃щ' ствѣнѣше G132a20-23 – καὶ αὐτοῦ τοῦ μὴ ὄντος μᾶλλον ἀλλότριον ἀπέχον τὰγαθοῦ καὶ ἀνουσιώτερον].

Ипак, зло постоји јер, у супротном случају, врлина и порок били би поистовећени,²¹³ а ако не би било закона, не би било ни греха. Зло је, на тај начин, извесна супротност Добру и, премда представља пропаст бићā, оно не лишава постојања само зло, него га, напротив, чини постојећим и таквим да

²¹² Као супротност Богу, као ономе који постоји надсушно, Максим Исповедник наводи материју, као последњу од онога што постоји и као бесушну у односу на надсушног Бога [јакѡ послѣднѣе со҃щїнѣхъ и несо҃щїствѣно, јакѡ прѣсо҃щ' ствѣноу во(г)оу G131bS24-28 – ὡς ἔσχατον τῶν ὄντων, καὶ ἀνούσιον, ὡς ὑπερούσιου τοῦ Θεοῦ]. Материја, услед помешаности са оним што се поима чулима, није ни сасвим лоша, а ни сасвим добра будући да је непостојана [за кже смѣнсе чївствннѣмъ не всако зло, ни же всако бл(а)го, јакѡже являеть ради несостоятелнаго G131bS33-39 – διὰ τοῦ μεμίχθαι τοῖς αἰσθητοῖς οὐ πάντῃ κακόν, οὔτε πάντῃ ἀγαθόν, ὡς δηλοῖ διὰ τό ἄστατον]. Њено (делимично) зло састоји се управо у њеној непостојаности, док истинско зло не постоји ни међу бићима, ни међу небићима, него је од материје удаљено још даље него од Добра. Другим речима, истинско зло је бесушније од материје јер представља потпуно ништа и уопште не постоји [ксть ωт(ь)со҃дѣ влѣпотѡу нѣсо҃щїствѣнѣше вѣщн само злоѣ, јакѡ всако ннчесоже со҃ще G132aS20-25 – ἔστιν ἐντεῦθεν εἰκότως ἀνουσιώτερον τῆς ὕλης, τὸ αὐτὸ κακόν ὡς πάντῃ οὐδὲν ὄν].

²¹³ Максим Исповедник развија ову антитезу и наводи да, уколико не би постојало добро супротстављено зло, добро би било супротстављено себи самом [воудеть само то благо со҃протнвно себѣ G132bS9-11 – ἔσται αὐτὸ τὸ ἀγαθόν ἐναντίον ἑαυτῷ].

рађа друга бића [н аще тлѣннѣ кєсть соущїи хъ, не нзмещеть се кєже быти злоє, нь боудеть н то соущє, н соущїи хъ бытнодѣнствно G133a18-133b4 – καὶ εἰ φθορὰ ἔστι τῶν ὄντων, οὐκ ἐκβάλλει τοῦτο τοῦ εἶναι τὸ κακόν, ἀλλ' ἔσται καὶ αὐτὸ ὄν καὶ ὄντων γενεσιουργόν]. На пример, јаје се распада, али се из њега рађа птица, што указује на то да зло суделује у испуњавању свега што постоји и пружа целини могућност да не буде незавршена [н боудеть злоє, въ всачскыи хъ сввршениє сьсѣдѣ' лствоує. н всачскыи мѣ кєже не сввршеномѣ быти собою подає G133b7-12 – ἔσται τὸ κακόν εἰς τὴν τοῦ παντός συμπλήρωσιν συντελοῦν καὶ τῷ ὄλῳ τὸ μὴ ἀτελές εἶναι δι' ἑαυτὸ παρεχόμενον]. При том, не може се рећи да зло ствара биће у истинском смислу, него му припада својство само да руши и разара, а стварање и суштина настају захваљујући Добру; оно, само по себи, нити је биће, нити је способно да ствара биће, али захваљујући Добру јесте биће, и то добро биће и такво да чини добро [н боудеть зло, тлѣ оубо себе радн, бытне же дѣнствно, благо радн. н поєже оубо зло, нн же соущє, нн же соущїи хъ творително G134a5-10 – ἔσται τὸ κακόν φθορὰ μὲν δι' ἑαυτό, γενεσιουργὸν δὲ διὰ τὸ ἀγαθὸν καί, ἧ μὲν κακόν, οὔτε ὄν οὔτε ὄντων ποιητικόν, διὰ δὲ τὸ ἀγαθὸν καὶ ὄν καὶ ἀγαθὸν ὄν καὶ ἀγαθῶν ποιητικόν]. Истинско зло је зло истински бескрајно, истински неизмерно, истински неуобличено и по суштини је усмерено против себе самога, а не против другога, и представља врсту и акциденцију²¹⁴ покварености [кєже бо оубо самозло подоваєть зрѣтн самонепрѣходнмо, самобезмѣрно, самоневидовно, сєбѣ зло оушствнѣ, не оубо нномоу зло, се бо кєсть видѣ н словѣи хъ злобы G134a540-134b58 – τὸ μὲν γάρ αὐτόκακον δεῖ θεωρεῖν αὐτοάμετρον, αὐτοανείδειον, ἑαυτῷ κακόν οὐσιῶδες, οὐ μὴν ἑτέρῳ κακόν· τοῦτο γάρ εἶδος ἔστι καὶ συμβεβηκός κακίας].

Моћ Добра не само да је толика да ономе што га је лишено даје снаге да надокнади тај недостатак до потпуне приопштености њему, него чак и оно што се бори против њега може и да се бори и, уопште, постоји само

²¹⁴ Концепт зла као акциденције која паразитира на добру има неоплатонистичко порекло (Proclus, *De malorum subsistentia*; Chlup 2009: 31).

захваљујући сили коју му оно пружа [се јестъ бл(а)гаго силы прѣвѣсходилое величѣство јакѡ и јакѡ оулишената, и своѣ оулишеннѣ оукрѣпляютъ, по еже ѡ(тъ)чѣсти томоу причѣствовати... и јакѡ ратовишата того, того силоу и соутъ ратовати догоутъ G135a20-135b5 – тоῦτο ἔστι τῆς τοῦ ἀγαθοῦ δυνάμεως τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος, ὅτι καὶ τὰ ἐστερημένα καὶ τὴν ἑαυτοῦ στέρησιν δυναμοῖ κατὰ τὸ ὅλως αὐτοῦ μετέχειν... καὶ τὰ μαχόμενα αὐτῷ τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ ἔστι καὶ μάχεσθαι δύναται].²¹⁵ Укратко, све што постоји, будући да постоји, представља добро, а у мери у којој је лишено Добра није добро и не постоји [соушата вса, појекѡ соутъ, и бл(а)га соутъ и ѡт(ъ) бл(а)га. по јелкоже оулишаютъ бл(а)гаго ни же бл(а)га, ни же соуша соутъ G135b7-12 – τὰ ὄντα πάντα, καθ' ὅσον ἔστι, καὶ ἀγαθὰ ἔστι καὶ ἐκ τὰγαθοῦ, καθ' ὅσον δὲ ἐστέρηται τοῦ ἀγαθοῦ, οὔτε ἀγαθὰ οὔτε ὄντα ἐστίν].²¹⁶

Зло не може потицати од Добра и обратно, али не може потицати ни из другог принципа и узрока зато што принцип може бити искључиво монада и никако дијада [всака бо двонца не начело. једнница же, всакоѡ двонце начело G139a13-15 –

²¹⁵ Та мисао, према Максиму Исповеднику, представља потврду да Бог није творац зла. Као што је све што се бори против Добра настало и сачувано захваљујући њему, тако и Бог, као Почетак и Творац свега, по изобиљу доброте трпи и грешнике [и јакѡ ратовишата силоу бл(а)гаго тмъ съставнишесе и снабдетсе... в(ог)ъ бо оубо јакѡ всѣхъ начело и съдѣтель, незмѣрныѣ ради благости и неизрѣченныѣ ради любви и грѣшныѣ трѣпнѣтъ G135bS2-15 - καὶ τὰ μαχόμενα τῇ δυνάμει τοῦ ἀγαθοῦ δι' αὐτοῦ ὑπέστη καὶ σφύζεται... Ὁ μὲν γάρ Θεός, ὡς πάντων ἀρχή καὶ δημιουργός, δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος καὶ δι' ἀγάπην ἄφατον, καὶ ἁμαρτωλῶν ἀνέχεται].

²¹⁶ Зло није делимично него потпуно одсуство Добра, док оно што није делимично него у потпуности лишено Добра не постоји и не може да постоји [не бо ѡт(ъ)чѣсти, нь ѡт(ъ)ноудьнѣ ѡскоуденнѣ бл(а)гаго јестъ злоѡ. и бо еже ѡт(ъ)чѣсти, нь ѡт(ъ)ноудъ бл(а)гаго оулишенноѡ, се ни же вѣ, ни же јестъ, ни же боудеть, ни же быти можетъ G136bS4-7 – οὐ γὰρ ἡ μερικῆ, ἀλλ' ἡ παντελής ἔλλειψις τοῦ ἀγαθοῦ ἔστι τό κακόν· καὶ οὐ τό μερικῶς, ἀλλὰ τό παντελῶς τοῦ ἀγαθοῦ ἐστερημένον, τοῦτο οὔτε ἦν, οὔτε ἐστίν, οὔτε ἔσται, οὔτε εἶναι δύναται]. Уз то, зло постоји искључиво у субјекту, а не само по себи, за разлику од Добра које постоји апсолутно [не соуше зло простѣ, нь јакѡ въ подылежѣщомъ. бл(а)гоѡ же и кроиѣ подылежнѣмаго и јестъство имать и спасаетсе G138aS9-14 – οὐκ ὄν τό κακόν ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς ἐν ὑποκειμένῳ, τό δὲ ἀγαθόν καὶ δίχα τοῦ ὑποκειμένου καὶ φύσιν ἔχει καὶ σφύζεται].

πάσα γὰρ δυὰς οὐκ ἀρχή, μονὰς δὲ ἔσται πάσης δυάδος ἀρχή]. Исто тако, ни од Монаде не могу да потичу две потпуне супротности, јер то би значило да принцип није прост и јединствен него раздѐљен и двовидан, сам себи супротстављен и промењив [само то начело не просто и једино, нь раздѐљенно и двовидно, и соупротивно себѣ и измѣњенно G139a20-24 – τὴν ἀρχὴν οὐχ ἀπλῆν καὶ ἐνιαίαν, ἀλλὰ μεριστὴν καὶ δυοειδῆ καὶ ἐναντίαν ἑαυτῇ καὶ ἠλλοιωμένην].

Зло не потиче од Бога јер Он не може истовремено бити творцем добра и творцем зла, пошто би у том случају промени и преиначењу био подвргнут Узрок, као најбожанскији од свега [прѣложенне бо въ семь пострадаеть и измѣненне, и въ самою всѣхъ б(о)ж(ь)ствѣншою вину G140a3-6 – μεταβολὴν γὰρ ἐν τούτῳ πείσεται καὶ ἀλλοίωσιν καὶ περὶ αὐτὸ τὸ πάντων θεϊότατον τὴν αἰτίαν).

Порекло зла није ни у анђелима, јер анђели су образ Божји, пројава необјављеног светла, чисто и незапрљано огледало лепоте образа Божјег [ωбразъ есть б(о)жїи аггль. явленне неявиеннаго свѣта, зрьцало прозрачно, чисто, невредимо, прѣчисто, нескверно. приемлемо всю аще подобаетъ рещи красотоу бл(а)гоωбразнаго б(о)говидѣнна G140a27-141b9 – εἰκὼν ἐστὶ τοῦ θεοῦ ὁ ἄγγελος, φανέρωσις τοῦ ἀφανοῦς φωτός, ἔσοπτρον ἀκραιφνές, διειδέστατον, ἀλώβητον, ἄχραντον, ἀκηλίδωτον, εἰσδεχόμενον ὅλην, εἰ θέμις εἰπεῖν, τὴν ὠραιότητα τῆς ἀγαθοτύπου θεοειδείας].

Нису зло ни анђели који муче грешнике, као што нису зло ни свештеници који непосвећеног [сквернаго G140b20 – τὸν βέβηλον] удаљавају од божанских тајни.

Ни демони нису зли по природи јер би, у супротном, били вечно зли. При том, они не уништавају суштину онога што погубљују, а поготово не оно што је непропадљиво по природи [яже бо ест(ь)ствоу негѣннаа не растлѣвають. нь яже приетнаа тлѣнню G141a20-23 – τὰ γὰρ φύσει ἀφθαρτα οὐ φθείρουσιν, ἀλλὰ τὰ δεκτικὰ φθορᾶς]. Ништа од онога што постоји не пропада у суштини и по природи, него логос склада и сразмерности, услед недостатка природног

поретка, губи способност да остане какав је био [ωσκούδῆνιε по кєтъствоу чина, кєже съставляенниа и ουμῆρєнниа слово недοуγογєтъ прѣбывати подобнѣ нлѣкє G141b1-5 – τῆ ἑλλείψει τῆς κατὰ φύσιν τάξεως ὁ τῆς ἀρμονίας καὶ συμμετρίας λόγος ἀσθενεῖ μένειν ὡσαύτως ἔχων].²¹⁷ Та неспособност није потпуна, јер, да јесте, довела би до пропасти не само оно што је подвргнуто пропадању, него и само пропадање, што би узроковало и њену сопствену пропаст; то говори о томе да се ту не ради о злу, него о недостатку добра [и тлѣннє и кєже подлежащо разроушаєтъ. и боудєтъ таково тлѣннє и сєбѣ тлѣннє, тѣмже кєже таково не зло, нь οσκούдно бл(α)гоє G141b7-13 – καὶ τὴν φθορὰν καὶ τὸ ὑποκείμενον ἀνεῖλε, καὶ ἔσται ἡ τοιαύτη φθορὰ καὶ ἑαυτῆς φθορά. Ὡστε τὸ τοιοῦτον οὐ κακόν, ἀλλ’ ἑλλειπὲς ἀγαθόν]. Демонско зло састоји се у томе што су демони изгубили својство и дејство карактеристично

²¹⁷ Како коментарише Максим Исповедник, Ареопagit пропадањем назива неправилно кретање природе, које нарушава склад поретка [прѣоумноженноє и несъставноє τρεє чина движєннє кєтъства G141bS2-6 – τὴν πλημμελῆ καὶ ἀναρμόνιον παρὰ τὴν τάξιν κίνησιν τῆς φύσεως]. Тврдња да демони нису зли по природи у суштини је антимианејског усмерења, а у својој теолошкој аргументацији Ареопagit се служи и аристотеловском антитезом потенцијалност-актуалност (δύναμις – ἐνέργεια): разлика између потенцијалности и актуалности таква је као разлика између својства и актуалности којој је оно својствено, јер својство је стални квалитет [разнѣство силы кѣ дѣнствоу таково кєтъ ѡкоже нлѣство кѣ дѣнствоу кєже по нлѣствоу. нлѣство ουєо кєтъство кєтъ прѣбыватєлно G141bS29-31 – ὅτι ἡ διαφορὰ τῆς δυνάμεως πρὸς τὴν ἐνέργειαν τοιαύτη ἐστίν, ὡς ἡ ἕξις πρὸς τὴν ἐνέργειαν τὴν κατὰ τὴν ἕξιν· ἡ μὲν οὖν ἕξις ποιότης ἐστίν ἕμμοнос]. Потенцијалност у себе укључује и актуалност, односно резултат дејства према којем се и перципира. Због тога актуализовање подразумева пропадање потенцијалности, а потенцијалност пропадање суштине [тлѣннє ουєо силы дѣнство, ѡкоже ουєо и соуѣства сила G41bS39-41– φθορὰ οὖν δυνάμεως ἢ ἐνέργεια, ὥσπερ οὖν καὶ οὐσίας ἢ δύναμις]. Неспособност суштине, потенцијалности и актуалности да остану какви јесу доводи до њиховог темељног распада [и подлежащо растлѣваєтъ, вѣ нлѣмже сила и дѣнство и соуѣство, и нн же сила, нн же дѣнство, нн же соуѣство... ωстанєтъ G141bS45-142aS2 – καὶ τὸ ὑποκείμενον φθείρει, ἐν ᾧ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ οὔτε ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια, ὡς οὔτε ἡ οὐσία... παραλειφθήσονται]. При том, међутим, зло по природи не постоји.

за божанско добро [в прѣстани в(о)ж(ь)ствыннхъ бл(а)гъ нмьства и дѣнства G142b1-3 – ἐν τῇ παύσει τῆς τῶν θείων ἀγαθῶν ἕξεως καὶ ἐνεργείας].²¹⁸

Да су по природи зли, демони би били вечно зли, али будући да је зло непостојано демони не могу бити зли, јер вечна истоветност је својство Добра [зло нестойателно естъ. проче оубо аще прнсно такожде нмоутъ, не злы. кже бо прнсно такожде бл(а)гомолу свонствно G142b6-10 – τὸ κακὸν ἄστατόν ἐστίν. Οὐκοῦν, εἰ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσιν, οὐ κακοί, τὸ γὰρ ἀεὶ ταῦτόν τοῦ ἀγαθοῦ ἴδιον].²¹⁹ Њихово зло састоји се у одступању од онога што им приличи и отпадању од потенцијалног савршенства [прикладнынхъ нмь нзышьствннє н... сп(а)сающеє кже въ ннхъ съвршеннєє силы... ω(ть)падениє G142b24-143a3 – τῶν προσηκόντων αὐτοῖς ἔκβασις καὶ... τῆς σωζούσης τὴν ἐν αὐτοῖς τελειότητα δυνάμεως... ἀπόπτωσις]. Другим речима, демонски род зао је не оним што јесте по природи, него оним што није [покеже ксть по кстьствѣ, нь покеже нѣсоутъ G143a21-23 – ἧ ἔστι κατὰ φύσιν, ἀλλ' ἧ οὐκ ἔστι], те су зли у оној мери у којој не постоје (н соутъ злы покеже не соутъ G143b17-19 – καὶ εἰσὶ κακοί, καθ' ὃ οὐκ εἰσίν].²²⁰

²¹⁸ Максим Исповедник додатно објашњава да су демони од Добра настали као добри, али да су недовољно актуализовали свој природни потенцијал, што је узрок њиховог зла [покеже нзнємогоше ωт(ь) кствьнаго нхъ дѣнства G142bS22-24 – ἠσθένησαν τῆς φυσικῆς αὐτῶν ἐνεργείας]. Они су зли према сопственом избору, а не по природи, јер добро је својствено онима који постоје у складу са својом природом [по пронзволѣнню соутъ злы, а не по кствѣ. благоє же прнсоуще соушннмь по кствѣ G142aS38-39 – κατὰ προαίρεσίν εἰσι κακοί, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν· τὸ δὲ ἀγαθὸν πρόσεται τοῖς οὔσι κατὰ φύσιν].

²¹⁹ То је, према Максиму Исповеднику, још једна потврда да не постоји зло по природи, него само отпадање од добра. Добро је постојано, а зло непостојано јер уништава и мења објекат свога дејства [покеже тлнть и нздѣннѣкть прилоутъшеєєє G142bS25-27 – ἐπεὶ οὐκ εἰσὶν ἀλλοιοῦ τὸ προστυχόν].

²²⁰ Ову мисао разјашњава Максим Исповедник: демони су одбацили Богом дана добра својства и енергије, те у односу на њих не постоје, што их чини злим [ωт(ь) в(о)га нмь дннынхъ бл(а)гыннхъ нмьствѣ и дѣнствѣ. нхже ωт(ь)ложнвшє, быше злы. по нхже нѣсоутъ кже быти длчнвшє G143bS37-

Ни за душе не може се рећи да су зле јер се оне озлобљавају само од недостатка добрих својстава и дејстава [въ тесомъ озлѣваются, аще не въ бл(а)гнѣхъ нѣдѣствѣхъ и дѣнствѣхъ оскоудѣни G144a9-13 – ἐν τίνι κακύνονται, εἰ μὴ ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν ἕξεων καὶ ἐνεργειῶν ἐλλείψει].²²¹ Ни демонско ни наше зло не представљају суште зло [ни же въ бѣсовѣхъ, ни же въ насъ зло тако сущε зло G144a22-144b1 – οὔτε ἐν δαίμοσιν οὔτε ἐν ἡμῖν τὸ κακὸν ὡς ὃν κακόν], већ само недостатак добра.²²²

Зло нису ни бесловесне животиње, нити у комплетној природи има зла јер природа је творевина Божја, испуњена природним логосима. Зло природе састоји се у ономе што је мимо природе, што представља њено укидање [кѣстѣтва же злѡба кѣже тѣсѣ кѣстѣтва, оулишеннѣ кѣст(ѡст)вннѣхъ G145a13-145b3 – φύσεως δὲ κακία τὸ παρὰ φύσιν, ἢ στέρησις τῶν τῆς φύσεως]. Тако се зло природе састоји у њеној неспособности да испуни своје назначење.

Зло није ни у телу, ни у материји генерално. Материја не може бити зла јер не постоји као енергија и сама себи не придаје форму. Уз то, зло нема способност да рађа и храни природу, као што чини материја, него му је својствено да разара.

38 – τῶν θεόθεν αὐτοῖς δεδομένων ἀγαθῶν, ἕξεων τε καὶ ἐνεργειῶν, ἦντινα ἀποθέμενοι, γεγόνασι κακοί, καθ' ἣν οὐκ εἰσι τὸ εἶναι λαχόντες].

²²¹ Добро је, према интерпретацији Максима Исповедника, души суштински својствено, док је зло спољашња акциденција (бл(а)гоѣ оуко осоуцствѣнѣ, злоѣ же нзвѣнѣ G144aS40-41 – τὸ μὲν ἀγαθὸν οὐσιῶδες, τὸ δὲ κακὸν ἕξωθεν].

²²² Зло не представља суштину, али није ни нешто што као допуна суштински постоји у бићима, попут потенцијалности и актуалности [нѣ соуцство нѣко зло. нѣ ни же въ соуцствѣхъ въ соуцѣнѣхъ, тако сѣнсплнѣтелно томъ зрѣтсе, тако сила и дѣнство сѣнсплнѣтелна соутѣ соуцствоу G144aS41-144bS3 – οὐκ οὐσία τις τὸ κακόν, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τοῖς κατ' οὐσίαν οὐσι ὡς συμπληρωτικόν ταύτης ὁρᾶται, ὥσπερ δύναμις καὶ ἐνέργεια τὸ κακόν).

У завршетку овога поглавља Ареопагит резимира своје учење о теодикеји и кратко поентира да добро потиче од једног свеопштег Узрока, а зло од бројних појединачних недовољности [Бл(а)гоиѳ ѿт(ь) ѳдинниѳ и всеиѳ вины, зло же ѿт(ь) многиѳх и чѳстныѳх ѿскоудѳни G147b12-15 – τὸ ἀγαθὸν ἐκ μιᾶς καὶ τῆς ὅλης αἰτίας, τὸ δὲ κακὸν ἐκ πολλῶν καὶ μερικῶν ἐλλείψεων].²²³ Све што је природно рађа се из одређеног узрока, а зло је лишено узрока [зло невиновно кестъ G148aS40 – τὸ κακὸν ἀναίτιόν ἐστιν], те је противприродно и алогично [чрѳсъ кестъства, не възимать въ кест(ь)ствѳ слова G148aS42-43 – παρὰ φύσιν, οὐχ ἔξει ἐν τῇ φύσει λόγος]. Зло нема ипостас него параипостас која настаје ради Добра и постоји акцидентално, захваљујући другом, а не сопственом начелу [ни же състава нмать зло, нь чрѳсъ съставства бл(а)гаго ради а не себе бываемо. зломоу кѳже быти достонть положити по слоугаю и нного ради и не ѿт(ь) начела своѳго G149a17-24 – οὐτε ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακόν, ἀλλὰ παρυπόστασιν τοῦ ἀγαθοῦ ἔνεκα καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γινόμενον. Τῷ κακῷ τὸ εἶναι θετέον κατὰ συμβεβηκὸς καὶ δι' ἄλλο καὶ οὐκ ἐξ ἀρχῆς οἰκειίας]. Зло је, другим, речима, бескупстанцијално [несъставно зло G149bS17-18 – ἀνυπόστατον τὸ κακόν]. Оно, ипак, може да постоји упркос Промислу јер ништа што постоји није изван Промисла и не постоји зло које у некој мери није приопштено Добру. Са своје стране, људска природа би се без могућности да слободно употребљава своју вољу и чини зло распала и изгубила самовласност [самовластноиѳ G150bS29 – τὸ αὐτεξούσιον].

§ 1. 5. 21. Пето поглавље трактата *О божанским именима* бави се чисто онтолошком проблематиком.

²²³ Максим Исповедник зло укратко дефинише као оно што постоји не према природи, него према делимичном недостатку добра [иako не по кестъствоу, нь по чѳстномъ ѿскоудѳни бл(а)гаго кестъ G147bS31-34 – οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ μερικὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀγαθοῦ ἐστι].

Будући да је немогуће разјаснити шта надсушну суштину чини надсушном, јер у вези са Богом немогуће је уопште и применити појам суштине због Његове надсушности [соуџство при в(о)зѣ не оубо гл(агол)јетсе. кестъ во прѣсоуџствѣнь G152bS15-18 – οὐσία ἐπί Θεοῦ οὐκ ἄν λέγοιτο· ἔστι γὰρ ὑπερούσιος], Ареопагит се у овом поглављу ограничава описом еманације богоначелног Начела сваке суштине у све што постоји [соуџствотворноѣ въ соуџаѣ вса в(о)гоначельническаго соуџствоначелна прѣшъствнѣ въспѣти G153a10-14 – οὐσιοποιὸν εἰς τὰ ὄντα πάντα τῆς θεαρχικῆς οὐσιαρχίας πρόοδον ὑμνῆσαι].

Божанско име Добро, које пројављује све еманације Узрока свега, простире се и на бића и на небића, и постоји и изнад бића и изнад небића [вса љже всѣхъ вновнаго прѣшъствнѣ нзъавлаѣ, и въ соуџаѣ и не въ соуџаѣ простираѣт'се, и пате соуџинхъ и пате несоуџинхъ кестъ G153a15-21 – τὰς ὅλας τοῦ πάντων αἰτίου προόδους ἐκφαίνουσα καὶ εἰς τὰ ὄντα καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἐκτείνεται καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα καὶ ὑπὲρ τὰ οὐκ ὄντα ἔστιν]. Исто се односи и на божанска имена Сушти, Живот и Премудрост, која у истој мери пројављују Промисао [промысла нзъавителнаѣ в(о)гонденствнѣ G153b7-8 – τὰς τῆς προνοίας ἐκφαντορικὰς θεωνυμίας]. Све Божје еманације и имена припадају једном Богу, при чему име Добро пројављује битије читавог Промисла, док друга имена то чине у већој или мањој мери [ωво оубо быти ωт(ь)ноуднаго једномоу во(г)у промысла нзъавително, ωва же съборнѣншїихъ того и честнїихъ G154a19-154b2 – τὴν μὲν εἶναι τῆς παντελοῦς τοῦ ἑνὸς θεοῦ προνοίας ἐκφαντικὴν, τὰς δὲ τῶν ὀλιγωτέρων τοῦ αὐτοῦ καὶ μερικωτέρων].²²⁴

²²⁴ Максим Исповедник објашњава да је све што постоји због добротe Божје створено да би постојало и јесте добро, али није све приопштено животу, речи или премудрости [вса оубо соуџаѣ радн бл(а)госты божнѣ прнведенна быше къ бытнѣ, и соуѣ бл(а)га срѣѣтъ добра зѣло· не вса же живота нан прѣмоудрости нан слова прнчествѣють G154aS43-46 – πάντα μὲν γὰρ τὰ ὄντα δι' ἀγαθότητα Θεοῦ παρήχθη πρὸς ὑπαρξιν, καὶ εἰσὶν ἀγαθὰ, ἤτοι καλὰ λίαν, οὐ πάντα δὲ ζωῆς ἢ λόγου ἢ σοφίας μετέχουσι]. Због тога Ареопагит таква имена супротставља општем имену Добро. Живот је присутан и у разумним и у неразумним бићима, док су премудрост и реч мање уопштени и својствени су само разумним бићима.

Добро је истински Суште и твори постојање свих бића [βλ(α)γοε ἵακο βνστνноу соуше соуцихъ всѣхъ соушьствотворно G155b14-17 – τὰγαθὸν ὡς ὄντως ὄν καὶ τῶν ὄντων ἀπάντων οὐσιοποιὸν]. Сушти је надсушни супстанцијални Узрок и Творац свега могућег бића, постојања, ипостаси, суштине и природе, начело и мера векова и временā и суштост и вечност бићā, време оних који се појављују, битије свега што јесте и рођење свега што се појављује [нже сын, всего еже быти по силѣ прѣсоушьствна ксть съставителнаа внна, н съдѣтель соуцаго. бытню. състакоу. соушьствоу. кст(ь)ствоу начело н мѣра вѣкомъ н лѣтомъ соушьствнство н вѣкъ соуциихъ, лѣто бывшиихъ. еже быти како любо соуциимъ, бытиѣ како оубо бывающимъ G155b18-156a13 – ὁ ὢν ὅλου τοῦ εἶναι κατὰ δύναμιν ὑπερουσιός ἐστιν ὑποστάτις αἰτία καὶ δημιουργὸς ὄντος, ὑπάρξεως, ὑποστάσεως, οὐσίας, φύσεως, ἀρχὴ καὶ μέτρον αἰῶνων καὶ χρόνων ὄντοτης καὶ αἰῶν τῶν ὄντων, χρόνος τῶν γινομένων, τὸ εἶναι τοῖς ὅπωσοῦν οὓσι, γένεσις τοῖς ὅπωσοῦν γινομένοις].

Од Суштег потиче и вечност, и суштина, и суште, и време, и рађање и оно што постаје, све што битије у бићу и све што постоји и што је настало [ωт(ь) соуцаго вѣка, соушьство. н соуше. н лѣто. н бытиѣ. н бываемо. таже въ соуциихъ соуцаа н таже како любо соутъ н наставша G156a4-9 – ἐκ τοῦ ὄντος αἰὼν καὶ οὐσία καὶ ὄν καὶ χρόνος καὶ γένεσις καὶ γινόμενον, τὰ ἐν τοῖς οὓσιν ὄντα καὶ τὰ ὅπωσοῦν ὑπάρχοντα καὶ ὑφεστῶτα].

Бог постоји просто и неограничено, и у себи садржи и предобухвата читаво биће [простѣ н неопрѣделнѣ. все в себѣ съпрнемъ н прѣдъпрнемъ G156a11-13 – ἀπλῶς καὶ ἀπεριορίστως ὅλον ἐν ἑαυτῷ τὸ εἶναι συνειληφῶς καὶ προειληφῶς]. Зато се и зове Цар векова²²⁵ јер га окружује све што се односи на постојање и биће и на оно што је настало, а Он нити је био, нити јесте, нити ће бити – штавише, Он не постоји [ѿако тѣмъ н въ томъ всачскынхъ еже быти, н соуцаго н наставшаго. н ни же вѣ. ни же боудеть. ни же бысть. ни же бывають. ни же быти нмать. паче же ни же ксть G156a15-22 – ὡς ἐν αὐτῷ καὶ περὶ αὐτὸν παντὸς τοῦ εἶναι καὶ ὄντος καὶ ὑφεστηκότος καὶ οὔτε

²²⁵ Тим. 1, 17.

ἦν οὔτε ἔσται οὔτε ἐγένετο οὔτε γίνεται οὔτε γενήσεται, μᾶλλον δὲ οὔτε ἐστίν],²²⁶ док је Сам постојање бића и век векова који постоји пре векова [τὴ βο κστή βῆκβ βῆκομβ, нже сын прѣжде βῆкьб G156b1-2 – ὁ αἰὼν τῶν αἰώνων, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων].

Битије свега што постоји и векова потиче од Предсуштег (всѣмь соущимь и вῆκομβ кже быти ωт(ь) прѣдсоущаго G156b4-6 – πᾶσι τοῖς οὔσι καὶ τοῖς αἰῶσι τὸ εἶναι παρὰ τοῦ προόντος), у ком се све саставило [вса в томь съставншесе G156b15-16 – τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν]. Битије само по себи²²⁷ старије је од битија саможивота, од битија самопромисли и битија божанског самоподобија и све чему су приопштена бића само по себи приопштено је битију самом по себи [кстѣ само то по себѣ кже быти старѣнше кже саможивотъ быти, и самопрѣмоудростъ быти, и самоподобнѣ в(о)ж(ь)ствно быти... сама по себѣ вса нже кже соущаа причествуюють, само по себѣ кже быти причествуюють G156b22-157a4 – ἔστιν αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ εἶναι πρεσβύτερον τοῦ αὐτοζωῆν εἶναι καὶ αὐτοσοφίαν εἶναι καὶ αὐτομοιότητα θείαν εἶναι... αὐτὰ καθ' αὐτὰ πάντα, ὧν τὰ ὄντα μετέχει, τοῦ αὐτὸ καθ' αὐτὸ εἶναι μετέχει].

²²⁶ Како Максим Исповедник коментарише, за Бога се не може рећи у уобичајеном смислу речи да је био, или да јесте, или да ће бити, јер је Његово битије надсушно у сваком смислу [за кже по всакомь оумьшленн прѣсоущствнѣ того быти G156a57-10 – διὰ τὸ κατὰ πᾶσαν ἐπίνοιαν ὑπερουσίως αὐτόν εἶναι].

²²⁷ Максим Исповедник разјашњава да је Бог Предсушти и да претходи битију, док сам појам битије сутерише изван претходећи узрок [вѣ н прѣжде кже быти н во кстѣ прѣждесынъ а кже быти нзыавленнѣ образомь нѣконь нмать нѣко прѣдвѣвшоу вновномоу G156b513-19 – ὁ Θεός πρὸ τοῦ εἶναι καὶ γὰρ ἐστὶ προών· τὸ δὲ εἶναι οἷον ἔμφασιν ἔχει τινὰ προὔπόντος αἰτίου]. То не значи да је Бог подељен на битије и предбитије, него да је Његова воља, која је биће привела у постојање, претпоставила у Богу [не како раздѣльшогсе во(г)оу вѣ кже быти н прѣдвѣбьти. нѣ волиа кго прнведьши вѣ кже быти соущаа, се гл(агол)кстѣ быти прѣдънаставшѣ 156b528-35 – οὐχ ὡς μερισθέντος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι καὶ проεἶναι, ἀλλὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ τὸ παραγαγόν εἰς τὸ εἶναι τὰ ὄντα, τοῦτο λέγεται εἶναι προὔποσταν ἐν τῷ Θεῷ]. Воља је предодредила постојање творевине и зато је старија од битија.

Због тога је са правом прво Божје име Сушти, јер је предимајући и надимајући предбитије и надбитије предсаздао читаво биће само по себи, а помоћу њега све остало што постоји [кеже прѣдбыти и пачебыти прѣднмѣк и паченмѣк кеже быти все, само гл(агол)ю по себѣ кеже быти, прѣдсъстави. и кеже быти самѣмъ все кеже како любо соуще състави G157b4-9 – τὸ προεῖναι καὶ ὑπερεῖναι προέχων καὶ ὑπερέχων τὸ εἶναι πᾶν, αὐτὸ φημι καθ' αὐτὸ τὸ εἶναι, προὑπεστήσατο καὶ τῷ εἶναι αὐτῷ πᾶν τὸ ὅπως οὖν ὄν ὑπεστήσατο].

Самобитије је прва еманација самопреблагости [прѣво оубо само бытна дарованіе самопрѣвл(а)гость прѣдлагающн, старѣишимъ прѣвѣкѣ ѿт(ь) причестіи въспѣваексе G158a16-21 – πρώτην οὖν τὴν τοῦ αὐτοῦ εἶναι δωρεὰν ἢ αὐτοῦπεραγαθότης προβαλλομένη τῇ πρεσβυτέρῳ πρώτῃ τῶν μετοχῶν ὑμνεῖται]. Из ње и у њој постоји²²⁸ и само битије, и начела бића и сва бића и све што је на било који начин обухваћено битијем [и ксть ѿт(ь) тоје и въ тон и само кеже быти. и таже соущїиныхъ начела. и соущага вса. и таже како любо кеже быти съдръжнмаа G158a21-158b3 – ἔστιν ἔξ

²²⁸ Максим Исповедник то тумачи на следећи начин: самопреблагост је ум који је окренут у себе и не садржи потенцијалност, него је потпуно актуализован [самопрѣвл(а)гость, оумъ соущи, и вса дѣнство в себѣ ѿбращенна, дѣнство ксть а не снаа G158aS19-24 – ἢ αὐτοῦπεραγαθότης, νοῦς οὐσα, καὶ ὅλη ἐνέργεια, εἰς ἑαυτὴν ἐστραμμένη, ἐνεργεία ἐστίν, οὐ δυνάμει]. То је једини чисти ум без примеса, који умује сам од себе и који је сам предмет сопственог мишљења [ксть оумъ тѣню чнсть, не прѣвѣденно нмѣкѣ кеже моудрствовати, нь ѿт(ь) себѣ всакѡ разоумѣваекъ G158aS28-33 – ἐστὶ νοῦς μόνον καθαρός, οὐκ ἐπείσακτον ἔχων τό φρονεῖν, ἀλλά παρ' ἑαυτοῦ πάντως νοεῖ]. Будући да мисли о самом себи и о суштем, он и јесте сушти. Његове мисли су бића, а бића су образи [соущмаа же соутъ внды G159bS7-8 – αἱ τοίνυν νοήσεις αὐτοῦ εἰσι τὰ ὄντα, τὰ δέ ὄντα εἰσι τὰ εἶδη]. То значи да се она супстанцијализују чим их помисли, те на тај начин сáмо његово мишљење представља рађање бића (снѣ ко того разоумѣнне бытне ксть соущїиць G159bS13-14 – αὐτὴ γάρ αὐτῷ ἢ νόησις γένεσις ἐστὶ τοῖς οὐσι]. Он је, као потпуни ум, и потпуно познање, док су умови који потичу из њега и пребивају у њему налик на умопостижне објекте познања [сам же оумъ всъ сын всъ ксть хѣдожьство· а таже ѿт(ь) того и в томъ оумѡе оуподобляемъ вндѣннмаъ хоудожства G159aS15-17 – αὐτός δέ, νοῦς ὧν ὅλος, ὅλος ἐστίν ἐπιστήμη, τὰ δέ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ νόες εὐοικότες θεωρήμασι τῆς ἐπιστήμης].

αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι καὶ αἱ τῶν ὄντων ἀρχαὶ καὶ τὰ ὄντα πάντα καὶ τὰ ὅπως οὖν τῷ εἶναι διακρατούμεν].

У општој²²⁹ природи свега сви логоси сваке појединачне природе сабрани су у несмешаном јединству (въ всемъ всѣхъ кст(ь)ствѣ вса ѿже по коемъждо кстѣства слова съвѣкоупленнаа соутъ, по єднномъ несълнннномъ съєдннннн G159b4-10 – τῇ ὄλῃ τῶν ὄλων φύσει πάντες οἱ τῆς καθ' ἕκαστον φύσεως λόγοι συνειλημμένοι εἰσὶ κατὰ μίαν ἀσύγχυτον ἔνωσιν). Тако је и у узроку свега све, па чак и оно што је узајамно супротстављено, једновидно и сједињено, јер он је начело свега што постоји [въ всѣхъ вновномъ н ѿже дроугъ дроугъ противнаа єдновиднѣ н съєдннннн G159b18-22 – πάντα ἐν τῷ πάντων αἰτίῳ καὶ τὰ ἀλλήλοις ἐναντία μονοειδῶς καὶ ἠνωμένως].

Из тог општег узрока потичу и умопостижне и умне суштине боговидних анђела [от(ь) тоужде всѣхъ вны оумнаа н разоумнаа в(о)говидныхъ аггль соштствна G160b4-7 – ἐκ τῆς αὐτῆς πάντων αἰτίας αἱ νοηταὶ καὶ νοεραὶ τῶν θεοειδῶν ἀγγέλων οὐσίαι] и природе душа и читавог света, а старешинство имају најбоље, вечне суштине. Битије свега што постоји никада не престаје. Самобитије је од Предсуштог и битије припада њему, а не он битију, и у њему је битије а не он у битију [само же то же быти от(ь) прѣждесоуцаго. н того кстѣ же быти н не самъ же бытнекъ. н въ томъ кстѣ же быти н не тѣ въ же быти G161a15-20 – αὐτὸ δὲ

²²⁹ Спољашњи философи су, појашњава Максим Исповедник, све што постоји само по себи а сагледава се у другом, било да је реч о живом било о неживом, подвели под једну категорију коју су назвали суштином, а којом су обухваћена и својства сваке појединачне природе, при чему њихови логоси остају несмешани [нже внѣшняго любопрѣмоудрѣствнаа вса ѿже по себѣ соуцаа н не въ ннынѣхъ зрнмаа, ѿже од(оу)шевєлєннаа н безд(оу)шьнаа рєхомъ сна вса под єднномъ огла(гола)нннє прнведоше, рєкше соуштѣство· въ таковоѣ гласѣ обѣєдлєютсє, н ѿже по коемъждо соуштѣствнаа свєнства н слова несълннннн прѣбывающе G159bS10-28 – οἱ τῆς ἔξω φιλοσοφίας πάντα τὰ καθ' ἑαυτῶν ὑπάρχοντα καὶ ἐν ἄλλοις θεωρούμενα, ἃ ἔμψυχά τε καὶ ἄψυχά φαμεν· ταῦτα πάντα ὑπὸ μίαν κατηγορίαν ἦγαγον, εἰπόντες οὐσίαν· ἐν τῇ τοιαύτῃ φωνῇ περιλαμβάνονται καὶ τὰ τῆς καθ' ἕκαστον οὐσίας ἰδιώματα, καὶ οἱ λόγοι ἀσύγχυτοι μένοντες].

τὸ εἶναι ἐκ τοῦ προόντος, καὶ αὐτοῦ ἐστὶ τὸ εἶναι καὶ οὐκ αὐτὸς τοῦ εἶναι, καὶ ἐν αὐτῷ ἔστι τὸ εἶναι καὶ οὐκ αὐτὸς ἐν τῷ εἶναι].²³⁰ Он је и вечност, и почетак, и мера која постоји пре суштине, бића и века, и опште суштотворно начело, средина и крај [тъ ксть кже бытствоу вѣкъ, и начело и мѣра. прѣжде соущства сѣн. и соущемоу и вѣкоу. и всѣхъ соущ'ствоворноиѣ начело и срѣда и конецъ G161a23-161b4 – αὐτός ἐστι τοῦ εἶναι καὶ αἰὼν καὶ ἀρχὴ καὶ μέτρον πρὸ οὐσίας ὧν καὶ ὄντος καὶ αἰῶνος καὶ πάντων οὐσιοποιὸς ἀρχὴ καὶ μεσότης καὶ τελευτή].

Предсушти је све, као узрок свега који у себи садржи и унапред има све почетке и све завршетке свих бића, и он надсушно натпостоји изнад свега као надсушни [вса ксть, јако всѣхъ виновнѣн. и въ себѣ всака начела, все конце всѣхъ соущнихъ съдържае и прѣдидѣиѣ, и пате всѣхъ ксть, јако прѣжде всѣхъ прѣсоущствѣнѣ патесын G161b23-162a2 – πάντα ἐστὶν ὡς πάντων αἴτιος καὶ ἐν ἑαυτῷ πάσας ἀρχάς, πάντα συμπεράσματα πάντων τῶν ὄντων συνέχων καὶ προέχων, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ἐστὶν ὡς πρὸ πάντων ὑπερουσίως ὑπερών]. Због тога му се све и истовремено предидира, а да он није ништа од свега [сега радн и вса того и вькоупѣ и ωгл(αгол)ютсе. и ннѣднно ксть всѣхъ G162a4-5 – διὸ καὶ πάντα αὐτοῦ καὶ ἅμα κατηγορεῖται, καὶ οὐδὲν ἔστι τῶν πάντων].²³¹

Ареопagit створено Сунце употребљава као видљиву аналогију са начином на који Узрок свега учествује у бићима. Као што је Сунце једно и суштине и каквоће чулних бића храни, покреће и све оживљава, а сва бића му

²³⁰ Према тумачењу Максима Исповедника, битије њега има као узрок, а нема он као претходећи узрок битије [кже быти того идать виновна· и не ть јако ωт(ь) прѣдбывшене вине идать кже быти G161aS49-50 – τό εἶναι αὐτόν ἔχει αἴτιον, καὶ οὐχί αὐτός ὡς ἐκ προηγουμένης αἰτίας ἔχει τό εἶναι].

²³¹ Како коментарише Максим Исповедник, овде је појам „предидирање“ примењен у смислу у којем су га употребљавали антички философи: све што се говори припада Богу или се мисли у вези са њим [вса самаго бо(г)а рече глатнсе, рекше прнтоуь разоумѣватнсе: кже бо наньгл(αгол)ιатнсе по любопрѣмоудрьцѣхъ се ѡвлакѣт G161aS34-40 – πάντα αὐτοῦ φησι τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι, ἢ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖσθαι. Τό γάρ κατηγορεῖσθαι κατά φιλοσόφους τοῦτο δηλοῖ].

се на одговарајући начин приопштавају [εже ου насъ слнце εαже ѿв' ствнага соуцствнага и качествна... прѣѣтъ... подвижеть и живеть вса, и всѣхъ коεждо нскрѣннѣ себѣ тогожде и єдинаго слнца прѣцествоуетъ G162b6-24 – ό καθ' ήμας ήλιος τας τών αισθητών ουσίας και ποιότητας... τρέφει... ανακινεί και ζωοί πάντα και τών όλων έкаστον οικείως έαυτῶ του ταυτου και ένος ήλιου μετέχει], утолико пре Узрок Сунца и свега осталог претпостоји праобразима²³² свих бића у надсушном сједињењу, јер он и суштине приводи у постојање приликом еманације из суштине [многo же паче при εαже и того и всѣхъ винѣ прѣднстатн нже всѣхъ приказни, по єдинномъ прѣсоуц' ствномъ сьєдинени попоустити достонтъ. понеже и соуцствна прѣводнтъ по ωт(ь) соуц' ствна нзъшьствы G163a1-163b1 – πολλῶ γε μάλλον επί τής και αυτου και πάντων αιτίας προϋφεσταναι τὰ πάντων τών ὄντων παραδείγματα κατά μίαν ύπερουσιον ένωσιν συγχωρητέον, έπει και ουσίας παράγει κατά τήν από ουσίας έκβασιν].

Првообразима Ареопагит назива претпостојеће у Богу суштотворне логосе бића, који се у богословљу називају предодређењима и благим божанским жељама, које бића раздељују и творе и у складу са којима је Надсушти сва бића и предодредио и створио [приказни же гл(αгол)εμъ быти εαже въ в(о)зѣ соуц' ствнхъ соуц' ствотворьнага и єдиннѣ прѣднсташага словеса. нхже в(о)гословнє прѣдопрѣделєннє наричєтъ и в(о)ж(ь) ствнага и вл(а)гага хотѣннє, соуц' ствнхъ раздѣлантєлнаа и творитєлнаа, по нхже нже прѣсоуц' ствннн, εαже соуцага вса и прѣдопрѣделн и прѣведє G163b1-13 – παραδείγματα δέ φαμεν εїναι τους έν θεῶ τών ὄντων ούσιοποιους και ένιαίως προϋφεστωτας λόγους, ούς ή θεολογία προορισμους καλεї και θεїα και άγαθα

²³² Максим Исповедник разјашњава да су првообрази, односно идеје самоциљна вечна творевина вечног Бога [приказны, нже и роднѣнши вид наричотъ... творєннє самосьєршьєнно приносотц' ствно приносотц' ствнаго в(ог)а G163aS18-21 – τὰ παραδείγματα, άτινα και ιδεας καλοϋσιν... ποιήσιν αυτοτελή άϊδιον του άϊδιου Θεου].

θελήματα, τῶν ὄντων ἀφοριστικὰ καὶ ποιητικά, καθ' οὓς ὁ ὑπερούσιος τὰ ὄντα πάντα καὶ προώρισε καὶ παρήγαγεν].²³³

Узрок свих бића започиње суштотворну еманацију битијем и благошћу. Прошавши све и читаво битије собом испунивши и радујући се свим бићима он све у себи унапред има, одбацујући сваку двојственост²³⁴ превасходношћу простоте [ω(τ)ъ ꙗже быти соуществотворноѣ прошествнѣ и бл(а)гостъ начънши и скрозѣ вса проходеши, и всачскаѣ ωт(ъ) себѣ бытна испльняющн, и ω всѣхъ соущиѣхъ радующнсе вса оубо въ себѣ прѣднмать по єдинномъ простоты прѣввсхожденїи, всако коварство ω(τ)рѣвающн G164a13-164b3 – ἀπὸ τοῦ εἶναι τῆς οὐσιοποιοῡ προόδου καὶ

²³³ Према оцени Максима Исповедника, Платон је учење о идејама и првообразима изнео на низак и Бога недостојан начин, док је Ареопагит сличну мисао изложио побожно, помињући божанске жеље које раздељују и стварају зато што Бог све супстанцијализује и ствара само жељом, као и зато што су бића настала као многовидна и различита. Он праобразима назива у Богу суштотворне и претпостојеће логосе бића, односно предодређења [платонъ оубо виды и приказны смѣреннѣ и недостоннѣ б(о)жнѣ приеть. ωт(ъ) цъ же рѣчно оубо приеть, мысль же блгоц(ε)ствнѣ сказа· раздѣлтелнма же б(о)жствнаѣ хотѣннѣ рече и творителнаѣ· ωво оубо ѣко єдиннмъ ꙗже хотѣти вса настаетъ и творитъ· ωво же ради ꙗже нновнднаѣ и разлчнѣѣ соущаѣ быти· знаменан оубо ѣко приказны наричетъ ѣже въ б(о)зѣ соущиѣхъ соуществотворителнаѣ и єдиннѣ прѣднставшаѣ словеса срѣчь прѣдопрѣдѣленнѣ G163bS7-37 – Πλάτων μὲν τὰς ιδέας καὶ τὰ παραδείγματα ταπεινῶς καὶ ἀναξίως Θεοῦ ἐξείληφεν, ὁ δὲ πατήρ τῆ μὲν λέξει ἐχρήσατο, τὴν δὲ ἔννοιαν εὐσεβῶς ἐξηγήσατο. Αφοριστικὰ δὲ ἔφη τὰ θεῖα θελήματα καὶ ποιητικά, τό μὲν, ὅτι μόνω τῷ βούλεσθαι τὰ πάντα ὑφίστησι καὶ ποιεῖ· τό δέ, καὶ διὰ τό ἔτεροειδῆ καὶ διάφορα τὰ ὄντα γενέσθαι. Σημειῶσαι οὖν, ὅτι παραδείγματα καλεῖ τοὺς ἐν τῷ Θεῷ τῶν ὄντων οὐσιοποιούς καὶ ἐνιαίως προῦφεστῶτας λόγους, ἧτοι προορισμούς].

²³⁴ Максим Исповедник разјашњава да овим тумачењем Ареопагит оповргава грчке философе који тврде да су идеје и првообрази унутарипостасни [съставнѣ G164bS3 – ἐνυπόστατα]. Када идеје не би биле просте и једновидне, као натпросте мисли натпростог и надјединственог Бога, Бог би у том случају био сложен и састојао би се из идеје и самог себе [лице во не простѣ и єдиннѣ соутъ приказне разогмѣннѣ прѣпрострѣте соущѣ прѣпрострѣтаго и прѣсьєдиннѣнѣнаго во(г)ѣ, сложнѣ оубо воудеть во(г)ъ ωт(ъ) приказни и себе G164bS7-17 – εἰ γάρ μή ἀπλῶς καὶ ἐνιαίως εἶεν αἱ ιδέαι, νοήσεις ὑπερηπλωμένοι οὔσαι τοῦ ὑπερηπλωμένου καὶ ὑπερηνωμένου Θεοῦ, σύνθετος ἄν εἴη ὁ Θεός ἐκ παραδείγματος καὶ ἑαυτοῦ], што Ареопагит и назива двојственошћу.

ἀγαθότητος ἀρξαμένη καὶ διὰ πάντων φοιτῶσα καὶ πάντα ἐξ ἑαυτῆς τοῦ εἶναι πληροῦσα καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς οὖσιν ἀγαλλομένη πάντα μὲν ἐν ἑαυτῇ προέχει κατὰ μίαν ἀπλότητος ὑπερβολὴν πᾶσαν διπλὴν ἀπαναινομένη].

Предсушти је почетак и крај свега – почетак као узрок, а крај као сврха [всѣхъ оубо начело и кончѣнство соущихъ иже прѣждесын. начело оубо тако вновнѣ, конць тако нечесо радн G164b11-15 – πάντων οὖν ἀρχὴ καὶ τελευτὴ τῶν ὄντων ὁ προῶν· ἀρχὴ μὲν ὡς αἴτιος, τέλος δὲ ὡς τοῦ ἔνεκα]. Он је и граница²³⁵ свега и безграничност сваке безграничности [кончѣство всѣхъ и безкончѣство всакого безкончѣства G164b16-18 – πέρας πάντων καὶ ἀπειρία πάσης ἀπειρίας]. Не може се упоредити ни са чим што постоји и што је у власти времена, него надилази и време и вечност и све што се налази у времену и вечности јер је Он и самовечност и мера бића, и све што је мерљиво кроз Њега је и од Њега [ни же свѣсма кмоу прикладѣствоуѣтъ что вѣчнѣ соущихъ, ни иже лѣтѣскы наставшѣихъ, и иже въ вѣцѣ и иже в лѣтѣ всѣхъ ижесть ксть, сего радн и самовѣкѣ и соущаи и мѣры соущѣихъ и мѣрнмаи тѣмѣ и ѿт(ъ) того G165b2-12 – οὔτε ὅλως αὐτῷ προσήκει τι τῶν αἰωνίως ὄντων ἢ τῶν χρονικῶς ὑφισταμένων, ἀλλὰ καὶ χρόνου καὶ αἰῶνος καὶ τῶν ἐν αἰῶνι καὶ τῶν ἐν χρόνῳ πάντων ἐξήρηται, διότι καὶ αὐτοαἰῶν καὶ τὰ ὄντα καὶ τὰ μέτρα τῶν ὄντων καὶ τὰ μετρούμενα δι' αὐτοῦ καὶ ἀπ' αὐτοῦ].

§ 1. 5. 22. Још једно од Божјих имена је Живот вечни, из кога потиче саможивот и сваки живот, и из којег се у све што је било како приопштено животу расејава свакоме својствен живот [ѿт(ъ) негоже саможивотѣ и всаки животѣ. и ѿт(ъ) негоже въ вса иже како любо живота прѣѣствоуѣща, иже жити нскръннѣ коѣмоужде расѣваѣтсе G165b19-25 – ἐξ ἧς ἢ αὐτοζωὴ καὶ πᾶσα ζωὴ καὶ ὑφ' ἧς εἰς πάντα τὰ ὅπως οὖν ζωῆς μετέχοντα τὸ ζῆν οἰκείως ἐκάστῳ διασπείρεται]. Од њега потичу и живот и бесмртност бесмртних анђела и неуништивост вечног анђеоског

²³⁵ Бог је граница свега јер ништа не излази из области његове промисли и власти, али је уједно и бескрај [ништоже во нсходнѣ тогова и бескончѣнѣ промысли и слвы G164bS40-41 – οὐδὲν γὰρ ἐκβαίνει τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν καὶ δυναστείαν· καὶ ἀπειρία δέ].

кретања [иже бесмъртнѣи хъ аггль животъ и бесмъртне. и бесмъртство само агг(ε)льскаго движениа
ωт(ъ) того и того ради естъ и наста G165b26-166a5 – ή τῶν ἀθανάτων ἀγγέλων ζωῆ
καὶ ἀθανασία καὶ τὸ ἀνώλεθρον αὐτὸ τῆς ἀγγελικῆς ἀεικινήσιας ἐξ αὐτῆς].

Божански живот оживљава и супстанцијализује самобитије [саможивота
єсть в(о)ж(ъ)ствный животъ и живительнь и съставительнь G166a19-23 – τῆς αὐτοζωῆς
ἐστὶν ή θεία ζωῆ ζωτικῆ καὶ ὑποστατικῆ]. Он душама пружа неуништивост и
од њега све животиње и биљке имају живот који представља најдаљи одјек²³⁶
Живота [ωт(ъ) того и д(оу)ше бесмъртнѣи нмоуѣ, и животна вса и садовна, по послѣднѣмъ
подражани живота нмоуѣ єже жити G166b1-6 – ἐξ αὐτῆς καὶ αὶ ψυχαὶ τὸ ἀνώλεθρον
ἔχουσι, καὶ ζῶα πάντα καὶ φυτὰ κατ' ἔσχατον ἀπήχημα τῆς ζωῆς ἔχουσι τὸ
ζῆν].

Први живот је саможивот, а њему следи сваки живот појединачно, који
добија дар да живи на начин који му је својствен [дароуєтъ оубо прѣвѣє саможивотоу
єже быти животъ и всакомоу животоу коєгождо єже быти искръннѣ коєждо єже быти єстьство
имать G166b14-20 – δωρεῖται μὲν πρῶτα τῇ αὐτοζωῇ τὸ εἶναι ζωῆ καὶ πάση ζωῇ
καὶ τῇ καθ' ἕκαστα τὸ εἶναι οὐκείως ἐκάστην, ὃ εἶναι πέφυκεν]. Наднебеским
бићима даје се нематеријална боговидна неизмењива бесмртност и
уравнотежено и сигурно вечно кретање [прѣнебеснымъ животоу невещество и
в(о)говидно и неизмѣнно бесмъртнѣи и неклонително и непрѣложно приснодвиженіє G166b21-26 –
ταῖς μὲν ὑπερουρανίαις ζωαῖς τὴν αὔλον καὶ θεοειδῆ καὶ ἀναλλοίωτον
ἀθανασίαν καὶ τὴν ἀρρέπῃ καὶ ἀπαρέγκλιτον ἀεικινήσιαν], док се људима, као
смешаним,²³⁷ анђелолики живот даје потенцијално [моужемъ ѡко смѣснымъ коль

²³⁶ Далеки одјек је, како коментарише Максим Исповедник, најслабија приопштеност
животу, готово лишеност животне силе [послѣднѣє же подрѣжаннѣ г(а)го(л)єтъ тнѣчаншеє прнѣстнѣє єже
жити и ѡковоже рєци мѡмѣ прнѣствовати животнѣиє силы G167aS20-22 – ἔσχατον δέ ἀπήχημα λέγει τὴν
ἀμυδροτέραν μετοχὴν τῆς ζωῆς, καὶ οἶον εἰπεῖν, ὀλίγως μετέχουσιν ζωτικῆς δυνάμεως].

²³⁷ Максим Исповедник тумачи смисао идеје да је наша природа смешана: суштински
живот људске душе мањи је од живота анђеоских бића и зато га Ареопагит назива

моцны агг(ε)ловидныи животъ G167a7-10 – ἀνδράσι τὴν ὡς συμμίκτοις ἐνδεχομένην ἀγγελοειδῆ ζωὴν]. Идеја да и тело заједно са душом има могућност да пређе у савршени живот и бесмртност античким филозофима звучала би као лудост, али Ареопагит то сматра божанским делом које надилази природу.

§ 1. 5. 23. Седмо поглавље трактата посвећено је божанским именима Премудрост, Ум, Слово, Истина и Вера.

Вечни Живот је самопремудрост која је основ сваке премудрости и надилази сваку премудрост и сваки разум.

Божја апсолутна трансцендентност може се изразити само апофатичким, односно негативним методама. Тако се неприступна и невидљива божанска светлост, потпуно недоступна људским чулима, назива невидљивом,²³⁸ многоопевани и многименити Бог назива се Неизрецивим и Безименим, а Свугдеприсутни Недостижним и Неистраживим [мноγοπέτυи и многоименити неизреченъи и безименитъи. и нже въ всѣхъ соуща и от(ъ) всѣхъ обрѣтаема непостижимъ и неслѣдъи G169b13-19 – τὸν πολυύμνητον καὶ πολυώνυμον ἄρρητον καὶ ἀνώνυμον καὶ τὸν πᾶσι παρόντα καὶ ἐκ πάντων εὐρισκόμενον ἀκατάληπτον καὶ ἀνεξιχνίαστον]. Због тога и апостол Павле слави лудост

анђелоликим, а не анђеоским. Ми смо тек донекле словесна бића јер смо сачињени од тела и душе, а наша тела постају бесмртна тек о васкрсењу [живот' же ωσοψύστωνι до(γ)ше мншии рете аггелскиихъ соψύστωνъ, занже ть и агг(ε)ловидныи не оубо агг(ε)льскии именовиеть... и насъ оубо от(ъ)чести быти г(лагол)иеть словесные дше, всѣхъ же насъ нже от(ъ) д(оγ)ше и тѣла соψύτωνъ· ωбесмрътвлати же се г(лагол)иеть телесемъ нашимъ въ вьскрсеиии G167aS39-45 – τὴν δέ ζωὴν οὐσιώδη τῆς ψυχῆς ἐλάττονα φησι τῶν ἀγγελικῶν οὐσιῶν, παρ' ὅσον αὐτὴν καὶ ἀγγελοειδῆ ζωὴν, οὐ μὴν ἀγγελικὴν ὀνομάζει... καὶ ἡμᾶς μὲν μερικῶς φησιν εἶναι τὰς λογικάς ψυχάς, ὅλους δέ ἡμᾶς τοὺς ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ὄντας· ἀπαθανατίζεσθαι δέ φησι τὰ σώματα ἡμῶν ἐν τῇ ἀναστάσει].

²³⁸ Пс. 17, 12.

Божју,²³⁹ а оно што је у њој назива привидном апсурдношћу и неумесношћу, коју је он узвео до истине која претходи свакој речи [въспѣти г(лагол)ѣтсе вѣѣсть в(о)жню, мнимоу въ тонъ чрѣсъсловно и безъмѣстно, въ нензрѣченнѣю и прѣжде слова всакого възведе истинноу G169b21-26 – ὑμνῆσαι λέγεται μωρίαν θεοῦ τὸ φαινόμενον ἐν αὐτῇ παράλογον καὶ ἄτοπον εἰς τὴν ἄρρητον καὶ πρὸ λόγου παντὸς ἀναγαγὼν ἀλήθειαν].

Будући да смо обавијени чулима која су нам урођена ми низводимо божанско до онога на што смо навикли, те смо у заблуди кад мислимо да путем појавног можемо појмити неизрециво божанско Слово [дрогжебу чюв'ственныхъ погроужаюмы, сощѣимъ по насъ в(о)ж(ь)ственнаа прилагаше, прѣльщаше по видимомъ в(о)ж(ь)ственноу и некъдому слову гонеще G170a2-8 – τῶ συντρόφῳ τῶν αἰσθήσεων ἐνιλλόμενοι καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς τὰ θεῖα παραβάλλοντες ἀπατώμεθα κατὰ τὸ φαινόμενον τὸν θεῖον καὶ ἀπόρρητον λόγον μεταδιώκοντες]. Божанско не можемо појмити сопственим снагама, него тек када потпуно изађемо из себе и постанемо Божји, јер боље је бити Божји него свој [всѣхъ себе всѣмъ себе истогрпвшимъ и вси в(о)жи бывше. логѣ во быти в(о)жимъ, а не своимъ G170b7-10 – ὅλους ἑαυτοῦς ὅλων ἑαυτῶν ἐξισταμένους καὶ ὅλους θεοῦ γιγνομένους, κρείττον γὰρ εἶναι θεοῦ καὶ μὴ ἑαυτῶν].

Таква бесловесна, безумна и глупа премудрост узрок је сваког ума и смисла, сваке премудрости и разума, сваке воље и знања. Од ње умопостижне и умне анђеоске силе добијају прости и блажене мисли [от(ь) тоу оумныи и разоумныи агг(ε)льскыи оумовъ слы прота и бл(а)женнаа нмоуъ разоумѣнна G171a12-16 – ἐξ αὐτῆς αἰ νοηταὶ καὶ νοεραὶ τῶν ἀγγελικῶν νοῶν δυνάμεις τὰς ἀπλᾶς καὶ μακαρίας ἔχουσι νοήσεις], и то не фрагментарно,²⁴⁰ него, као слободни од свега

²³⁹ Односно „глупост“, уп. 1Кор. 1, 21-25.

²⁴⁰ Човек познање бића стиче путем раздѣлених чула, док се умна бића, као неприопштена чулима, озарују јединственим и простим познањем истине [разоумна же кѣства, непрчестнѣ къ такобыимъ всѣмъ нмоуше, јединнѣ и прстнѣ разоумѣннѣм истинны разоумомъ оснаваютсе G171bS48-

материјалног и мноштвеног, једновидно поимају умопостижне божанске предмете [всакого во тмѣнниа и страсти ωтнщаѣме, мыслѣнѣ, нежещественѣ єдиновиднѣ в(о)ж(ь)ственнаѣа разоумѣвають G171b4-8 – παντὸς δὲ ὑλικοῦ καὶ πλήθους καθαρᾶν νοερώς, ἀλλως, ἐνοειδῶς τὰ νοητὰ τῶν θείων νοοῦσιν]. Њихова умна сила и дејство²⁴¹ пребивају у беспримесној и нетакнутој чистоти која сагледава божанске мисли у неразделивости, нематеријалности и у боговидном јединству [єсть тѣмъ мыслѣна сила и дѣнство несмѣсноу и прѣчнстоу чнстотоу оу свѣтленно събирателно в(о)ж(ь)ствннхъ разоумѣннѣн въ нечещеннѣн и нежещественнѣн и в(о)говиднѣн єднннмъ G171b9-16 – ἔστιν αὐταῖς ἡ νοερά δύναμις καὶ ἐνέργεια τῇ ἀμιγεῖ καὶ ἀχράντῳ καθαρότητι κατηγλαισμένα καὶ συνοπτικῇ τῶν θείων νοήσεων ἀμερεῖα καὶ ἀυλία καὶ τῷ θεοειδῶς ἐνί].

Душе такође имају својство да се крећу блиско и укруг око истине бића, али услед своје раздѣлености и промењивости остају испод јединствених умова [и д(о)ше словесноу нмоутъ сказателно оубо и ωκροужно ω соушннхъ нстинѣ ωεходеще G171b21-172a3 – καὶ ψυχαὶ τὸ λογικὸν ἔχουσι διεξοδικῶς μὲν καὶ κύκλῳ περὶ τὴν τῶν ὄντων ἀλήθειαν περιπορευόμενα]. Ипак, захваљујући способности да мноштво сабирају у једно, у мери у којој је то душама могуће удостојавају се равноанђеоских мисли [многихъ же въ єдино събраннѣмъ и равноагг(ε)льннхъ разоумѣннѣн,

50 – αἱ δὲ νοεραὶ φύσεις, ἀκοινωνήτως εἰς τὰ τοιαῦτα πάντα ἔχουσαι, ἐνιαίᾳ καὶ ἀπλῇ νοήσει τῆς ἀληθείας τὴν γνῶσιν ἐλλάμπονται].

²⁴¹ Умно дејство анђели добијају од натприродне Божје премудрости као од узрока, те суште поимају далеко боље него душе, које ће способност да мисле као анђели, сабирајући мноштво у једно, стећи тек о васкрсењу, када се опет нађу у телу и приме савршено познање бића [агг(ε)ломъ мыслннмъ быти гл(агол)етмъ слоу и дѣнство ωт(ь) прѣкст(ь)ствнннѣ прѣмоудрости в(о)жнѣ бывшою... а кже рѣхоуѣ ω доушахъ, тако агг(ε)ловиднѣ въ єдино многаа събравше разоумѣвають, пате въ вьскрсьеннѣ съвршєннѣ вьзъмѣють G171b1-6, 171b48-51 – τοῖς ἀγγέλοις νοεράν εἶναί φησι δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἐκ τῆς ὑπερφουδῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ γενομένην... ὁ δὲ εἶπομεν περὶ ψυχῶν, ὅτι ἀγγελοειδῶς εἰς ἕν τὰ πολλά συνελίξασαι νοοῦσι, μάλιστα ἐν τῇ ἀναστάσει τελείως ἔξουσιν, ὅτε αὐθις ἐν τοῖς ἑαυτῶν σώμασι γερόμενα, τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν τελείαν ἀπολήψονται].

по келнокѹ д(оу)шамъ нскрънни и моцно сподобляемѣ G172a7-12 – τῆ δὲ τῶν πολλῶν εἰς τὸ ἐν συνελίξει καὶ τῶν ἰσαγγέλων νοήσεων, ἐφ’ ὅσον ψυχαις οἰκειὸν καὶ ἐφικτόν, ἀξιούμεναι].

Уз то, и сама чула могу се назвати одјеком Премудрости (нѣ и чювьствна сама, не оубо погрѣшнтъ мысли прѣмудрости подражання рѣкъ G172a12-16 – τὰς αἰσθήσεις αὐτὰς οὐκ ἄν τις ἀμάρτοι σκοποῦ τῆς σοφίας ἀπήχημα φήσας], па чак и демонски ум, у мери у којој је ум, потиче од ње, али услед тога што је обесмишљен и нити зна, нити жели оно чему тежи,²⁴² може се са правом назвати отпадањем од премудрости [а паче и вѣсовскѣн оумъ, покеже оумъ, ωт(ъ) токѣ ксть. покеже же оумъ ксть бесловеснь, полоуѣнтн игоже желаетъ не вѣде ни же хоте, ω(тъ)паденниѣ прѣмудрости нстѣнше того достонтъ рещи G172a16-24 – καὶ ὁ δαιμόνιος νοῦς, ἧ νοῦς, ἐξ αὐτῆς ἐστι, καθ’ ὅσον δὲ νοῦς ἐστιν ἠλογημένος τυχεῖν, οὗ ἐφίεται, μὴ εἰδῶς μῆτε βουλόμενος, ἔκπτωσιν σοφίας κυριώτερον αὐτὸν προσρητέον].

Бог нема посебно знање којим познаје самог себе, а друго опште знање којим обухвата све што постоји [не оубо в(оу)ъ ωсобнь нмать свои разоумъ, дроуги же ωбщы соущаи вса ωбыѣмлющъ G174a2-5 – οὐκ ἄρα ὁ θεὸς ἰδίαν ἔχει τὴν ἑαυτοῦ γνῶσιν, ἐτέραν δὲ τὴν κοινῆ τὰ ὄντα πάντα συλλαμβάνουσιν], него биће познаје истим знањем којим зна себе.

Напоследку, Ареопагит одговара на питање како ми познајемо Бога који не припада ни области умног, ни чулног, нити уопште постојећег. Не познајемо га на основу његове природе, јер она је непознатљива и апсолутно трансцендентна, него на основу устројства свега постојећег које чува подобија његових праобраза, а затим одрицањем свега и излажењем за границе свега

²⁴² Како тумачи Максим Исповедник, демонски ум тежи томе да се изједначи с Богом, али не зна како то да достигне [пожелѣваетъ оубо ωт(ъ) бесловесна равнѡвожню вѣсовскы оумъ. не вѣсть же како се полоуѣнтн ксть моцно G172aS29-34 – ἐφίεται μὲν ἐξ ἀλογίας τὸ ἰσόθεον ὁ δαιμόνιος νοῦς, οὐκ οἶδε δ’ ὅπως τούτου τυχεῖν ἔνεστιν].

постојећег [нѣ ѡт(ѣ) всѣхъ соущихъ въчиненна, јако ѡт(ѣ) того прѣдложеннаго и ѡбразѣ нѣкыѣ и подобна в(о)ж(ѣ)ственныхъ его приказнѣи и мѡщиа G174b11-17 – ἀλλ' ἐκ τῆς πάντων τῶν ὄντων διατάξεως ὡς ἐξ αὐτοῦ προβεβλημένης καὶ εἰκόνας τινὰς καὶ ὁμοιώματα τῶν θεῶν αὐτοῦ παραδειγμάτων ἐχούσης]. Бог се познаје и у свему, и ван свега.²⁴³

Бог се, исто тако, познаје и знањем, и незнањем. Својствени су му и разум, и смисао, и знање, и додир, и чулни осећај, али Он је уједно и несазнатљив и безимен. Стога је најбожанскије познање Бога оно које се постиже у јединству које надилази ум и када ум одступи од свега што постоји и од самог себе, те се сједини са пресветлим зрацима којима се просвећује дубином премудрости, недоступне испитивању [кѣтъ пакн в(о)ж(ѣ)ствнѣнши в(о)г)а разоумъ нже неразоумнѣмъ разоумѣвакмы, по патѣ оумѣ съединнѣнѣи. кгда оумъ соущѣихъ всѣхъ ѡ(тѣ)стоупль, таже н себе ѡставль, съединнтсе прѣсвѣтлымъ логѣамъ. ѡ(тѣ)оуда н тѣмѡ ненспытанноу глѣбноу прѣмоудрости ѡснѣвакмы G175b6-17 – ἔστιν αὐθις ἡ θειοτάτη θεοῦ γνῶσις ἡ δι' ἀγνωσίας γινωσκομένη κατὰ τὴν ὑπὲρ νοῦν ἔνωσιν, ὅταν ὁ νοῦς τῶν ὄντων πάντων ἀποστάς, ἔπειτα καὶ ἑαυτὸν ἀφείς ἔνωθῆ ταῖς ὑπερφραέσιν ἀκτῖσιν ἐκεῖθεν καὶ ἐκεῖ τῷ ἀνεξερευνητῷ βάθει τῆς σοφίας καταλαμπόμενος].

Бог Логос²⁴⁴ није само давалац речи, ума и мудрости, него у себи предобухвата и узроке свега и кроз све продире [јако н всѣхъ вниѣ въ себѣ

²⁴³ Максим Исповедник разјашњава ову мисао: као узрочник свега он се познаје на основу онога што потиче од њега, али будући да није ништа од тога он остаје за све неспознатљив [јако оубо вниовнѣ всѣхъ разоумѣвактсе ѡт(ѣ) нже ѡт(ѣ) того· а јакоже ннѣдно сын нже ѡт(ѣ) того прѣбываектъ неразоумѣвакмы ѡт(ѣ) всѣхъ G175aS40-43 – ὡς μὲν οὖν αἴτιος ἀπάντων, γινώσκεται ἐκ τῶν ἐξ αὐτοῦ, ὡς δὲ μηδὲν ὦν τῶν ἐξ αὐτοῦ, μένει ἀγνοούμενος ὑπὸ πάντων].

²⁴⁴ Логос у себи садржи узроке свих бића јер логоси сваке природе пребивају у њему као у узроку сваке твари [нменѡктсе слово, за кже јаже соущѣихъ всѣхъ вниѣ въ себѣ нмѣтн· словеса во кст(ѣ)ства всакого въ томѣ соутѣ јако въ вниовномѣ всакого създанна G176aS13-21 – ὀνομάζεται Λόγος, διὰ τὸ τὰς τῶν ὄντων πάντων αἰτίας ἐν ἑαυτῷ ἔχειν· οἱ γὰρ λόγοι φύσεως ἀπάσης ἐν αὐτῷ εἰσιν, ὡς αἰτίῳ πάσης δημιουργίας].

єдиновиднѣ прѣдприєть и тако скрозѣ всѣхъ вымѣщается G176a9-13 – ὅτι καὶ τὰς πάντων αἰτίας ἐν ἑαυτῷ μονοειδῶς προείληφε καὶ ὅτι διὰ πάντων χωρεῖ διικνούμενος], надилазећи сваку простоту. Логос представља просту и истински сушту истину, а верујући имају просто знање истине [се слово кєть проста и въ истинноу соуци истина... нельстнын истинны разоумь имоуциихъ извѣщенныхъ G176a21-23, 176b4-7 – ὁ λόγος ἐστὶν ἡ ἀπλῆ καὶ ὄντως οὐσα ἀλήθεια... τῆς ἀληθείας γινῶσιν ἐχόντων τῶν πεπεισμένων], при чему хришћанско знање истине не само да је од свих најпростије и најбожанскије, него и јесте једина истина и једино просто богопознање [єдинственоу христїань истиноразоумиє кєже всѣхъ то быти и простѣише и в(о)ж(ь)ствнѣише. пачє же кєже то быти тѣню истинно и єдино и просто в(о)го разоумиє G177a19-26 – τῶν Χριστιανῶν ἀληθογνωσία τὸ πασῶν αὐτὴν εἶναι καὶ ἀπλουστέραν καὶ θειοτέραν, μᾶλλον δὲ τὸ αὐτὴν εἶναι τὴν μόνην ἀληθῆ καὶ μίαν καὶ ἀπλῆν θεογνωσίαν].

§ 1. 5. 24. Осмо поглавље трактата *О божанским именима* бави се Божјим именима Сила, Правда, Спасење, Избављење, као и неједнакошћу.

Бог је Сила јер у себи унапред има и надилази сваку силу [сила кєть в(о)г] и тако свакоу силу въ себѣ прѣдидѣиє и патенѣиє G178a10-12 – δύναμις ἔστιν ὁ θεὸς ὡς πᾶσαν δύναμιν ἐν ἑαυτῷ προέχων καὶ ὑπερέχων]. Он је узрок сваке силе, који има надспособности да бескрајно много пута ствара бескрајно много нових сила, које не могу никако ослабити његову пребезграничну силотворну силу [кєже прѣввѣзмагати и безмѣриѣ безмѣрныне соуциихъ силъ иныиє привести. и кєже не оубо когда мощи безмѣрныиє и прѣбезмѣрныиє приводимыиє силамъ прѣбезмѣрноє кєго силотворныиє силы прнтоупити творениє G178a24-178b8 – τῷ ὑπερδύνασθαι καὶ ἀπειράκις ἀπείρους τῶν οὐσῶν δυνάμεων ἐτέρας παραγαγεῖν καὶ τῷ μὴ ἂν ποτε дυνηθῆναι τὰς ἀπείρους καὶ ἐπ' ἀπειρον παραγομένας δυνάμεις τὴν ὑπεράπειρον αὐτοῦ τῆς δυναμοποιοῦ δυνάμεως ἀμβλῦναι ποιήσιν].

Међу суштим нема ничега што би било у потпуности лишено силе и не би имало било умну, било словесну, било чулну, било животну, било битијну силу [ничто есть сущихъ еже свѣсла оулишесе еже имѣти нѣкоу силу. нь или мыслноу, или словесноу, или чувственноу, или животную, или оосущьственоу силу илати G179a6-14 – οὐδὲν ἔστι τῶν ὄντων, ὃ παντελῶς ἀφήρηται τὸ ἔχειν τινὰ δύναμιν, ἀλλ' ἢ νοεράν ἢ λογικὴν ἢ αἰσθητικὴν ἢ ζωτικὴν ἢ οὐσιώδη δύναμιν ἔχει].

На питање Елиме мага²⁴⁵ „да ли то што хришћански Бог не може да се одрекне себе значи да постоји нешто што он не може“ Ареопагит одговара: пошто је одрицање од себе равно опадању од истине, а истина је суште, и опадање од истине је опадање од суштег. Бог од суштег не може отпасти, а небиће не постоји.²⁴⁶

Бог се назива и Правдом јер назначује поредак у складу са правичним границама и за свакога представља узрок самосталности [всакаѣ разданна и чинны от(ь)логичае комоужде, по вьстинноу соущемь праведнѣишемь предѣлѣ. и всѣмь нхъ конхъждо свонстводѣнства вьновьнь сын G182a21-27 – πάσας διανομὰς καὶ τάξεις ἀφορίζων ἐκάστῳ κατὰ τὸν ὄντως ὄντα δικαιοτάτον ὅρον καὶ πᾶσι τῆς αὐτῶν ἐκάστων αὐτοπραγίας αἴτιος ὢν], док природу сваког бића чува у складу са његовим чином и силом.

Божанска Правда назива се и Спасењем свих, јер подржава и чува посебну и са другима несмешану суштину и чин [и спасенне всѣхъ вьспѣваѣтсе оособно коемоужде и чинсто от(ь) иннынхъ соущство и чиннь спасающн и съблюдающн G184a13-18 – καὶ σωτηρία τῶν ὅλων ὑμνεῖται τὴν ἰδίαν ἐκάστου καὶ καθαρὰν ἀπὸ τῶν ἄλλων οὐσίαν καὶ τάξιν ἀποσώζουσα καὶ φυλάττουσα). Оно све што постоји избавља

²⁴⁵ ДАп. 13, 8-11.

²⁴⁶ Како коментарише Максим Исповедник, негација негације је потврда Божјег постојања, јер небића у Богу нема. У истом смислу за Бога се каже да не може не моћи и да не зна незнање, из чега следи да Он све може и све зна.

од отпадања од сопствених блага, у мери у којој то допушта природа сваког бића, те бићу не дозвољава да отпадне у небиће [яко вся соущаа сп(а)снтелною всѣхъ бл(а)гостню свихъ бл(а)гынхъ ѿт(ь)падениа нзбавляемо, по великоу кождо приимаетъ кст(ь)ство... не оставяетъ вьстинноу соущаа къ не бытню прѣпасти G184b21-27, 185a2-5 – ὡς πάντα τὰ ὄντα τῆ σωστικῆ τῶν πάντων ἀγαθότητι τῆς τῶν οἰκείων ἀγαθῶν ἀποπτώσεως ἀπολυτρομένην, καθ' ὅσον ἡ ἐκάστου τῶν σωζομένων ἐπιδέχεται φύσις ... οὐκ ἔα τὰ ὄντως ὄντα πρὸς τὸ μὴ εἶναι διαπεσεῖν].

Осим неправичне неједнакости, постоји и природна неједнакост, која одржава разлику међу бићима, а коју Правда чува како би све што постоји наставило да постоји у складу са видом који му је својствен [его правда съблюдателна, не попоуцающа смѣшена вся въ всѣхъ бывшаа сълогитиесе, съхраняющесе соущаа вся по виду кождо, въ немъже кождо кст(ь)ство имать G185b7-14 – ταύτης ἡ δικαιοσύνη φρουρητική, μὴ συγχωροῦσα συμμιγῆ τὰ ὅλα ἐν ὅλοις γενόμενα διαταραχθῆναι, φυλάττουσα δὲ τὰ ὄντα πάντα κατ' εἶδος ἕκαστον, ἐν ᾧ ἕκαστον εἶναι πέφυκεν].

§ 1. 5. 25. Богу се приписују и имена Велики, Мали, Исти, Други, Слични, Неслични, Мир, Кретање и Једнакост.

Божја величина је особена²⁴⁷ и простире се изван и изнад сваке величине [великъ оубо в(ог)ъ именовуется по же свонствынѣ кмоу велико G186b3-5 – μέγας μὲν οὖν ὁ θεὸς ὀνομάζεται κατὰ τὸ ἰδίως αὐτοῦ μέγα].

Као о Малом и Тананом о њему говоре утолико што Он пребива ван граница сваког обима и растојања и кроз све неометано пролази [мало же рекше тьнко при томъ гл(агол)ется жеже всакоје дебелости и растојаниа нзъшьдшеке и жеже скрозѣ вса

²⁴⁷ Максим Исповедник наглашава да се Бог назива великим не у поређењу с неким другим, него због своје неупоредиве величанствености [вьстинноу непостижна ради в(о)ж(ь)ствьнаго величства G186aS35-38 – διά τὸ ἀπαράθετον καί ὄντως ἀκατάληπτον τῆς θείας μεγαλειότητος].

невъзбраннѣ проходе G187a7-12 – σμικρὸν δὲ ἦτοι λεπτὸν ἐπ’ αὐτοῦ λέγεται τὸ παντὸς ὄγκου καὶ διαστήματος ἐκβεβηκὸς καὶ τὸ διὰ πάντων ἀκωλύτως χωροῦν]. Мало је и узрок свега, јер нема ничега што је неприопштено идеји малости [всѣхъ виновно естъ малою. николнже бо вобрѣщени малаго видѣ непричестьнѣ G187a13-16 – καὶ πάντων αἰτίον ἐστὶ τὸ σμικρὸν, οὐδαμοῦ γὰρ εὐρήσεις τὴν τοῦ σμικροῦ ιδέαν ἀμέθεκτον]. Мало је без количине и каквоће, незадрживо, бескрајно, неодређено, све обухвата, а само је необухватно [се малою неколнчъствно кестъ и неколнко. неоудръжнмо. некончно. неопрѣделно. вобъкднтелно всѣхъ, само же неовъбкднтелно G187b6-11 – τοῦτο τὸ σμικρὸν ἄποσόν ἐστὶ καὶ ἀπῆλικον, ἀκρατές, ἀπειρον, ἀόριστον, περιληπτικὸν πάντων, αὐτὸ δὲ ἀπερίληπτον).

Име Исти указује на надсушну вечност, непромењивост, беспримесност и на суште које само себе једновидно и истовидно одређује [тожде соуще, по себѣ и въ себѣ једновиднѣ и тождевиднѣ ωτ(ъ)логѣннмо 188a8-189b3 – ταὐτὸν ὄν καθ’ ἑαυτὸ καὶ ὑφ’ ἑαυτοῦ μονοειδῶς καὶ ταῦτοειδῶς ἀφοριζόμενον].

Бог се назива и Другим јер је промислитељски присутан у свему и ради спасења свих бива све у свему [кеже нно понкеже всѣмъ промыслнтелнѣ в(ог)ъ кестъ и вса въ всѣхъ ради всѣхъ спасенниа бывають G188b14-18 – τὸ δὲ ἕτερον, ἐπειδὴ πᾶσι προνοητικῶς ὁ θεὸς πάρεστι καὶ πάντα ἐν πᾶσι διὰ τὴν πάντων σωτηρίαν γίγνεται], те се јавља у различитим образима и обличјима, јединствено се умножавајући у једновидним плодотворним исхођењима [јединственою того многовсоугубленнне и једновиднага въ вса многороднаа прошъствннн G190a9-13 – τὸν ἐνιαῖον αὐτοῦ πολυπλασιασμὸν καὶ τὰς μονοειδεῖς τῆς ἐπὶ πάντα πολυγονίας προόδους].

Он је и Сличан јер је у свему постојано и неиздељиво сличан самом себи [тако всего всѣмъ себѣ прѣбывателнѣ и нечестнѣ соуща подобна G190a16-19 – ὡς ὄλον διόλου ἑαυτῷ μονίμως καὶ ἀμερίστως ὄντα ὅμοιον]. Сам по себи он није сличан ником, али божанску сличност даје свима који му се обраћају, како би по мери својих могућности могли да се угледају на онога који надилази сваку границу и

реч [самогo же подобиe б(о)ж(ь)ственнoе даровати нже кь томоу обращающѣмсе кже по мѣрѣ подражаннѣм нже паче всакого и прѣла и слова G190b1-6 – αὐτὸν δὲ ὁμοιότητα θεῖαν δωρεῖσθαι τοῖς ἐπ’ αὐτὸν ἐπιστρεφόμενοις τῇ κατὰ δύναμιν μιμήσει τὸν ὑπὲρ πάντα καὶ ὄρον καὶ λόγον].

Божанском подобију својствена је сила да све што је створено обраћа узроку [кѣтъ б(о)ж(ь)ственнаго подобна снла кже приведеннаѣ вса кь вновномоу обращающн G190b6-10 – ἔστιν ἡ τῆς θείας ὁμοιότητος δύναμις ἢ τὰ παραγόμενα πάντα πρὸς τὸ αἴτιον ἐπιστρέφουσα], због чега се оно назива Богу подобним и створеним по Божјој слици²⁴⁸ и сличности.²⁴⁹

Бог је узрок способности свих приопштених сличности да буду сличне и пружа супстанцију и биће сличности [кѣтъ н самогo самоподобьствна съставитель G191a13-191b1 – ἔστι καὶ αὐτῆς τῆς αὐτοομοιότητος ὑποστάτης]. Са друге стране, Бога уједно називају и Несличним и са свим Неусклађеним јер је другачији у односу на све и, што је још парадоксалније, таквим да му ништа није слично. Тај апсурд разрешава се на следећи начин: једно исто биће њему је истовремено и слично и неслично – слично је у оној у мери у којој је немогуће угледати се на Онога који се не може имитирати, а неслично зато што последице нужно заостају за узроком, који им је бескрајно и неупоредиво недостижан [кже по тагажде н подобна б(о)жн, н неподобна. ово оубо по приетномь неподражаемаго подражаннѣ, ово же по недостатъчномь вновьствныхъ вновнаго, н мѣрамн

²⁴⁸ Ту се, како тумачи Максим Исповедник, не ради о спољашњем виду, него о окренутости и устремљености ума ка Богу [не по видѣ, нъ по кже обратитсе н оумь горѣпрострьтъ ндѣти кь б(о)у G190bS40-41 – οὐ κατ' εἶδος, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπεστράφθαι καὶ τὸν νοῦν ἀνατεταμένον ἔχειν πρὸς τὸν Θεόν]. Он наводи и друго тумачење, према којем је ту реч о самовласности, јер Бог словесним бићима није сличан по суштини [нѣщн самовластнoе разоумѣше, понѣже не по соущьствѣ подобнь б(о)ж словесныхъ G190bS42-43 – ἕτεροι τὸ αὐτεξούσιον ἐνόησαν, ἐπεὶ οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν ὁ Θεός ὁμοῖος τοῖς λογικοῖς].

²⁴⁹ Уп. Пост. 1, 26.

безмѣрными и несочужденными остаемою G191b15-24 – τὰ γὰρ αὐτὰ καὶ ὅμοια θεῶ καὶ ἀνόμοια, τὸ μὲν κατὰ τὴν ἐνδεχομένην τοῦ ἀμιμήτου μίμησιν, τὸ δὲ κατὰ τὸ ἀποδέον τῶν αἰτιατῶν τοῦ αἰτίου καὶ μέτροις ἀπείροις καὶ ἀσυγκρίτοις ἀπολειπόμενον).

Називати Бога Стојећим или Седећим значи да он пребива у себи самом, да је чврсто утврђен и надутврђен у непромењивој истоветности [εже прѣбывати самоу въ себѣ бо(го)у и въ недвижномъ тождествѣ прѣбывателнѣ выльбентисе и въдрозитисе G192a1-6 – τὸ μένειν αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ τὸν θεὸν καὶ ἐν ἀκινήτῳ ταυτότητι μονίμως πεπηγέσθαι καὶ ὑπεριδρῦσθαι].

Слично томе, и Онај Који кроз све пролази и креће се назива се непокретним не као да то значи да је његово кретање подложно промени или колебању, него као кретање којим Бог све приводи у постојање, све одржава, о свему промишља и у свему је присутан необуздано све обухвативши промислитељским енергијама и происхођењима у сва бића [εже соущество приводити бо(го)у съдържаши вса и всацскын всѣмн промышлати и εже тоу быти въ всѣхъ всѣхъ неодръжнимъ обьѣтнемъ и въ соущаа вса промыслннми прошестви и дѣнствн G192b12-21 – τὸ εἰς οὐσίαν ἄγειν τὸν θεὸν καὶ συνέχειν τὰ πάντα καὶ παντοίως πάντων προνοεῖν καὶ τὸ παρεῖναι πᾶσι τῇ πάντων ἀσχέτῳ περιοχῇ καὶ ταῖς ἐπὶ τὰ ὄντα πάντα προνοητικάις προόδοις καὶ ἐνεργείαις].

Бог се креће на неколико начина: кретање право треба разумети као непромењивост и уравнотежено исхођење енергија и постанак свих бића од њега, спирално кретање симболизује постојано напредовање и плодно стајање, а кружно кретање истоветност која обухвата и крајеве и средину, то што је обухваћено држећи у себи, као и повратак њему свих који су од њега произашли²⁵⁰ [право оубо εже неоуклонително достонтѣ разоумѣти, и неоуклонноε прошествнε

²⁵⁰ Концепт происхођења из јединства и враћања у јединство пореклом је питагорејски, а до Ареопагита је стигао пропуштен кроз неоплатонистички (плотиновски и прокловски) филтер (Peters 1967: 44).

дѣйствиѣ, и еже ѡт(ъ) того всѣхъ бытіиѣ. а еже логиковиднѣ твердоѣ прошьствіиѣ и родноѣ стоіаниѣ. а еже по ѡкроужени тождьствно и еже іаже срѣднїага и краіє сьдрьжецага и сьдрьжнїага сьдрьже и еже въ тѣь иже ѡт(ъ) того прошьдшнхъ ѡбращенїиѣ G193a2-16 – τὸ μὲν εὐθὺ τὸ ἀκλινὲς νοητέον καὶ τὴν ἀπαρέγκλιτον πρόοδον τῶν ἐνεργειῶν καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ τῶν ὄλων γένεσιν, τὸ δὲ ἑλικοειδὲς τὴν σταθερὰν πρόοδον καὶ τὴν γόνιμον στάσιν, τὸ δὲ κατὰ κύκλον τὸ ταῦτὸν καὶ τὸ τὰ μέσα καὶ ἄκρα, περιέχοντα καὶ περιεχόμενα συνέχειν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν τῶν ἀπ’ αὐτοῦ προεληλυθότων ἐπιστροφὴν].

Бог је Једнак не само као онај ко нема делове и ко је непромењив, него и као онај ко се на једнак начин простира на све и кроз све, као супстанција суште једнакости [іако саморавньства сьставнїель G193b4-5 – ὡς τῆς αὐτοισότητος ὑποστάτην], као и зато што сваку једнакост интелигибилну, интелигентну, логичку, чулну, суштинску, природну и вољну у себи унапред садржи надмоћно и сједињено, по својој творачкој сили²⁵¹ која надилази сваку једнакост [по еже всако равньство оумно. разоумно. словесно. чувствно. ѡсоущьствно. кест(ъ)ствно. хотѣтелно нзреднѣ и јединнѣ въ себѣ прѣдприети по паче всѣхъ всакаго равньства творителнон силѣ G193b13-21 – κατὰ τὸ πᾶσαν ἰσότητα νοητὴν, νοερὰν, λογικὴν, αἰσθητικὴν, οὐσιώδη, φυσικὴν, θελητὴν ἐξηρημένως καὶ ἐνιαίως ἐν ἑαυτῷ προεληφέναι κατὰ τὴν ὑπὲρ πάντα πάσης ἰσότητος ποιητικὴν δύναμιν].

§ 1. 5. 26. У десетом поглављу трактата Ареопагит разматра Божја имена Сведржител и Старац данима, као и вечност и време.

²⁵¹ Сваку једнакост и правичност, како коментарише Максим Исповедник, Бог у себи просто и недељиво, као у идејама и праобразима, унапред има, односно садржи у својим вечним замислима [всако оубо равно и правдоу б(ог)ъ въ себѣ простѣ и нечестынѣ іакоже въ видѣхъ и приказнѣхъ въ прнсносущннхъ него разоумѣннїахъ прѣднїагъ, рекше ѡбьемлїеть истѣнше рещи G194aS2-15 – πᾶσαν γοῦν ἰσονομίαν καὶ δικαιοσύνην ὁ Θεὸς ἐν ἑαυτῷ ἀπλῶς καὶ ἀμερῶς, ὡς ἐν ιδέαις καὶ παραδείγμασιν ἐν ταῖς αἰδίοις αὐτοῦ νοήσεσι προέχει, ἥτοι περιέχει κυρίως εἰπεῖν].

Μногоименити Бог назива се Сведржителем јер представља сведржителску основу која све садржи и обухвата и у себи утврђује, утемељује и нераскидиво држи [ради еке всѣхъ того быти вседръжителско сѣдалище, съдръжимо ѡбъимлемо вса и выгльблѣиѣ и ѡсновоуѣ и състеже и нерастръженна въ себѣ всацкаѣ съвршаѣ G194a8-16 – διὰ τὸ πάντων αὐτὸν εἶναι παντοκρατορικὴν ἔδραν συνέχουσιν καὶ περιέχουσιν τὰ ὅλα καὶ ἐνιδρύουσιν καὶ θεμελιοῦσιν καὶ περισφίγγουσιν καὶ ἀρράχῃ ἐν ἑαυτῇ τὸ πᾶν ἀποτελοῦσιν]. Богоначелије се назива Сведржителем и зато што над свим господари и без мешања управља свима [гл(агол)ѣтъ же се вседръжителъ б(о)гоначелникъ и тако вса држе и несмѣнѣ проходимидь начелствоуѣ G194b4-8 – λέγεται δὲ παντοκράτωρ ἡ θεαρχία καὶ ὡς πάντων κρατοῦσα καὶ ἀμιγῶς τοῖς διοικουμένοις ἐπαρκοῦσα].

Бог се назива и Старцем данима јер постоји и као вечност и као време, и пре дана, и пре вечности, и пре времена [за еке всѣхъ того быти и вѣкъ, и лѣто. и прѣжде дни, и вѣкъ и лѣто G194b18-21 – διὰ τὸ πάντων αὐτὸν εἶναι καὶ αἰῶνα καὶ χρόνον καὶ πρὸ ἡμερῶν καὶ πρὸ αἰῶνος καὶ χρόνου]. При том, и време и вечност треба схватати богоподобно јер он је узрок и вечности, и времена и дана [тако вѣкоу и лѣтоу и днѣмъ виновна G195a2-4 – καὶ ὡς αἰῶνος καὶ χρόνου καὶ ἡμερῶν αἴτιον].

Вечним се назива не само оно што је апсолутно нерођено и бесконачно [таже ѡт(ь)ноудѣ и ѡт(ь)поущеннѣ небывшѣм G195b2-4 – τὰ πάντα καὶ ἀπολύτως ἀγένητα], него и целокупни ток нашег времена, јер својствено је вечности да буде стара, непромењива и да мери битије у целини [своство вѣка ѣсть дрѣвнѣиѣ, и неизмѣннѣиѣ и еке всегда быти мѣрнѣи G195b18-21 – ιδιότης αἰῶνός ἐστι τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀναλλοίωτον καὶ τὸ καθόλου τὸ εἶναι μετρεῖν].

Временом се, са друге стране, назива оно што је везано са рођењем, распадом и стањем нестабилности [лѣто же наричѣтъ еке въ быти и тлѣннѣи и измѣнѣннѣи и дроугонци инако ипоушюу G195b21-196a4 – χρόνον δὲ καλεῖ τὸν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ καὶ ἀλλοιώσει καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα]. Ограничени временом овде,

приопштићемо се вечности када наступи непропадљиви и непромењиви век [насы идѣже по лѣтоу опрѣдѣлаемынхъ вѣка причеститисе вьнегда нетлѣннаго и прсно такожде нмоушаго вѣка дондема G196a4-10 – ἡμᾶς ἐνθάδε κατὰ χρόνον ὀριζομένους αἰῶνος μεθέξειν... ἡνίκα τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντος αἰῶνος ἐφικώμεθα].

Вечно се не сме сматрати савечним предвечном Богу [не простѣ съприсносушна б(ого)вн прьвовѣтномоу вѣчнама гл(агол)юмама G196a18-21 – οὐχ ἀπλῶς συναΐδια θεῶ τῷ πρὸ αἰῶνος οἶεσθαι τὰ αἰῶνια λεγόμενα)],²⁵² а између онога што постоји и онога што се рађа налази се оно што је делом приопштено вечности, а делом времену [посрѣдѣ же соушїиныхъ и бываемынхъ клнка когда оубо вѣкоу, когда ли же лѣтоу причествоуютъ G196b6-9 – μέσα δὲ ὄντων καὶ γιγνομένων, ὅσα πῆ μὲν αἰῶνος, πῆ δὲ χρόνου μετέχει].²⁵³

§ 1. 5. 27. Једанаесто поглавље посвећено је именима Мир, Самобитије, Саможивот и Самосила.

Мир све сједињује и рађа и ствара опште сагласје и спољеност [миръ... во юсть всѣхъ съединительнъ и всѣхъ единомышленниа же и сърасльства родителнъ и дѣлателнъ G197a11-17 – αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ πάντων ἐνωτικὴ καὶ τῆς ἀπάντων ὁμονοίας τε

²⁵² Максим Исповедник коментарише да се вечним у правом смислу речи назива не сама вечност, него оно што је приопштено вечности. Тако су бестелесне силе које је Бог створио постојеће и вечне, али нису савечне Богу, како то уче хеленски философи [оубо соуша быти оубо вѣчнама беспалтныи силы кже от(ъ) б(ог)а съдѣтельствующиине, не оубо съприсносушна б(ого)у такоже еллинн бледоутъ 196aS46-49 – ὄντα μὲν εἶναι καὶ αἰῶνια τὰς ἀσωματώδεις δυνάμεις ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθείσας, οὐ μὴν συναΐδιους Θεῶ, ὡς Ἕλληνες ληρωδοῦσιν].

²⁵³ Такви посредници су, како тумачи Максим Исповедник, анђели и душе, који су због непропадљивости и бесмртности приопштени вечности, али и времену, као они који су видљиви у створености [посредѣ соушїиныхъ и бываемынхъ агг(ε)лы гл(агол)юеть и доуше: когда оубо вѣкоу причествоуюшїиныхъ, нетлѣннаго ради бесмьртнаго: когда ли же лѣтоу, ради нже въ быти зрѣтисе G196bS22-32 – μέσα ὄντων καὶ γινομένων ἀγγέλους ἔφη καὶ ψυχάς, πῆ μὲν αἰῶνος μετέχοντα, διὰ τό ἀφθαρτον καὶ ἀθάνατον, πῆ δὲ χρόνου, διὰ τό ἐν γενέσει ὀραῖσθαι].

καὶ συμφυΐας γεννητική καὶ ἀπεργαστική]. Он свему даје границе, на све пази и ничему не даје да се, распадајући се, прелије у нешто безгранично и неодређено, неуређено и непостојано, лишено Бога [вса опредѣляють и съвршають и оутврждають, и не оставляют раздѣленна пролннсе къ безмѣрню и неопредѣленню, безчлннна и нетврѣдстна и поуста в(ог)а бывшаа G197b15-22 – τὰ πάντα ὁρίζει καὶ περατοῖ καὶ ἀσφαλίζεται καὶ οὐκ ἔῃ διαιρεθέντα χυθῆναι πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ ἀόριστον, ἄτακτα καὶ ἀνίδρυτα καὶ ἔρημα θεοῦ γιγνόμενα].

Знање на који начин је Мир мировање и спокојство, како постоји у себи и унутар самога себе, како се сав у целости надсједињује у себи самом и улази у себе – апсолутно је трансцендентно [како же оутншенно есть и безмльвнне носить и како въ себѣ и въноутрѣ себе есть, и къ себѣ всемоу все прѣсьєднннсе... нн же рещн нн же разоумѣтн нѣтнмь от(ь) соущнхъ, нн же льза, нн же мощно G198a5-198b8 – ὅπως τε ἡρεμεῖ καὶ ἡσυχίαν ἄγει καὶ ὅπως ἐν ἑαυτῇ καὶ εἴσω ἑαυτῆς ἔστι καὶ πρὸς ἑαυτὴν ὅλην ὅλην ὑπερήνωται... οὔτε εἰπεῖν οὔτε ἐννοῆσαι τί τι τῶν ὄντων οὔτε θεμιτὸν οὔτε ἐφικτόν], али су нам доступна његова умопостижна и изречена приопштења [оумнаа его и реченнаа причестна G198b12-14 – τὰς νοητὰς αὐτῆς καὶ ῥητὰς μετουσίᾳς].

Он је супстанција самомира и општег и појединачног мира, све међусобно сједињује у несливеном јединству у ком све, нераздељиво и нераздвојно уједињено, остаје нетакнуто у сопственом виду [самомира и всего и коегожде есть съставитель. и како вса къ дроугъ дроугоу сърастварають, по неслитномъ съединеннн, по нѣмь же нераздѣлнѣ съединеннаа и нерастоятелнѣ оубате ѳнста по своємь кааждо видѣ стоеть G198b19-199a2 – τῆς αὐτοειρήνης καὶ τῆς ὅλης καὶ τῆς καθ' ἕκαστόν ἐστιν ὑποστάτις καὶ ὅτι πάντα πρὸς ἄλληλα συγκεράννουσι κατὰ τὴν ἀσύγχυτον αὐτῶν ἔνωσιν, καθ' ἣν ἀδιαιρέτως ἠνωμένα καὶ ἀδιαστάτως ὁμως ἀκραιφνῆ κατὰ τὸ οἰκεῖον ἕκαστα εἶδος ἔστηκεν].

Потпуност савршеног мира долази до сваког бића у најпростијем и несмешаном доласку његове једнотворне силе, сједињује све и спаја крајеве са

крајевима кроз средину у јединственој сродној²⁵⁴ спрези љубави [прѣдходитѣ бо ѡт(ь)ноуѣднаго мира кончѣнство на вса соушцаѣ, по простѣншемъ того и несмѣсноу ѣдинотворниѣ снабѣ пришьствѣн. съѣдннѣѣ вса и съсвезоуѣ краѣ срѣдннѣи краиннѣмъ, по ѣдинноу въкоупоѣст(ь)ствноу съпреженнаѣ любленѣи G199b23-200a7 – διήκει γὰρ ἡ τῆς παντελοῦς εἰρήνης ὀλότης ἐπὶ πάντα τὰ ὄντα κατὰ τὴν ἀπλουστάτην αὐτῆς καὶ ἀμιγῆ τῆς ἐνοποιοῦ δυνάμεως παρουσίαν ἐνοῦσα πάντα καὶ συνδέουσα τὰ ἄκρα διὰ τῶν μέσων τοῖς ἄκροις κατὰ μίαν ὁμοφυῆ συζευγνύμενα φιλίαν]. При том, божански мир остаје неразделив и у преизобилности јединства пребива сав у свему, у потпуности сам са собом надсједињен [прѣбываѣтъ прѣоумноженнѣи радѣ ѣдннствѣнаго всѣ въ всеу и по всеу себе прѣсъѣдннѣн G200a27-200b5 – μένει δι' ὑπεροχὴν ἐνώσεως ὅλη πρὸς ὅλην καὶ καθ' ὅλην ἑαυτὴν ὑπερνωμένη).

Бог се назива и Саможивотом, и Супстанцијом саможивота, при чему у првом случају он добија име бића и, посебно, првих бића, као Узрок свих бића, а у другом случају као Надсушти, који надилази све, укључујући и прва бића [ѡва бо(го)у оубо ѡт(ь) соушѣнхъ и патѣ ѡт(ь) прѣвѣѣ соушѣнхъ ѣако виновнѣнъ всѣхъ гл(агол)ѣтсе. ѡвѣхъ же ѣако патѣ всѣхъ и прѣвѣѣ соушѣнхъ патѣсын прѣсоушѣствѣнѣ G203a7-14 – τὰ μὲν γὰρ ἐκ τῶν ὄντων καὶ μάλιστα ἐκ τῶν πρώτως ὄντων ὡς αἴτιος πάντων τῶν ὄντων λέγεται, τὰ δὲ ὡς ὑπὲρ πάντα καὶ τὰ πρώτως ὄντα ὑπερῶν ὑπερουσίως]. Самобитије није некаква божанска или анђеоска суштина, која је узрок постојања свих бића, јер постојање свих бића и само постојање има само један надсушни принцип, једну суштину и један узрок [ѣднно бо бытнѣю всѣхъ соушѣнхъ и самобытнѣю прѣсоушѣствѣнѣ начело и соушѣство и виновно G203b2-5 – μόνον γὰρ τοῦ εἶναι πάντα τὰ ὄντα καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τὸ ὑπερούσιον ἀρχὴ καὶ οὐσία καὶ αἴτιον]. Живот не потиче од неког другог божанског живота мимо надбожанског Живота, који је узрок свега живог и саможивота [ниже живородитѣлно нно в(о)ж(ь)ство

²⁵⁴ Максим Исповедник разјашњава да су сродни јер припадају истом роду и потичу од општег узрока [въкоупобытнаѣ же ѣаже сѣреднаѣ и ѡт(ь) всѣхъ виновнаго прошѣдшаѣ G200aS23-27 – ὁμόγνια δὲ τὰ συγγενῆ καὶ ἐκ τοῦ πάντων αἰτίου προελθόντα].

кромиѣ прѣвож(ь)ствныиє всѣхъ келка живоуѣ и саможивота вины живоуѣ G203b6-10 – οὐδὲ ζωογόνον ἄλλην Θεότητα παρὰ τὴν ὑπέρθεον πάντων, ὅσα ζῆ, καὶ τῆς αὐτοζωῆς αἰτίαν ζωῆν]. Другим речима, међу бићима нема никаквих првобитних творачких суштина и супстанција, које би се могле назвати боговима и творцима бића [ни же, свѣкоуплѣнна рещи, начелнага соушнѣхъ съдѣтелнага соушствна и съставе, нхже нѣцы и боги соушнѣхъ и съдѣтеле не смотрише нзбоустише G203b11-17 – οὐτε, συνελόντα εἰπεῖν, ἀρχικᾶς τῶν ὄντων καὶ δημιουργικᾶς οὐσίας καὶ ὑποστάσεις, ἅς τινες καὶ θεοὺς τῶν ὄντων καὶ δημιουργοὺς αὐτοσχεδιάσαντες ἀπεστομάτισαν]. Самобитијем, Саможивотом и Самобожанством назива се једино надначелно и надсушно Начело и Узрок свега, а нечим причасним²⁵⁵ називају се промислитељске силе које пружа непричасни Бог – самоосуштаствљење, самооживљење и самообожење, након приопштавања којима се биће назива суштим, живим и обоженим [самобыти и саможивоуѣ и самоб(о)ж(ь)ство рѣхωмъ начелническы оубо и божьскы и виновскы единое всѣхъ прѣначелное и прѣсоушствное начело и виноу, прнчестьническы же издавателныиє ωт(ь) б(ог)а непрчестнаго промыслителнииє силы, самоосушствниє, самооживлѣнниє, самообоженниє. нхже соушнага искрѣннѣ себѣ прнчествоующа и соушала и жива и б(о)ж(ь)ствна и соуѣт и гл(агол)юте G203b21-204a12 – αὐτοεῖναι καὶ αὐτοζωῆν καὶ αὐτοθεότητά φαμεν ἀρχικῶς μὲν καὶ θεικῶς καὶ αἰτιατικῶς τὴν μίαν πάντων ὑπεράρχιον καὶ ὑπερούσιον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, μεθεκτῶς δὲ τὰς ἐκδιδομένας ἐκ θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικᾶς δυνάμεις τὴν αὐτοουσίωσιν, αὐτοζώωσιν, αὐτοθέωσιν, ὧν τὰ ὄντα οἰκείως ἑαυτοῖς μετέχοντα καὶ ὄντα καὶ ζῶντα καὶ ἔνθεα καὶ ἔστι καὶ λέγεται].²⁵⁶

²⁵⁵ Према тумачењу Максима Исповедника, Бог је причастан захваљујући својим штедрим даровима, а непричастан тиме што, као Узрок, све надилази [прчестьнь оубо бо(г)ь по любодарнихъ его прѣподаннихъ· непрчестьнь же по кже того виновна соушала G204bS29-34 – μεθεκτός μὲν οὖν ὁ Θεός κατὰ τὰς φιλοδώρους αὐτοῦ μεταδόσεις, ἀμέθεκτος δὲ κατὰ τὸ αὐτόν αἴτιον ὄντα, καὶ τοῦτο ὑπὲρ πάντα ἔχειν ἰδίως].

²⁵⁶ Бог, као изворни почетак, по изобиљу своје благиости свакој суштини која се из њега појављује предаје приопштеност својим великим преимућствима на начин који јој доликује, као

§ 1. 5. 28. Богу се приписују и имена Светиња над светињама,²⁵⁷ Цар над царевима,²⁵⁸ Господ над господарима²⁵⁹ и Бог над боговима.²⁶⁰

Светост је слобода од сваке нечистоте и потпуна беспрекорна чистота [с(вє)тость оубо кєтъ ѣжє всакаго сквѣрнства свободна и ѿт(ь)ноудьна и свєсма прѣчнста чнстота G205b2-7 – ἀγιότης μὲν οὖν ἐστίν... ἡ παντὸς ἄγους ἐλευθέρα καὶ παντελής καὶ πάντη ἄχραντος καθαρότης], Царство је распоређивање свакојаких правила, уредби, закона и поретка [ц(а)рство кєтъ ѣкоже всакаго предѣла и оутварн и оустава и чнна разданнє G205b7-10 – βασιλεία δὲ ἡ παντὸς ὅρου καὶ κόσμου καὶ θεσμοῦ καὶ τάξεως διανέμησις], Господство представља не само превласт над онима који су лошији, него и потпуну власт над свим добрима и истинску и непоколебљиву поузданост [господство же не ѣже хуждшїихъ прѣвѣсхожденнє тькъмо, нь и всако добрїихъ же и бл(а)гїихъ ѿт(ь)ноудьнѣ всезданнє и истинно и непрѣпадаемо нзвѣство G205b10-16 – κυριότης δὲ οὐχ ἡ τῶν χειρόνων ὑπεροχὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσα τῶν καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἡ παντελής παγκτησία καὶ ἀληθής καὶ ἀμετάπτωτος βεβαιότης], док је Божанственост свевидећа промисао која све окружује и садржи потпуном благошћу [б(о)ж(ь)ство же вса обожаен промыслом, и бл(а)гостню

испуштајући некакве зраке, остајући при том у потпуности у себи самом. Он се због тога назива и њиховом супстанцијом [ѣко источннєско начєло бл(а)госты радн безмѣрннє и соуцїннє ѿт(ь) того судѣтелскн наставшїннє ѣкоже логїє нѣкыннє нспоуцаєтъ прѣбыває свєсма въ сєбѣ, прѣподаєтъ прнчєстннєскы коємоуждо нскрннѣ велнкынхъ своихъ прѣдѣстїн G204aS26-38 – ὡς πηγαία ἀρχὴ δι' ἀγαθότητος ὑπερβολήν, καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ δημιουργικῶς ὑποστᾶσι, καθάπερ ἀκτῖνάς τινας ἀφιεῖς, μένων ὅλως ἐν ἑαυτῷ μεταδίδωσι μεθεκτῶς ἐκάστῳ οἰκείως τῶν μεγάλων αὐτοῦ προτερημάτων].

²⁵⁷ Дан. 9, 24.

²⁵⁸ 1Тим. 6, 15; Откр. 19, 16.

²⁵⁹ Ibidem.

²⁶⁰ Пс. 49, 1.

ωτ(ς)νοῦδνῆю, н вса ωβѣтнѣ н сѣдрѣжѣ G205b21-25 – θεότης δὲ ἢ πάντα θεωμένη πρόνοια καὶ ἀγαθότητι παντελεῖ καὶ πάντα περιθέουσα καὶ συνέχουσα].

Колико свето, божанско, господско и царско надилази оно што није такво, а самоприопштено оно што јој је приопштено, толико више сва бића надилази Узрок свега који је изнад свих бића и свих приопштених и приопштености [по клнкоу прѣвѣсходѣть не соүциѣхъ ѣже соүцаѣа стаѣ. нли б(о)ж(ь)ствнаѣ. нли господска нли ц(а)рскаѣ. н пакн прнчествѣюциѣхъ самопрнчестнѣа по толнкоу прѣвѣшесѣднтѣ всѣхъ соүциѣхъ н всѣхъ прнчествѣюциѣхъ непрнчестнн вновѣнн G206b15-207a1 – καθ' ὅσον ὑπερέχουσι τῶν οὐκ ὄντων τὰ ὄντα, ἅγια ἢ θεῖα ἢ κύρια ἢ βασιλικὰ καὶ αὐτῶν μετεχόντων αἰ αὐτομετοχαί, κατὰ τοσοῦτον ὑπερίδρῳται πάντων τῶν ὄντων ὁ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα καὶ πάντων τῶν μετεχόντων καὶ τῶν μετοχῶν ὁ ἀμέθεκτος αἴτιος].

§ 1. 5. 29. Завршно, тринаесто поглавље трактата *О божанским именима* посвећено је Божјим именима Савршени и Једини.

Ареопагит имена Савршени и Једини сматра најзначајнијим Божјим именима.

Бог је савршен не само као самосавршен, једновидно сам собом ограничен и сав у целости савршен, него и као надсавршен, јер надилази све пружајући се неисцрпним даровима и бесконачним дејствима [простиракѣ на вса вькоупѣ н пачѣ всѣхъ неωскѣднынѣн прнданѣн н неконтѣкѣдынѣн дѣнствн G207b25-208a2 – διατεῖνον ἐπὶ πάντα ἅμα καὶ ὑπὲρ πάντα ταῖς ἀνεκλείπτοις ἐπιδόσεις καὶ ἀτελευτήτοις ἐνεργείαις]. Савршеним се зове и као онај који се не увећава и не смањује, већ је увек савршен.

Јединим се зове јер једино Он, по превасходству јединственог јединства, све и, не напуштајући Једно, представља Узрок свега [ѣдннѣ же ѣко вса ѣднннѣ кѣтъ

по једнаго јединства прѣвѣсхожденню и всѣхъ ксть једнаго неисходителнѣ виновно G208a15-20 – ἔν δέ, ὅτι πάντα ἐνιαίως ἐστὶ κατὰ μιᾶς ἐνότητος ὑπεροχὴν καὶ πάντων ἐστὶ τοῦ ἐνὸς ἀνεκφοιτήτως αἴτιον].

Као што је сваки број приопштен јединици, тако су и све као целина и сваки његов део приопштени јединици, а постојање јединице означава постојање свега [вса и всака всѣхъ чєсть једнаго причєствоуютъ, и кже быти једно вса соутъ соуща G208b2-5 – πάντα καὶ πάντων μόριον τοῦ ἐνὸς μετέχει, καὶ τῷ εἶναι τὸ ἐν πάντα ἔστι τὰ ὄντα].

Узрок свега није јединица међу многим јединицама, него он претходи свакој јединици и мноштву и одређује сваку јединицу и мноштво [нѣсть всѣхъ виновно једно многыиныхъ једно, нѣ прѣжде всакого једнаго и множества, и всакого једнаго и множества опрѣделително G208b5-11 – οὐκ ἔστι τὸ πάντων αἴτιον ἐν τῶν πολλῶν ἐν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἐνὸς καὶ πλήθους καὶ παντὸς ἐνὸς καὶ πλήθους ὀριστικόν]. Тако је мноштво у деловима јединствено као целина, много акциденција јединствено је по субјекту, мноштво по броју или силама јединствено је по виду, мноштво видова јединствено је по роду, мноштво пројава јединствено је по начелу [кже многаа слоуганин једно подлежащимъ. и кже многаа числомъ или силами једно видомъ. и кже многаа видми једно родомъ. и кже многаа прошествиями једно начеломъ G208b16-209a3 – τὸ πολλὰ τοῖς συμβεβηκόσιν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ καὶ τὸ πολλὰ τῷ ἀριθμῷ ἢ ταῖς δυνάμεσιν ἐν τῷ εἶδει καὶ τὸ πολλὰ τοῖς εἶδεσιν ἐν τῷ γένει καὶ τὸ πολλὰ ταῖς προόδοις ἐν τῇ ἀρχῇ].

Сједињено се сједињује у складу са унапред замишљеним видом свега појединачног, а Једно је основа свега [по једномъ којеждо прѣдразоумѣваеиомъ видѣ съединитисє гл(агол)ютєє съединиеннаа. и всѣхъ ксть једно начелнѣише G209b2-8 – κατὰ τὸ ἐνὸς ἐκάστου προεπινοούμενον εἶδος ἡνῶσθαι λέγεται τὰ ἡνωμένα, καὶ πάντων ἐστὶ τὸ ἐν στοιχειωτικόν].

Без јединице не би било ничега, јер она све једновидно у себи унапред има и обухвата [вса во въ себѣ едино единовиднѣ прѣдприетъ же и обыетъ G209b11-14 – πάντα γὰρ ἐν ἑαυτῷ τὸ ἐν ἐνοειδῶς προείληφέ τε καὶ περιείληφεν].

Надсушна јединица ограничава и једино суште и сваки број и сама је Начело, Узрок, Број и поредак и јединице, и броја и свега постојећег [ѡже прѣсоущѣствно едино и ѡже соуше едино и всако чнсло опрѣдѣлаетъ и то есть и единого и чнсла и всакаго соушаго и чнсло и чннь G211a4-10 – τὸ δὲ ὑπερούσιον ἐν καὶ τὸ ὄν ἐν καὶ πάντα ἀριθμὸν ὀρίζει καὶ αὐτὸ ἐστὶ καὶ ἐνὸς καὶ ἀριθμοῦ καὶ παντὸς ὄντος ἀρχὴ καὶ αἰτία καὶ ἀριθμὸς καὶ τάξις].

Због тога Божанственост која све надилази није ни јединица, ни тројица у било ком нама доступном смислу, него ми Тројицом и Јединицом називамо божанственост која надилази свако име и која је надсушна у односу на бића, како би се нагласила њена преобједињеност и богородност²⁶¹ [нѣсть ни единница ни тронца ѡже ѡт(ъ) насъ или ѡт(ъ) ннаго кого соушннхъ разоумѣваемаа. нь да и ѡже прѣсьединненноѡ кѡ и в(о)городноѡ вьнстнноу вьспоимъ, трончьскымъ и единнѣмъ в(о)гонменованнѣмъ патенменноѡ именовѣмъ соушннм прѣсоущѣствноѡ G211a13-25 – οὐκ ἔστιν οὐδὲ μονάς, οὐδὲ τριάς ἢ πρὸς ἡμῶν ἢ ἄλλου τινὸς τῶν ὄντων διεγνωσμένη, ἀλλὰ ἵνα καὶ τὸ ὑπερηνωμένον αὐτῆς καὶ τὸ θεογόνον ἀληθῶς ὑμνήσωμεν, τῇ τριαδικῇ καὶ ἐνιαίᾳ θεωνυμίᾳ τὴν ὑπερώνυμον ὀνομάζομεν, τοῖς οὖσι τὴν ὑπερούσιον].

У закључку, Ареопagit саопштава да су сва наведена имена Божја далеко од тачности, јер њих ни анђели не би могли да пренесу, а и уколико му је успело да донекле разјасни смисао божанских имена то треба приписати Узроку свих добара, који најпре дарује уопште способност да се говори, а

²⁶¹ Богородност се, како коментарише Максим Исповедник, испољава у називу Тројица, чији је смисао да представи испољење неизрецивих ипостаси које би могле да буду предмет поклоњења [да прѣдставитъ бо се нензгланннхъ съставъ покланнѣмо нздышннѣ G211aS17-21– ἵνα γὰρ παραστῆ τῶν ἀνεκλαλήτων ὑποστάσεων ἢ προσκυνητῆ ἔκφανσις].

затим и да се говори како ваља [на всѣхъ бл(а)гынѣхъ вновнаго, вещь да налагаетсе. дарующаго прѣвѣе само то еже рещи, таже еже бл(а)го рещи G212b16-21 – ἐπὶ τὸν πάντων ἀγαθῶν αἴτιον τὸ προᾶγμα ἀναθετέον τὸν δωρούμενον πρώτον αὐτὸ τὸ εἰπεῖν, ἔπειτα τὸ εὖ εἰπεῖν].

О црквеној хијерархији

Трактат *О црквеној хијерархији* обухвата тринаест поглавља. Идеја јединственог служења двеју хијерархија, земаљске и небеске, среће се и раније, код Кападокијских отаца²⁶² и Јована Златоустог,²⁶³ али код Ареопагита је први пут развијена потпуна паралела између небеске и земаљске хијерархије, за разлику од делимичне паралеле забележене у претходном патристичком наслеђу²⁶⁴ приликом поређења анђеоског и свештеничког служења, где свештеници обављају усавршитељско служење, ђакони помоћно, док анђели Богу приносе оба служења (Шлёнов 2001).

§ 1. 5. 30. Спис започиње описом и одређењем предања о црквеној хијерархији и њене сврхе.

Хијерархија, према Ареопагиту, припада области богонадахнутог, божанског и боготворног знања, дејства и усавршавања [в(о)жна и в(о)ж(ь)ствнаго ксть и в(о)годѣствнаго хоудожства и дѣствна и свръшениа G214a20-24 – τῆς ἐνθέου καὶ θείας ἐστὶ καὶ θεουργικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐνεργείας καὶ τελειώσεως].²⁶⁵ Почетак,

²⁶² Gr. Nyss., *In bapt. Christ.* 241, 19-20; Bas. Caes., *Hom. in Ps. Col.* 241, 3-4.

²⁶³ Ioan. Chrys. *De sac.* 1, 3, 5, 9-19.

²⁶⁴ Clem. *Strom.* VII 1, 4.

²⁶⁵ Максим Исповедник објашњава да Ареопагит хришћанску хијерархију назива боготворном из два разлога: зато што ју је људима даровао Бог и зато што сама ствара богове

суштина и богоначелна сила читаве хијерархије, њеног освећења и богодејства јесте Исус, најбогоначелнији и надсушни ум [И(σοϋ)ς, β(ο)γοναχελνѣиши оумѣ н прѣсоуѣствны, всакого с(вє)щєнноначелна, с(вє)тѣства же н β(ο)годѣнствна начело н соуѣство н β(ο)гонαχελнѣиша сила G214b22-215a2 – Ἰησοῦς, ὁ θεαρχικώτατος νοῦς καὶ ὑπερούσιος, ἡ πάσης ἱεραρχίας ἁγιασθείας τε καὶ θεουργίας ἀρχὴ καὶ οὐσία καὶ θεαρχικωτάτη δύναμις].

Усавршивши у нама једновидан и божански живот, својство и дејство, Он нам даје свештенодоличну силу божанског свештенства [въ єдиновиднын н β(ο)ж(ь)ствнын сѣврѣшнѣвѣ жнвотѣ, нѣмство же н дѣнство, с(вє)щєннолѣпно дароуѣтъ β(ο)жѣстваннаго с(вє)щєнства снлоу G215a15-21 – εἰς ἐνοειδῆ καὶ θεῖαν ἀποτελειώσας ζωὴν ἕξιν τε καὶ ἐνέργειαν ἱεροπρεπῆ δωρεῖται τῆς θείας ἱερωσύνης τὴν δύναμιν]. Захваљујући њој и достигавши свето дејство свештенства, ми се приближавамо суштинама које се налазе изнад нас и по мери својих моћи уподобљавамо се њиховој постојаној и непромењивој основи [на с(вє)тоѣ гредоуѣще с(вє)щєнства дѣнство прнѣвлнжнѣише оубо салы боудемѣ, нже патѣ насѣ соуѣствннѣмѣ ѣже по снлѣ оуподоблєннємѣ, прѣбывателнаго же н непрѣменнаго нхѣ с(вє)щєннаго выгльблєннѣ G215a21-215b3 – ἐπὶ τὴν ἁγίαν ἐρχόμενοι τῆς ἱερατείας ἐνέργειαν ἐγγύτεροι μὲν αὐτοὶ γινόμεθα τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσιῶν τῇ κατὰ δύναμιν ἀφομοίωσει τοῦ μονίμου τε καὶ ἀνεξאלλάκτου τῆς αὐτῶν ἱερᾱς ἰδρούσεως]. Просветивши се знањем таквих призора,²⁶⁶ моћи ћемо да постанемо они који су тајном науком освештавани и освештавајући, световидни и богодејствујући, усавршени и усавршујући

[јакѡ β(ο)гы сѣдѣлоуѣтъ... нже в хрнстнанѣхѣ с(вє)щєнноначелнє 214a55-10 – ὅτι θεοῦς ἀπεργάζεται... ἡ ἐν Χριστιανοῖς ἱεραρχία].

²⁶⁶ Они који живе по Богу најпре му се сами посвећују, а затим то пружају другима – најпре се усавршавају, а затим усавршавају [нже по β(ο)жѣ прѣвѣкє ωс(вє)щѣютѣε томоу· н таже снѣе ннынѣмѣ таково прнсхѡдатанствѡуѣтъ· сѣврѣшѡютѣε н пакн сѣврѣшѡютѣε G215b515-23 – οἱ κατὰ Θεόν πρῶτον ἐφιερϋνται αὐτῶ, καὶ εἶθ' οὕτως ἑτέροις τό τοιοῦτον προξєνοῦσι· τελειοῦνται, καὶ πάλιν τελειοῦσιν].

[внѣннѣн разоумѣ оснѣвшесе таннынѣмь хоудожествомь, ѡс(вє)щени и ѡс(вє)щателнѣ, свѣтовидны и в(о)годѣнствителнѣ, съвршєнны и съвршеннодѣнствителнѣ, быти възможємь G215b8-16 – τῆς τῶν θεαμάτων γνώσεως ἔλλαμφθέντες τὴν μυστικὴν ἐπιστήμην ἀφιερῶμενοι καὶ ἀφιερῶται φωτοειδεῖς καὶ θεουργικοὶ τετελεσμένοι καὶ τελεσιουργοὶ γενέσθαι δυνησόμεθα].

Хијерархија има силу која је иста за читаво хијерахијско деловање [с(вє)щенноначелнѣ єдиноу нмать и тоуждє всакаго ради с(вє)щенноначелничскаго дѣяннѣа слоу G216a16-20 – ἱεραρχία μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν διὰ πάσης τῆς ἱεραρχικῆς πραγματείας τὴν δύναμιν], а хијерарх²⁶⁷ се, у складу са одговарајућим бићем, сразмерношћу и чином, усавршава у божанственом, обожује и онима који су испод њега предаје од Бога добијено свештено обожење [самоу же томоу с(вє)щенноначелникоу јакоже кєже по вь нємь соушьство и достоѣннѣ и чинь нмать съвршнтнє по в(о)ж(ь)ствннхъ и обожитнє, и мьншнѣмь прѣподати по достоѣннѣу коємоуждо, прѣвѣвшѣаго томоу ѡт(ь) в(о)г)а с(вє)щеннаго об(о)жєннѣа G216a20-21b3 – αὐτόν τε τὸν ἱεράρχην, ὡς ἢ κατ' αὐτόν οὐσία καὶ ἀναλογία καὶ τάξις ἔχει, τελεσθῆναι κατὰ τὰ θεῖα καὶ θεωθῆναι καὶ τοῖς ὑποβεβηκόσι μεταδοῦναι κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ τῆς ἐγγενομένης αὐτῷ θεόθεν ἱεράς θεώσεως].

Више суштине и чиновни су бестелесни, а њихова хијерахија је ноетичка и надсветска [јаже патє насъ соушьствнѣа и чиннѣ... бесплътны же соутъ, и оумно и прѣмнрно кєсть кєже в ннхъ с(вє)щенноначелнѣ 21b15-21 – αἱ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσίαι καὶ τάξεις... ἀσώματοί τε εἰσι καὶ νοητὴ καὶ ὑπερκόσμιός ἐστιν ἢ κατ' αὐτὰς ἱεραρχία], док је људска хијерархија видљива путем чулних симбола [чювьствннхъ ѡбразъ разлнчнѣмь G216b23-24 – τῇ τῶν αἰσθητῶν συμβόλων ποικιλίᾳ].²⁶⁸

²⁶⁷ Епископ.

²⁶⁸ Чулни симболи су, како разјашњава Максим Исповедник, тајне попут крштења, причешћа и осталих [таннствнѣа, снрѣть крещєннѣ рекше просвѣщеннѣ, съврннѣ рекше причещєннѣа таннство G216bS13-20 – τά... μυστήρια· τουτέστι τό βάπτισμα, ἤτοι φῶτισμα· ἢ σύναξις, ἧγουν τό τῆς κοινωνίας μυστήριον].

Начело хијерархије је једини узрок свега, Тројична Јединица, којој је својствена жеља да се разумно спасимо и ми, и суштине које нас надилазе, што се постиже једино путем нашег обожења, које представља уподобљење Богу и сједињење с њим у мери у којој је то могуће [тронци јединици... хотѣннѣ оубо кєсть словесное спасеннѣ ꙗже оу нас же и патє нас соущьствьъ· се же не ннако быти можетъ не об(о)жнвшїи нсе сп(а)саємыи нмъ. об(о)женнѣ же кєсть кже к бо(го)у ꙗкоже мощно оуподобленнѣ же и съединеннѣ G218a11-23 – τῆ... τρισσῆ τῆ μονάδι... θέλημα μὲν ἐστὶν ἡ λογικὴ σωτηρία τῶν καθ' ἡμᾶς τε καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσιῶν· ἡ δὲ οὐχ ἑτέρως γενέσθαι δύναται μὴ θεουμένων τῶν σωζομένων· ἡ δὲ θέωσις ἐστὶν ἡ πρὸς θεὸν ὡς ἐφικτὸν ἀφομοίωσις τε καὶ ἔνωσις].

Заједничка сврха читаве хијерахије, између осталог, јесте познање бића у оној мери у којој оно јесте, виђење и знање свештене истине, приопштење у Богу једновидном усавршењу и, у мери у којој је то могуће, уживање у сазрцању Једног које умно храни и обожује свакога ко му тежи [разоумъ соущїи нхъ поєже соущаѧа соутъ, с(вє)щеннѣ истинѣ видѣннѣ же и хоудожьство, једновиднаго сввршєннѣ б(о)ж(ь)ствнѣ причєстнѣ самого једнаго ꙗкоже мощно видѣннѣ гощеннѣ, питає оумнѣ и обожакє всакого на то простїрающагоє G218b4-14 – ἡ γνῶσις τῶν ὄντων ἢ ὄντα ἐστίν, ἡ τῆς ἰεραῆς ἀληθείας ὄρασις τε καὶ ἐπιστήμη, ἡ τῆς ἐνοειδοῦς τελειώσεως ἔνθεος μέθεξις, αὐτοῦ τοῦ ἐνὸς ὡς ἐφικτὸν ἡ τῆς ἐποψίας ἐστίασις τρέφουσα νοητῶς καὶ θεοῦσα πάντα τὸν εἰς αὐτὴν ἀνατεινόμενον].

Логоси (смисао) симбола путем којих се испољава наша хијерархија приступачни су људима божанским и усавршеним у свештеном и не смеју се откривати онима који се тек усавршавају [вѣдома же обачє соутъ образъъ словеса б(о)ж(ь)ствнѣи нмъ с(вє)щенносввршнѣтелемъ, нхже не лъза нзводити въ кже сввршаємыи нхъ G220a21-26 – ἀνακεκαλυμμένοι δὲ ὁμῶς εἰσὶν οἱ τῶν συμβόλων λόγοι τοῖς θεοῖς ἱεροτελεσταῖς, οὐς οὐ θεμιτὸν ἐξάγειν εἰς τοὺς ἔτι τελειομένους εἰδότας].

§ 1. 5. 31. Трактат *О црквеној хијерархији* надаље се бави тумачењем смисла симбола земаљске хијерархије, од којих је први крштење, као један од

три услова неопходних за испуњење заповести (осим примања Божје речи и вере).

Ареопагит најпре детаљно описује процедуру крштења, а затим разматра њен теолошки садржај.

Човек који се спрема да прими крштење, видевши себе онаквим какав јесте, напушта мрачне дубине незнања [несвѣтлыиъ оубо отидеть неразумниа долныиъ мѣсть G228a5-7 – τῶν ἀλαμπῶν μὲν ἀποφοιτήσει τῆς ἀγνωσίας μυχῶν], али услед своје несавршености не жели одмах да се сједини с Богом, него ће кроз оно што је примарно за њега бити узведен ка ономе што је још примарније, доцније ка најпримарнијем и, након усавршења, ка богоначелном Врху [пръвыи ми его на таже кще пръвата и онѣ ми на таже пръвѣншата, и свѣршнвсе на кранниек в(о)гоначелнииско чинномъ и с(вє)щеннѣ възведетсе G228a12-17 – διὰ τῶν αὐτοῦ πρώτων ἐπὶ τὰ ἔτι πρότερα καὶ δι' ἐκείνων ἐπὶ τὰ πρότιστα καὶ τελειωθείς ἐπὶ τὴν ἀκρότητα τὴν θεαρχικὴν ἐν τάξει καὶ ἱερώς ἀναχθήσεται]. То је смисао окретања ка истоку, које симболизује кидање веза са злом, стајање у божанској светлости и потпуно сједињење с Једним [къ востокоу прѣводитъ, въ в(о)ж(ь)ственомъ свѣтѣ стоаннию же и възмаганню быти чистѣ, от(ь)ноудьниимъ злобы от(ь)шьствниемъ възвѣщае, и с(вє)щеннаа его кже къ единомуу всемьствьнаго съприникноутиа единовидноу бывшоу любокстиннѣ приемле G229a21-229b4 – πρὸς ἕω μετάγει τὴν ἐν τῷ θείῳ φωτὶ στάσιν τε καὶ ἀνάνευσιν ἔσεσθαι καθαρῶς ἐν τῇ παντελεῖ τῆς κακίας ἀποφοιτήσει διαγγέλλουσα καὶ τὰς ἱεράς αὐτοῦ τῆς πρὸς τὸ ἐν ὀλικῆς συννεύσεως ὁμολογίας ἐνοειδοῦς γενομένου φιλαλήθως ἀποδεχομένη].

Будући да смрт не значи небиће суштине него разлучење сједињеног које душу одводи у невидљивост [понјеже смръть ксть при нас не соущствниа небытство... нь съединенныиъ раздѣленнє, въ невидѣннє нас от(ь)воде д(оу)шоу G230b21-25 – ἐπειδὴ θάνατός ἐστιν ἐφ' ἡμῶν οὐ τῆς οὐσίας ἀνυπαρξία... ἀλλ' ἡ τῶν ἠνωμένων διάκρισις εἰς τὸ ἡμῖν ἀφανὲς ἄγουσα τὴν ψυχὴν], док тело ишчезава из човеку својственог вида, потпуно покривање водом поима се као икона смрти и безвидног погребења [искръннѣ кже водою от(ь)ноудьнѣ покръвеннє въ смръти и погребенниа

невидлиго образъ прието бысть G231a5-8 – ή δι' ὕδατος ὀλική κάλυψις εἰς τὴν τοῦ θανάτου καὶ τοῦ τῆς ταφῆς ἀειδοῦς εἰκόνα παρείληπται]. При том, три погружења у воду симболизују Христову богоначелну смрт са тридневним погребенјем [кже въ водѣ трѣми съвожденѣми и възвожденѣми в(о)гоначельногю трѣднєнощнаго погребєннѣа нса жнзнодавца подражатн смръть 231a8-15 – ἐν τῷ ὕδατι τρισὶ καταδύσεις τὸν θεαρχικὸν τῆς τριμερονύκτου ταφῆς Ἰησοῦ τοῦ ζωοδότου μιμεῖσθαι θάνατον].

Након просветљења онај који прима усавршење облачи се у светлу одећу јер сједињењем с Једним неуређено постаје уређено, а неуобличено постаје уобличено и потпуно обасјано световидним животом [недобротное οὐκρῶσται, и невидовно видотворитсе, свѣтовидною по всемъ жнзнню οὐκρῶσται G231b3-6 – τὸ ἄκοσμον κοσμεῖται καὶ τὸ ἀνείδεον εἰδοποιεῖται τῇ φωτοειδεῖ καθόλου ζωῆ λαμπρυνόμενον]. Напоследку, он прима помазање уљем које га чини мирисним, јер свештено усавршење богорађања сједињује усавршеног са богоначелним Духом [св(ε)щенное бо в(о)гопорожденнѣа съвршеннѣе съединнѣетъ съвршеннѣа в(о)гоначельногю д(о)ухѣ G231b9-12 – ή γὰρ ἱερὰ τῆς θεογενεσίας τελείωσις ἐνοὶ τὰ τελεσθέντα τῷ θεαρχικῷ πνεύματι].

§ 1. 5. 32. Божанско савршавање сабрања, односно тајне причешћа, има једно, просто и опште начело које се човекољубиво умножава у разнообразности симбола, али се поново једновидно сабира у сопствену Јединицу и јединотвори оне који јој се свештено узводе [аще и єдино и просто и нмоуши и съвкоупленно начело въ с(в)ещенное различнѣе образѣ чл(о)в(ε)колюбнѣе множитсе... нь єдиновиднѣе от(ъ) снхъ пакы въ свою єдиницуѣ събраетсе и єдинотворитъ нже на тоу с(в)ещеннѣе възводещѣнхє G236a27-236b11 – κὰν ἐνιαίαν καὶ ἀπλῆν ἔχουσα καὶ συνεπτυγμένην ἀρχὴν εἰς τὴν ἱερὰν ποικιλίαν τῶν συμβόλων φιλανθρώπως πληθύνεται... ἀλλ' ἐνοειδῶς ἐκ τούτων αὐθις εἰς τὴν οἰκείαν μονάδα συνάγεται καὶ ἐνοποιεῖ τοὺς ἐπ' αὐτὴν ἱερῶς ἀναγομένους].

Хијерарх на исти боговидан начин онима који су ниже благонаклоно низводи своје обједињено знање о хијерархији, након чега се враћа свом начелу без губитка и, ушавши у сопствено умно једно, чисто види једновидне логосе оних који су примили посвећење [по томјде в(о)говидномъ образѣ в(о)ж(ь)ствьнымъ с(вє)щенноначелникъ хоудожство бл(а)говиднѣ въ подшъдшїихъ съводнтъ... въ свое начело неохочудень оустраиваетсе и... зрнтъ чистѣ свръшанемныхъ едновиднаа словеса G236b11-26 – κατὰ τὸν αὐτὸν δὴ θεοειδῆ τρόπον ὁ θεῖος ἱεράρχης, εἰ καὶ τὴν ἐνιαίαν αὐτοῦ τῆς ἱεραρχίας ἐπιστήμην ἀγαθοειδῶς εἰς τοὺς ὑποβεβηκότας κατάγει... καὶ εἰς τὴν οἰκείαν ἀρχὴν ἀμειώτως ἀποκαθίσταται καὶ... ὁρᾷ καθαρῶς τοὺς τῶν τελομένων ἐνοειδεῖς λόγους].

Видевши умним очима Христова богоделања у најбожанственијем промишљању о људима, хијерарх прелази на њихово симболично свештенодејствовање [реченнаа с(вє)щенна в(о)годѣнствна і(соу)с(о)ва в(о)ж(ь)ствнѣншаго нашего промысла... чьстное и нхъ и оумное видѣнне разоумныма оумна оузрѣвъ, на образное нхъ с(вє)щеннодѣнство приходить G246b7-1 – τὰς εἰρημένας ἱεράς θεουργίας Ἰησοῦ τῆς θειοτάτης ἡμῶν προνοίας... τὴν σεβασμίαν αὐτῶν καὶ νοητὴν θεωρίαν ἐν νοεροῖς ὀφθαλμοῖς ἐποπτεύσας ἐπὶ τὴν συμβολικὴν αὐτῶν ἱερουργίαν ἔρχεται], те свештенодејствује најбожанственије и чини га видљивим посредством свештено предложених симбола [с(вє)щеннодѣнствоуєтъ в(о)ж(ь)ственнаа и въ видѣнне приходить въспѣтаа, ради с(вє)щеннѣ прѣдлежнмныхъ образъ G247a6-9 – ἱερουργεῖ τὰ θειότατα καὶ ὑπ' ὄψιν ἄγει τὰ ὑμνημένα διὰ τῶν ἱερῶς προκειμένων συμβόλων].

Исусово јединство, простота и скривеност су, захваљујући његовом очовечењу, неизмєњиво прешли у сложеност и видљивост, благотворно остваривши једнотворно општење са нама и до краја сјединивши нашу крајњу убогост са његовом крајњом пребожанственошћу [еже бо едино и просто и скрєвенно і(соу)са... по нас въч(о)в(ѣ)чєниємъ къ сложенному же и видимому непрѣмѣннѣ благостию и ч(л)о(вѣ)колюбнємъ пронзиде, и еже къ томоу наше еднотворное приобщєнне бл(а)годѣннѣ оустрон· еже по насъ смѣреннаа в(о)ж(ь)ствнѣншїимъ его в конце съединнѣ G247a16-27 – τὸ γὰρ ἐν καὶ ἀπλοῦν καὶ κρύφιον Ἰησοῦ... τῇ καθ' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσει πρὸς τὸ

§ 1. 5. 34. Пето поглавље трактата *О црквеној хијерархији* разматра устројство тројичне свештеничке хијерархије која неуређеност, неорганизованост и нагомиланост несмешано раздељује и разврстава, а организованост, уређеност и одмереност испољава у одговарајућим сразмерама свештених чинова [οὐκο βεζτιννοε и недобротноε и несмѣшеноε χιnstѣ раздѣлаε и οὐδoстoннѣствоуε. добротноε же и οὐροχтноε и бл(а)гoстoиателноε вѣ таже по томѣ нзѣвлѣаε с(вe)щeныхъ чинoвѣхъ мѣрахъ G259a26-259b5 – τὸ μὲν ἄτακτον καὶ ἀκόσμητον καὶ συμπεφορημένον ἀμιγῶς ἀποδιαστέλλουσα καὶ ἀποκληροῦσα, τὸ κόσμιον δὲ καὶ τεταγμένον καὶ εὐσταθὲς ἐν ταῖς κατ' αὐτὴν ἀναφαίνουσα τῶν ἱερῶν τάξεων ἀναλογίαις].

Сврха свештене хијерархије је, у мери у којој је то могуће, сопствено и у највећој мери нематеријално разумевање божанског, целoснoст бoгoвиднoсти и, по могућности, бoгoлико стање [εже по слѣ своε бo(г)а и б(o)ж(ь)ствныхъ невеществѣнѣше разoумѣннѣ и б(o)гoвиднѣа сѣврѣшеноε и тако мoщно б(o)гoпoдpажателноε нмѣство G259b19-23 – τὴν κατὰ δύναμιν οἰκείαν θεοῦ καὶ τῶν θείων ἀύλοτάτην νόησιν καὶ τὴν τοῦ θεοειδοῦς ὀλόκληρον καὶ ὡς ἐφικτὸν θεομίμητον ἕξι]. Световодитељи ка томе су прве суштине које пребивају око Бога и које потчињеним свештеним чиновима благовидно и сразмерно предају дарована им вечна богодејствена знања [пpоскѣтлѣателε же и с(вe)щeннoмoлoг сeмoг сѣврѣшeннoу нaстaвннкы таже пpи б(o)зѣ пpѣвѣншaтa coщѣствнѣa... вѣ самынкѣ мьншнкѣ с(вe)щeннкѣ чнны бл(а)гoвиднѣ и по мѣрѣ пoслaютъ, дарoумѣaтa тѣмѣ пpнcнo б(o)гoдѣнствнѣaтa разoумѣннѣа G259b27-260a4 – φωταγωγούς δὲ καὶ πρὸς τὴν ἱεράν ταύτην τελείωσιν ἡγεμόνας τὰς περὶ θεὸν πρωτίστας οὐσίας... εἰς τὰς ὑποβεβηκυίας ἱεράς τάξεις ἀγαθοειδῶς καὶ ἀναλόγως διαπορθμεύουσι τὰς δωρουμένας αὐταῖς ἀεὶ θεουργικὰς γνώσεις].

Након те небеске и надсветске хијерархије богоначелије је људима дало закониту²⁶⁹ хијерархију, у нејасним сликама истинитог и у крајње удаљеним од праобраза копијама служења [законноε с(βε)щенноначелнє, тънκынцн истиньныхъ ωбразы, н дальнынцн прьвоωбразныхъ въωбразенцн G260a19-23 – τὴν κατὰ νόμον ἱεραρχίαν ἀμυδραῖς τῶν ἀληθῶν εἰκόσι καὶ πορρωτάτοις τῶν ἀρχετύπων ἀπεικονίσμασι], чији је циљ узвођење ка духовном, а руководитељи су у томе они које је свештено посветио Мојсије, као први мист законите хијерархије [кже къ дѣховномоу слоуженнѣ възвожденнѣ. роуководителнѣ же къ сен нже с(βε)тоуоу ωноуоу сѣнь ωт(ь) монсеа с(βε)щеннѣ навнκшен, прьваго нже по законѣ с(βε)щенноначельникъ оуцитела н наставника G290b4-10 – ἢ πρὸς τὴν πνευματικὴν λατρείαν ἀναγωγή, χειραγωγοὶ δὲ πρὸς ταύτην οἱ τὴν ἀγίαν ἐκείνην σκηνὴν ὑπὸ Μωϋσέως ἱερῶς μυηθέντες τοῦ πρώτου τῶν κατὰ νόμον ἱεραρχῶν μύστου].

Средину између небеске и законите хијерархије чини црквена хијерархија, која је првој приопштена умним сазрцањем, а другој чулним симболима [ωκομε оубо прнωвцаюсе мысльнцн видѣнцн, ωкомоу же тако ωбразы чюкствьнцн въразнчѣствоуєтсе G260b25-261a – τῇ μὲν κοινωνοῦσα ταῖς νοεραῖς θεωραῖς, τῇ δὲ ὅτι καὶ συμβόλοις αἰσθητοῖς ποικίλλεται]. И она је, као и анђеоска и старозаветна, распоређена по степенима као прва, средња и последња.

Прва боговидна способност хијерархије јесте свештено очишћење несавршених, средња освеђујуће прочишћење оних који се очишћују, а коначна, и уједно она која рекапитулира смисао првих двеју, јесте усавршење оних који се посвећују у науку сопствених посвећења [прьвоуоу оубо нмать б(о)говидноуоу слнѣ с(βε)щенноε несъвршєннцнхъ чнщеннѣ. срѣднѣюу же ωчищеннцнхъ просвѣтителноε оученнѣ. послѣднѣюу же н прьвынцхъ сьглавнзнителноуоу наоученнцнхъ въ хоудожьствѣ нскрьннцхъ оученнѣ, съвршєннѣ G261a21-261b3 – πρώτην μὲν ἔχει θεοειδῆ δύναμιν τὴν ἱεράν τῶν ἀτελέστων κάθαρσιν, μέσην δὲ τὴν τῶν καθαρθέντων

²⁶⁹ Старозаветну хијерархију, в. Гал. 3, 24.

φωτιστικὴν μύησιν, ἐσχάτην δὲ καὶ τῶν προτέρων συγκεφαλαιωτικὴν τὴν τῶν μυηθέντων ἐν ἐπιστήμῃ τῶν οἰκείων μυήσεων τελείωσιν].

Свештенички поредак је и икона благоустројености и несмешаности чина божанских енергија [в(о)ж(ь)ствннынхъ со҃гъ дѣнствъ ообразы с(вє)щенническаѧ оудобрєннѧ бл(а)годобротнаго н несмытнаго в(о)ж(ь)ствннынхъ дѣнствъ чина G265a15-19 – θείων εἰσὶν ἐνεργειῶν εἰκόνες αἱ ἱερατικαὶ διακοσμήσεις τῆς εὐκόσμου καὶ ἀσυγχύτου τῶν θείων ἐνεργειῶν τάξεως]. Чин хијерарха (епископа) први је и последњи од чинова који посматрају божанско, јер као што видимо да је свака хијерархија завршена у Исусу, тако је и сваки чин окончан у свом хијерарху [в(о)ж(ь)ствнны с(вє)щенноначелника чинъ прьвыи о҃бо иестъ в(о)говидныхъ чиновъ, краннын н послѣднын пакн ть... јакже во всако с(вє)щенноначелне зримъ въ и(со҃)са скончавакемо, сице којеждо въ своєго в(о)ж(ь)ствнаго с(вє)щенноначелника G262b20-263a3 – ἡ θεία τῶν ἱεραρχῶν τάξις πρώτη μὲν ἐστὶ τῶν θεοπτικῶν τάξεων, ἀκροτάτη δὲ καὶ ἐσχάτη πάλιν ἡ αὐτή... ὡς γὰρ ἄπασαν ἱεραρχίαν ὀρῶμεν εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀποπεραιουμένην, οὕτως ἐκάστην εἰς τὸν οἰκεῖον ἔνθεον ἱεράρχην], чин jereja је просвећујући и световодитељски, а чин литурга (ћакона) очишћујући и разлучујући [с(вє)щенникъ же просвѣщательнъ н просвѣтленъ, сло҃жителъ же чнстительнъ н рассо҃днительнъ G264b24-27 – ἡ δὲ τῶν ἱερέων φωτιστικὴ καὶ φωταγωγός, ἡ δὲ τῶν λειτουργῶν καθαρτικὴ καὶ διακριτικὴ].

§ 1. 5. 35. Испод тријаде свештеничких чинова налази се тријада чинова који се усавршавају.

Први чин су они који се очишћују, односно они који немају приступ свештенодејствима и савршенодејствима [чнстєенсе со҃гъ чнны нже с(вє)щеннодѣнствъ н сло҃жбъ разлогчѧемѧ мно҃жства G270b26-271a1 – καθαιρόμεναι μὲν εἰσι τάξεις αἱ τῶν ἱερουργιῶν καὶ τελετουργιῶν ἀποδιαστελλόμεναι πληθύες]: оглашени [овомо҃г о҃бо јакко иеще от(ь) сло҃жителъ ра҃ждателнынѧи словєсы къ жнвотномо҃г ро҃ждєннѧ въообразѧкємо҃г G271a3-6 – τῆς μὲν ὡς ἔτι πρὸς τῶν λειτουργῶν τοῖς μαיעυτικοῖς λογίοις πρὸς ζωτικὴν ἀπότεξιν μορφουμένης], покајници [овомо҃г же јакко иеще къ

с(вє)ценнон кєкє ωт(ь)стоγπн жнзны възнвєкмоу бл(а)гыхъ словєсьь ωбратнтелнынмь оγтєннєкмь G271a7-11 – τῆς δὲ ὡς ἔτι πρὸς τὴν ἱερῶν ἥς ἀπέστη ζωῆς, ἀνακικλησκομένης τῆ τῶν ἀγαθῶν λογίων ἐπιστρεπτικῆ διδασκαλίᾳ], демонизовани [ωβομοу же тако кєкє ωт(ь) соγπρoтнвнынхъ страхованїи нємоуγжєствнѣ оγстрашаємоу н ωт(ь) слнотворнынхъ словєсьь оγкрєпллєкмоу G271a11-15 – τῆς δὲ ὡς ἔτι πρὸς τῶν ἐναντίων πτοιῶν ἀνάνδρωσ ἐκδειματουμένης καὶ πρὸς τῶν δυναμοποιῶν λογίων ἐπιρρωννυμένης] и јеретици и отпадници [ωβομοу же тако кь с(вє)ценннмь дѣнствωмь ωт(ь) хоγждшїнхъ прѣводнмоу G271a15-18 – τῆς δὲ ὡς ἔτι πρὸς τὰς ἱερὰς ἐνεργείας ἐκ τῶν χειρόνων μεταγομένης].

Средњи чин је верни народ, који посматра и у свакој чистоти приопштава се одређеним светињама и себи својственим божанским симболима [зрнтелнын н нѣкoтoрынхъ с(вє)ценнынхъ по мѣрѣ въ чнстoтѣ всакон прнчєстннкѣ... н прнчєцєктє соγцїнхъ по нѣмь в(о)ж(ь)ствнѣншїхъ ωбразь G272b5-18 – ἡ θεωρητικὴ καὶ τινων ἱερῶν ἀναλόγως ἐν καθαρότητι πάση κοινωνός... καὶ κοινωνεῖ τοῖς κατ' αὐτὴν θειοτάτοις συμβόλοις].

Највиши је чин монаха, који је достигао сваку очишћену чистоту у свеукупној сили и потпуној нетакнутости својих енергија у умном сазрцању и приопштењу [всакынмь оγбо ωтнщєннo чнщєннєкмь всею слoю н ωт(ь)ноγдннєкю свoнхъ дѣнствьь чнстoтoю... въ мьсльноμ зрєнн н прнчєстїн бьвшoу G272a4-11 – πᾶσαν μὲν ἀποκεκαθαρμένη κάθαρσιν ὀλικῆ δυνάμει καὶ παντελεῖ τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν ἀγνότητι... ἐν νοερά θεωρία καὶ κοινωνία γεγεννημένη]. Назив монаси стекли су чистим служењем и угађањем Богу и нераздељеним и самотним животом, који их, усред свештеног сплета дељивоγ,²⁷⁰ једнотвори у боговидну монаду и богољубиво савршенство [овн же ннокн²⁷¹ нменовавшє ωт(ь) кєкє к бо(го)у чнстаго

²⁷⁰ Како коментарише Максим Исповедник, овде Ареопагит дељивим назива околности живота у свету [раздѣлєннє гл(агол)кѣ жнтѣнскє G272aS19-23 – διαίρετά φησι τὰ βιωτικά].

²⁷¹ Ово етимолошко тумачење речи μοναχός, коју Ареопагит изводи од μονάς, могло би да представља још један аргумент против тезе о ауторству Дионисија Ареопагита, будући да се институција монаштва појављује тек од четвртог века.

сложенна и работы, и нечестныи и единствѣныи жнзны, яко единотворецион тѣхъ въ раздѣленнѣхъ с(вє)щенныи и съвькоупленнѣхъ въ в(о)говидноу ю единницю и в(о)голюбьзнокъ съвьршеннѣ G272a24-272b6 – οἱ δὲ μοναχοὺς ὀνομάσαντες ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ καθαρᾶς ὑπηρεσίας καὶ θεραπείας καὶ τῆς ἀμερίστου καὶ ἐνιαίας ζωῆς ὡς ἐνοποιούσης αὐτοὺς ἐν ταῖς τῶν διαίρετῶν ἱεραῖς συμπτύξεσιν εἰς θεοειδῆ μονάδα καὶ φιλόθεον τελείωσιν]. Због тога им је дарована усавршујућа благодат и не свештенички (који бива само међу свештеничким чиновима), него свештенодејствени назив [нхъ оудостон ѡс(вє)щателнаго призванна. не с(вє)щенноначелническаго, ѡно бо при единнхъ бывають с(вє)щеннѣскыихъ чинѡхъ, нь с(вє)щеннодѣйствишнаго G272b9-14 – αὐτοὺς ἠξίωσεν ἀφιερωτικῆς ἐπικλήσεως οὐχ ἱεραρχικῆς – ἐκεῖνη γὰρ ἐπὶ μόναίς γίνεται ταῖς ἱερατικαῖς τάξεσιν – ἀλλ' ἱερουργικῆς].

Приликом пострига монах постаје не само посматрач себи својствених светиња, нити ће као средњи, лаички чин приступати приопштењу свештеним симболима, него ће приступати суделовању у богоначелном приопштењу са божанским знањем свештеног којем се приопштава и на другачији начин него свештени народ [не зритель ткмо боудеть иже ѡ нѣмъ с(вє)щеннѣхъ, ниже по срѣднѣмъ чинѣ на причещенне прѣити имать с(вє)щеннѣншѣихъ ѡбразъ, нь съ в(о)ж(ь)ствыи нѣмъ иже ѡт(ь) того причествоуемыхъ с(вє)щенныихъ разоумомъ, ныи нѣмъ ѡбразомъ вънѣ с(вє)щєньныихъ людѣи, на причещенне прѣидеть в(о)гоначелнаго приѡбщєнна G274b12-22 – οὐ θεωρητικὸς μόνον ἔσται τῶν κατ' αὐτὸν ἱερῶν οὐδὲ κατὰ μέσην τάξιν ἐπὶ τὴν κοινωνίαν ἦξει τῶν ἱερωτάτων συμβόλων, ἀλλὰ μετὰ θείας τῶν ὑπ' αὐτοῦ μετεχομένων ἱερῶν γνώσεως ἑτέρω τρόπῳ παρὰ τὸν ἱερὸν λαὸν ἐπὶ τὴν μετάληψιν ἦξει τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας].

§ 1. 5. 36. Последње поглавље трактата *О црквеној хијерархији* посвећено је чину погребєња покојника.

Ареопагит описује и тумачи обред погребења, који је различит за свештене и несвештене. Свештене душе²⁷² ће у новом животу имати најбоговиднији прелазак у непромењиво стање [на непреложноε нматн нмоуτъ в(о)говиднѣишеε прѣтиннѣннѣ G277a3-4 – ἐπὶ τὸ ἀτρέπτον ἔξουσι θεοειδεστάτην μετάταξι], док ће њихов чиста тела приликом утврђивања душа у непромењивом божанском животу заједно са њима добити сопствено васкрсење [въ д(оу)шьъ непрѣложноу по в(о)ж(ь)ствнон жнзны оутврѣжденїн съвьспрїнмоуτъ своε вьскрсеннѣ 277a9-12 – ἐν τῇ τῶν ψυχῶν ἀτρέπτω κατὰ τὴν θεϊαν ζωὴν ἰδούσει συναπολήψεται τὴν οἰκείαν ἀνάστασιν] и постати удови Христови.²⁷³

Када је реч о несвештеним људима, неки неразумно мисле да ће они отићи у небје [овы оубо въ небытнѣ бесловеснѣ мнеть прнходнтн G277a22-24 – οἱ μὲν εἰς ἀνυπαρξίαν ἀλόγως οἴονται χωρεῖν],²⁷⁴ други да ће њихове душе једном заувек раскинути савез с телима као њима неодговарајућим [овы же телесноу8 от(ь)ноуδъ от(ь)рѣгноутнсе своихъ д(оу)шьъ соупроугоу, тако непрнкладноу соуцоу нмъ G277a24-27 – οἱ δὲ τὴν σωματικὴν εἰσάπαξ ἀπορρηγνυσθαι τῶν οἰκείων ψυχῶν συζυγίαν ὡς ἀνάρμοστον αὐταῖς], трећи душама приписују будућу спрегу са туђим телима [нны же телесъ ннынхъ въздають д(оу)шамъ соупроужьства G277b6-8 – ἄλλοι δὲ σωματῶν ἄλλων ἀπονέμουσι ταῖς ψυχαῖς συζυγίας], а четврти мисле да је будући живот по виду сличан садашњем [нны же... рекоше подобовидноε семоу жнтню G277b14-17 – ἄλλοι δὲ... εἰρήκασιν ὁμοειδῆ τοῦ τῆδε βίου].

Након прочитаних молитава над покојником, хијерарх полаже његово тело заједно са другим свештеним телима која припадају истом чину [съ ннынмн

²⁷² Ареопагит овде говори о праведницима (περὶ δικαίων), како разјашњава Максим Исповедник (коментар није преведен на словенски, стр. 277b).

²⁷³ В. Рим. 12, 5; 1Кор. 6, 15; Еф. 5, 30.

²⁷⁴ Овде се, како тумачи Максим Исповедник, ради о Ареопагитовој критици неких античких и јеретичких учења: прво је учење Бијантово, друго Платоново (Phaed. I, 64) и Оригеново, треће Симона Мага, а четврто епископа Јерапољског Папија.

въкоупчинным телеси G286b5-6 – μεθ' ἑτέρων ὁμοταγῶν ἱερῶν σωμάτων], јер телу, као сапутнику и судеонику душе било у преподобном, било у томе супротном животу [ἵακο ἑδνнш̄ствннмoу н с̄прнчестнмoу преподобн̄н̄е нлн сoупрoтнвнн̄н̄е жнзны G286b14-17 – ὡς ὁμοπορεύτου καὶ συμμετόχου τῆς ὁσίας ἢ τῆς ἐναντίας ζωῆς], божанско законоположење дарује општење са богоначелијем – души у чистом сазрцању и знању онога што се догодило, а телу путем најбожанскијег мира, као целога човека, свештенодејствујући његово свецело спасење и објављујући потпуним освећењем његово будуће најсавршеније васкрсење [д(о)шн бо въ чнстоми зрѣны н хоудожьствѣ бываемыхъ. тѣлоу же по в(о)ж(ь)ствнѣншемъ ἵако въ образѣ мнрѣ. н ἵаже в(о)гонатељннческаго прншвещенна с(вє)щєннѣншага знаменна, всего чл(о)в(ѣ)ка ωс(вє)щак н все кмоу спасєннє с(вє)щєннoдѣнствдїє, н с̄вршєнѣншє кмоу в̄крсєннє бытн в̄звѣщак с̄борнннмн ст̄бамн G286b21-287a – τῆ ψυχῆ μὲν ἐν καθαρᾷ θεωρίᾳ καὶ ἐπιστήμῃ τῶν τελουμένων, τῷ σώματι δὲ κατὰ τὸ θειότατον ὡς ἐν εἰκόνι μύρον καὶ τὰ τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας ἱερώτατα σύμβολα, τὸν ὅλον ἄνθρωπον ἀγιάζουσα καὶ τὴν ὀλικὴν αὐτοῦ σωτηρίαν ἱερουργοῦσα καὶ τελεωτάτην αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν ἔσεσθαι διαγγέλλουσα ταῖς καθολικαῖς ἀγιστεῖαις].

О тајанственом богословљу

§ 1. 5. 37. На почетку трактата Ареопагит се обраћа надсушној, пребожанственој и преблагој Тројици са молитвом да га упути ка пренепознатом, пресветлом и крајњем врху где, обавијене пресветлим мраком²⁷⁵ скривеног тајанственог ћутања, просте, апсолутне²⁷⁶ и непромењиве

²⁷⁵ То је мрак који покрива Бога и сакрива га од погледа свих [покривак ба н с̄крнвак нго ωт(ь) всѣхъ вндѣннн G290bS50-51 – καλύπτου τὸν Θεόν καὶ ἀποκρύπτου αὐτόν τῆς ἀπάντων θέας].

²⁷⁶ Просте и тајанствене су, како тумачи Максим Исповедник, као оне које се поимају и сагледавају без симбола и онакве какве јесу, односно не посредством алегорија [сoут̄ ἵаже кроиѣ

тајне богословља у најдубљој тами пресветло сијају и у потпуној недодирљивости и невидљивости преиспуњавају умове без очију [иже проста и ѿт(ь)поущеннаа и непрѣложнаа в(о)гословню таннствниа по прѣсвѣтлоу покръвенна соутъ съкръвенноуѣтимаго мльчання мрацѣ, въ тьмнѣишемъ прѣсвѣтлостню ѿснѣваемаа. и въ ѿт(ь)ноуднѣишемъ неѿсезани и невидѣнїи прѣкрасныхъ свѣтлостїи прѣисплѣняюща безъѿчесныиѣ ѿумове G290a6-17 – τὰ ἀπλᾶ καὶ ἀπόλυτα καὶ ἄτρεπτα τῆς θεολογίας μυστήρια κατὰ τὸν ὑπέρφωτον ἐγκεκάλυπται τῆς κρυφιομύστου σιγῆς γνόφον, ἐν τῷ σκοτεινοτάτῳ τὸ ὑπερφανεῖστα τὸν ὑπερλάμποντα καὶ ἐν τῷ πάμπαν ἀναφεῖ καὶ ἀοράτῳ τῶν ὑπερκάλων ἀγλαϊῶν ὑπερπληροῦντα τοὺς ἀνομμάτους νόας].

Тајне су недоступне непосвећенима, односно онима који су привезани за постојеће у уверењу да нема ничег надсушног и да је могуће сопственим разумом знати Онога Који је поставио таму као покров Себи,²⁷⁷ премда Узроку свега треба потврдно приписивати све што је својствено бићима, а још више одрицати јер је Он надсуштан свему [потрѣба ксть на тон и вса иже соуѣиныхъ полагаги и глагол)ати положенниа ико всѣхъ вновнон. и вса таа нстѣише ѿт(ь)рицати ико пате всѣхъ прѣсоуѣион G291a8-13 – δέον ἐπ’ αὐτῇ καὶ πάσας τὰς τῶν ὄντων τιθέσθαι καὶ καταφάσκειν θέσεις, ὡς πάντων αἰτία, καὶ πάσας αὐτὰς κυριώτερον ἀποφάσκειν, ὡς ὑπὲρ πάντα ὑπερούση]. При том, не треба сматрати да одрицање противречи тврдњи, јер Узрок је далеко изнад лишавања и сваке негације и тврдње [не мнѣти ѿт(ь)реченниа соупротивнаа быти наньреченниамъ. нь намного прѣвѣе тоу пате ѿлишени быти, пате всакого и ѿт(ь)кѣтнѣи и положенниа G291a14-19 – μὴ οἶεσθαι τὰς ἀποφάσεις ἀντικειμένας εἶναι ταῖς καταφάσεσιν, ἀλλὰ πολὺ πρότερον αὐτὴν ὑπὲρ τὰς στερήσεις εἶναι τὴν ὑπὲρ πᾶσαν καὶ ἀφαίρεσιν καὶ θέσιν]. Све најбожанственије и највише међу видљивим и међу ноуменалним представља тек извѣстан хипотетички израз онога што је потчињено Ономе

ѿбразъ разѿумѣваемаа и зримаа икоже нѣмѣтъ, а не прѣказничѣскы G290aS3-11 – εἰσι τὰ δίχα συμβόλων νοούμενα καὶ ἐποπτευόμενα ὡς ἔχουσιν, οὐ μὴν παραβολικῶς].

²⁷⁷ 2Цар. 22, 12; Пс. 17, 12.

Који све надилази, посредством чега се пројављује Његово присуство које превазилази сваку мисао и које допире до умних висина Његових најсветијих места [јече в(о)ж(ь)ствѣнѣишїиѣ и кранниѣ зримїиѣ и разоумѣваѣиѣ положительных нѣконѣ быти словесемѣ подложенныхѣ вса прѣвсходещїиѣ. ииѣже паче всакого оумышленниа тогово пришествїиѣ показоуѣтсе, оумнымѣ кончѣнствнїиѣмѣ стѣнїиѣхѣ ѣго мѣстьѣ приходе G292a14-26 – τὰ θεϊότατα καὶ ἀκρότατα τῶν ὀρωμένων καὶ νοουμένων ὑποθετικούς τινὰς εἶναι λόγους τῶν ὑποβεβλημένων τῷ πάντα ὑπερέχοντι, δι’ ὧν ἢ ὑπὲρ πᾶσαν ἐπίνοιαν αὐτοῦ παρουσία δείκνυται ταῖς νοηταῖς ἀκρότησι τῶν ἀγιωτάτων αὐτοῦ τόπων ἐπιβατεύουσα].

§ 1. 5. 38. Ареопагит се моли да се нађе у том пресветлом мраку и да путем невиђења и незнања види и разуме оно што надилази гледање и знање, што је немогуће и видети и знати, јер то је истинско виђење и знање, и да Надсушног опева путем одузимања свега постојећег [негледаннїемѣ и неразоумнїемѣ видѣти и разоумѣти иже паче видѣннїа и разоума, самѣмѣ тѣмѣ јече ни же видѣти ни же разоумѣти. се во ксть вьнстннѣиѣ видѣти и разоумѣти, и прѣсоуцѣствнѣаго вьспѣти ради всѣхѣ соуцїиѣхѣ ѡт(ь)ѣтнїа G292b26-293a10 – δι’ ἀβλεψίας καὶ ἀγνωσίας ἰδεῖν καὶ γινῶναι τὸν ὑπὲρ θεῶν καὶ γινῶσιν αὐτῶ τῷ μὴ ἰδεῖν μηδὲ γινῶναι – τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ὄντως ἰδεῖν καὶ γινῶναι – καὶ τὸν ὑπερούσιον ὑπερουσίως ὑμνῆσαι διὰ τῆς πάντων τῶν ὄντων ἀφαιρέσεως].

По његовом мишљењу, апофатички приступ богопознању треба претпоставити катафатичком [подобаетъ же тако мню ѡт(ь)ѣтнїа соупротнвнѣ положеннїиѣмѣ вьспѣти G293a19-22 – χρὴ δέ, ὡς οἶμαι, τὰς ἀφαιρέσεις ἐναντίως ταῖς θέσεσιν ὑμνῆσαι], како би се, неприкривено, појмило оно незнање које је прикривено у свим бићима оним што је познато и да бисмо видели надсушни мрак, сакривен сваком светлошћу својственом бићима [да не ѡт(ь)крѣвеннѣ разоумѣиѣмѣ ѡно неразоумнїе, јече ѡт(ь) всѣхѣ неразоумѣиѣиѣхѣ вѣ всѣхѣ соуцїиѣхѣ прикрѣвеннѣиѣ. и прѣсоуцѣствнѣиѣ ѡнѣ виднїѣ соумракѣ, ѡт(ь) всакого иже вѣ соуцїиѣхѣ свѣта ськрываѣиѣ G293b5-14 – ἵνα ἀπερικαλύπτως γινῶμεν ἐκείνην τὴν ἀγνωσίαν τὴν ὑπὸ πάντων τῶν γνωστῶν

ἐν πᾶσι τοῖς οὔσι περικεκαλυμμένην καὶ τὸν ὑπερούσιον ἐκεῖνον ἴδωμεν γνόφον τὸν ὑπὸ παντὸς τοῦ ἐν τοῖς οὔσι φωτὸς ἀποκρυπτόμενον].

§ 1. 5. 39. У мери у којој се ум креће увис речи се, услед све ограниченијих умозрења, сажимају, тако да уласком у надумни сушти мрак налазимо не сажетост речи, него потпуни недостатак речи и неразумевање [въ прѣоумнынъ въходеще соумракъ не малословнїе нъ безсловнїе н неразоумнїе ωт(ъ)ноуднїе ωбрѣстн нмамы G295a17-21 – εἰς τὸν ὑπὲρ νοῦν εἰσδύνοντες γνόφον οὐ βραχυλογίαν, ἀλλ’ ἀλογίαν παντελῆ καὶ ἀνοησίαν εὐρήσομεν].

§ 1. 5. 39. Узрок свега чулног није ништа од чулног, него га превасходи. Он није ни несуштан, ни неживотан, ни бесловесан, ни неуман, нити је тело. Није ни обличје, ни вид, ни каквоћа, ни количина, нити има обим, нити се налази на месту, нити се види, нити има чулну перцепцију, нити осећа, нити је осетан. Није немиран и онеспокојен, нити му додијавају материјалне страсти. Није бесилан ни подложен чулним патњама, нити му недостаје светлости, нити му је својствена промена, пропадање, распарчавање, губитак, пролазност, нити је било шта друго што одликује чула, нити то има [ни же несоуцѣствнаа кѣтъ, ни нежнѣа. ни бесловесна, ни же без оума, ни же тѣло кѣтъ, ни же ωбразъ. ни же видъ. ни же качѣство. ни колнѣ’ство, ни велнѣ’ство нматъ. ни же въ мѣстѣ кѣтъ. ни же зрнтсе. ни же осезаннїе чювствѣно нматъ. ни же почювакѣтъ. ни же чювствѣнаа кѣтъ. ни же безчнннїе нматъ н слоуцѣннїе, ωт(ъ) страстенъ вѣчнннхъ стоужакѣмаа. ни же неснана кѣтъ, чювствѣнннмъ подлежамаа припаданннмаъ. ни же въ ωскоудѣнн кѣтъ свѣта. ни же нзмѣннннїе ни тлѣннїе, ни раздѣленнїе ни оулношнннїе, ни истнцанннїе, ни же нно что чювствѣнннхъ, ни же кѣтъ, ни же нматъ G296b7-297a6 – οὔτε ἀνούσιός ἐστὶν οὔτε ἄζωος, οὔτε ἄλογος οὔτε ἄνους· οὐδὲ σῶμά ἐστὶν οὔτε σχῆμα, οὔτε εἶδος οὔτε ποιότητα ἢ ποσότητα ἢ ὄγκον ἔχει· οὐδὲ ἐν τόπῳ ἐστὶν οὔτε ὁράται οὔτε ἐπαφήν αἰσθητὴν ἔχει· οὐδὲ αἰσθάνεται οὔτε αἰσθητὴ ἐστὶν· οὐδὲ ἀταξίαν ἔχει καὶ ταραχήν, ὑπὸ παθῶν ὑλικῶν ἐνοχλουμένη, οὔτε ἀδύναμός ἐστὶν, αἰσθητοῖς ὑποκειμένη συμπτώμασιν, οὔτε

ἐν ἐνδείᾳ ἐστὶ φῶτος· οὐδὲ ἀλλοίωσιν ἢ φθορὰν ἢ μερισμὸν ἢ στέρησιν ἢ ῥεῦσιν οὔτε ἄλλο τι τῶν αἰσθητῶν οὔτε ἐστὶν οὔτε ἔχει].

§ 1. 5. 40. Исто тако, Узрок свега умног није ништа ни од умног, него и њега надилази. Он није ни реч, ни мисао, ни број, ни ред, ни величина, ни невеликост, није једнакост, нити неједнакост. Није ни сличност, ни несличност, није ни знање, ни истина, није једно и није јединство. Није ни ништа непостојеће, нити ишта постојеће. Ни бића га не знају какав је, нити он зна бића какво су.²⁷⁸ Није заблуда и није истина. Нису му својствени ни тврдња, ни одрицање. Савршени и јединствени узрок свега је изнад сваке тврдње и превасходство онога који је просто апстрахован и надилази све изнад је сваког одрицања [ни је слово јесть, ни је разоумиенне... ни је число јесть ни је чинь, ни је величество, ни је маллство, ни је равьнство, ни је подобие, ни је ѿт(ь)личьнство... ни је хоудожьство, ни је истина јесть... ни је едно, ни је единьство... ни је что не соущихъ. ни је что соущихъ јесть. ни је соущага тоу вѣдѣть такоже естъ. ни је та вѣсть соущага... ни је прѣльсть. ни је истина. ни је тоу јесть ѿт(ь)ноудъ положенне, ни је ѿт(ь)иетне... паче всакого положенїа јесть, ѿт(ь)ноудьнага и единьнага всѣхъ вна. и паче всакого ѿт(ь)иетна прѣвьсходенне нже всѣхъ простѣ ѿт(ь)пущеннаго и тамошнаго всѣхъ G297a16-298a28 – οὐδὲ λόγος ἐστὶν, οὔτε νόησις... οὔτε ἀριθμὸς ἐστὶν, οὔτε τάξις, οὔτε μέγεθος, οὔτε σμικρότης, οὔτε ἰσότης, οὔτε ἀνισότης, οὔτε ὁμοιότης ἢ ἀνομοιότης... οὔτε ἐπιστήμη, οὔτε ἀλήθειά ἐστὶν... οὔτε ἐν οὔτε ἐνότης... οὔδέ τι τῶν οὐκ ὄντων, οὔδέ τι τῶν ὄντων ἐστὶν, οὔτε τὰ ὄντα αὐτὴν γινώσκει, ἢ αὐτὴ ἐστὶν, οὔτε αὐτὴ γινώσκει τὰ ὄντα, ἢ ὄντα ἐστὶν... οὔτε πλάνη οὔτε ἀλήθεια· οὔτε ἐστὶν αὐτῆς καθόλου θέσις οὔτε ἀφαίρεσις... ὑπὲρ πᾶσαν θέσιν ἐστὶν ἢ παντελῆς καὶ ἐνιαία τῶν πάντων αἰτία καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀφαίρεσιν ἢ ὑπεροχὴ τοῦ πάντων ἀπλῶς ἀπολελυμένου καὶ ἐπέκεινα τῶν ὄλων].

²⁷⁸ Максим Исповедник разјашњава овај апсурд: Бог не познаје биће ни на један нама познат начин, него га познаје на начин неупоредив и потпуно трансцендентан, не постајући њему сличан [несъсужденнѣ и прѣвьсходителнѣ не оубо соущствн прнходѣ вѣсть соущага G298aS38-41 – ἀσυγκρίτως καὶ ὑπεραναβεβηκότως, οὐ μὴν ταῖς οὐσίαις ἐπιβάλλον οἶδε τὰ ὄντα].

Πισμα

§ 1. 5. 41. Прва четири Ареопагитова писма упућена су служитељу Гају.²⁷⁹

У првом писму Ареопагит се враћа теми Божје апсолутне непознатљивости, која се може упоредити са тамом. Незнање божанских ствари и Његова светлост која све надилази крију се од оних који имају сушту светлост и знање бића, и покрива се сваком светлошћу и скрива од сваког знања²⁸⁰ [οὐ γαίονται ἐν ἰσχυρίᾳ σοφίᾳ καὶ ἐν ἰσχυρίᾳ λόγου, ἕνεκα τοῦ ἐ(ο)στῆς ἀνοησίας. καὶ ἐκκεκρυμένον ἐστὶν ὑπὸ τοῦ φωτός. καὶ ἐκκεκρυμένον ἐστὶν ὑπὸ τοῦ φωτός. καὶ ἐκκεκρυμένον ἐστὶν ὑπὸ τοῦ φωτός G299a5-13 – λαυθάνει τοὺς ἔχοντας ὄν φῶς καὶ ὄντων γινῶσιν ἢ κατὰ θεὸν ἀγνωσία καὶ τὸ ὑπερκεῖμενον αὐτοῦ σκοτός καὶ καλύπτεται παντὶ φωτὶ καὶ ἀποκρύπτεται πᾶσαν γινῶσιν]. Сам Бог пребива изнад ума и суштине и својствено му је да уопште не бива спознат и да не постоји, а потпуно незнање, у најбољем смислу, јесте знање онога који је изнад свега спознатљивог [ἕνεκα τοῦ λόγου ἐστὶν ἡ ἀνοησία ἀνοησίας ἀνοησίας ἕνεκα τοῦ ἐ(ο)στῆς ἀνοησίας G299b3-7 – ἢ κατὰ τὸ κρείττον παντελῆς ἀγνωσία γινῶσις ἐστὶ τοῦ ὑπὲρ πάντα τὰ γινωσκόμενα].

§ 1. 5. 42. У другом писму Гају Ареопагит тумачи на који начин је Онај Који се налази изван свега виши од богоначелија и благоначелија.

²⁷⁹ Максим Исповедник наводи да је у питању исти Гај којем је Јеванђелиста Јован упутио своју Трећу посланицу.

²⁸⁰ Што се неко више просвећује знањем божанских ствари утолико више он спознаје да је непојамност, односно незнање Божјих ствари – светлост и знање које надилази све познато, те надаље ћутањем указује поштовање неговорењу о Божјим стварима [οὐ γινώσκοντες τὸ ἀποκρυφτόν ἐστὶν ἡ ἀνοησία ἀνοησίας ἀνοησίας ἕνεκα τοῦ ἐ(ο)στῆς ἀνοησίας καὶ ἐκκεκρυμένον ἐστὶν ὑπὸ τοῦ φωτός. καὶ ἐκκεκρυμένον ἐστὶν ὑπὸ τοῦ φωτός. καὶ ἐκκεκρυμένον ἐστὶν ὑπὸ τοῦ φωτός G298bS48-299aS9 – γινώσεται τὴν ἀκαταληψίαν, ἤτοι τὴν ἀγνωσίαν τὴν περὶ Θεόν, φῶς εἶναι καὶ γινῶσιν ὑπὲρ πάντα τὰ γινωσθέντα καὶ λοιπόν σιγῇ τιμᾷ τὴν περὶ Θεόν ἀφασίαν].

Онај Који је надначелник сваког начела пребива изван и такозване божанствености и благиости будући да му се не може подражавати и да као неодносан превасходи сва подражавања и односе, и оне који подражавају и оне који се приопштавају [поκλινοῦ неподражаєми и неωδρѣжнии прѣвъсходитѣ подражанниа и ωδρѣжанниа, и подражающѣихъ и притѣствовующихъ G300a2-7 – καθ' ὅσον ὁ ἀμίμητος καὶ ἄσχετος ὑπερέχει τῶν μιμήσεων καὶ σχέσεων καὶ τῶν μιμουμένων καὶ μετεχόντων].

§ 1. 5. 43. У трећем писму Ареопагит саопштава да је Христос сакривен и после јављања, и у јављању [съкрѣвен же кєсть и по нзѣвлєнии. или да кєже в(о)ж(ь)ствнѣнше рекоу, и вѣ нзѣвлєнии G300b1-4 – κρύφιος δέ ἐστι καὶ μετὰ τὴν ἔκφανσιν ἧ, ἵνα τὸ θεϊότερον εἶπω, καὶ ἐν τῇ ἐκφάνσει], те да на то указује прилог „изненадно“.²⁸¹

§ 1. 5. 44. У четвртом писму Ареопагит одговара Гају на недоумицу како је Исус, који постоји изван свега, свим људима једночин по суштини [всѣмъ кєсть чл(о)в(ѣ)кωмъ ωсѣщствнѣ сѣтннєнъ G300b13-14 – ὁ πάντων ἐπέκεινα, πᾶσιν ἐστὶν ἄνθρωποις οὐσιωδῶς συντεταγμένος].

Христос се не назива човеком као узрок бића људи, него као по потпуној суштини истински човек [нѣ тако тожде по сѣщствѣ всѣмъ вѣстннѣ чл(о)вѣкѣ сын G300b17-19 – ἀλλ' ὡς αὐτὸ κατ' οὐσίαν ὄλην ἀληθῶς ἄνθρωπος ὢν]. Он је био човек не као нечовек, него као онај који је као истински човек потекао из људи, будући изван људи и изнад човека, и које је надаље све божанско чинио не као Бог и све људско не као човек, него је, поставши мушкарац, поживео

²⁸¹ Максим Исповедник разјашњава да ово кратко писмо представља тумачење стиха Мал. 3, 1.

међу нама према некаквој новој богомужној енергији²⁸² [и проче не по б(о)зѣ б(о)ж(ь)ствѣнаѣ сѣдѣавѣ, не ѡже чл(о)в(ѣ)ческаѣ по чл(о)в(ѣ)коу. нь вѣмоужшоу се бо(го)у новоу нѣко б(о)гомужноу дѣнство намѣ жителствовавѣ G301b8-14 – καὶ τὸ λοιπὸν οὐ κατὰ θεὸν τὰ θεῖα δράσας, οὐ τὰ ἀνθρώπεια κατὰ ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀνδρωθέντος θεοῦ, καινήν τινα τὴν θεανδρικήν ἐνέργειαν ἡμῖν πεπολιτευμένος].

§ 1. 5. 45. У петом писму, упућеном Доротеју литургу, Ареопагит наводи да божански мрак²⁸³ представља неприступну светлост²⁸⁴ у којој обитава Бог. Он је невидљив због претераног сјаја и неприступан због изобиља надсушног изливања светлости [б(о)ж(ь)ствны соумракъ кѣтъ непрстоупны свѣтъ, въ немъ же жити бѣ гла(гол)иетсе. и невндрмоу же соушоу прѣввсходимыи ради свѣтлоти, и непрстоупноу томоужде безмѣрна ради прѣсоушьствѣнааго свѣтонзланти G301b16-24 – ὁ θεῖος γνόφος ἐστὶ τὸ «ἀπρόσιτον φῶς», ἐν ᾧ κατοικεῖν ὁ θεὸς λέγεται, καὶ ἀοράτω γε ὄντι διὰ τὴν ὑπερέχουσαν φανότητα καὶ ἀπροσίτω τῷ αὐτῷ δι' ὑπερβολὴν ὑπερουσίου φωτοχυσίας] и у њему се нађе свако ко се удостоји да позна и види Бога.

§ 1. 5. 46. Шесто писмо упућено је Сопатру јереју, којем Ареопагит износи мишљење о томе како се треба бавити апологетиком: не треба говорити против других него у заштиту истине, како би то што се говори било потпуно неоспорно [прѣстани оубо кѣже на другыи гла(гола)ти, о истинѣ же вѣнстыноу речешн. ѡко от(ь)ноудъ быти неовлчѣннаа гла(гол)иѣма G302b24-303a2 – ἀφέξη μὲν τοῦ καθ' ἑτέρων λέγειν, ὑπὲρ ἀληθείας δὲ ὄντως ἐρεῖς, ὡς πάντη εἶναι ἀνεξέλεγκτα τὰ λεγόμενα], јер истина, будући да је једна и скривена, може да се сакрије

²⁸² Ареопагитов термин θεανδρική ἐνέργεια има концептуални узор у *Парафрази на Јеванђеље* Нона Панопољског, који употребљава израз θεὸς ἀνήρ (Бог-мушкарац) у смислу θεὸς ἄνθρωπος, вероватно из поетских (метричких) разлога (в. Lourié 2010: 176).

²⁸³ В. Изл. 20, 21.

²⁸⁴ 1Тим. 6, 16.

усред мноштва лажи и привида [моцно во н тебе н ннынмь, въ многинхъ лъжныхъ н мннмнхъ, кѣдно соугце н ськръвенно истинное оутакватнсе G302b15-19 – δυνατὸν γὰρ καὶ σὲ καὶ ἄλλους ἐν πολλοῖς τοῖς ψεύδεσι καὶ φαινομένοις, ἐν ὧν καὶ κρύφιον, τὸ ἀληθὲς λαυθάνειν].

§ 1. 5. 47. У седмом писму, насловљеном на Поликарпа јерарха,²⁸⁵ Ареопагит наставља разматрање теме претходног писма и правда се зашто се не бави апологетиком, односно зашто не оспорава хеленске и остале паганске заблуде.

Он сматра да је сувишно борити се против њих и разобличавати их, те је потребно непосредно тврдити истину, коју нико други није оповргао, а све што није такво само од себе оповргава се непобедивим стајањем истински суште истине [истинномоу же самомоу положенноу правѣ словоу н ѿт(ь) ннынхъ всѣхъ неовлнченноу прѣбывшоу, все кже не сице по всемь нмѣе само по себе непобѣднмь стоимннмь соугце истиннаго ннзлагаетсе G303b5-13 – τοῦ δ' ἀληθοῦς αὐτοῦ τεθέντος ὀρθῶς λόγου καὶ πρὸς τῶν ἄλλων πάντων ἀνεξελέγκτου μείναντος πᾶν τὸ μὴ οὕτω κατὰ πάντα ἔχον αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ τῇ ἀηττήτῳ στάσει τοῦ ὄντως ὄντος ἀληθοῦς καταβάλλεται].

На критику софисте Аполофанија, који га назива оцеубицом због тога што се непобожно користи хеленском мудрошћу против самих Хелена (оцеοубнвателѣ ме нарицати, јако еллинскимн н на еллиннѣ не прѣподобенѣ приемлющоу G303b24-305a1 – πατραλοῖαν ἀποκαλεῖν, ὡς τοῖς Ἑλλήνων ἐπὶ τοὺς Ἑλληνας οὐχ ὁσίως χρωμένω), Ареопагит одговара да би исправније било рећи да се Хелени непобожно користе божанским против божанског, јер се труде да помоћу премудрости Божје оповргну божанско [јако еллинннѣ в(о)ж(ь)ствнмнмн прѣподобенѣ на в(о)жъствнаѣ приемлютъ. прѣмоудростню в(о)жннѣю в(о)ж(ь)ствноу ю ѿт(ь)гнати ноудещенсе чьсть

²⁸⁵ Максим Исповедник објашњава да је ту реч о Поликарпу Смирнском, којег помиње и Иринеј Лионски у спису *Против лажно названог знања* (*Adv. haer.* 33, 5).

G304a4-9 – ὡς Ἕλληνες τοῖς θείοις οὐχ ὀσίως ἐπὶ τὰ θεῖα χρῶνται διὰ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ τὸ θεῖον ἐκβάλλειν πειρώμενοι σέβας]. Наиме, знање бића, које они са правом називају философијом а божански Павле премудрошћу Божјом,²⁸⁶ истинске философе треба да узводи до Узрочника и самих бића и њиховог познања [соушнѣхъ бо разоумомъ добрѣ гл(агола)емьнымъ от(ъ) тогова любопрѣмоудрѣствна. и от(ъ) в(о)ж(ъ)ствнааго павла прѣмоудрость в(о)жна нареченнымъ, къ виновному и самѣхъ соушнѣхъ и разоума тѣхъ подобаше възводитисе истиннымъ любопрѣмоудрѣцемъ G304a19-304b1 – τῆ γὰρ τῶν ὄντων γνώσει, καλῶς λεγομένη πρὸς αὐτοῦ φιλοσοφία καὶ πρὸς τοῦ θεοῦ Παύλου σοφία θεοῦ κεκλημένη, πρὸς τὸν αἴτιον καὶ αὐτῶν τῶν ὄντων καὶ τῆς γνώσεως αὐτῶν ἐχορῆν ἀνάγεσθαι τοὺς ἀληθεῖς φιλοσόφους].

§ 1. 5. 48. У осмом писму Ареопагит упозорава Димофила²⁸⁷ терапевта²⁸⁸ (служитеља) на значај хијерархијске субординације и милосрдног праштања туђих греха.

Хришћани треба да се угледају на кротост свештених мужава и благодост човекољубивих анђела, али, пре свега, на Христову доброту. Управо је својство неизречене и надумне Благодости да ствара бића да јесу и да их све приводи у постојање, и да жели да Му све буде блиско и приопштено ономе што је Њему својствено, према свачијој прикладности [ѣда бо нѣсть неизреченныѣ и пате мысли бл(а)госты, јако не соущаа быти творитѣ; и јако вса сна къ ѣже быти приведѣ и все хоцетѣ присно быти блжннымъ себѣ, и причестнымъ тогоуѣхъ по конхждо прикладствоу; G308b27-309a8 – οὐκ ἔστιν ἀφάτου καὶ ὑπὲρ νόησιν ἀγαθότητος, ὅτι τὰ ὄντα εἶναι ποιεῖ καὶ ὅτι πάντα αὐτὰ πρὸς τὸ εἶναι παρήγαγε καὶ πάντα βούλεται ἀεὶ γενέσθαι παραπλήσια ἑαυτῷ καὶ κοινωνικὰ τῶν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐκάστου ἐπιτηδειότητα].

²⁸⁶ 1Кор. 1, 21.

²⁸⁷ Реч је о монаху, како разјашњава Максим Исповедник, који је нарушио поредак истеравши из храма свештеника који је примио покајаног грешника.

²⁸⁸ Термин „терапевт“ вероватно је преузет од Филона Александријског, који је у спису *De vita contemplativa* (2, 2) терапевтима називао египатске подвижнике.

φιλοσοφско и аподиктичко, и неизрециво је преплетено са изрецивим [ωβο ογβο нензрѣчно и таннѣствнѣно. ωβο же ιαβленно и познаемо. и ωβο ογβο ωбразноѣ и слоужбнѣнско. ωβο же љубопрѣмоудрѣствнѣноѣ и ογказателноѣ. и сѣплетено кѣтъ нерѣченноμου ρѣченноѣ G321b14-22 – τὴν μὲν ἀπόρητον καὶ μυστικὴν, τὴν δὲ ἐμφανῆ καὶ γνωριμωτέραν, καὶ τὴν μὲν συμβολικὴν καὶ τελεστικὴν, τὴν δὲ φιλόσοφον καὶ ἀποδεικτικὴν· καὶ συμπλέκεται τῷ ῥητῷ τὸ ἄρητον].

И само стварање света и видљиве васионе произлази из невидљивих тајни Божјих, због чега богослови нешто разматрају с аспекта друштва²⁹² и закона, друго с аспекта очишћења и чистоте – нешто као људско и средње, а нешто као надсветско и везано за творење тајни [Б(о)гословци ωβα ογβο граждански и

²⁹¹ Символично и савршитељно је, како тумачи Максим Исповедник, оно што се чини кроз симболе, док је философско и аподиктичко оно што се остварује разумевањем творевине и теоретског објашњавања онога што се говори о Богу у Писмима [љубопрѣмоудрѣствнѣноѣ же и ογказателно кѣѣ ραζογμѣннѣμъ зданнн... и зрнтелннѣμъ тѣлкованнѣμъ нѣѣ ω β(ο)ζѣ гл(αгол)ѣμнѣнѣъ вѣ писаннѣъ сѣстонμω G322aS10-20 – φιλόσοφον δὲ καὶ ἀποδεικτικὴν» τὴν διὰ τῆς κατανοήσεως τῶν κτισμάτων... καὶ τῆς θεωρητικῆς ἐξηγήσεως τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων ἐν ταῖς Γραφαῖς συνισταμένην].

²⁹² Како додаје Максим Исповедник, философија може бити практична и теоријска. На практичну се односи опште, односно политичко и законодавно, али и приватно, попут етике. Практичној философији припада и економија. Теоријска философија обухвата, са једне стране, занимање за природно, које се пројављује у чулном и промењивом, попут космологије, а са друге теоретско и богословско, које се бави ноетичким и вечним предметима [љубопрѣмоудрѣствнѣноѣ ωβο ογβο кѣтъ дѣятелно· ωβο же зрнтелно· и дѣятелнаго ωβο кѣтъ ωбще, кѣѣ градовоно наричѣтсе, снрѣтъ ογзаконополагателно· ωβο же ωсовно, снрѣтъ ωбѣчанно· посрѣдѣ ѣе дѣятелнаго доμωстронтелноѣ. зрнтелнаго же ωβο ογβο нѣменовасе кѣтъστ(ь)вно· кѣѣ вѣ ѣювствнѣнѣнѣъ и прѣвратнѣнѣнѣ кѣтъ кѣѣ и μнрско кѣтъ· ωβο же зрнтелно и Б(о)гословно, кѣѣ вѣ ραζογμнѣнѣнѣъ и прнсноογѣнѣнѣ кѣтъ G323aS36-43 – τῆς φιλοσοφίας τό μὲν ἔστι πρακτικόν, τό δὲ θεωρητικόν. Καί τοῦ μὲν πρακτικοῦ τό μὲν ἔστι κοινόν, ὃ καὶ πολιτικόν καλεῖται, οἷον τό νομοθετικόν, τό δὲ ἴδιον, οἷον τό ἠθικόν. Μέσον δὲ πρακτικοῦ τό οἰκονομητικόν. Τοῦ δὲ θεωρητικοῦ τό μὲν ὠνόμασται φυσικόν, τό ἐν αἰσθητοῖς καὶ μεταβλητοῖς, ὃ καὶ κοσμολογικόν ἔστι, τό δὲ ἐποπτικόν καὶ θεολογικόν, τό ἐν νοητοῖς καὶ αἰδίοις]. Теоријској философији припада и оно што се пројављује у вечном и чулном, попут астрономије и математике [кѣѣ вѣ прнсноογѣнѣнѣ и ѣювствнѣнѣнѣ, кѣѣ кѣтъ звѣздоζακωνноѣ и μωμнμωтнѣно G323aS43-45 – τό ἐν αἰδίοις καὶ αἰσθητοῖς, ὅπερ ἔστιν ἀστρονομικόν καὶ μαθηματικόν].

законнѣ сѣматрають. ѿва же чинствелскы и прѣчинствѣ. и ѿва оубо чл(о)в(ѣ)чскы и посрѣд. ѿва же прѣднрнѣ и свѣршенодѣнствынѣ G323a7-323b4 – οἱ θεολόγοι τὰ μὲν πολιτικῶς καὶ ἐννόμως ἐπισκοποῦσι, τὰ δὲ καθαρτικῶς καὶ ἀχράντως, καὶ τὰ μὲν ἀνθρωπικῶς καὶ μέσως, τὰ δὲ ὑπερκοσμίως καὶ τελεσιουργικῶς].

Симболе не треба мешати, него их треба откривати у складу са разлозима или начинима постојања, или силама, или чину, или достојанству предмета који као знамење пројављују [не јакоже по прилогаченню с(вє)щєннє ѿбразы сѣмзѡватн, нѣ прикладнѣ сна вѣнѣмн или бытнѣмн, или силѣмн, или чинѣмн, или достоѣннѣмн сѣмзѡватн, нѣже и соутѣ нзѣѡвнствєлѣнѣ знамєннѣ G324a21-324b1 – μὴ ὡς ἔτυχε τὰ ἱερά σύμβολα συμφύρειν, ἀλλὰ προσηκόντως αὐτὰ ταῖς αἰτίαις ἢ ταῖς ὑπάρξεσιν ἢ ταῖς δυνάμεσιν ἢ ταῖς τάξεσιν ἢ ταῖς ἀξίαις ἀναπτύσσειν, ὧν καὶ ἔστιν ἐκφαντορικὰ συνθήματα].

§ 1. 5. 50. Ареопагитски корпус завршава се кратким писмом Јовану Богослову, који се налази у заточеништву на Патмосу.

Ареопагит Јовану пророкује избављење из патмоског затвора и храбри га говорећи да нема ничег необичног у томе што је Христос говорио и чинио истину, а да његови ученици подносе страдања.²⁹³ Наиме, видљиво представља објављене слике невидљивих ствари [вѣстинноу явлєннын ѿбразы соутѣ вѣднѣмнѣ невѣднѣмнѣ G327b6-8 – ἀληθῶς ἐμφανεῖς εἰκόνες εἰσὶ τὰ ὄρατὰ τῶν ἀόρατων] и чак и у будућим вековима за праведна одвајања од Бога неће бити крив Он, него они који су се у потпуности одвојили од Њега [нн же во вѣщѣхъ гредоущѣихъ вѣновънѣ боудеть нже ѡт(ѣ) того правєднынѣмъ разлогачєннѣмъ б(ог)ѣ, нѣ нже б(ог)ѣ ѡт(ѣ)нѡудѣ разлогачнѣшєн сєбє G327b8-13 – οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις αἴτιος ἔσται τῶν ἐξ αὐτοῦ δικαίων ἀφορισμῶν ὁ θεός, ἀλλ' οἱ τοῦ θεοῦ παντελῶς ἑαυτοὺς ἀφορίσαντες]. Тако и данас неки већ овде пребивају са Богом јер воле истину, напуштају материјално и, савршено слободни од свих зала, са божанском

²⁹³ Уп. Мт. 23, 24.

чежњом према добру воле мир и освећење и из овога живота одлазе у будући, попут анђела живећи међу људима са сваком бестрасношћу, богоименовањем, светошћу и другим добрим особинама [понеже истинни соџци рачителни пристрастни пѳво ѿт(ь)ходеть тименьныхъ, въ всакон же всѣхъ злыхъ свободаѣ и желани б(о)ж(ь)ствнѣншихъ бл(а)гъ всѣхъ, съмирение любеть и с(ве)щенни и ѿт(ь) настоющеи жнзны начинають боудущою, агг(ε)лолѣпнѣ посрѣд чл(о)в(ѣ)къ жителствоюще, съ бестрастнємъ всакыимъ и б(о)гонденствомъ и бл(а)гостню, и нынми бл(а)гынми G327b15-27 – ἐπειδὴ ἀληθείας ὄντες ἐρασταί, τῆς προσπαθείας μὲν ἀναχωροῦσι τῶν ὑλικῶν, ἐν πάσῃ δὲ πάντων κακῶν ἐλευθερίᾳ καὶ ἔρωτι θεῖω τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων εἰρήνην ἀγαπῶσι καὶ τὸν ἀγιασμὸν κακ τῆς παρούσης ζωῆς ἀπάρχονται τῆς μελλούσης ἀγγελοπρεπῶς ἐν μέσῳ ἀνθρώπων ἐμπολιτευόμενοι ξὺν ἀπαθείᾳ πάσῃ καὶ θεωνυμίᾳ καὶ ἀγιότητι καὶ τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς].

§ 1. 6. Глосар²⁹⁴

аггеловиднь adj. „анђелолик“, ἀγγελοειδής (167a9-10; 167aS40).

аггелолѣпотнь adj. „анђелодоличан“, ἀγγελοπρεπής (76bS23; 67bS17).

аггелоподражательнь adj. „анђелоподобан“, ἀγγελομίμητος (78bS43; 78bS8).

аггелъ m. „анђео“, ἄγγελος (51aS11; 58bS31; 29aS10; 20aS3).

аггельскъ adj. „анђеоски“, ἀγγελικός, τῶν ἀγγέλων (21aS11; 16bS14; 65aS36; 183bS15).

адъ m. „ад“, ἄδης (31aS32; 230bS31; 60aS39).

альчѣба f. „гладовање“, πεῖνα (88aS7).

аристотель m. „Аристотел“, Ἀριστοτέλης (133bS5; 190aS18; 143bS1).

архаггелъ m. „арханђел“, ἀρχάγγελος (43b3; 43aS41; 22b22).

архаггельскъ adj. „арханђелски“, ἀρχαγγελικός (36bS6; 1aS42; 1bS29).

²⁹⁴ У основи Глосара налазе се *Indices* уз издање *Areopagitika* (Corpus, Bd. 4).

БΑΝΙΑ f. „бања, купељ“, λουτρόν, λουτήρ (243bS55; 12b20).
 БЕЗАКОННИКЪ m. „безаконик“, ἄνομος (144aS21).
 БЕЗАКОННИКЪ n. „безакоње“, ἀνομία, παρανομία (312a14); ἀνόμιος (60bS8).
 БЕЗАКОНЬ/БЕЗАКОНЬНЬ adj. „безакони“, ἄνομος, παράνομος (144aS20; 144aS22).
 БЕЗБОЖНЕ n. „безбожништо“, ἀθεότης, τὸ ἄθεον (317a5; 223bS8).
 БЕЗБОЖЬНЬ adj. „безбожни“, ἄθεος (197aS32; 317b8; 291a7; 285b11).
 БЕЗВЕЩЬСТВЬНЬ/БЕЗВЕЩЕСТВЬНЬ adj. „невештаствени“, ἄυλος (2bS4; 10bS26).
 БЕЗВѢСТНІКЪ/БЕЗВѢСТНІКЪ n. „нејасноћа, нејасност“, ἀδηλία (281aS9).
 БЕЗВѢСТЬНЬ adj. „нејасан“, ἀφανής (230bS33).
 БЕЗГЛАСЬНЬ/БЕЗГЛАСЬНЬ adj. „безгласан“, ἄφωνος (295bS5).
 БЕЗГРѢШЬНЬ adj. „безгрешан“, ἀναμάρτητος (212aS26; 97bS15; 181bS28; 248bS48-50).
 БЕЗГРѢШЬНЬСТВО n. „безгрешност“, ἀναμαρτησία (267b4; 267aS27).
 БЕЗДОУШЬНЬ adj. „који је без душе“, ἄψυχος (250bS18; 323aS29; 282bS37; 200aS30).
 БЕЗДЫХАТЕЛЬНЬ adj. „бездихани“, ἄπνοος (68a16).
 БЕЗИМЕННТЬНЬ/БЕЗЫМЕННТЬНЬ adj. „безимени“, ἀνώνυμος (169b15).
 БЕЗИМЕННИКЪ/БЕЗЫМЕННИКЪ n. „безименост“, ἀνωνυμία (71bS22).
 БЕЗИМЕНЬНЬ/БЕЗЫМЕНЬНЬ adj. „безимени“, ἀνώνυμος, ἀκατονόμαστος (72a7; 80a20; 66b15).
 БЕЗЛѢТЬНЬ adj. „безвремени“, ἄχρονος (155bS26; 61a20; 61a15).
 БЕЗМΕΤΕЖНЕ n. „безметежност“, ἀοχλησία (79aS1; 160aS48).
 БЕЗМЛВЬНИКЪ/БЕЗЫМЛВЬНИКЪ n. „безмолвије“, ἡσυχία (129bS27; 297aS26; 78b50).
 БЕЗМЛВЬВЬНЬ/БЕЗЫМЛВЬВЬНЬ adj. „неустрептао“, „спокојан“, ἀτρεμής (325a17).
 БЕЗМѢРНІКЪ n. „бескрајност“, ἀπειρία (121aS17); „безмерност“, ἀμετρία (227bS13); „претераност“, ὑπερβολή (229a14); „бескрај“, τὸ ἄπειρον (197b19).
 БЕЗМѢРНОДАРИТЬНЬ adj. „који бескрајно дарује“, ἀπειροδωρος (186b19).
 БЕЗМѢРНОБЛАГЪ adj. „бескрајно благ“, ἀπειράγαθος (179bS3).
 БЕЗМѢРНОДАРОВНТЕЛЪНЬ adj. „који бескрајно дарује“, ἀπειροδωρος (155bS8).
 БЕЗМѢРНОИМЕННТЬ adj. „који има бескрајно много имена“, ἀπειρώνυμος (205aS14).
 БЕЗМѢРНОЛИЧТЬНЬ adj. „који има бескрајно много ликова“, ἀπειροπρόσωπος (255b4).

БЕЗМЪРНОРАЗΟΥМЪНЪ adj. „који је бескрајно спознатљив“, ἀπειρογνώστος (54a18).
 БЕЗМЪРНОСИЛНЪ П. „бескрајна сила“, τὸ ἀπειροδύναμον (178bS34).
 БЕЗМЪРНОСИЛНЪ adj. „бескрајно силан“, ἀπειροδύναμος (178bS20; 215aS5).
 БЕЗМЪРЪНЪ adj. „бескрајан“, ἄπειρος (317b23; 178aS26); ἀμέτρητος (71aS42),
 ὑπερβολή (204aS29; 135b11); ἀνυπέροβλητος (290bS52); ἀσύμμετρος
 (325b20); ἔκκριτος (16bS15); adv. ἀμέτρως (71aS43); ἀπειράκις (178aS25);
 διαφερόντως (127bS25).
 БЕЗМЪСТНЪ П. „безмечност“, ἀτοπία (319a9); τὸ ἄτοπον (3a7); τὸ πλημμελές
 (185aS6).
 БЕЗМЪСТЪНЪ adj. „који је без места“, ἄτοπος (172bS14); ἄκαιρος (168bS37); ἀτοπία
 (55a25).
 БЕЗНАДЕЖДЪНЪ adj. „безнадежан“, παρ' ἐλπίδα (300aS9).
 БЕЗНАЧЕЛЪНЪ adj. „беспочетан“, ἄναρχος (121bS47; 329a9; 329aS44).
 БЕЗОВРАЗНЪ/БЕЗЪОВРАЗНЪ П. „неуобличеност“, ἀμορφία (71bS5; 118aS39).
 БЕЗОВРАЗЪНЪ/БЕЗЪОВРАЗЪНЪ adj. „неуобличен, који је без форме“, ἀσχημάτιστος (113b2;
 189bS12); ἀμόρφωτος (239a23; 56b11); ἀμορφος (24aS10; 231bS41),
 ἀτύπωτος (71a17; 76aS10).
 БЕЗРАЧЪНЪ adj. „који је без облика“, ἀμορφος (162a7); ἀμόρφωτος (3b2);
 ἀσχημάτιστος (3b3).
 БЕЗРОДЪНЪ adj. „безродан“, ἄγονος (122b11; 149bS21).
 БЕЗОУМНЪ П. „непознање“, ἀγνώσια (169bS43; 124aS2); ἀνοησία (167aS48; 240bS26),
 ἄνοια (181a1); ἀφροσύνη (133a4); τὸ ἀνόητον (168bS44).
 БЕЗОУМЪНЪ adj. „који је без ума“, ἀνόητος (158aS37; 150b19); ἄνοος (110bS38;
 171aS35); ἀφραίνων (329aS10).
 БЕЗЪЛОБИВЪ adj. „незлюбив“, ἄκακος (315bS17).
 БЕЗЪЛОБИНЪ П. „незлюбивост“, ἀκακία (308sS20).
 БЕСКОΝЪЧНЪ/БЕЗЪΚΟΝЪЧНЪ П. „бесконачност“, ἀπειρία (210aS26; 189bS44).
 БЕСКОΝЪЧЪНОСОУГОУБЪСТВО/БЕЗЪΚΟΝЪЧЪНОСОУГОУБЪСТВО П. „бесконачна многоструконост“, τὸ
 ἀπειροπλάσιον (207bS19).

БЕСΚΟΝΗΤΗΝ adj. „бесконачан“, ἄπειρος (165a5); ἀτελεύτητος (276bS22).
 БЕСΚΟΝΗΤΗΝΣΤΒΙΕ/ΒΕΖΥΚΟΝΗΤΗΝΣΤΒΙΕ n. „бесконачност“, ἀπειρία (164bS47).
 БЕСΚΟΝΗΤΗΝΣΤΒΟ n. „бесконачност“, ἀπειρία (164bS39; 164bS41).
 БЕСΛΟΒΕΣΙΕ n. „бесловесност“, ἀλογία (71b21; 182bS33).
 БЕСΛΟΒΕΣΗΝ adj. „бесловесан“, ἄλογος (150b20); ἀλογίστος (277a14-16); ἠλογημένος (172a19).
 БЕСΛΟΒΗΕ n. „бесловесност“, ἀλογία (313aS11; 295aS19).
 БЕСΠΕΤΑΛΗΝ adj. „бежалостан“, ἄλυπος (281aS17).
 БЕСΠΛΥΤΗΝ adj. „бестелесан“, ἀσώματος (164b25; 275bS34); ἄυλος (108aS33; 108bS2).
 БЕСΤΡΑСТΗΕ n. „бестрасност“, ἀπάθεια (231a24; 327bS24); τὸ ἀπαθές (240b11).
 БЕСΤΡΑΣΤΗΝ adj. „бестрастан“, ἀπαθής (76bS8; 210a46).
 БЕСΤΟΥΔΗΤ adv. „бесрамно“, ἀναιδῶς (238bS12).
 БЕСΤΪΛΕΣΙΕ/ΒΕΣΤΕΛΕΣΗΕ n. „бестелесност“, ἀσωματία (162b14; 187aS44).
 БЕСΤΪΛΕΣΗΝ/ΒΕΣΤΕΛΕΣΗΝ adj. „бестелесан“, ἀσώματος (121b15; 61aS20).
 БЕСΟΥΨΗΣΤΒΗΝ/ΒΕΖΥΣΟΥΨΗΣΤΒΗΝ adj. „несуштаствен“, ἀνούσιος (110bS19, 110bS36).
 БЕСΜΡΤΗΙΕ n. „бесмртност“, ἀθανασία (159bS27; 160bS33); τὸ ἀνώλεθρον (166b11).
 БЕСΜΡΤΗΗΝ adj. „бесмртан“, ἀθάνατος (207bS27; 212aS22); ἀμβρόσιος (289b20); ἀνώλεθρος (167a15).
 БЕСΜΡΤΗΣΤΒΟ n. „бесмртност“, τὸ ἀνώλεθρον (166a2).
 БΕΣΙΝΗΙΕ/ΒΕΖΥΙΝΗΙΕ/ΒΕΣΙΝΗΙΕ n. „беспоредак, неуређеност“, ἀταξία (142bS25; 314a4); τὸ ἄτακτον (187a5).
 БΕΣΙΝΗΗΝ/ΒΕΖΥΙΝΗΗΝ adj. „неуређен“, ἄτακτος (148aS36; 311aS6).
 БΕΣΙΝΣΛΗΝ/ΒΕΖΥΙΝΣΛΗΝ adj. „безбројан“, ἀναρίθμητος (54a4).
 БΕΣΙΛΟΒΪΤΗΙΕ/ΒΕΖΥΙΛΟΒΪΤΗΙΕ n. „нечовечност“, ἀπανθρωπία (314bS18).
 БΕΣΨΗΣΤΗΝ/ΒΕΖΥΨΗΣΤΗΝ adj. „бешчастан“, ἄτιμος (97aS44; 104a31).
 БΛΑΓΟΚΗΔΗΝ adj. „благолик“, ἀγαθοειδής (144aS22; 150aS16); χρηστοειδής (277bS26).
 БΛΑΓΟΚΟΛΪΤΗΙΕ n. „благовољење“, εὐδοκία (92bS36; 246b10).
 БΛΑΓΟΚΪΣΤΒΗΙΕ n. „благовест“, εὐαγγέλιον (20a15; 269aS10; 291a22).

БЛАГОГОВѢННЪ adj. „побожан“, εὐλαβής (283aS24); εὐαγής (279aS6).
 БЛАГОГОВѢННЪСТВИЕ П. „побожност“, εὐλάβεια (50bS26).
 БЛАГОГОВѢННЕ П. „побожност“, εὐλάβεια (105aS22); τὸ εὐλαβές (105aS1).
 БЛАГОГОВѢННЪ adj. „побожан“, εὐλαβής (256a7).
 БЛАГОДАРѢННЕ/БЛАГОДАРЕННЕ П. „благодарење“, εὐχαριστία (225a17; 234bS12).
 БЛАГОДАТЕЛЕНЪ adj. „који даје добро“, ἀγαθοδότης (283a5).
 БЛАГОДОБОРОТНЕ П. „уређеност, поредак“, εὐκοσμία (239b23); τὸ εὐκοσμον (261aS17).
 БЛАГОДѢННЪ adj. „доброчинитель“, ἀγαθοεργός (269b13).
 БЛАГОДѢНСТВЕНЪ П. „доброчинство“, ἀγαθοεργία (28a3; 249a25).
 БЛАГОДѢНСТВЕНЪ adj. „који чини добро“, ἀγαθοεργικός (99b24); ἀγαθοεργός,
 ἀγαθεργός (74b2; 122bS6).
 БЛАГОДѢТЬ f. „благодат“, χάρις (18b18; 257aS25; 315bS34).
 БЛАГОИМЕНОВАНИЕ П. „именовање благим, добрим“, ἀγαθωνυμία (100aS12).
 БЛАГОЛѢПЕНЪ П. „благодоличност“, εὐπρέπεια (8bS1; 24a11).
 БЛАГОЛѢПОТЕНЪ adj. „благодоличан“, ἀγαθοπρεπής (86a2; 87b14); εὐπρεπής
 (289aS24).
 БЛАГОЛЮБИЩЕНЪ adj. „доброљубив“, φιλάγαθος (285a5).
 БЛАГОМОУДРЪСТВОВАТИ V. „бити благоразуман“, εὐφρονέω (239b3).
 БЛАГОМѢРСТВО П. „благонерје“, εὐμετρία (182a18).
 БЛАГОНАЧЕЛЕНЪ П. „благоначелије“, ἀγαθαρχία (299b11; 300a1).
 БЛАГООБРАЗЕНЪ adj. „благообразан“, ἀγαθότυπος (140bS7); εὐσχημος (179b24).
 БЛАГОПОДОБЕНЪ adj. „благодоличан“, ἀγαθοπρεπής (88bS3; 245b16).
 БЛАГОПОКОРЯЕНЪ adj. „благопокоран“, εὐπειθής (63bS7).
 БЛАГОПОСЛОУШЕНЪ adj. „благопослушан“, εὐεικτος (47bS17).
 БЛАГОПРѢЛОЖЕНЪ adj. „благопромењив“, εὐαλλοίωτος (48a2).
 БЛАГОРАСОУДЕНЪ adj. „благорасудан“, εὐδιάκριτος (260a25); διηκρινημένος (103bS8).
 БЛАГОСЛОВИТИ V. „благосиљати“, εὐλογέω (224aS23; 246bS4).
 БЛАГОСЛОВЕНЕНЪ П. „благослов“, εὐλογία (234a7; 242b13; 244bS34).
 БЛАГОСРЪДЕНЪ П. „састрадавање“, συμπάθεια (96a9).

БЛАГОСРЪДЪНЬ adj. „благομιλοσтив“, εὐμενής (316bS27).
 БЛАГОСТРАДАННІЕ п. „благοσтрадалан“, εὐπάθεια (65aS5; 241a5).
 БЛАГОСТРАСТЪНЬ adj. „благοσтрадалан“, εὐπαθής (241b14).
 БЛАГОСТЬ f. „благοσ, добροτα“, ἀγαθότησ (82a14; 112a16; 152b12), χρησότησ (298a8).
 БЛАГОСТЪНЬ adj. „благ, добар“, ἀγαθός (30b3).
 БЛАГОСТЫНН/БЛАГОСТЫННА/БЛАГОСТННА f. „благοσ, добροτα“, ἀγαθότησ (91a37; 153b24; 297bS9).
 БЛАГОТВОРНВЬ adj. „благοтворан“, ἀγαθοποιός (300a5).
 БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЬ adj. „благοтворан“, ἀγαθοποιός (299b14; 308b24).
 БЛАГОУДОБРЕНН/БЛАГОУДОБРЕННІЕ п. „благοурεῖηноσ“, εὐκοσμία (41b20; 248b1).
 БЛАГОУКРАШЕННІЕ п. „благοурεῖηноσ“, εὐκοσμία (11aS19).
 БЛАГОУТРОБНІЕ п. „благοуτροбноσ, милοσрдноσ“, εὐσπλαγχία (316bS44; 318bS4).
 БЛАГОУЧНННІЕ п. „благοурεῖηноσ“, εὐταξία (36a9; 182aS19; 262a12).
 БЛАГОУЧЪСТИВЬ adj. „благοчештив“, εὐσεβής (83a15; 284bS3).
 БЛАГЬ adj. „благ, добар“, ἀγαθός (84bS14; 318aS17); χρηστός (309b9).
 БЛАЖЕНЬ/БЛАЖЕНЬНЬ adj. „блажен“, μακάριοσ (25b12; 163b38); μακαριστός (243a18; 277b19).
 БЛАЖЕНЬСТВО п. „блаженσтво“, μακαριότησ (13aS20; 218b16).
 БОГОБЫТНІЕ п. „богобитије“, θεογενεσία (222a5).
 БОГОВИДНІЕ п. „боговидноσ“, τὸ θεοειδέσ (49bS1; 229aS17).
 БОГОВИДЪНЬ adj. „боговидан“, θεοειδήσ (174a17; 230a2); „боговидилац“, θεοπτικός (24a8; 276a25); θειωδῶσ (268aS26; 284aS11).
 БОГОДЪХНОВЕНЬНЬ adj. „богонадахнут“, θεόπνευστοσ (12bs13).
 БОГОДѢННЬ adj. „богоделни“, θεοургикός (258a14).
 БОГОДѢНСТВО п. „богодејσтво“, θεοурγία (253aS13).
 БОГОИМЕ п. „богоименовање“, θεωνυμία (83a10; 99bS19).
 БОГОИМЕНОВАНИЕ п. „богоименовање“, θεωνυμία (190aS20).
 БОГОЛѢПОТЪНЬ adj. „богодоличноσ“, θεοπρεπήσ (283b7).

БОГОЛѢПНЬ adj. „богодоличан“, θεοπρεπής (11bS14; 35a22).
 БОГОЛЮБНЬ adj. „богољубив“, φιλόθεος (39b21).
 БОГОМОУДРЬ adj. „богомудар“, θεόσοφος (73a15; 9b16).
 БОГОМОУЖЬНЬ adj. „богомужан“, θεανδρικός (301bS21; 302a3).
 БОГОНАЧЕЛНЬ n. „богоначелије“, θεαρχία (15aS19; 74a7).
 БОГОНОСЬНЬ adj. „богоносан“, θεοφόρος (25bS10; 25b22).
 БОГОПОДОБНЬ n. „богоподражавање, богоподобије“, θεομιμησία (46aS7); τὸ θεομίμητον (49a27).
 БОГОПОРОЖДЕННЬ n. „богорађање“, θεογενεσία (231a10; 238bS13).
 БОГОПРИЄТНЬ n. „богопримање“, θεοδοχία (49aS17).
 БОГОПРѢДАТЬНЬ adj. „богопредан“, θεοπαράδοτος (269bS21).
 БОГОПРѢМОУДРОСТЬ f. „богомудрост“, θεοσοφία (177aS13).
 БОГОРАЗΟΥМНЬ n. „богопознање“, θεογνωσία (177aS40).
 БОГОРОДИЦА f. „Богородица“, θεοτόκος (67b13; 103b4).
 БОГОСЛОВИТНЬ v. „богословствовати“, θεολογέω (90bS41; 300aS45).
 БОГОСЛОВНЬ n. „богословље“, θεολογία (16bS24; 215bS25).
 БОГОСЛОВЬ m. „богослов“, θεολόγος (50a2; 64b9).
 БОГОТВОРИТНЬ v. „боготворити“, θεοποιέω (22b1).
 БОГОЧЬСТНЬ n. „богопоштовање“, θεοσέβεια (119aS39).
 БОГЬ m. „Бог“, θεός (48b8; 52a18; 60a23); „Божанство“, τὸ θεῖον (59b15).
 БОЖИ adj. „Божји“, τοῦ θεοῦ (47a16; 140b1); ἔνθεος (214a20; 215a19).
 БОЖЬСТВО n. „Божанство“, θεότης (88bS20; 299b13); τὸ θεῖον (50aS5; 31bS16).
 БОЖЬСТВЬНЬ adj. „божански“, θεῖος (9aS19; 197bS26); ἔνθεος (11a7); θεϊκός (31b13); τῆς θεότητος (69a21); θεσπέσιος (214a16); ἐνθεαστικός (99aS20); θεοειδής (22b16); θεωτικός (323aS4).
 БЫВАТИ v. „бити“, εἶμι (4a28; 72, 15); γί(γ)νομαι (140b21).
 БЫТНЬ n. „постање, биће“, γένεσις (120bS41; 134a3); ὑπαρξις (67a6; 84b20), τὸ εἶναι (155b2; 158a17); τὸ γεγενῆσθαι (329b21); γίγνομαι (187bS52).
 БЫТЬСТВО/НЖЕ БЫТЬСТВО n. „биће“, τὸ εἶναι (161aS1; 161a23).

вещь f. „вештаство, материја“, ὕλη (118aS38; 121bS30); πρᾶγμα (55a25; 167aS49);
χρῆμα (87bS19).

вещный adj. „вештаствен, материјалан“, ὑλικός (296b22; 301aS16); ὑλαῖος (1b15);
πρόσυλος (26bS2); ἔνυλος (90aS20); τῆς ὕλης (95a11); πραγματικός
(281b24).

видитель m. „видилац“, θεωρός (26a18); ἐπόπτης (27a8).

видотворительный adj. „видотворан, који придаје облик“, εἰδοποιός (130aS19).

видотворити v. „видотворити, придавати облик“, εἰδοποιέω (110b17; 231bS4).

видотвореніе/видотвореніе n. „видотворење, придавање облика“, εἰδοποιΐα (111aS1;
165a4).

видъ m. „вид, облик“, εἶδος (3aS19; 138b12); ἰδέα (121b6; 161a21).

видѣніе n. „виђење, приказ“, θεωρία (61b1; 72aS16); ὄρασις (17a22; 17b36); θέαμα
(3b15); ἐποψία (218bS11; 233bS24); θέα (5a44; 251a19); ὄψις (307aS2); ἰδέα
(61bS26), ὀπτασία (6b19); θεώρημα (272a9); εἶδος (320a16); ὄραμα
(39bS38).

вина f. „узрок“, αἰτία (13bS13; 148a12); τὸ αἷτιον (88b47); ἀφορμή (154a17);
πρόφασις (41b10); ὑποθήκη (293b20).

виновный adj. „узрочник“, αἷτιος (48b12; 52b24); αἷτία (195aS31).

воля f. „воља“, θέλημα (156bS36; 151b6).

времѣ n. „време“, καιρός (259a16); χρόνος (305bS1); ὥρα (314b15).

възведеніе n. „узвођење“, ἀναγωγή (38b12; 287a17); προσαγωγή (18b14).

въкачѣствити v. „придавати каквоћу, правити“, ποιόω (110bS17; 146bS1).

въкоупоблагостьный adj. „који је једнако благ“, ὁμοάγαθος (78aS20).

въкоупобожный adj. „који је једнако божански“, ὁμόθεος (78aS19; 78aS28).

въкоупобытнъ adj. „једнородан“, ὁμογενής (5b4); ὁμόγνιος (200aS23).

въкоупонименный adj. „једноимен“, ὁμώνυμος (43b11; 155bS43).

въкоуподоудрніе n. „једноразуман“, ὁμοφροσύνη (238a4-6).

въкоупосильный adj. „једносилан“, ὁμοδύναμος (123aS7).

ВЪКОУПОСТНХНННЪ adj. „који је исте стихије“, ὁμόστοιχος (122aS11).
 ВЪКОУПОСЪСТАВНЪ adj. „који је истог састава“, ὁμόστοιχος (126aS12; 200bS26).
 ВЪКОУПОКЪСТЪСТВНЪ adj. „једноприродан“, ὁμοφυής (200a6).
 ВЪПЛЪТНТНСЕ v. „ваплотити се“, σαρκόομαι (9bS15).
 ВЪПЛЪЩЕННЪ n. „ваплоћење“, σάρκωσις (95a25; 170a25).
 ВЪСЕБЛАГЪ adj. „свеблаг“, πανάγαθος (100b5).
 ВЪСЕВННОВНЪ adj. „свеузрочан“, παναίτιος (82a20; 306bS10).
 ВЪСЕВЪДОМЪ adj. „свепознатљив“, παννότητος (88b10; 89aS30).
 ВЪСЕДРЪЖНТЕЛЪ m. „сведржител“, παντοκράτωρ (84b25; 194b5).
 ВЪСЕПРЪМЛОУДРЪ adj. „свемудар“, πάνσοφος (171aS8; 239bS11).
 ВЪСЕРАЗΟΥМЪВАКЪМЪ adj. „свепознатљив“, παννότητος (67a21).
 ВЪСЕСВЕТЪ adj. „свесвет“, πανάγιος (74a21; 211aS31); παναγεστατος (28aS19; 224b9).
 ВЪСЕСВЕЩЕННЪ adj. „свесвештен“, πανίερος (21a9; 262a14).
 ВЪСЕСНЛНЪ adj. „свесилан“, παντοδύναμος (180b20).
 ВЪСЕСЪВРЪШЕНЪ adj. „свепотпун“, ὀλόκληρος (129b21); παντέλειος (223b17); παντελής (134bS14); ὀλοτελής (134aS16).
 ВЪСКРЪСЕННЪ n. „васкрсење“, ἀνάστασις (28bS36; 167aS45).
 ВЪСОУЩЪСТВНТИ v. „осуштаствљавати, супстанцијализовати“, οὐσιώω (92bS18; 150aS11).
 ВЪТОРОАВНТЕЛНЪ adv. „другојављено“, δευτεροφανῶς (33b13).
 ВЪШНЪ adj. „вишњи“, ὑψιστος (38a25; 40aS2).
 ВЪДЪННЪ n. „знање“, εἶδησις (86b23; 173aS26); γνῶσις (112a6).
 ВЪРА f. „вера“ πίστις (152a2; 176aS25); θρησκεία (242a12).
 ВЪЧНЪ adj. „вечни“, αἰώνιος (165b18; 323bS11).

 ГЛАСЪ m. „глас, звук“, φωνή (91aS48; 186b18); ἦχος (122bS26).
 ГОСПОДОНАЧЕЛНЪ n. „господоначелије“, κυριαρχία (32aS13; 32a16).
 ГОСПОДЪ m. „Господ“, κύριος (30a7; 9a36); τὸ κύριον (205b20).
 ГРАДОВНЪ adj. „политички“, πολιτικός (322aS38).

грѣхъ m. „грех“, ἁμαρτία (132bS2; 149b15).

движеніе n. „кретање“, κίνησις (6bS26; 30b16); κίνημα (78baS47); κινούμενον (57a9-11); φορά (15bS49).

добродѣтель f. „врлина“, ἀρετή (47bS45; 48aS43; 132a25).

добродѣтельный adj. „врлински“, ἐνάρετος (132bS16); τῆς ἀρετῆς (250aS32-34).

доброта f. „лепота“, κάλλος (11b15; 116a24); διακόσμησις (16a4); διάκοσμος (216a4); καλλονή (7b21); τὸ καλόν (6aS4); κόσμος (36bS6).

достойнъ adj. „достойан“, ἄξιος (37b6; 240aS18).

достойнство n. „достойност“, ἀξία (163aS38; 78bS7).

доуховьнъ adj. „духован“, πνευματικός (115bS36; 259aS55).

доуходвиженьнъ adj. „покретан духом“, πνευματοκίνητος (70a, 22).

доухоносньнъ adj. „духоносан“, πνευματοφόρος (3a25).

доухъ m. „дух“, πνεῦμα (59a24; 187bS1).

доуша f. „душа“, ψυχή (48aS46; 120aS29).

доушевьнъ adj. „душевни“, ψυχικός (170bS49); τῆς ψυχῆς (322bS4).

дѣйствиє n. „дејство“, ἐνέργεια (67a7; 84aS41); ἐνέργημα (268bS36); ἐργασία (259a6).

дѣйство n. „дејстви“, ἐνέργεια (11b8; 67a8); δημιουργία (108aS42); ἐνέργημα (240bS13).

дѣятельнъ adj. „делатни“, πρακτικός (115bS46; 122bS9).

желаніе n. „жеља, чежња“, ἔφεσις (31aS11; 201aS21); ἐπιθυμία (143a7); ἔρως (11bS30); πόθος (211bS18).

живоначельнъ adj. „живоначелни“, ζωαρχικός (168bS1; 103b21).

живородительнъ adj. „живородни“, ζωογόνος (203b6).

живородьнъ adj. „живородни“, ζωογόνος (325aS23).

животворньнъ adj. „животворни“, ζωοποιός (166a12).

животворьнъ adj. „животворни“, ζωοποιός (168b17; 239bS17).

животоначельнь adj. „живоначелни“, ἀρχίζωος (239aS19).

законополагати v. „установљавати законе“, νομοθετέω (230aS25).

законъ m. „закон“, νόμος (16bS23; 19a1).

звѣздозаконьнь adj. „астрономски“, ἀστρονομικός (323aS45).

землемерительнь adj. „геометријски“, γεωμετρικός (60bS12); τῆς γεωμετρίας (70aS12).

знаменаннѣ n. „означавање“, σημείωσις (180a3).

знаменательнь adj. „симболички“, συμβολικός (9b13; 27a8).

знаменительнь adj. „симболички“, συμβολικός (295aS12).

знаменнѣ n. „симбол, знамење“, σύμβολον (286a17); σημείον (35b14); σύνθημα (321a21); σφραγίς (35bS36); σημασία (24a1); τεκμηριον (228b7).

знати v. „знати“, γι(γ)νώσκω (176b14; 157a1).

зракъ m. „обличје, форма“, μορφή (71bS12); ὄψις (227a9); μόρφωμα (319b10); μόρφωσις (295a1); ὄρασις (178b22); σχῆμα (3b2).

зрачьнь adj. „уобличујући“, μορφωτικός (26b8).

здание n. „творевина; стварање“, κτίσις (178b5; 304aS27); κτίσμα (172bS30); δημιουργία (221vS47); πλάσις (71a16); οἰκοδομή (320b24); οἰκοδόμημα (181a3); τὸ κτιστόν (192a8).

злоба f. „злоба“, κακία (132a1; 145b1), τὸ κακόν (144aS47).

зритель m. „посматрач“, θεωρός (27a7), θεωρητικός (274b12).

зрѣннѣ n. „посматрање“, θεωρία (26b5); ὄψις (171aS43); θέαμα (116a14); ὄρασις (179a3); εἶδος (89a19); θεώρημα (28b7).

избава f. „избављење, спасење“, ἀπολύτρωσις (66a19).

избавленнѣ n. „избављење“, ἀπολύτρωσις (81a25; 184bS27).

извѣстнѣ n. „поузданост, тачност“, ἀκρίβεια (206aS13).

извѣстьнь adj. „поуздан, тачан“, ἀκριβής (229bS27); βέβαιος (276b18); ἀσφαλής (285bS32); σταθερός (201aS12).

ΗΖΓΛΑΓΟΛΑΝΝΙΕ Π. „израз“, ἔκφρασις (213bS7).
 ΗΖΜΨΝΙΕ Π. „промена“, ἀλλοίωσις (151aS22); ἀμοιβή (306bS27); παραλλαγή (257aS26).
 ΗΖΩΒΡΑЖАТЕЛЬНЪ АDJ. „изображавајући“, τυπωτικός (322bS51).
 ΗΖΩΒΡΑЖΕΝΝΙΕ Π. „изображење, представа“, ἀπεικόνισμα (226bS6); ἐκτύπωμα (91bS16); μόρφωσις (55b12); τύπος (235bS48); ἀποτύπωμα (323bS22); εἰκόνισμα (32310bS4); ἐκμαγεῖον (92a6); ἐμφέρεια (32bS18); μόρφωμα (4a6); σχῆμα (35bS10); τύπωσις (77bS44); ὑποτύπωσις (1bS18).
 ΗΖΨΑΒНТЕЛНЪ АDJ. „који раскрива (тајну)“, ἐκφαντορικός (283b27); ἐκφαντικός (154a22); ἐμφανής (112a26); ἐμφατικός (256a22).
 ΗΖΨΑΒΛΕΝΝΙΕ Π. „раскривање (тајне)“, ἐκφαντορία (29a9); ἐκφρασις (300b2); δήλωσις (123aS18); ἔμφρασις (10bS11); διασάφησις (103b13); φανέρωσις (52aS4); τὸ ἐμφανές (247bS21).
 ΗΖΨΑШНІЕННІЕ Π. „раскривање (тајне)“, ἐκφρασις (75a4); ἐκφαντορία (5aS23); διασάφησις (203aS23); ἔμφρασις (268bS21).
 ΗΜΕ Π. „име“, ὄνομα (24a1); ἐπωνυμία (14b22); προσηγορία (39aS43).
 ΗΜΨТВНІЕ Π. „поседовање“, ἔξις (173aS32).
 ΗΜΨСТВО Π. „поседовање“, ἔξις (24b6; 79aS45).
 ΗΝΑΚΨΒΨСТВО Π. „инакост, другост“, ἑτερότης (118bS40); ἑτεροίωσις (192bS5).
 ΗΝΩВНДНЪ АDJ. „иновидан“, ἑτεροειδής (90aS6).
 ΗΝΟГЛАГОЛАННІЕ Π. „αλεγοριја“, ἀλληγορία (61b15).
 ΗΝΟДВНЖИМЪ АDJ. „који је покретан од другога“, ἑτεροκίνητος (151a16).
 ΗΝΟΚЪ М. „инок, монах“, μοναχός (272bS21); θεραπευτής (310b2); ὁ μονάζων (310aS18).
 ΗΝΟВЪДАННІЕ Π. „исповедање“, ὁμολογία (233aS30).
 ΗΝΣΑΚΑΝΝІЕ Π. „εμάνација“, ἀπορροή (129b16).
 ΗΝΣΙΝΑ F. „истина“, ἀλήθεια (143bS41); τὸ ἀληθές (234bS50); τῷ ὄντι (101aS13).
 ΗΝΣΟΥПАТН V. „доживљавати иступљење, екстазу“, ἐξίσταμαι (96aS27), ἀφίεμαι (71b11).

нстоуπλιенниє п. „иступљење, екстаза“, ἔκστασις (325bS13).

нстѣщаниє п. „испражњење“, κένωσις (97b8).

нсхожденниє п. „исхођење“, ἐκπόρευσις (100a6).

качьствнє п. „каквоћа“, ποιότης (8b7f).

качество п. „каквоћа“, ποιότης (80aS20); πηλικότης (74bS14); τὸ ποιόν (121aS13).

колиннство п. „количинство“, τὸ ποσον (253bS14).

количнство п. „количинство“, τὸ ποσον (160bS42).

краннство п. „крајност“, ἀκρότης (292a6).

красота f. „лепота“, ὠραιότης (12bS15); ἀγλάισμα (293aS47); κάλλος (242a23);
κόσμος (146a3).

лице п. „лице“, πρόσωπον (9a51; 50b17).

лишенниє п. „лишеност“, στέρησις (68bS3).

лоукавьство п. „лукавство, злоба“, πονηρία (132bS46).

логѣ f. „зрак“, ἀκτίς (113a1); αἴγλη (115a20); αὐγή (21aS7); αἰγλήεις (289b18);
μαρμαρυγή (276a7).

логѣнѣновиднє adj. „лучевидан, спираловидан“, ἕλικοειδής (119bS6).

логѣнѣн adj. „спирално“, ἕλικοειδῶς (119bS13); λοξός (320b18).

лъжа f. „лаж“, ψεῦδος (143bS42); κυβεία (177a23).

лѣто п. „време“, χρόνος (67b7); ἔτος (78a24); ἐνιαυτός (180a18); θέρος (199aS28).

лѣтнє adj. „временит, временски“, ἔγχρονος (196a11); χρονικός (75b29); τοῦ
χρόνου (165bS8).

любокожнє п. „богољубље“, φιλοθεΐα (112aS8).

любовластнє п. „властољубље“, φιλαρχία (307b20).

любодоброутнє adj. „добротољубив“, φιλόκαλος (250b21).

любокнстннє adj. „истинољубив“, φιλαλήθης (229b3).

любопрѣмлоудрость f. „философија“, φιλοσοφία (237a21).

любопрѣмлоудрствнє п. „философија“, φιλοσοφία (304aS16).

ЛЮКОПРѢМОУДРѢСТВО n. „φιλοσοφία“, φιλοσοφία (10b27-29).
 ЛЮКОПРѢМОУДРѢСТВЪНЬ adj. „φιλοσοφ“, φιλόσοφος (198a41).
 ЛЮКОПРѢМОУДРѢЦЬ m. „φιλοσοφ“, φιλόσοφος (163bS14).
 ЛЮБЫ/ЛЮБОВЬ f. „любав“, ἀγάπη (128aS35); ἀγάπησις (126bS13).

МА-ФНМАТНКЪ n. „μαθηματικάρ“, μαθηματικός (323aS45).
 МНЛОСТЬ m. „милост“, ἔλεος (40aS33).
 МИРОНАЧЕЛНѢ n. „мироначелије“, εἰρηναρχία (197b4).
 МИРОТВОРНТЕЛЪ m. „светотворан“, κοσμοποιός (154a36).
 МНРЬ m. „свет“, κόσμος (109a37); εἰρήνη (197bS27); τὸ πᾶν (120b6).
 МНРЬНЬ adj. „миран“, εἰρηναῖος (235a16); εἰρηνικός (199a9); ἐγκόσμιος (129a1).
 МНРЬСКЪ adj. „светски“, κοσμικός (177b1); κοσμολογικός (323aS42); τοῦ κόσμου (231aS19); τῶν κόσμων (115bS12).
 МЛЪТАННѢ n. „ћутање“, σιγή (109b11); σιωπή (89aS27).
 МРАКЪ m. „мрак“, γνόφος (292aS28); σκότος (144aS43).
 МРЪТВЪНЬ adj. „смертан“, θνητός (277aS28).
 МОУДРОВАННѢ n. „разум“, φρόνημα (231bS11).
 МНОГОВИДНЬ adj. „многовидан“, πολυειδής (186aS16); πολυθεάμων (50b25).
 МНОГОИЗЛИТНЬ adj. „многоизливен, који изобилно еманира“, πολύχυτος (292a2).
 МНОГОИМЕННТЬ adj. „многоименити“, πολυώνυμος (169bS31).
 МНОГОСВѢТЪЛЪ adj. „многосветли“, πολύφωτος (101a6).
 МНОГОСЪЛОЖЕНЬ adj. „многосложени“, πολυσύνθετος (74aS23).
 МНОГОЧЕСТНѢ n. „многоделност“, πολυμέρεια (58a14).
 МЪНѢННѢ n. „мишљење“, ὑπόνοια (191b7); ὑπόληψις (321aS29); πρόληψις (124b21).
 МЫСЛЬ f. „мисао“, ἔννοια (110b39); σκοπός (12a1); διάνοια (79b1); νόησις (309aS1); ἐπίνοια (156b25); ὑπόθεσις (141b18).
 МѢСТО n. „место“, τόπος (31aS26); χώρα (224a7); χῶρος (280b10).
 МѢСТЪНЬ adj. „месно“, τοπικός (192bS46).

НАДЪВЪЗНТИ v. „надилазити, трансцендирати“, ὑπερβαίνω (163aS45).
 НАДЪМНРЬНЪ adj. „надсветски“, ἐπικόσμιος (115bS10); περικόσμιος (115bS43).
 НАНЪГЛАГОЛАТЕЛЬНЪ adv. „потврдно, катафатички“, καταφατικῶς (301aS52).
 НАНЪГЛАГОЛАТИ v. „пририцати“, κατηγορέω (162a11); „говорити потврдно“,
 καταφάσκω (301aS27).
 НАНЪРЪЧЕННЪ n. „потврда“, κατάφασις (295bS42).
 НАРЪЧЕННЪ n. „именовање“, προσηγορία (157b1); γνώρισμα (21a2); κλήσις (269a1);
 ψῆφος (3a26).
 НАЧЕЛО n. „начело, принцип“, ἀρχή (39a22); κορυφή (146b5); ἄρχων (96bS43);
 πέρας (139aS26).
 НАЧЕЛОВЛАСТНЪ n. „начеловластије“, ἐξουσιοαρχία (33b2).
 НАЧЕЛООБРАЗНЪ n. „начелообразије“, ἀρχετυπία (8bS5).
 НЕБЫВЪШНЪ adj. „нерођен“, ἀγένητος (188a26).
 НЕБЫТНЪ n. „непостојање, небиће“, ἀνυπαρξία (230bS50); τὸ μὴ εἶναι (277bS35).
 НЕБЫТНЪ adj. „непостојећи“, ἀνύπαρκτος (68b14).
 НЕБЫТСТВО n. „непостојање“, ἀνυπαρξία (230b22).
 НЕВЕЩЕСТВЕНЪ/НЕВЕЩЕСТВЕНЪ n. „невештаственост, нематеријалност“, ἀυλία (7b4;
 162bS15).
 НЕВЕЩЕСТВЕНЪ/НЕВЕЩЕСТВЕНЪ adj. „невештаствен, нематеријалан“, ἄυλος (191aS1;
 108a16); ἐνδιάθετος (8aS24).
 НЕВИДОВЕНЪ adj. „безвидан, необликован“, ἀνείδεος (97aS4).
 НЕВИНОВЕНЪ adj. „неузрокован“, ἀναίτιος (148aS1).
 НЕВЪМЪСТНЪ adj. „несместив“, ἀχώρητος (4b27); ἀνεγχώρητος (181aS35).
 НЕВЪОБРАЖАЕМЪ adj. „неизображен“, ἀτύπωτος (92bS3).
 НЕВЪДЪННЪ n. „незнање“, ἄγνοια (116a2); ἀγνωσία (89a2); τὸ ἄγνωστον (52aS8);
 ἀγνότημα (315a15).
 НЕДВИЖЕННЪ n. „непокретност“, ἀκίνησια (201aS15); τὸ ἀκίνητον (305aS3).
 НЕДОВЪДОМЪ adj. „неизрецив, непознат“, ἀπόρητος (319aS11); ἀγνοούμενος
 (52aS12).

НЕДОМЫСЛИМЪ adj. „недомислив, незамислив“, ἀνευνόητος (78aS31); ἀπερινόητος (169bS36).

НЕДОУМѢННКЕ n. „недоумица“, ἀπορία (10a18); ἀπόρημα (4a21); ἀμηχανία (223a4); ἐπαπόρημα (145bS37).

НЕДѢЛСТВНКЕ n. „неделовање“, ἀνενεργησία (274a7).

НЕДѢЛСТВО n. „неделовање“, ἀνενεργησία (302a14).

НЕЗЪЛОБНКЕ n. „незлобивост“, ἀκακία (11aS24).

НЕЗЪРНИМЪ adj. „невидљив“, ἀθέατος (292a11); ἀθεώρητος (2aS8).

НЕЗЪВОДЬНЪ adj. „нееманиран“, ἀνεκλόμπευτος (252a6).

НЕЗЪВРАЖАЕМЪ/НЕЗЪВРАЖАЕМЪ adj. „неизображен, неизобразив“, ἀτύπωτος (1aS3).

НЕЗЪВРАЖΟΥЄМЪ/НЕЗЪВРАЖΟΥЄМЪ adj. „неуобличен“, ἀμόρφωτος (17bS13).

НЕЗЪРЄЧЕНЬНЪ adj. „неизрецив“, ἄρρητος (122a9); ἀπόφατος (321b15); ἄφατος (80a11); ἄφραστος (301bS33); ἀνέκφραστος (209bS38).

НЕИΣΧΟДЬНЪ adj. „неисходан, који не исходи“, ἀνεκφοίτητος (329a14); ἀνεξόδευτος (119aS43).

НЕКАЧЬСТВЬНЪ adj. „који је без каквоће“, ἀποιος (146b7).

НЕКОЛНЧЬСТВЬНЪ/НЕКОЛНЧЬСТВЬНЪ adj. „који је без количине“, ἄποσος (187bS6).

НЕКОНЪЧАЕМЪ adj. „који је без конца“, ἀτελεύτητος (97aS33).

НЕКОНЪЧЬНЪ adj. „бескрајан“, ἄπειρος (155b20).

НЕЛЮБОПРѢМОУДРЬЦЪ m. „који није мудрољубив“, ἀφιλόσοφος (2aS20).

НЕМЪНОЖИМЪ adj. „који је неумножив“, ἀπλήθυντος (99aS14).

НЕНАЗНАМЕНАТЕЛЪНЪ adj. „неозначен“, ἄσημος (112bS46).

НЕОБЛИЧЬНЪ adj. „неуобличен“, ἀσχημάτιστος (71b5).

НЕОБЪМЫСЛИМЪ/НЕОБЪМЫСЛИМЪ adj. „незамислив“, ἀνεπινόητος (178bS9).

НЕОБРАЗЬНЪ adj. „неуобличен, неизобразив“, ἀσχημάτιστος (76a14); ἀτύπωτος (321a13).

НЕОБЪЄМНТЕЛЪНЪ adj. „необухватан, непојаман“, ἄληπτος (77bS19); ἀπερίληπτος (187bS10).

НЕОБЪЄМЛИМЪ adj. „необухватан“, ἀπερίληπτος (164bS44).

неοδρῆζιμις adj. „незадржив, неспутан“, ἄσχετος (57aS1); ἀπερίληπτος (77b1).
 неοписаннь adj. „неописив“, ἀπερίγραφτος (31b1).
 неοпрѣдѣльнь adj. „неодреѣен“, ἀόριστος (165aS3); ἀπεριόριστος (178aS15).
 неподвижимъ adj. „непокретан“, ἀκίνητος (271bS13).
 неподобьнь adj. „неподобан, несличан“, ἀνόμοιος (186a21); ἄκαιρος (39aS34);
 ἀνοίκειος (1bS37); adv. ἀπεικότης (281a7).
 неподобьствнє п. „неподобност, несличност“, ἀνομοιότης (229a15).
 непостнженє п. „непојамност“, ἀκαταληψία (170bS32); τὸ ἀκατάληπτον (77aS3).
 непостнженнь adj. „непојаман“, ἀκατάληπτος (124aS8).
 непостнжимъ adj. „непојаман“, ἀκατάληπτος (169bS35); ἄπειρος (4bS17);
 ἀπερίπληπτος (189b21).
 непримѣсьнь adj. „несмешан, беспримесан“, ἀμιγῆς (57aS11).
 непрнстоупнь adj. „неприступан“, ἀνέφικτος (98aS36); ἀπρόσιτος (301b17);
 ἀπροσπέλαστος (169aS12).
 непричєстьнь adj. „непричастан, непричастив“, ἀμέθεκτος (91aS48); ἀμέτοχος
 (275a20); ἄμοιος (142bS14); ἀκοινώνητος (106bS42).
 непросвѣщеннь adj. „непросвеѣен“, ἀφώτιστος (313aS3).
 непрѣдѣлк adj. „неодреѣеност“, ἀοριστία (210aS25).
 несочѣствьньнь adj. „несуштаствен“, ἀνούσιος (133bS41).
 несъзданъ adj. „нестворен“, ἄκτιστος (299aS45).
 несъложеннь adj. „несложен“, ἀσύνθετος (2b20).
 несъставнь adj. „непостојеѣи“, ἀνυπόστατος (181a17); ἀναρμόνιος (141bS4);
 ἀσύστατος (139aS49).
 несъѣстьствьнь adj. „несаприродан“, ἀσυμφυῆς (198aS20).
 нетлѣннє п. „нетрулежност, непропадљивост“, ἀφθαρσία (195bS24).
 нетѣлєсьнь/нетелєсьнь adj. „бестелесан“, ἀσώματος (96bS49).
 неогъримъ adj. „несагледив“, ἀκατόπτευτος (169bS13).
 неогъставнь adj. „непостојеѣи“, ἀνυπόστατος (15bS19).
 нечєстнє п. „недељивост“, ἀμέρεια (74bS13).

НЕТОУВЪСТВО/НЕТЮВЪСТВО n. „неοσετλιβοστ“, ἀναισθησία (7bS26).

НЕЪТСТНК n. „непοβοжност“, ἀσέβεια (312aS36-38).

НРАВЪ f. „нарав“, γνώμη (176bS45).

ОВЕСМРЪТНТИ v. „οβесμρτити“, ἀθανατίζω (167bS28); ἀποθανατίζω (329aS52).

ΟΒΟЖЕННЕ n. „οβοжење“, θέωσις (218a20); ἐκθέωσις (189a6).

ΟΒΡΑΖЪ m. „οβραζ, слика“, εἰκόν (3b11); σύμβολον (312bS21); τρόπος (6b17); τύπος (227b1); σχῆμα (296a11); ἄγαλμα (293aS46); μορφή (19b10); μόρφωσις (254a14).

ΟΒΥЧАИ m. „οβичај“, ἔθος (191aS39); συνήθεια (7aS15); τὸ συνήθες (280b7); τὸ εἰωθός (307a20).

ОСВЕТИТИ v. „οсвећујем“, ἀγιάζω (263vS2); ἀφιερῶ (212aS44); ἱερῶ (215b11); καθαγιάζω (258a1); καθιερῶ (267a1).

ОСИЈАННЕ n. „οσιјање“, ἔλλαμψις (21b22); ἔκλαμψις (96aS39).

ОСУЩЕСТВЪНЪ adj. „суштински“, οὐσιώδης (167aS39).

ОТЪЛИЧЪНЪ adj. „непοδοбан, несличан“, ἀνόμοιος (190aS1).

ОТЪЛИЧЪНЪСТВНК n. „непοδοбност, несличност“, ἀνομιότης (32aS12).

ОТЪРЪЧЕННЕ n. „οδριцање, негација“, ἀπόφασις (181bS31); (224a10).

ОТЪРЪЦАННЕ n. „οδριцање“, ἀποταγή (224aS11); ἄρνησις (212aS13).

ПАКЫБЫТИЕ n. „пакибитије, поновно рађање“, παλιγγενεσία (12b19).

ПАЧЕБЫТИ v. „надбивствовање“, ὑπερειμί (203a13).

ПАЧЕНМЕНЪНЪ adj. „надименити“, ὑπερώνυμος (78aS8).

ПАЧЕПРЪМОУДРЪ adj. „надмудри“, ὑπέρσοφος (171b17).

ПАЧЕСНАНЪ adj. „надсилини“, ὑπερδύναμος (104aS40).

ПАЧЕКЪСТЪВЪНЪ adj. „натприродни“, ὑπερφυής (97bS8).

ПЛЪТЬ f. „плот“, σάρξ (19a23); σάρκωσις (92bS38).

ПОДВИГЪ m. „подвиг“, ἀγών (276b22); ἄθλον (230bS26).

подобне n. „подобие, сличност“, όμοιότης (11b7); όμοίωμα (175aS27); όμοίωσις (32b20); άναλογία (227b19); άγαλμα (12aS13); έμφέρεια (16a13); άφομοίωσις (47b17); μίμησις (284aS40); σκηνή (2a16); καιρός (4bS22); μίμημα (303b1); τύπος (186a27); τὸ κατάληλον (245a22); τὸ ὅμοιον (235b6).

подлежащее ptc. „субјект“, ύποκείμενον (119aS45).

познание n. „одлика“, γνώρισμα (78a19); τὸ γνώριμον (218aS5).

покаяние n. „покајање“, μετάνοια (148a6).

постижение n. „поимање“, κατάληψις (30bS3).

постояти v. „постојати“, ύφίσταμαι (137aS21).

поестественъ adj. „који је по природи“, κατὰ φύσιν (148aS36).

пробыщеніе n. „општење, приопштење“, κοινωνία (38a12); μετουσία (51aS26); μετάληψις (225a5); κοινότης (87bS23); μετοχή (248aS24).

приснодвиженіе n. „вечна покретност“, άεικινησία (23b22).

присносущи adj. „вечни“, άϊδιος (323aS43).

присносущный adj. „вечни“, άϊδιος (75b7).

причастіе n. „причешће, приопштење“, μετουσία (242aS35); μέθεξις (44b13); μετοχή (248bS10); κοινωνία (232a22); μετάληψις (138b41).

простота f. „простота“, άπλότης (66a14); τὸ άπλοῦν (171aS41).

противоположеніе n. „αντιθεση, супротност“, αντίθεσις (132aS43).

пръковидный adj. „ελεментарни, првовидни“, στοιχειώδης (201b10).

пръкообразне n. „првообраз“, άρχέτυπος (250b10); τὸ άρχέτυπον (106bS42).

пръкосвѣтъ m. „прва светлост“, άρχίφωτος (280b19).

пръбезмѣръный adj. „надбескрајни“, ύπεράπειρος (178b5); έπ' άπειρον (178b3).

пръбесконъчъный/пръбезъконъчъный adj. „надбескрајни“, ύπεράπειρος (187aS4).

пръблагъ adj. „надблаги“, ύπεράγαθος (212a7).

пръбожъствъный adj. „прεβοжански“, ύπέρθεος (99aS9).

пръвъсходительный adj. „превасходни“, ύπεροχικός (110bS27); ύπερκείμενος (20bS13); άνυπέρβλητος (181aS38); κρατητικός (58aS6); ύπερέχων (30aS1).

прѣвышебытне п. „натпостојање“, τὸ ὑπερεῖναι (122aS10).
 прѣвѣчьнь adj. „предвечни“, προαιώνιος (97a4); ὑπεραιώνιος (207bS29).
 прѣдобрь adj. „предобри, надлепи“, ὑπέρκαλος (117a9).
 прѣдбытне п. „претпостојање“, προῦπαρξις (67a7).
 прѣнзеть ртс. „преизузетан, трансцендентан“, ἐξηρημένος (47a26).
 прѣименованне п. „преименовање“, μετωνυμία (294bS12).
 прѣимѣнне п. „изузетност“, ὑπεροχή (172b24).
 прѣимрънь adj. „надсветски“, ὑπερκόσμιος (115bS41).
 прѣмоудрость f. „мудрост, премудрост“, σοφία (69aS26).
 прѣмоудръ adj. „мудар, премудар“, σοφός (60aS5); ὑπέρσοφος (104aS40);
 φιλοσοφος (9bS19).
 прѣначельнь adj. „преначелни“, ὑπεράρχιος (299b25).
 прѣневѣдомь adj. „пренепознати“, ὑπεράγνωστος (77a19).
 прѣпрѣмоудръ adj. „надмудри“, ὑπέρσοφος (171a8).
 прѣсильнь adj. „надсилни“, ὑπερδύναμος (181b26).
 прѣсоушии ртс. „натпостојећи“, ὑπερών (291a13); ὑπερουσίος (290bS48).
 прѣсоушьствънь adj. „натпостојећи“, ὑπερουσίος (153aS4).
 прѣходительнь adj. „превасходни, трансцендентни“, μεταβατικός (8a18).
 прѣкстьствънь adj. „натприродни“, ὑπερφυής (202bS4).

 равънобожне п. „равнобоштво“, τὸ ἰσόθεον (305bS18).
 разоумь m. „разумевање, знање“, γνῶσις (58bS11); σύνεσις (170a22); ἐπίγνωσις
 (317aS36); φρόνησις (48aS31).
 разоумьнь adj. „умни, разумни“, νοερός (114aS17); γνωστικός (177aS35); νοητός
 (128a12); ἔννοος (143a24).
 разоумьньство п. „умственост“, νοερότης (155a14).
 разоумьство п. „умственост“, νοερότης (120a27-120b1).
 расоудительнь adj. „расудан“, διακριτικός (264a10).
 расоуденне п. „расуђивање“, διάκρισις (91aS26).

расъбърательнѣ/разъбърательнѣ adv. „апсурдно“, παραλογιστικῶς (320bS48).

рачительствнѣ n. „любов, чежња“, ἔρως (129aS32).

рачительство n. „любов, чежња“, ἔρως (122bS4).

самобезмѣрнѣ adj. „самобезмеран“, αὐτοάμετρος (134bS2).

самобесплѣтнѣ adj. „самобестелесан“, αὐτοασώματος (157bS47).

самоблагость f. „самоблагост“, αὐτοαγαθότης (84a1).

самобожество n. „самобожанство“, αὐτοθεότης (70b37).

самобытнѣ n. „самобиће“, τὸ αὐτοεῖναι (66b2); αὐτὸ τὸ εῖναι (203b3).

самодвиженнѣ n. „самокретање“, ταὐτοκίνητον (26b13).

самодоброта f. „самолепота“, αὐτοκάλλος (204b12).

самокачѣствнѣ n. „самокаквоћа“, αὐτοποιότης (157bS42).

самоначело n. „самоначело“, αὐτοαρχή (210aS37).

самообожениѣ n. „самообожење“, αὐτοθέωσις (204aS41).

самоосушѣствнѣ n. „самоосуштаствљење“, αὐτοουσίωσις (204aS5).

самоподобнѣ n. „самоподобије“, αὐτοομοιότης (191aS13).

самопрѣмудрость f. „самопремудрост“, αὐτοσοφία (157a24).

самопрѣосушѣствнѣ adj. „самонадсуштан“, αὐτοὑπερούσιος (153bS9).

самосила f. „самосила“, αὐτοδύναμις (197aS8).

самосложбоначелнѣ n. „само начело усавршења“, αὐτοτελεταρχία (13bS11).

самоосушѣство n. „самосуштина“, αὐτοουσία (258aS44).

самосъставѣство n. „самопостојање“, αὐτοὑπόστασις (149b23).

самојединѣство n. „самојединство“, αὐτοένωσις (157b23).

свещеноначело n. „свештеноначелије“, ἱεραρχία (216aS4).

свещенѣ/свещенѣнѣ adj. „свештени“, ἱερός (3b25); ἱερατικός (313a5); τῆς ἱερατείας (259aS26); καθιερωτής (103a27).

свещенѣнодѣствнѣ n. „свештеноејство“, ἱερουργία (219bS9).

свещенѣнозрачѣнѣ adj. „свештенообразан“, ἱερότυπος (4a14).

свещенѣнозданѣнѣ adj. „свештено саздан“, ἱερόπλαστος (26bS7).

свещеньнолѣпотнѣ adv. „свештенодолично“, ἱεροπρεπῶς (72b17).
 свещеньноначелниѣ п. „свештеноначелије“, ἱεραρχία (11bS1; 30a18).
 свещеньноначелньн adj. „свештеноначелни“, ἱεραρχικός (83a13).
 свещеньнообразньн adj. „свештенообразни“, ἱερότυπος (54bS23).
 свещеньноразоумниѣ п. „свештено познање“, ἱερογνώσια (51aS17).
 свещеньнословниѣ п. „свештенословље“, ἱερολογία (237a3).
 свещеньносьвършитель м. „свештеносавршитель“, ἱεροτελεστής (195aS16).
 свещеньнотанниѣ м. „свештенотајник“, ἱερομύστης (88a22).
 свещеньноявлениѣ п. „свештенојављање“, ἱεροφαντία (1aS11).
 свонствниѣ п. „својство“, ιδιότης (225b8); ιδίωμα (248aS35).
 свонство п. „својство“, ιδιότης (32b2); ιδίωμα (58aS42).
 свѣтоданниѣ п. „светодавање“, φωτοδοσία (24aS8).
 свѣтонименованиѣ п. „светоименовање“, φωτωνυμία (114bS26).
 свѣтонзлантиѣ п. „светоизливање“, φωτοχυσία (301b24).
 свѣтородниѣ п. „светорађање“, φωτογονία (320aS4).
 свѣтојавлениѣ п. „светојављање“, φωτοφανεία (73bS9).
 снаниѣ п. „сијање, осијање“, ἔλλαμψις (12bS18); ἀπαύγασμα (91aS8);
 ἀπαυγασμός (88aS38); διαύγεια (7b10).
 словесньн adj. „словесни, разумни“, λογικός (5bS36); τῶν λογίων (22b11).
 слоужбоначелниѣ п. „почетак усавршења“, τελεταρχία (27a12); τελετάρχις (73bS37);
 τελετάρχης (268a21-23).
 страсть f. „страст“, πάθος (77abS44); ἐμπάθεια (273bS57); τὸ ἐμπαθές (3a8).
 сумрак м. „сумрак“, γνόφος (289b6).
 супротнвоположенниѣ п. „антитеза, супротност“, ἀντίθεσις (133bS1).
 сущствниѣ п. „суштина“, οὐσία (175aS35).
 сущство п. „суштина“, οὐσία (59aS1).
 сущствоначелниѣ п. „почетак суштине“, οὐσιαρχία (153aS12).
 сущствотворительньн adj. „суштотворни“, οὐσιποιός (163bS31-33).
 сущствотворьн adj. „суштотворни“, οὐσιποιός (50aS13).

сούψιςτβώνη adj. „суштински“, οὐσιώδης (109bS21); ἐνούσιος (148bS35); τῆς οὐσίας (159b25).

сούψиςтβώνηство n. „суштост“, ὄντοτης (155bS25).

свезначельнъ adj. „сабеспочетан“, συνάναρχος (130aS15).

сложень adj. „сложен“, σύνθετος (164b14).

случаи m. „случај, акциденција“, συμβεβηκώς (24a9).

смыслъ m. „разум“, διάνοια (181a8).

смыслъство n. „разум“, σύνεσις (171a3).

смиреномудрнѣ n. „скромност“, μετριοφροσύνη (231bS46).

составитель m. „који даје постојање“, ὑποστάτης (186S20); ὑποστάτις (172bS3).

составительнъ adj. „ипостасни“, ὑποστατικός (166aS22); ἐνυπόστατος (191aS38); ὑποστάτις (155bS20).

составъ m. „ипостас“, ὑπόστασις (168bS42); στοιχεῖον (209b21); ὕλη (137a1).

составьнъ adj. „ипостасни, уипостасовани“, ἐνυπόστατος (164b3).

составьство n. „ипостас“, ὑπόστασις (149a19).

сѣдинотворьнъ adj. „једнотворни“, ἐνοποιός (41b5).

сѣстьствьнъ adj. „саприродни“, συμφυής (2aS6).

таннонаставлѣннѣ n. „тајноводство“, μυσταγωγία (76aS20).

танносложеннѣ n. „тајноводство“, μυσταγωγία (11aS22).

таннооученнѣ n. „тајноводство“, μυσταγωγία (27bS3).

тварь f. „творевина, твар“, κτίσις (195a17); κτίσμα (154aS39); ποίημα (163aS43); δημιουργία (221b15); πλάσμα (135b18); τὸ κτιστόν (118b14); τὰ ποιητά (106b7).

тнѣннѣ n. „вештаство, материја“, ὕλη (108a9); ὑλικόν (171bS4).

тнна f. „вештаство, материја“, ὕλη (293aS46).

тождество/тожьство n. „истоветност, идентичност“, ταυτότης (11b9).

трисъставьнъ adj. „троипостасни“, τρισυπόστατος (31bS9).

ογκαζь m. „доказ“, ἀποδείξις (38a5); τύπος (61b11); ὑποδείγμα (106bS41).

ογμοcьcтавнь адj. „умοcтаcтаван“, νοοcύνθετοc (8b51).

ογμь m. „ум, разум“, νοῦc (79bS35); νόοc (273a16); διάνοια (299a19); ἔννοια (49aS24); νοερότηc (); τὸ νοοῦν (60b3).

ογμьнь адj. „умни, умοποcтижни“, νοητόc (115a2); νοερόc (16aS15); ἔννοοc (4b9); νοετικόc (93a26); νόοc (298b18); νοοῦμενοc (60b3); τοῦ νοῦ (58a18).

ογποдобнтельнь адj. „упοдобљујући“, ἀφομοιωτικόc (23b24); εἰκαcτικόc (158b31).

ογποдоблєннє n. „упοдоблєнє“, ἀφομοίωcιc (12a4); ὁμοιότηc (183a1); ὁμοίωcιc (27a15); ἀπήχημα (64aS4); μίμηcιc (10b2); ὁμοίωμα (250b18); τὸ ἐφάμιλλον (48a25).

οcοуцьcтвнть n. „οcуцтаcтвити“, οὔcιόω (71aS35).

φнлoсoφня f. „φιλοcοφία“, φιλοcοφία (188aS14).

χογдожьcтвнє n. „наука“, ἐπίcτημη (272a19).

χογдожьcтво n. „наука“, ἐπίcτημη (11b7).

цѣлoмoудрнє n. „целομυδpиje“, cωφpοcύνη (132b7).

цѣлoмoудрнь адj. „целομυδpен“, cώφpων (132bS11); cωφpωνῶν (71aS12).

чнноначелнє n. „чинοначелиje“, ταξιαρχία (35b3).

чнcлo m. „броj“, ἀpιθμόc (54a27).

чpѣcьcлoвьнь адj. „апcурдан“, παpάλογοc (170aS39).

чpѣcьcтвнь адj. „κοjи je μιμο πpиpοде“, παpὰ φύcιν (148bS38).

чoγвьcтвнтельнь/чювьcтвнтельнь адj. „чулни“, αἠcθητικόc (79bS45); αἠcθητόc (77bS45).

чoγвьcтвнє/чювьcтвнє n. „οcεħанє“, αἠcθηcιc (172bS14).

чoγвьcтво/чювьcтво n. „οcεħанє“, αἠcθηcιc (175aS9); τὸ αἠcθητόν (57b14); τὸ αἠcθητικόν (80aS42); αἠcθητὴ ἀποδείξιc (170aS32).

чoγвьcтвннца/чювьcтвннца f. „чуло“, αἠcθητῆpιον (325aS18).

ЧУЎБСТВЪНЬ/ЧЮВСТВЪНЬ adj. „чулни“, αἰσθητός (114aS9); αἰσθητικός (168a17); αἰσθανόμενος (154bS36); ὁ ἐν αἰσθήσει (235bS28).

ШЕСТОДНЕВЪННИЦА f. „Шестоднев“, ἡ Ἑξαήμερος (113bS15).

ІВНТЕЛЪ m. „који раскрива тајне“, ἐκφάντωρ (303a22).

ІВНТЕЛЪНЬ adj. „о̄бјављујући“, δηλωτικός (156aS12); ἐπίδηλος (124aS21); ἀποφαντικός (295bS43).

ІДНННЦА f. „монада, хенада“, μονάς (31b14); ἐνάς (71bS6).

ІДННОВИДЪНЬ adj. „једновидни“, ἐνοειδής (229b2); μονοειδής (116aS17); ὁμοειδής (250a26).

ІДННОСУЦЪСТВЪНЬ adj. „једносушни“, μονοούσιος (57b5-7); ὁμοούσιος (293b27).

ІДННОТВОРЪНЬ adj. „једнотворни“, ἐνοποιός (71b17).

ІСТЪСТВНІКЪ n. „природа“, φύσις (176aS33).

ІСТЪСТВО n. „природа“, φύσις (60b4).

ІСТЪСТВЪНЬ adj. „природни“, φυσικός (240bS39); τῆς φύσεως (321bS37); ἔμφυτος (14aS7); συμφυής (329bS20); προσφυής (58bS16); σύμφυτος (59a21); τῆς οὐσίας (250b20); τῇ φύσει (58a10).

§ 2. Стоички терминологски систем

§ 2. 1. Лествица Јована Синаита

Лествица духовног усхођења, централни споменик византијске аскетске литературе, настала је на Синају у 6. или 7. веку.²⁹⁵ О њеном аутору Јовану

²⁹⁵ О хронологији живота Ј. Синаита, његовом идентитету и могућем времену настанка *Лествице* в. Богдановић 2008: 11.

Схоластику или Синаиту зна се само понешто на основу оскудних података из његовог више панегиричког него фактографског житија, које је саставио Данило Раитски²⁹⁶, из списка *Различите повести о светим оцима који су се подвизавали на Синају*, приписаном Анастасију Синаиту,²⁹⁷ као и из непозданих схолија уз *Лествицу* које је написао Никифор Калист Ксантопул (Πολίτη 1971). О њему се несумњиво зна да је у питању био човек широког образовања, због којег је и добио назив Схоластик, да је пореклом био Грк (могуће Цариграђанин), да је као младић дошао у манастир св. Екатерине на Синају и да је после четрдесетогодишњег подвизавања у пустињи у околини манастира против своје воље био изабран за тамошњег игумана. Већ у 10. веку Јован Синаит ушао је као светитељ у синаксаре и написане су прве службе у његову част.²⁹⁸

Лествицу је Јован Синаит саставио на молбу Јована Раитског, који му је и сутерисао организацију и наслов књиге.²⁹⁹ Мотив степеница као симбол духовног напредовања преузет је из старозаветног Јаковљевог виђења

²⁹⁶ *Vita Ioannis* // PG 88, col. 596-608.

²⁹⁷ PG 88, col. 608-609. О томе да је текст spurium в. Nau 1902.

²⁹⁸ *Laudatio sancti Joannis Climaci* // *Nicétas le Paphlagonien. Sept homélies inédites* / Ed. F. Lebrun. Leuven, 1997. P. 277-305; ВНГ, N 883, (Шлёнов 2010).

²⁹⁹ Осим као *Лествица духовног усхођења*, спис је у традицији запамћен и као *Рајска лествица* (Scala Paradisi) и *Духовне таблице* (Πλάκες πνευματικάί), које је Јован Синаит, према речима Јована Раитског наведеним у његовом житију, као нови Мојсије донео са горе Синајске (PG 88, col. 605B).

лествице,³⁰⁰ а среће се и код Оригена,³⁰¹ Василија Великог,³⁰² Григорија Ниског,³⁰³ у *Питањима и одговорима* аве Варсануфија и Јована,³⁰⁴ код Јована Златоустог, Теодорита Кирског и у макаријевском *Корпусу* (Chryssavgis 1989: 31), доцније и код Јована Дамаскина.³⁰⁵

Осим *Лествице*, иза Јована Синаита остала су још два списка: *Пастир*, упућен игуману раитског манастира Јовану Раитском, који је у рукописима *Лествице* обично означаван као 31. степеник, и писмо поменутом игуману, у којем му обећава да ће му послати тражену књигу.³⁰⁶

Текст *Лествице* подељен је на тридесет поглавља, према броју Христових година пре почетка проповедања, и свако одговара неком греху (првих 23) или врлини (последњих 7).³⁰⁷ Након одрицања од „природног“, светског живота (прва три поглавља), монах се посвећује животу „натприродном“, а као средство за постизање савршенства предаје се послушању (погл. 4), покајању (погл. 5), сећању на смрт (погл. 6), радостотворном плачу (погл. 7), безгневљу и

³⁰⁰ Пост. 28, 12.

³⁰¹ Orig. *Exp. in Proverb. 16; In Num. 27. 2-3*, (Шлёнов 2010).

³⁰² Basil. Magn. *Hom. in Ps. // PG. 29b. col. 217C-220A*, (Шлёнов 2010).

³⁰³ Greg. Nyss. *De beat. 2 // GNO. Vol. 7. Pt. 2. P. 89-90; Ibid. 5 // GNO. Vol. 7. Pt. 2. P. 123-124*, (Шлёнов 2010).

³⁰⁴ Barsan. *Quaest. 160* (Шлёнов 2010).

³⁰⁵ Ioan. Damasc. *Sacra parall. // PG. 96, col. 177C*, (Шлёнов 2010).

³⁰⁶ PG 88. col. 624A-625B; *ibid. col. 628A*.

³⁰⁷ Тако је поглавља *Лествице* груписао К. Крумбахер (Krumbacher 1897: 143-144), док П. Дезеј (Deseille 2002: 103-104) у књизи види три основне теме: одрицање од света (првих седам поглавља), усавршавање (погл. 8-23) и савршенство (последња три поглавља)/цитирано према Шлёнов 2010.

кротости (погл. 8); бори се са грехом злопамћења (погл. 9), оговарањем и клеветом (погл. 10), говорљивошћу (погл. 11), лажју (погл. 12), утученошћу и лењошћу (погл. 13), стомакоугађањем (погл. 14); тежи достизању целомудрености и чистоте (погл. 15),³⁰⁸ чува се среброљубља (погл. 16) и шкртости (погл. 17); умртвљује своју душу и ум (погл. 18), уздржава се од сувишног сна (погл. 19), посвећује се телесном бдењу (погл. 20), избавља се од бојажљивости (погл. 21), сујете (погл. 22) и безумне гордости (погл. 23), након чега стиче врлине кротости и незлобивости (погл. 24), смирења (погл. 25), разликовања помисли (погл. 26), телесног и душевног безмолвија (погл. 27), те задобија мајку врлина, молитву (погл. 28), бестрашће (погл. 29) и савез трију основних врлина – вере, наде и љубави (погл. 30).

Када је реч о стилу *Лествице*, излагање Јована Синаита није линеарно, него апофтегматско – поглавља су састављена из појединачних изрека које међусобно нису повезане ни на који начин осим тематски.

Традиција коментарисања *Лествице* стара је колико и сам спис: прве схолије (недовршене, завршавају се 28. поглављем) уз њу написао је још Јован Раитски.³⁰⁹ Међу доцнијим коментаторима нашли су се Фотије Цариградски,

³⁰⁸ По узору на Лествичников дијалог душе и тела из 15. поглавља *Лествице* Филип Монотроп је у 11. веку написао *Диоптру* (чији је један од словенских преписа из 14. века објављен у: «*Диоптра*» Филиппа Монотропа: антропологическая энциклопедия православного Средневековья / [Изд. подгот. Г. М. Прохоров, Х. Миклас, А. Б. Бильдюг; отв. ред. М. Н. Громов]; Ин-т философии РАН; Ин-т русской литературы (Пушкинский Дом) РАН; Государственный исторический музей. - М.: Наука, 2008.

³⁰⁹ Необјављени грчки рукопис (3251.178) чува се у библиотеци кутлумушког светогорског манастира, док је латински превод објављен у *Sancti Joannis abbatis Raythu Scholia* (10 capita) // PG 88. Col. 1211-1248 (Шлёнов 2010).

чијих је неколико схолија временом приписано најутицајнијем коментатору *Лествице* Илији Критском,³¹⁰ Михаило Псел³¹¹ и Никифор Калист Ксантопул.

Лествица је васпитала генерације монаха као незаобилазна келијна лектира, остваривши дубок утицај на потоња аскетска учења, најпре на синајску филокалијску традицију трезвеноумља,³¹² на Симеона Новог Богослова³¹³ и, напослетку, на плодотворну традицију исихазма.³¹⁴ Референце на *Лествицу* могу се наћи и код Григорија Паламе,³¹⁵ његових опонената Григорија Акиндина³¹⁶ и Никифора Григоре,³¹⁷ код Калиста Ангеликуда,³¹⁸

³¹⁰ Фрагментарно објављено у: Joannes Climacus, *St. Opera omnia* / Ed. M. Rader. Lutetiae Parisiorum, 1633 [= PG 88. Col. 631-1164], (Шлѐнов 2010).

³¹¹ Mich. Psell. *Theol.* 30, 42.

³¹² *De temperantia et virtute* - CPG, N 7862/1, Φιλοκαλία 1782, p. 127-152; 1957. T. 1, p. 141-173; PG 93. Col. 1480-1544, (Шлѐнов 2010).

³¹³ Sym. N. *Theol. Catech.* 4, 540-542; 30, 140-142, (Шлѐнов 2010).

³¹⁴ Gregorius Sinaita, *Capita valde utilia per acrostichidem et Praecepta ad hesychastas* // PG 150, (Шлѐнов 2010).

³¹⁵ Greg. Pal. *Triad.* II. 2.7 et al., (Шлѐнов 2010).

³¹⁶ Greg. Acind. *Refut. duae.* 4, 6. 50-51., (Шлѐнов 2010).

³¹⁷ Niceph. Greg. *Hist.* Vol. 2. P. 962 - *Scala.* 7. 70, (Шлѐнов 2010).

³¹⁸ Callist. *Cataph.* *Περὶ θείας νήψεως καὶ βίου θεωρητικοῦ*, 36-37 // Φιλοκαλία, Αθῆναι, 1976. T. 5, σ. 24-25), (Шлѐнов 2010).

аутора *Горичког зборника* Никона Јерусалимца,³¹⁹ Светога Саве Српског (Будагова 1997: 190) и Никодима Светогорца.³²⁰

§ 2. 1. 1. Рукописно наслеђе и преводи *Лествице*

Сачувана су најмање 73 грчка рукописа *Лествице*, највећим делом из 11. и 14. века. Прво штампано издање *Лествице* на грчком језику објавио је у Паризу 1633. године језуита Матео Радеро³²¹ и то издање два века доцније репринтовано је у 88. тому Мињове Патрологије. Рукописи *Лествице* светогорског манастира Дионисијата представљали су основ за друго издање тога текста, које је у Цариграду 1833. године објавио монах Софроније Лавриот (Шљёнов 2010). Критичког издања *Лествице* до данас нема.³²²

Лествица је директно на Синају 817. године преведена на сиријски, а 901. године на палестински арапски језик.³²³ У 10. веку појавили су се и први преводи на грузински, јерменски и вероватно словенски језик (Zecker 2012 : 255).

У монтекасинском манастиру чува се најстарији превод *Лествице* на латински језик (Ms. 143), настао у 11. веку (Hainthaler 2013: 123).

³¹⁹ Рукопис N° 446 из Архива САНУ.

³²⁰ Νικόδημος Ἀγιορείτης, *Νέα κλίμαξ ἢτοι Ἑρμηνεία εἰς τοὺς βδομήκοντα πέντε Ἀναβαθμοὺς τοῦ Ὀκτωήχου*, Θεσσαλονίκη, 1976, σ. 1, (Шљёнов 2010).

³²¹ S. Ioannis Scholastici, abbatis Montis Sina, qui vulgo Climacus appellatur, Opera omnia / Interprete Matthaeo Radero. Lutetiae Parisiorum, 1633 (Прохоров 1989).

³²² Детаљније о рукописном наслеђу *Лествице* в. Богдановић 2008: 25-27.

³²³ О историји арапских превода грчких црквених Отаца в. Treiger 2015.

На португалски језик *Лествица* је преведена у 14. веку. Године 1474. Џентиле да Фолињо је са латинског превода *Лествицу* превео на италијански вернакулар (Cornish 2011: 116), шпански превод с латинског објављен је у Толеду 1504. године, а мексичко шпанско издање *Лествице* из 1532. објављено је као прва књига штампана на америчком континенту (Богдановић 1980: 31). Године 1603. појавио се француски превод са италијанског, превод на немачки појавио се 1834. године, а први енглески превод објављен је тек 1858. године (Шлѐнов 2010).

Први превод *Лествице* на новогрчки језик штампан је у Венецији 1590. године (Богдановић 1980: 31), док се први тачни превод на савремени грчки појавио тек 1978. године (Σωτηριάδης 1978). Први румунски превод са словенског језика појавио се у првој половини 17. века.³²⁴

§ 2. 1. 2. Словенски рукописи *Лествице*

Татјана Попова саставила је најопширнији списак постојећих словенских рукописа *Лествице*, који броји 295 јединица (Попова 2007-2008).³²⁵ Најстарији сачувани словенски рукопис³²⁶ потиче из 12. века и руске је редакције, са траговима бугарског оригинала (Богдановић 2008: 29). Највећи број словенских преписа *Лествице* потиче из 15. и 16. века (Попова 2007-2008: 22).

До данас је идентификовано пет текстолошких група које потичу од пет словенских превода *Лествице*, односно пет традиција превода. То су преславски, трновски, српски, атонски и кијевски превод, а постоје

³²⁴ Списак румунских преписа објављен је у: Stăniloae 2007: 21.

³²⁵ За потпуни каталог словенских рукописа в. Ророва 2012.

³²⁶ ГБЛ Рум. 198.

претпоставке и о постојању шесте, синајске верзије словенског превода *Лествице*, на основу фрагмената из 11. поглавља сачуваних у зборнику N/18 синајског манастира св. Екатерине. Једна посебна верзија превода фрагмената *Лествице*, рађена на основу *Одговора* Анастасија Синаита, укључена је у *Свјатослављеве изборнике* из 1073. и 1076. године, а друга је ушла у *Пандекте* Никона Црногорца (Попова 2011b: 126-129).

Одсуство грчког критичког издања *Лествице* крајње отежава идентификовање предлошка најстаријих словенских превода. Ипак, за први, преславски превод *Лествице* на словенски језик, настао у 10. веку (N^o Рум. 198), са доста уверености може се тврдити да се као предлошком користио истим текстом који је објављен у Мињовој Патрологији (Попова 2011b: 132), а као њен могући преводац, због карактеристичног преводачког манира и фразеологије, у новије време помиње се Јован Егзарх Бугарски (Попова 2011a: 187).

Најширу дистрибуцију међу свим словенским рукописима *Лествице* доживела је Кипријановска Лествица (РГБ. МДА. Фунд., N° 152), настала 1387. године у Студитском манастиру. Њен вероватни преписивач је митрополит Кијевски Кипријан, Србин пореклом.³²⁷

До данас је у целини објављен само један рукопис словенског превода *Лествице* – Син. 992 (светогорски руски препис са бугарске редакције из 16. века).³²⁸

³²⁷ Татјана Попова на основу инвентара словенских рукописа показује да је погрешна раније важећа претпоставка по којој је Митр. Кипријан био и аутор превода тога рукописа, наводећи раније верзије тога превода (Попова 2011a: 247).

³²⁸ *Die grossen Lesemenäen des Metropolitzen Makarij* (Великие Минеи Четъи). *Uspenskij spisok* (Успенский список). Bd. 1. 1. – 11. März. Herausgegeben unter der Leitung von Eckhard Weiher.

Осим поменутих пет старих превода, постоје четири познија превода Лествице на словенски језик. То су преводи Пајсија Величковског,³²⁹ Агапита Виденског, Димитрија Уљанинског и Амвросија Оптинског (Попова 2011b: 129), док је прво издање словенског превода *Лествице* са тумачењима настало средином 17. века у Русији, по благослову руског патријарха Јосифа.³³⁰

Једну скраћену верзију *Лествице* на руском језику објавила је и црногорска кнегиња Милица Петровић 1908. године.³³¹

§ 2. 1. 3. Српски рукописи Лествице

У Србији се чува двадесет рукописа *Лествице* српске редакције. Рукопис НБС 93, који је коришћен и за потребе овога рада, садржи најстарију редакцију превода *Лествице*, Рум. 198. Исту редакцију, по свему судећи, садржао је и рукопис НБС 35 (Стојановић 1903), изгубљен током бомбардовања Народне библиотеке 1941. године.

Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes. T. XXXIX. Weiher – Freiburg i Br., 1997. S.XXIII –XLI; о фрагментарним издањима разних преписа словенске *Лествице* в. Попова 2011a: 133-138.

³²⁹ Русификовано издање његовог превода објављено је при Оптинском манастиру у неколико репринтованих издања: *Преп. о. н. Иоанна, игумена Синайской горы, Лествица с алфавитным указателем и примечаниями*, М., 1862 (Прохоров 1989: 17).

³³⁰ *Труды исписания богодарованного разума всепреподобнаго и богоносного отца нашего общаго учителя и наставника Иоанна, глаголю же Лествичника, и спустити бы во всю свою великую Русию, печатным тиснением, на просвещение и украшение святым Божиим церквам и во общую пользу христоименитаго народа душам - Лествица Иоанна Синайского*. М., 1647. С. 309 об. (цитирано према Шлёнов 2010).

³³¹ *Избранные места из Лествицы преп. о. н. Иоанна, игумена Синайской горы* (собраны вел. кн. Милицей Николаевной). Санкт-Петербург, 1908 г.

Преславској традицији превода припада још неколико рукописа српске редакције, Гилџф. 44 + Гилџф. 99, VAR 68, VAR 419, Деч. 72 и Цет. 60, који припадају хронолошки наредној текстолошкој подгрупи традиције преславског превода и разликују се од рукописа НБС 93. За разлику од најстарије редакције, ови рукописи садрже писмо Јована Раитског упућено Јовану Лествичнику и насловљено као *Скрижали духовније* (Попова 2011b: 150).

Српска редакција *преславског* превода сачувана је и у Првом слову *Лествице*, које је укључено у зборник Хил. 459, написан око 1360-1370. године (Попова 2011b: 153).

Најстарији рукопис српске редакције *трновског* превода је Деч 74, написан између 1365. и 1375. године. Истој редакцији припадају и рукописи Лесн. 25, Q.I.309 и Лесн. 24 из истог периода. Поменути рукописи по свој прилици су имали доста ограничен ареал дистрибуције и преписивали су се само по Србији и Македонији (Попова 2011b: 165).

Традицији *српског* превода припадају следећи рукописи: Волок. 463, Охр. 92/3, Пећ 97, Деч. 73, Хил. 180, Гилџф. 44, Браш. 17, VAR 293, Хил. 182, Хил. 476, Зогр. 206, Гилџф. 98, Деч. 75, VAR 291, НМ IX D 22/10 и НБС 30 (Попова 2011b: 170). Практично сви наведени рукописи веома су оштећени.

Издавају се две текстолошке подгрупе традиције српског превода: охридска и хиландарска. Најстарији представник охридске редакције је рукопис Охр 92/93, написан рашким правописом око 1360. године, а осим њега тој подгрупи припадају и рукописи Хил. 182, Волок. 463 и Деч. 73. Хиландарској редакцији припада остатак наведених рукописа, међу којима је најстарији Хил. 180.

Традицији *атонског* превода припадају следећи српски рукописи: VAR 144 (настао осамдесетих година 14. века), Цет. 59 (1425-1430. г.), МСПЦ 97 (1434,

година) и Патр. 44 (средина 15. века). Рукопис МСПЦ 97 познат је као Браничевска *Лествица*.

Рукопис НБС 93, коришћен за потребе овога рада, писан је доследним рашким правописом и на основу палеографских црта и водених знакова датира се педесетим годинама 14. века. Текст је писан двостубачно, уставом средње величине, без акцената, почетних великих слова и са ретким надредним знацима (Штавњанин-Ђорђевић 1986: 187-190).

§ 2. 2. Основни филозофски појмови у старосрпском препису *Лествице*

Грчки текст преузет је из PG 88, с.631-1161. Странице истог листа у словенском тексту означене су словима „a“ и „b“, а ступци су означени словима „s“ (columna sinistra) и „d“ (columna dextra).

§ 2. 2. 1. Прву степеницу на путу ка духовном савршенству чини одрицање од светског живота.

Међу свим словесним бићима које је створио благи и преблаги и свеблаги Бог, а која су почаствована самовласношћу [бл(а)гаго и прѣбл(а)гаго и свебл(а)гаго нашего б(ог)а и цара... всѣмъ нже ѿт(ь) него створеномъ словеснымъ самовластнымъ сномъ почтеномъ ба9-17d – τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὑπεραγάθου καὶ παναγάθου ἡμῶν Θεοῦ καὶ βασιλέως... πάντων τῶν ὑπ’ αὐτοῦ κτισθέντων λογικῶν αὐτεξουσιότητος ἀξιωματι τιμηθέντων], једни су Његови пријатељи, други истинске слуге, трећи непотребне слуге, четврти отуђени, а пети, премда слаби, свеједно противници Божји. Његови пријатељи су умне и бестелесне суштине [нже ѿ томъ разоумныѣ и бесплътныѣ соущныѣ бb3-5d – τὰς περὶ αὐτὸν νοεράς τε καὶ ἀσωμάτους οὐσίας], истинске слуге су они који без лењости [без лѣности бb7d – ἀόκνως] испуњавају његову вољу, непотребне слуге су они који нису сачували

обећања дата на крштењу, а непријатељи су неверници и јеретици. Лествичник саопштава да се, испуњавајући заповест коју су му дале истинске Божје слуге, у послушању без сопственог расуђивања [послоушаникѣ нерасоудни 6b12-13d – δι' ὑπακοῆς ἀδιακρίτου] прихвата посла да на духовним таблицама испише божанске речи.

Бог је живот и спасење свих који имају слободну вољу [всѣхъ изволнвшихъ в(ог)ъ всѣхъ жнвотъ. всѣхъ сп(а)съ 7a1-3s – πάντων τῶν προαιρουμένων ὁ Θεὸς πάντων ἡ ζωὴ· πάντων ἡ σωτηρία] – и верних и неверних, и праведних и неправедних, и побожних и непобожних, и бестрасних³³² и острашћених [вѣрныхъ и невѣрныхъ· праведныхъ доброт(а)стивыхъ· и бестрастныхъ и състрастныхъ 7a3-7s – πιστῶν, ἀπίστων· δικαίων, ἀδίκων· εὐσεβῶν, ἀσεβῶν· ἀπαθῶν, ἐμπαθῶν].

Непобожан човек је смртна словесна природа, која својевољно избегава живот и свога Творца, који је вечносушти, сматра непостојећим [нестытъкъ ксть кст(ь)ство словесно смрти ѿ самоволнѣ и жизни ѡбѣгае и своего творца приносящаго несоущаго мышлае 7a17-23s – ἀσεβής ἐστὶν φύσις λογικῆ θνητῆ, ἐκουσίως τὴν ζωὴν ἀποφεύγουσα, καὶ τὸν οἰκεῖον Ποιητὴν, τὸν αἰεὶ ὄντα, οὐκ ὄντα λογιζομένη].

Уздржљив је онај ко се усред искушења, замки и метежа свом снагом бори да се угледа на нарави ослобођене од свега таквог [вздръжатель ксть нже посредоу напастѣи и сѣтѣи плшщъ оубо ноужднѣхъ ѡбразъ³³³ всею снлою подражатн приноуждаѣтсе 7a15-21d – ἐγκρατής ἐστὶν ὁ ἐν μέσῳ πειρασμῶν, καὶ παγίδων, καὶ θορύβων ἀπηλλαγμένου τρόπους πάση δυνάμει μιμῆσθαι φιλονεικῶν].

³³² Стоички термин ἀπάθεια, уз остатак стоичке терминологије, у хришћанску етику ушао је преко Филона Александријског (*Leg. alleg.* II 101; III 129; *De plant.* 98) и Климента Александријског (*Strom.* IV 7,55,4; VI 9,74,1; VII 2,10,7).

³³³ Оубо ноужднѣхъ ѡбразъ: осим вероватне грешке у превођењу «τρόπους» као «τύπους», нејасна логика преводиоца.

Μοναχ је очишћено тело, чиста уста и просветљен ум [ннокъ ѡсть... ѡчищено тѣло и оуста стнщена и просв(ε)щень оумъ 7b3-8s – μοναχός ἐστὶν ἡγνισμένον σῶμα, καὶ κεκαθαρμένον στόμα, καὶ πεφωτισμένος νοῦς].

Одлазак од света је добровољна мржња према хваљеној материји и одрицање природе, како би се достигло натприродно [ѡт(ь)шьствнѣ мнра ѡсть самоволно ненавнстнѡ ѡт(ь)врѣщнсе ѡст(ь)ства. положѣннѣа радн вышенѡст(ь)ства 7b13-17s – ἀναχώρησις κόσμου ἐστὶν ἐκούσιον μῖσος ἐπαινουμένης ὕλης, καὶ ἄρνησις φύσεως δι' ἐπιτυχίαν τῶν ὑπὲρ φύσιν].

Онима који су покушали да се телом успну на небо истински су потребни присила и непрекидни болови, нарочито на почетку одрицања од света, све док наша сластољубива нарав и неосетљиво срце истинским туговањем не постану богољубље и очишћење [ноуждѣннѣа понстннѣ и непрѣстанннхъ болѣзнн нже на н(ε)во с тѣломъ възннн помышляюще трѣбоуютъ. паче же въ начѣтнн ѡт(ь)шьствннѣ. донѣле же любосластьннн нашъ ѡбыган и нероднвоѣ с(ε)рдце въ любобъжьство и чнстотоу плачеѣмъ наивленѣ въстоупатн 8a21d-8b8s – βίας ἀληθῶς καὶ ἀπαύστων ὀδυνῶν οἱ εἰς οὐρανὸν μετὰ σώματος ἀνελθεῖν ἐπιχειρήσαντες δέονται· καὶ μάλιστα ἐν προοιμίῳ αὐτοῖς τῆς ἀποταγῆς· ἄχρισ οὐ τὸ φιλήδονον ἡμῶν ἦθος καὶ ἀνάληγτος καρδία, εἰς φιλοθεΐαν, καὶ ἀγνισμὸν διὰ πένθους ἐναργοῦς κατασταθῶσι], а ум, кроз простоту, дубоку негневљивост и труд, не постане целомудрен и помњив [любочнстотъна нѣкогда и любопрнсѣтъна простотою створнтъ 8b16-19s – φίλαγνόν τινα καὶ φιλεπίσκοπον, δι' ἀπλότητος, καὶ ἀοργησίας βαθείας, καὶ ἐπιμελείας].

Они који приступају том подвигу треба све да презру и одбаце како би поставили добар темељ, а добар темељ је трисаставан или тростубан, и чине га незлобивост, пост и целомудреност [добра трѣврѣстнаѣ и трѣстльпнаѣ ѡснова безлобнѣ альтѣа цѣломоудрнѣ 9a4-8s – καλὸς τρίδομος καὶ τρίστυλος θεμέλιος ἀκακία, νηστεία, σωφροσύνη].

Нико не треба, изговарајући се тежином и мноштвом грехова, да себе самога назива недостојним монашког позива и да ради сладострашћа себе ниподаштава, измишљајући изговоре за своје грехе³³⁴ [никтоже тежестню и множествомъ грѣховнымъ извѣта творю недостоннь се чрьньнскіе заповѣди наричи. и сластоврѣднемъ сам се ωχογждати мни, извѣтогѣ извѣты ѿ грѣсѣхъ 10b18s-10b1d – μηδεις βάρος και πλήθος άμαρτιών προφασιζόμενος άνάξιον έαυτόν του μοναχικού έπαγγέλματος άποκαλοίτο· και διά ήδυπάθειαν έαυτόν ευτελίζειν νομιζέτω, προφασιζόμενος προφάσεις εν άμαρτίαις].³³⁵

§ 2. 2. 2. Другу степеницу чини беспристрасност и одбацивање жалости за светом.

Онај ко је истински заволео Господа и ко истински осећа бол због својих сагрешења, и ко је истински стекао сећање на мучење и вечни суд, омрзнувши своју плот, наг, без бриге и лењости следи Христа [иже истинною в(ог)а възлюбилъ. иже истинною ц(а)рства положити възискалъ. иже истинною болѣзнь ω свонхъ грѣсѣхъ нимѣлъ.../нечитко/ беспечалн и бескръвн вслѣдъ х(р)и(с)та последовать 12b16s-12b15d – ό εν αληθεία τόν Κύριον αγαπήσας· ό εν αληθεία τής μελλούσης βασιλείας επιτυχεῖν επιζητήσας· ό εν αληθεία πόνον περι τών έαυτοῦ πταισμάτων έσχηκώς... και μισήσας έπειδή και τήν έαυτοῦ σάρκα· προς τούτων γυμνός, και άμέριμος, και άόκνως Χριστῶ ακολουθει].³³⁶

Монах је дужан да хода уским путем, на који указује притешњавање утробе, свеноћно стајање, умерено пијење воде, ограничено узимање хлеба, очишћујуће пиће срамоћења, трпљење укура, подсмеха, поруга, одсецање своје воље, трпљење увреда и безропотно подношење презира [печаль чрѣвнам.

³³⁴ В. Пс. 140, 4.

³³⁵ Остатак поглавља је оштећен и читак само фрагментарно.

³³⁶ Следе две оштећене и делимично читке странице.

СТОЯННІЕ ОБЪНОЩНОЕ. МѢРА ВОДНАЯ. ХЛѢБА СКОУДОСТЬ. БЕСЧЕСТІЯ ПНВО ЧИСТОЕ. ХОУХНАННІА. НАСЛНІАННІА. РОУГАННІА. ОУ(Ъ)РѢЗАННІА ВОЛЕ СВОЕЕ. ОБРАНЕННІЕ ТРЪПЕННІЕ. ПРѢОБНДѢННІЕ. БЕСКОУІАННІЕ³³⁷
14a2-13d – στενήν ὁδὸν ἐμφανίσει σοι θλίψις κοιλίας, στάσις παννύχιος, μέτρον ὕδατος, ἄρτου ἔνδεια, ἀτιμίας πόμα καθάρσιον· μυκτηρισμοὶ, καταγέλωτες, ἐμπαισμοὶ, ἐκκοπὴ θελημάτων οἰκείων, προσκρούσεων ὑπομονή, περιφρονήσεως ἀγογγυσία].

Нико неће овенчан ући у небеску ложницу ако се не одрекне првим, другим и трећим одрицањем [никтоже въ небесныи невѣстникъ вѣнцносе внидетъ аще не прѣваго и вѣтораго и третнаго оу(ъ)рѣженнаи сътворитъ 14a22d-14b1s – οὐδείς ἐν τῷ οὐρανῷ νυμφῶνι στεφανηφορῶν ἐλεύσεται, μὴ τὴν πρώτην, καὶ δευτέραν, καὶ τρίτην ἀποταγὴν ἀποταξάμενος]. Прво је одрицање од свих ствари, људи и родитеља, друго је одрицање од своје воље, а треће је одрицање од сујете, које следи за послушањем [рекоу же неже всѣхъ вещи чавѣтскѣ и оужникѣ. и оу(ъ)рѣзаннѣ своеи воле. и третнѣ оу(ъ)рѣженнѣ любославнаго. вслѣдоуе послушанию 14b1-7s – λέγω δὴ τὴν πάντων πραγμάτων, καὶ ἀνθρώπων, καὶ γονέων, καὶ τὴν ἐκκοπτὴν τοῦ ἰδίου θελήματος· καὶ τρίτην ἀποταγὴν τῆς κενοδοξίας, τῆς ἐπακολουθούσης τῇ ὑπακοῇ].

Ако ко мисли да је према некој ствари расположен непристрасно, а ражалости се срцем када је изгуби, тај се налази у потпуној прелести [неже бестрастнѣ о какоу либо дѣлѣ прѣбывае. о лишени же того ср(ъ)дце си опецалиаеетъ. таковыи до конца самъ се прѣльсти 14b6-12d – εἴ τις ἀπροσπαθῶς πρὸς οἶον οὖν προᾶγμα διακεῖσθαι νομίζει, ἐπὶ δὲ τῇ τούτου ἀποστερήσει τὴν καρδίαν λελύπηται, ὁ τοιοῦτος τελείως ἑαυτὸν ἠπάτησεν].

§ 2. 2. 3. Трећи степенник чини странствовање, које представља неповратно напуштање свега онога што нам се у отаџбини супротставља у

³³⁷ Пример архаичне лексике: бескоуіаннѣ – безропотност. Коуіѣишта забележен је још у Супрасалском зборнику 242, 16.

стремљењу ка побожности [странничество естъ оставиенне невъзвратно всѣхъ нже въ от(ь)чннѣ намъ противъ добротѣстному разуму противещице 15a14-10s – ξενιτεία ἐστὶ κατάλειψις ἀνεπίστροφος πάντων τῶν ἐν τῇ πατρίδι, πρὸς τὸν τῆς εὐσεβείας σκοπὸν ἡμῖν ἀντιπραττόντων]. То је скромна нарав, скривена мудрост, необзнањен разум, неочигледан циљ, невидљива намера, жеља за понижењем, чежња за сиромаштвом, претпоставка чежње за Богом, мноштво љубави, одрицање сујете и дубина ћутања [безъдръзнованниа обычан. невѣдома прѣмоудрость. необычакель смыслъ. съкрывено житие. невидомъ разумъ. бесвѣстнъ помысль. хощдость желанне стожаннїѧ похоть любве б(о)жнїе разумъ. и желаннїѧ множество тѣщеславнїѧ. от(ь)врѣженнїе мълчаннїю глѣбннѧ 15a20s-15a7d – ἀπαρρησίαστον ἦθος, ἄγνωστος σοφία, ἀδημοσίευτος σύνεσις, ἀπόκρυφος βίος, ἀθεώρητος σκοπὸς, ἀφανῆς λογισμὸς, εὐτελείας ὄρεξις, στενοχωρίας ἐπιθυμία, πόθου θείου ὑπόθεσις, ἔρωτος πλήθος, κενοδοξίας ἄρνησις, σιωπῆς βυθός].

Страник је онај ко избегава сваку привезаност и за своје, и за туђе [страннѣ кестъ нже всеи сконхъ и тоужднхъ любве вѣгоуни 15b14-16s – ξένος ἐστὶν ὁ πάσης ἰδίων καὶ ἀλλοτριῶν σχέσεως φυγὰς].

Једна од замки у коју упада монах почетник јесу сновнѣњења, која изазивају чежњу за завичајем. То је кретање ума при непокретности тела [снѣ кестъ оуму пошьствнїе в непошьствнїѧ телесн 18b19-21s – ἐνύπνιον ἐστὶ νοὸς κίνησις ἐν ἀκίνησίᾳ σώματος], а машта је обмана очију док разум спава, иступљење ума при будном телу и виђење онога чега нема [мѣтѣ кестъ прѣльсть обычнѧѧ въ спѣщн мьсли... истопленнїе оума бдещоу тѣлоу... неогосбно³³⁸ видѣннїе 28b22s-28b2d – φαντασία ἐστὶν ἀπάτη ὀφθαλμῶν ἐν κοιωμένη διανοίᾳ... ἔκστασις νοὸς ἐγρηγορότος σώματος... ἀνυπόστατος θεωρία]. Зато је човек који верује сновима налик ономе ко јури сопственоу сенку и покушава да је ухвати [подобнѣ кестъ с тѣнѣ скон

³³⁸ Словенски преводацац ἀνυπόστατος, „непостојећи“, калкира у неогосбнѣ, „који нема ипостас, собство“.

γονεψεμογ н ть ωκογψαюцю сѣати 18b17-20d – ὁμοίος ἐστι τῷ τὴν σκιὰν ἑαυτοῦ κατατρέχοντι, καὶ ταύτην κατέχειν δοκιμάζοντι].

§ 2. 2. 4. Четврто поглавље посвећено је послушању.

Као што сваком плоду претходи цвет, тако и сваком послушању претходи странствовање било телесно, било вољно [всего бо плода вариаетъ цвѣтъ, всего же послушаннѣа странничѣство или телесноѣ или волюноѣ 19b5-9s – πάσης δὲ ὑπακοῆς ξενιτεία, ἢ σώματος, ἢ θελήματος]. Тим двома врлинама, односно телесним и вољним странствовањем, преподобна душа без лењости као на златним крилима усходи на небо [двѣма бо снма добровольствома³³⁹ акн златыма крылома на н(ε)бо въсходитъ прѣподобнаѣа 19b10-14s – ἐν ταῖς δυσὶ γὰρ ταύταις ἀρεταῖς, ὡσπερ ἐν χρυσαῖς πτέρυξι πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀόκνωσ ἀνέρχεται ἡ ὁσία].

Послушање је савршено одрицање од своје душе, које се делатно пројављује телом (послушаннѣ кестъ ѿт(ь)врѣженнѣ д(оу)ше своѣѣ до конца. тѣломъ показующе ѡвѣ 19b24d-20a2s – ὑπακοή ἐστὶν ἀρνησις ψυχῆς οἰκείας παντελῆς διὰ σώματος ἐπιδεικνυμένη ἐνεργῶς) или је, напротив, умртвљавање телесних удова у живом разуму (оумръщвлениѣ оудомъ въ живѣ мысли 20a4-6s – νέκρωσις μελῶν ἐν ζώσῃ διανοίᾳ). То је и кретање без испитивања, добровољна смрт, живљење без радозналости, небрижност у опасности, неприпремљено оправдање пред Богом, неустрашивост пред смрћу, сигурна пловидба, путовање у сну, сећање на жељу и васкрсење смирења [ненпытанноѣ пошьствнѣ. самохотнаѣа смръть. непытаѣмаѣа жнтъ. беспечалнаѣа бѣда. непоученнын бо(го)у ѿт(ь)вѣтъ. бестрашнѣ смрътн. без бѣды плоутнѣ. спещѣѣ поутноѣ шьствнѣ. послушаннѣ кестъ гробъ хотѣннѣа н въстаннѣ смѣреннѣа 20b7-19s – ἀνεξέταστος κίνησις, ἐκούσιος θάνατος, ἀπερίεργος ζωὴ, ἀμέριμνος κίνδυνος,

³³⁹ Словенски превод врлине као добровољство, насупрот доцније преовлађујућем облику добродѣтель, наглашава вољни аспект подвига самоочишћења од греха.

ἀμελέτητος Θεοῦ ἀπολογία· ἀφοβία θανάτου, ἀκίνδυνος πλοῦς, ὑπνοῦσα ὄδοιπορία. Ὑπακοή ἐστὶ μνήμα θελήσεως, καὶ ἔγερσις ταπεινώσεως].
 Послушност је и неверовање себи самом у свему добром до краја живота [невѣрство томоу въ добрѣхъ всѣхъ до конца житию 20b20-23s – ἀπιστία ἑαυτῶ ἐν τοῖς καλοῖς ἅπασι μέχρι τέλους ζωῆς], као и исповедништво, без којег нико острашћен неће видети Господа [исповѣданнѣ, без него же никтоже от(ъ) вѣдovýchъ оузрѣть г(оспо)да 21a20-23d – ὁμολογίαν ἔκριναν, ἥς χωρὶς οὐδεὶς τῶν ἐμπαθῶν ὄψεται τὸν Κύριον].

Послушник је онај ко телом стоји пред људима, док у уму молитвом куца на небесима [слоуга ксть тѣло чл(о)в(ѣ)комь прѣдстою, оумъ же на н(ε)б(ε)сѣхъ м(о)л(н)твою оудари̑к 40b8-11d – διακονῶν ἐστὶ, σώματι μὲν ἀνθρώποις παρεστῶς, νοῖ δὲ ἐν οὐρανοῖς διὰ προσευχῆς κρούων].

§ 2. 2. 5. Пета лествица на путу ка савршенству јесте покајање.

Покајање је обнављање крштења, завет са Богом о другом животу, купац смирења, стално неочекивање телесне утехе, помисао самоосуде и безбрижна брига о себи, кћи наде и одбацивање очајања, непосрамљени осуђеник, помирење са Господом кроз делање добрих дела супротних сагрешењима, очишћење савести, добровољно трпљење свих жалости, стварање сопствених мука и снажно притешњавање утробе [възвращеннѣ крщению... залогъ къ бо(го)у втораго закона... смѣренню ксть коупць... тѣлеснаго тѣшеннѣ прсное безнадежнѣ... самоосуднь помысль и беспетальнь самопечальнь... д(ъ)щи надежди и от(ъ)метаннѣ безнадеждню... осоужденникъ несрамльнь... прѣмѣненнѣ г(оспо)дне... соупротивныхъ бл(а)гынхъ дѣль... самоволноу всѣхъ скръбныхъ трпѣннѣ... свѣстное отишение... творць свонмь мюгкамь... печаль оутробѣ крѣпка 46b21s-46b22d – μετάνοιά ἐστὶν ἀνάκλησις βαπτίσματος... συνθήκη πρὸς Θεὸν δευτέρου βίου... ταπεινώσεως ἀγοραστής... σωματικῆς κατακλήσεως διηνεκῆς ἀνελπιστία... αὐτοματόκριτος λογισμὸς, καὶ

ἀμέριμνος αὐτομέριμνος... θυγάτηρ ἐλπίδος, καὶ ἄρνησις ἀνελπιστίας... κατάδικος ἀκαταίσχυντος... διαλλαγή Κυρίου, διὰ τῆς τῶν ἐναντίων τοῖς πταιίσμασιν ἀγαθῶν ἐργασίας... συνειδότος καθαρισμός... ἐκούσιος πάντων τῶν θλιβερῶν ὑπομονή... δημιουργὸς οἰκείων κολάσεων... θλίψις γαστροῦ ἰσχυρὰ].

Истинско покајање не зна за макар и наговештај смеха, ни за празнословље, ни раздражљивост или гнев, нити за спорење, празновање или дрскост, нити за било какво угађање телу или траг сујете, нити за угађање грлу, бригу о било чему земном или за осуду било којег човека [ΓΔΉ В ΤΉΧΉ ΣΜΉΡΗΝΟΚ ΙΑΒΛΕΝΗΕ. ΓΔΉ ΠΡΑΖΔΝΟΣΛΟΒΗΕ. ΓΔΉ ΙΑΡΟΣΤΉ ΓΔΉ ΓΗΉΒΉ... ΓΔΉ ΩΤ(Υ)ΒΉΤΟΣΛΟΒΗΕ ΓΔΉ ΠΡΑΖΔΗΗΚΉ. ΓΔΉ ΟΥΜΟΒΑΗΗΕ ΓΔΉ ΣΛΉΔΉ ΤΉΨΕΣΛΑΒΗΉ... ΓΔΉ ΣΛΟΥΖΉΒΑ ΤΉΛΟΥ. ΓΔΉ ΓΡΎΤΑΗΗ ΝΑΣΛΑΖΔΗΗΕ... ΓΔΉ ΠΕΤΑΛΉ Ω ΖΕΙΗΗΉΜΉ ΚΟΚΕΜΉ. ΚΔΉ ΣΟΥΔΗΤΗ ΚΟ ΩΜΟΟΥ ΎΙ(Ο)Β(Ή)ΚΟΥ 49a23d-49b22s – ποῦ ἐν ἐκείνοισ γέλωτος ἐμφάνεια; ποῦ ἀργολογία; ποῦ θυμός; ποῦ ὀργή... ποῦ ἀντιλογία; ποῦ ἔορτή; ποῦ παρρησία; ποῦ θεραπεία σώματος; ποῦ ἴχνος κενοδοξίας... ποῦ λάρυγγος γλυκασμός... ποῦ ἐν ἐκείνοισ μέριμνα ἐπιγείου τινός; ποῦ κριναί τινα ἄνθρωπον;].

Једно је утучено смирење оних који се кају, друго презрење савести код оних који још увек греше, а треће је блажено и богато смирење које бива дејством Божјим у савршенима [ИНО СКРΉΒΉΨΗΗΧΉ СКРΉΒΟ ΣΜΉΡΗΗΕ. Η ΗΝΟ ΣΥΓΡΉΨΑΙΟΥΨΗΗΧΉ ΚΕΨΕ ΣΉΉΣΤΗΟΚΕ ΠΡΉΨΤΟΥΠΑΗΗΕ. ΗΝΟ ΚΕΚΕ ΣΉΉΨΗΗΗΗΜΉ ΔΉΗΣΤΩΜΉ Β(Ο)ΗΗΕΜΉ ΠΗΗΒΉΒΑΙΟΥΨΗΜΉ ΒΓΑΤΉΣΤΩΜΉ ΒΛ(Α)ΗΕΗΟΚΕ ΣΜΉΡΗΗΕ 55a4-13s – ἄλλη ἢ τῶν μετανοούντων σκυθρωπή ταπείνωσις, καὶ ἕτερα τῶν ἔτι ἀμαρτανόντων τοῦ συνειδότος κατάγνωσις καὶ ἄλλη ἢ τοῖς τελείοις δι' ἐνεργίας Θεοῦ προσγινομένη μακαρία πλουτοταπείνωσις]. Знак другог смирења очитује се у савршеном трпљењу понижења [ΒΤΟΡΑГО ЖЕ ΖΗΑΗΗΗΕ ΤΡΉΠΉΗΗΕ ΒΕΣΉΕΣΤΗΉ ΣΕΤΗΑГО 55a17-19s – τῆς δὲ δευτέρας σημείον, ὑπομονή ἀτιμίας παντελής].

§ 2. 2. 6. Шеста лествица је сећање на смрт.

Свакој речи претходи мисао, а подсећање на смрт претходи риданју и жалости [слова свакогo варијетъ мьсл. паметь же смъртнаѧ и грѣховъ варијетъ плаче и жале 56b21-26d – παντὸς λόγου προηγείται ἔννοια, μνήμη δὲ θανάτου καὶ πταισμάτων προηγείται κλαυθμοῦ καὶ πένθους].

Подсећање на смрт је свакодневна смрт, а сећање на исход душе је уздисање свакогa часа [паметь смъртнаѧ ксть повседневнаѧ смръть. паметь же исхода вселасноѧ въздыханнѧ 57a2-7s – μνήμη θανάτου ἐστὶ καθημερινὸς θάνατος, μνήμη δὲ ἐξόδου κάθωρος στεναγμός].

Страх од смрти је својство природе које је потекло од непослушања Богу, а трепет пред смрћу је знак непокајаних грехова [страхованнѧ оубо смъртноѧ ксть свонство кст(ь)ствоу от(ь) преслоушаннѧ прибываѧ. страхъ же смъртны ксть и кающнх се грѣховъ свонхъ знаменнѧ 57a7-15s – δειλία μὲν θανάτου ἐστὶν ἰδίωμα φύσεως ἐκ παρακοῆς προσγενόμενον, τρόμος δὲ θανάτου ἐστὶν ἀμετανοήτων πταισμάτων τεκμήριον]. Христос се смрти боји, али не дрхти, како би објавио својства двеју природа (страхоуѧт' се х(ристо)с смъртн и не трепещетъ, да двоѧ кст(ь)ствоу свонства покажетъ 57a15-19s – δειλιᾶ Χριστὸς θάνατον, οὐ τρέμει, ἵνα τῶν δύο φύσεων τὰ ιδιώματα σαφῶς ἐμφανίσῃ].

Подсећање на смрт у онима који живе усред вреве рађа муку и замишљеност, а још више утученост, а код оних који живе у миру одлагање брига, непрестану молитву и чување ума [паметь смъртнаѧ в средннхъ оубо раждаѧетъ трогдъ и сѣтованнѧ. паче же скръбн. вь средннхъ же метеже. м(а)тн же тѣмъ ксть сладость блаженаѧ. от(ь) не кже печалемъ от(ь)ложеннѧ, и м(о)лнтва выноу и оумоу храненнѧ 57a24s-57a10d – μνήμη θανάτου γεννᾶ ἐν μὲν τοῖς ἐν μέσῳ πόνους καὶ ἀδολεσχίας· μᾶλλον δὲ ἀπιμίας ἡδύτητα· παρὰ δὲ τοῖς ἐκτὸς θορύβου φροντίδων ἀπόθεσιν καὶ εὐχὴν διηνεκῆ, καὶ νοὸς φυλακὴν].

Живо сећање на смрт прекинуло је жељу за храном, а када је у смирењу одвргнута храна уједно су одвргнуте и страсти [паметь ω смъртн ѧвѣ от(ь)врженнѧ

брашнь, брашноль же смѣреннємь ѡт(ь)връженомь съѡт(ь)връгоше се врьдове 58a15-21s – μνήμη θανάτου ἐναργῆς περιέκοψε βρώματα, βρωμάτων δὲ ἐν ταπεινώσει κοπέντων συνεξέκοπησαν πάθη].

Kaо што Оци тврде да савршена љубав није склона паду, тако и Лествичник тврди да је савршено осећање смрти слободно од страха [акн съвршеноюю любвь ѡ(ть)ци беспаданнѣ³⁴⁰ со҃щно оуставляють, сице азъ оубо съвршеное съмртное чюство бестраха со҃ще ѡт(ь)вещиваю 58a13-21d – ὡσπερ τὴν τελείαν ἀγάπην οἱ Πατέρες ἄπτωτον εἶναι ὀρίζονται, οὕτως ἔγωγε τὴν τελείαν τοῦ θανάτου αἴσθησιν ἄφοβον εἶναι ἀποφαίνομαι].

Људима је немогуће да садашњи дан проведу побожно ако не сматрају да је то последњи дан живота, и истински је чудесно да су и Хелени нешто слично изrekli, јер и они тако дефинишу философију³⁴¹ – као промишљање о смрти [нѣсть, рече, нѣсть настоѣщего дне добротестнѣ проводити. аще того сетнаго всек своѣѣ жнзни не помыслимь. и чюдо понстин какои погани таковое нзвесѣдоваше. ни же и любомоудрство со҃ще оуставляють проученнѣ съмртное 59b25d-60a11s – παρὰ ἀνθρώποις οὐκ ἔστι, φησὶν, οὐκ ἔστι τὴν ἐνστώσαν ἡμέραν εὐσεβῶς διεξιέναι, εἰ μὴ αὐτὴν ἐσχάτην παντὸς τοῦ βίου λογισώμεθα. Καὶ θαῦμα ὄντως πῶς καὶ Ἑλληνές τι τοιοῦτον ἐφθέγγξαντο, ἐπεὶ καὶ φιλοσοφίαν τοῦτο εἶναι ὀρίζονται, μελέτην θανάτου].

§ 2. 2. 7. Седму степеницу чини радостотворни плач.

³⁴⁰ Грчки придеви са негативним значењем у словенском тексту често се преносе конструкцијом *вс* + именица у генетиву јединине, писаном спојено; за још неколико примера в. Глосар.

³⁴¹ Цитат из Платоновог *Ph.* 64a3-4. до Лествичника је могао доћи и преко Климента Александријског (*Strom.* 5. 11. 67), Григорија Богослова (*Or.* 27. 7) или аве Евагрија (*Pract.* 52).

Плач је златни жалац који обнажује душу од сваке привезаности и везе, а који је у надгледању срца побола света жалост [плачь есть остьнь злать д(оу)ши всакаго пригвожденнїа и любве обнажен. и въ прищещеннїи срьдтнѣмь ѿ прѣподобеннїе петалии сътворъжен 60a3-10d – πένθος ἐστὶ κέντρον χρούσεων ψυχῆς πάσης προσηλώσεως καὶ σχέσεως γυμνωθέν· καὶ ἐν ἐπισκοπῇ καρδίας ὑπὸ τῆς ὀσίας λύτης καταπηχθέν].

Скрушеност је непрестано мучење савести, која хлади огањ срца умном исповешћу [оуврззениїе есть принотекин в свѣсти и скрощеннїе разоумнымь исповѣданнїемь оустоужденнїе ѿгна срьдтнаго творе 60a12-18d – κατάνυξις ἐστὶν ἀένναος συνειδότος βασιανισμός, διὰ νοεράς ἐξαγορευσεως τὴν ἀνάψυξιν τοῦ πυρός τῆς καρδίας πραγματευόμενος], док је покајање одбацивање сваке телесне утехе без жаљења [покаяннїе есть беспечално лишение всакаго оутѣшениа телеснаго 60a21-25d – μετάνοιά ἐστὶν ἄθλιπτος στέρησις πάσης παρακλήσεως σωματικῆς]).

Онима који још напредују у блаженом плачу својствено је уздржање и ћутање усана, напредним је својствена негневлѣивост и незлопамтивост, док је савршеним својствено смиреноумље, жеђ за понижењима, добровољна глад за невољним невољама, неосуђивање грешника и састрадавање и више него што је човеку могуће [оуспѣвающнмь оубо кще въ бл(а)женѣмь плачи сконство смѣреннїе въздръжаннїе и млчтаннїе оустнама. оуспѣшнкшнмь безгнѣвнїе и злобы недръжаннїе. съвршенимь же смѣреннїе, вѣстнїа жеже, петалнїи несамохотныхъ жеже самохотнаїа, неосоужденнїе съгрешающнмь, мнлованнїе выше слы 60a24d-60b16s – τῶν μὲν προκοπτόντων ἔτι ἐν τῷ μακαρίῳ πένθει ἰδίωμα ἢ ἐγκράτεια καὶ σιωπὴ τῶν χειλέων τῶν δὲ προκοψάντων, ἀοργησία, καὶ ἀμνησικακία· τῶν τελειωθέντων ταπεινοφροσύνη, ἀτιμιῶν δίψα, θλίψεων ἀκουσίων πεῖνα ἐκούσιος, ἀκατακρισία ἀμαρτανόντων, συμπάθεια ὑπὲρ δύναμιν].

Онима који плачу не доликује да богословствују, јер им од тога плач пропада [не кичитнсе плачущнмь в(о)гословнїе. разарїають во нмь плачь 62b3-6d – οὐχ ἀρμόζει πενθοῦσι θεολογία· διαλύειν γὰρ αὐτῶν τὸ πένθος πέφυκεν]. Ко

богословствује налик је ономе што седи на учитељском престолу, а ко плаче ономе што пребива на буњишту и у кострети [ωβο βο на прѣстолѣ сѣдещоμοу ογχιτελςцѣ подобнт се, ωβο же на гнонши н ιαρηзѣ χοδεциεμοу 62b6-10d – ὁ μὲν γὰρ τῷ ἐπὶ θρόνου καθημένῳ διδασκαλικῶ ἔοικεν· ὁ δὲ, τῷ ἐπὶ κοπρίας καὶ σάκκου διατρίβοντι].

Са плачем по Богу често је преплетена неблагодатна суза сујете, а то ћемо опитно и побожно препознати када видимо да плачемо и уједно лукавимо [многаши сь плачель н же кь бо(го)у тшеславнаи н нерадостънаи сьплѣтають се слъза. се же нскогснѣ н доврог(а)стнѣ оуѣѣмы 63a20s-63a1d – πολλάκις τῷ κατὰ Θεὸν πένθει τὸ τῆς κενοδοξίας ἀχαρίτωτον συμπλέκεται δάκρυον. Τοῦτο δὲ δοκίμως καὶ εὐσεβῶς ἐπιγνωσόμεθα, ὅποταν πενθοῦντας καὶ πονηρευομένους ἑαυτοὺς ἴδωμεν].³⁴²

Плач и такозвана туга у себи садрже радост и весеље као што се мед садржи у саћу [платъ н пѣталь бывши радость н веселнѣ ογнѣтрьюдου. а кнсть пчелиннѣ стопленнѣ нмогть 65a20-25s – πένθος καὶ λύπη λεγομένη τὴν χαρὰν καὶ τὴν εὐφροσύνην ἔνδοθεν ὥσπερ μελικηρίῳ συμπεπλεγμένην κέκτηται]. Бездан плача видео је утеху, а чистота срца примила је осијање; осијање је неизрециво дејство које се на непознат начин умно поима и невидљиво види, док је утеха освежење болне душе, попут младенца који у себи јеца и уједно се радосно осмехује [всьднѣ оубо платноѣ оутѣшениѣ оуспѣ, чистота же сръдчнѣ прѣ прощениѣ.³⁴³ прощениѣ нензгланноѣ дѣнство есть, разоумѣваеѣмо невѣдомѣ, н виднѣмо невндоѣмѣ. оутѣшениѣ ѣсть колѣзньны д(оу)ше оустоуждениѣ, акн дѣтншою въ себѣ платюшою, коупнѣ н свѣтлѣ слабешию се 67a1-14d – ἄβυσσος μὲν πένθους παράκλησιν ἐθεάσατο, καθαρότης δὲ καρδίας ἐδέξατο ἔλλαμψιν. Ἐλλαμψίς ἐστὶν ἄρρητος ἐνέργεια, νοουμένη ἀγνώστως, καὶ

³⁴² У словенском преводу пропуштен је завршетак реченице.

³⁴³ Прощениѣ: могуће преписивачка грешка (уместо „просвѣщення“, ἔλλαμψις).

όρωμένη άοράτως· παράκλησις έστιν ένωδύνου ψυχής ανάψυξις, νηπίου δίκην έν έαυτῇ κλαυθμηριζομένης άμα και φαιδρῶς μειδιώσης].

Приликом изласка душе из тела нећемо бити позвани да дамо одговор за то што нисмо творили чуда или што нисмо богословствовали, нити што нисмо достигли виђења, али ћемо свакако дати одговор за то што нисмо непрестано плакали [не ωгрѣχοуημ се, ω прѣподобнын, не ωгрѣχοуημ се въ исходъ д(оу)шьнын поніеже ли чюда не сотвориχοуы. ни поніеже б(о)гословиχοуы. нь слово всако дамы бо(го)у поніеже беспрѣстанн не плакахомъ 69a1-10s – οὐκ έγκληθησόμεθα, ᾧ οὔτοι, οὐκ έγκληθησόμεθα έν έξόδω ψυχής, διότι οὐ τεθαυματουργήκαμεν· οὐδ' ότι οὐ τεθεολογήκαμεν· οὐδ' ότι θεωρητικοί οὐ γεγόναμεν,³⁴⁴ αλλά λόγον πάντως δώσομεν τῷ Θεῷ διότι άδιαλείπτως οὐ πεπενθήκαμεν].

§ 2. 2. 8. Осма степеница је негневљивост и кротост.

Негневљивост је незасита жеља за понижењем, као што је код сујетних људи безгранична жеља за похвалом [безгнѣвнїе кєтъ жеданнїе вєст(ь)стнїа несыто, тако же въ тьщєславныхъ добропрослoutнїа вєскрaїа 69a3-7d – άοργησία τοίνυν έστιν έφεσις άτιμίας άκόρεστος, ώς έν τοїς κєνοδόξοις ευφημίας άπέραντος]. То је и победа над природом и неосетљивост према увредама, која настаје од подвига и зноја [безгнѣвнїе кєт(ьст)воу повѣда въ нечютнїи и оукартaннїи от(ь) трогдовъ и потовъ прибыває 69a8-12d – άοργησία έστι φύσεωσ ηττα, έν άναισθησίαις ύβρεων έξ άγώνων και ιδρώτων προσγινόμένη].

Кротост је непокретно стање душе, која се једнако држи и у срамоћењу, и у похвалама [кротость кєтъ беспoхoдa д(оу)ше оустроєннїе въ вєчьстннхъ и добропрослoutннхъ таже соущнїи 69a12-17d – πραότηс έστιν άκίνητος ψυχής κατάστασιс, έν άτιμїαιс και ευφημїαιс ωσαύτωс έχουσα].

Гнев је присећање на скривену мржњу, односно злопамћење [гнѣвъ кєтъ познaннїе скрѣвєнннє ненавнстн, рєкѣше памєтъзлoбнoωμoуδpђжаннїю 69a26d-69b4s – όργή

³⁴⁴ Испуштено у словенском тексту.

ἔστιν ὑπόμνησις κεκρυμμένου μίσους, ἤγουν μνησικακίας] и жеља да се науди ономе ко нас је огорчио [похоть злож разгнѣвнвшаго 69b5-6s – ἐπιθυμία κακώσεως τοῦ παροξύνοντος].

Напраситост је успаљивање срца које се дешава кад му није време [напрасънство ксть възгоренне ср(ь)дѣнное без года бывае 69b7-9s – ὀξυχολία ἐστὶν ἔξαψις καρδίας ἀχρόνως γινομένη], огорченост је неслатки покрет који се гнезди у души [горестъ ксть бесластноѣ почстнѣ къ д(оу)ши сѣдещи 69b9-12s – πικρία ἐστὶν ἀνήδονος κίνησις ἐν ψυχῇ συγκαθημένη], док је јарост лако промењиво кретање нарави и душевна ружноћа [јарость ксть пошьствнѣ ωβοῖἄλλομεσσε ωβγανκѣ д(оу)ши безъωбразнѣ 69b12-15s – θυμός ἐστὶν εὐμετάβολος κίνησις ἠθῶν, καὶ ψυχῆς ἀσχημοσύνη].

Као што са јављањем светлости одступа тама, тако и од мириса смирења ишчезавају свака огорченост и јарост [јакѣ же свѣтоу јавльщюсе ωт(ь)ходнтѣ тма, сице ωт(ь) воне смѣреннѣ всака горестъ и јарость ишчезаетъ 69b16-20s – ὡς φωτὸς φανέντος ὑποχωρεῖ τὸ σκότος· οὕτως καὶ ἐξ ὀσμῆς ταπεινώσεως πᾶσα πικρία καὶ θυμὸς ἐξαφανίζεται].

Гнев има много мајки, очева и кћери. Мајке су му сујета, среброљубље, преједање, а понекад и блуд [тъщеславнѣ, златолюбнѣ, лнхоѣ ωβѣἄденнѣ. ксть же югда и блудъ 73a20-23d – κενοδοξία, φιλαργυρία, γαστριμαργία, ἔστι δὲ ὅτε καὶ πορνεία], отац му је надменост [величнѣ 73a25d – τῦφος], а кћери су му злопамтивост, мржња, непријатељство и правдање [зловы дрѣжаннѣ. лѣнность.³⁴⁵ вражда. празднословнѣ 73a26d-73b12d – μνησικακίαι, μίσος, ἔχθρα, δικαιολογία].

§ 2. 2. 9. Девета степеница је злопамћење.

Злопамћење је врхунац гнева, чувар грехова, мржња према правди, губитак врлина, отров за душу, црв ума, посрамљење молитве, прекид мољења, отуђење љубави, клин забијен у душу, непријатно осећање помешано

³⁴⁵ Додато у словенском тексту.

са пријатном сладошћу горчине, непрекидни грех, безакоње које не спава, злоба која се чини свакога часа [злобыдръжатнѣ кѣтъ паростн съвршениѣ. грѣхоль хранителъ. правдѣ ненавнсть. благоволѣннѣмъ пагоуба. рѣжда д(оу)шн. чрѣвъ въ оуѣлоу. матвѣ осрамленнѣ. прошенню прѣтръзаннѣ. любви оуоужденнѣ. д(оу)шн гвоздь оуглѣшь. бесластное чювьство въ сладости горестнѣ и любви. прнсны грѣхъ. безъсѣнноѣ безаконнѣ. всетасънаѣ злоба 73b18d-74a9s – μνησικακία ἐστὶ θυμοῦ κατάληξις, ἀμαρτημάτων φύλαξ, δικαιοσύνης μῖσος, ἀρετῶν ἀπώλεια, ἰὸς ψυχῆς, σκώληξ νοῦς, προσευχῆς αἰσχύνη, δεήσεως ἐκκοπή· ἀγάπης ἀλλοτριώσις, ψυχῆς ἦλος πεπηγῶς, ἀνόδυνος αἴσθησις ἐν ἡδύτητι πικρίας ἀγαπωμένη, διηνεκῆς ἀμαρτία, ἄϋπνος παρανομία, κάθωρος κακία].

Злопамтивѣ тихователъ је притајена змија која у себи носи смртоносни отров [злобыдръжа и мѣлчалникъ вьгнѣзднвшнѣасе аспнда. гадъ смртоноснѣнъ носецн въ себѣ 74b12-16d – μνησικακος ἡσυχαστῆς ἐμφωλεύουσα ἀσπίς, ἰὸν θανατηφόρον ἐν ἑαυτῇ περιφέρουσα].

Незлопамтивост је знак истинског покајања, а ко у срцу држи злопамтивост и мисли да се каје налик је човеку који у сну мисли да трчи [блжнѣѣго покаитнѣ злобы недръжаннѣ знаменнѣ. дръжен же злобоу и покаитнѣ надѣѣ подобнѣ кѣтъ въ снѣ тещн мнещиоуоѣ 75a12-18s – τῆς γνησίας μετανοίας ἢ ἀμνησικακία τεκμήριον· ὁ δὲ ταύτην κατέχων, καὶ μετανοεῖν δοκῶν, ὁμοίος ἐστὶ τῷ καθ' ὕπνου τρέχειν δοκοῦντι].

§ 2. 2. 10. Десета степеница је оговарање и клевета.

Из мржње и злопамтивности рађа се оговарање [от(ѣ) ненавнстн и злоупомѣннѣ огла(гола)нню раждатнѣ 75a11-13d – ἐκ μίσους καὶ μνησικακίας τὴν καταλαλιὰν τίκτεσθαι].

Оговарање је чедо мржње, фина болест, велика скривена и притајена пијавица која исисава и уништава крв љубави, узрок прљања и тежине срца и губитак чистоте [ωγλ(αгол)ανнє кєть ωт(ь)родь ненавнєтънын. тьнкон кєза. тьста скрѣвена н потающн се пнїѣвнца любовннє кєλλоющн н без вѣстн творєщн крѣвь. любовн творь. срдцїо скрѣвннѣн тежєстн податно 75a16-26d– καταλαλιά ἐστὶν ἀποκύημα μίσους· λεπτή νόσος, παχεία, κεκρυσμένη καὶ λανθάνουσα βδέλλα, ἀγάπης ἐκδαπανῶσα καὶ ἐξαφανίζουσα αἷμα· ἀγάπης ὑπόκρισις· καρδίας ῥύπου καὶ βάρους πρόξενος].

Ко хоће да победи дух оговарања кривицу треба да приписује не ономе који грешн него демону који га је наговорио [не сьгрѣшнвшюмоу нъ вадєщюмоу д(оу)хоу зазорь да полагаєть 75b19-22d – μὴ τῶ πταίοντι, ἀλλὰ τῶ ὑποβάλλοντι δαίμονι τὴν μέμψιν ἐπιγραφέτω].

Судити значи бестидно отимати чин Божји, а осуђивање је погубљивање сопствене душе [судити кєть в(о)жннѣ достоннєства бєстоудноє гравлєннє. ωсωудатн жє своєкє д(оу)шє пагоубѣ 77a1-5s – κρῖναί ἐστὶν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀξίας ἀναιδῆς ἀρπαγμός· κατακρῖναι δὲ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς ὄλεθρος]. Макар и својим очима видели грешника, не треба осуђивати јер често се и очи варају [нн свонма ωтнма внде ωсωуддан. мнoгашн бo н тє прѣльщѣтєтє 77a6-8d – μηδὲ τοῖς σοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρῶν, κατάκρινε· πολλάκις γὰρ καὶ αὐτοὶ πεπλάνηνται].

§ 2. 2. 11. Једанаеста степеница је многословље и ћутање.

Многословље је престо сујете [многословнє кєть тцєславннє стoль 77a24-26s – πολυλογία ἐστὶ κενοδοξίας καθέδρα], знак незнања, врата оговарања, руководитељ до смехотворства, слуга лажи, уништитељ скрушености, позив на утученост, клађење и помрачење топле молитве [неразоумннє знаєннє. ωγλ(αгола)нннє двьрн. блєдoслoвннє вoждь. лъжн слoвгѣ по оуврѣзєнннє раскѣжєннє. лѣнстн зватан снoу прѣдтѣл. смьслoу расьпаннє. хрѣнєнннє пагоубѣ. топлотѣ нстoудєннє м(о)лтвѣ ωмрѣтєннє 77b3-15s –

ἀγνωσίας τεκμήριον, καταλαλιᾶς θύρα, εὐτραπείας χειραγωγός, ψεύδους ὑπουργός, κατανύξεως διάλυσις, ἀκηδίας κλήτωρ, ὕπνου πρόδρομος, συννοίας σκορπισμός, φυλακῆς ἀφανισμός, θέρμης ψυχρηστήριον προσευχῆς ἀμαύρωσις].

Разумно ћутање је мајка молитве, опозив из поробљености, чувар пламена, надзорник помисли, ухода за непријатељима, затвор плача, пријатељ суза, творац сећања на смрт, живописац мучења, слуга жалости, непријатељ дрскости, противник љубави према учењу других, помоћ разуму, творац виђења, неприметно напредовање и скривено усхођење [млъчаніе бо въ разоумѣ м(а)ти м(о)лнтѣѣ. плѣненію възвращеніе огноу хранило. помыслоу прнсѣтителъ. стражъ ратникоу. плачу воузннкъ. слезамъ дроугъ. смрътънѣи памети дѣиателъ. моуцѣ пнсць. соудог нспнтннкъ. скръви слоуга. оупованію братъ. неогла(гола)нню соупроугъ. еже оугнתי любнти соупротвиннкъ. разоумог прилаганіе прозоромъ творць. без вѣстных оспѣхъ. от(ъ)анннн въсходъ 77b15s-77b10d – σιωπή ἐν γνώσει· μήτηρ προσευχῆς, αἰχμαλωσίας ἀνάκλησις, πυρός φυλακή, λογισμῶν ἐπίσκοπος, σκοπὸς πολεμίων, πένθους δεσμωτήριον, δακρῦων φίλη, θανάτου μνήμη ἐργάτης, κολάσεως ζωγράφος, κρίσεως φιλοπράγμων, ἀδημονίας ὑπουργός, παρόρησίας ἔχθρα, ἡσυχίας σύζυγος, φιλοδιδασκαλίας ἀντίπαλος, γνώσεως προσθήκη, θεωρημάτων δημιουργός, ἀφανῆς προκοπή, λεληθυῖα ἀνάβασις].

Ko је постао свестан својих сагрешења овладао је и својим језиком, а многослован човек још није упознао себе како треба [оувѣдвын съгрѣшеннѣ оудрѣжа языкъ. многогла(гол)нвын же не оувѣдѣ се какоже подобя 77b16-19d – ó ἐπιγνοὺς παραπτώματα, ἐκράτησε γλώσσης· ó δὲ πολύλογος οὐπω ἐπέγνω ἑαυτὸν ὡς δεῖ].

§ 2. 2. 12. Дванаеста степеница је лаж.

молитви, крепкост у служењу, спремност на рукоделање, у послушању
 ОПИТНОСТ [разлѣненнїе ксть раслабленнїе д(оу)шє. н оуѣла оставленнїе. неражденнїе въздрѣжаннїа.
 ненависть своѣго оубѣта. мнрскнхъ оублажнтель. в(ого)у оубльжнкъ акн нецнлоостнкоу н
 нечл(о)в(ѣ)колюбнкоу. слабость пѣтню въ м(о)лнтвѣ немощнхъ. въ слоужбѣ железнхъ. въ роуѣнѣмъ
 дѣлѣ без лѣности въ послушаннїи нскоуьсьнхъ 79b3s-79b19d – ἀκηδία ἐστὶ πάρεσις ψυχῆς,
 καὶ νοὸς ἔκλυσις, ὀλιγωρία ἀσκήσεως, μῖσος τοῦ ἐπαγγέλματος, κοσμικῶν
 μακαρίστρια, Θεοῦ διαβλήτωρ, ὡς ἀσπλάγχνου καὶ ἀφιλανθρώπου, ἀτονία
 ψαλμωδίας, ἐν προσευχῇ ἀσθενοῦσα, ἐν διακονίᾳ σιδηρᾶ, ἐν ἐργοχείρῳ ἄοκνος,
 ἐν ὑπακοῇ δόκιμος].

Свака друга страст потире се неком од њој супротних врлина, а униније
 је за инока свеобухватна смрт [прочеи оубо врѣды једннѣмъ нѣконмъ добровољствомъ
 коиегождо оут(ь) тѣхъ оупразднн. раслабленнїе ннокомоу³⁴⁶ 80a24d-80b4s – τὰ μὲν λοιπὰ
 πάθη μιᾶ τινι ἀρετῇ ἕκαστον αὐτῶν κατήργηται, ἀκηδία δὲ τῷ μοναχῷ
 περιεκτικὸς θάνατος].

§ 2. 2. 14. Четрнаеста степеница је стомакоугаћање.

Стомакоугаћање је притворство утробе [оутробнаѣ ситостъ ксть лицемѣрство
 чрѣвоу 81a18-20d – γαστριμαργία ἐστὶν κοιλίας ὑπόκρισις).

Ситост је отац блуда, а притешњавање утробе је узрок чистоте [ситостъ
 брашьнаѣ блюдоу о(ть)ць. тѣснота же чрѣвнаѣ ч(н)стотѣ податъна 81b11-15s – κόρος
 βρωμάτων, πορνείας πατήρ· θλίψις δὲ κοιλίας, ἀγνείας πρόξενος].

Распаљивање плоти треба кротити уздржањем у свако време и на
 сваком месту, а када се она смири, што не треба очекивати да ће се десити пре
 силаска у гроб, то делање ћемо скривати од других [плѣтн оубо съжнмлюще на всако

³⁴⁶ Реченица у словенском тексту није завршена.

времѣ и мѣсто сню оутолнмь. сен же мльтецин. ѿ нен же прѣдь гробомь не препираю се. свое дѣланнє ськрнємь 82a5-12s – τῆς μὲν σαρκὸς σφουγώσης, ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπω ταύτην τιμωρήσωμεν· ταύτης δὲ ἡρεμούσης, ὅπερ πρὸ τάφου οὐ πείθομαι, τὴν ἑαυτῶν ἐργασίαν ἀποκρύψομεν].

Ум испосника моли се трезвено, а ум неуздържливог пун је нечистих идола [оумь мльтецинъ м(о)лнтъ се трезвѣ. а невъздържашего се капиць нечистыхъ испльненъ ксть 83a11-15d – νοῦς νηστευτοῦ προσεύχεται νηφόντως· ὁ δὲ τοῦ ἀκρατοῦς εἰδώλων ἀκαθάρτων πεπλήρωται].

Пост је присила над природом и укидање свега што прија глу, одсецање распаљивања, прекидање лукавих помисли, слобода од сновиђења, чистота молитве, светиљка душе, чувар ума, попуштање неосетљивости, врата умиљења, смирено уздисање, ведрa скрушеност, прекид многословља, повод за тиховање, чувар послушања, олакшање сна, узрок бестрасности, врата раја и наслада [мльтеа ксть ноужда кст(ь)ствнама и ѿбрѣзаниє сласти грѣтанныє. ражднзанию ѿблнчениє. злыхъ помысль ѿт(ь)трѣженнє. сьннїи свобода. м(о)л(н)твѣ чнстота д(оу)ше свѣтнло. оумоу храннло. ѿкамененню раздрѣшеннє. по оуврѣзению дв(ь)рь. въздыханнє смѣрено. ськроушеннє тнхо. ѿт(ь) многорѣчнїа оудаленнє. мльчанию внна помышлєннєу храннтель. сноу лыгкота здравнє тѣлоу. безврѣдню податница. грѣхомь ѿставлѣннє. раю пнщному дв(ь)ри 84b16d-85a13s – νηστεία ἐστὶ βία φύσεως, καὶ περιτομὴ ἡδύτητος λάρυγγος, πυρώσεως ἐκτομὴ, πονηρῶν ἐννοιῶν ἐκκοπὴ, ἐνυπνιασμῶν ἐλευθερία, προσευχῆς καθαρότης· ψυχῆς φωστῆρ, νοὸς φυλακὴ· πωρώσεως λῦσις, κατανύξεως θύρα, στεναγμὸς ταπεινὸς, συντριμμὸς ἰλαρὸς, πολυλογίας ἀργία, ἡσυχίας ἀφορμὴ, ὑπακοῆς φύλαξ, ὕπνου κουφισμὸς, υἰγεία σώματος, ἀπαθείας πρόξενος, ἀμαρτημάτων ἄφεσις· παραδείσου θύρα καὶ τρυφή].

§ 2. 2. 15. Петнаеста степеница је чистота.

Чистота је усвајање бестелесне природе, натприродно одрицање природе и истински преславна борба смртног и пропадљивог тела са бестелеснима [чистота кєть бесплѣтнаго кєст(ь)ства оу҃своєннїє... кєст(ь)ства чрѣсь кєст(ь)во оут(ь)врѣженнїє. и бесплѣтннхъ тѣла смрѣтна и тлѣнна прѣславнѣ по истинѣ рашеннїє 86a18d-86b2s – ἀγνεία ἐστὶν ἀσωμάτου φύσεως οἰκείωσις... φύσεως ὑπὲρ φύσιν ὑπερφυῆς ἄρνησις· καὶ ἀσωμάτων σώματος θνητοῦ καὶ φθαροῦ παράδοξος ὄντως ἄμιλλα].

Чист је онај ко је љубављу одбио љубав и огањ угасио невештаственим огњем [чѣсть кєть нже желаннїємъ желаннїє въздражнѣ. и о҃гнь о҃гнею безвещнннмъ оу҃гаснѣ 86b3-7s – ἀγνός ἐστὶν ὁ ἔρωτι ἔρωτα διακρουσάμενος, καὶ πῦρ πυρὶ ἀϋλῶ ἀποσβέσας].

Целомудреност је општи назив за све врлине [цѣломоудрѣство кєть всаѣскою вѣхъ добровольствѣ именованнїє 86b7-11s – σωφροσύνη ἐστὶν καθολικὴ πασῶν τῶν ἀρετῶν ἐπωνυμία], а целомудрен је онај ко ни у сну не осећа никакву промену стања које му је својствено [цѣломоудрѣнѣ кєть нже вѣ тѣхъ снѣхъ ни єдинаго пошѣствннѣ соу҃щаго томоу оу҃строєннїѣ почюває 86b11-16s – σώφρων ἐστὶν ὁ ἐν αὐτοῖς τοῖς ὕπνοις μηδεμίαν κίνησιν τῆς προσούσης αὐτῷ καταστάσεως αἰσθόμενος] и ко је заувек стекао савршену неосетљивост према разликовању тела [нже свѣршєноє нечютнїє на разлнчнїє телєсємъ выноу прнобрѣтєє 86b18-22s – ὁ τελείαν ἀναισθησίαν ἐπὶ διαφορᾶ σωμάτων διὰ παντὸς κτησάμενος].

Циљ чистоте је умртвљавање тела, којем претходи умртвљење нечистих помисли [конѣ же оу҃мѣрѣвлєннїє тѣлоу. прѣдоу҃мѣрѣшємъ помыслою 86b23-26d – τέλος δὲ, νέκρωσις σώματος προθανόντων λογισμῶν].

Није чист онај ко је сачувао ово глинено тело неукаљаним, него онај ко је његове удове савршено потчинио души [нже калѣ бесквѣрннѣ сѣхранн снн чнсть. нѣ

иже оуды сего д(оу)ши повинноу до конца 87a5-9s – οὐχ ὁ τὴν πηλὸν ἄρῶυπον φυλάξας, οὗτος ἀγνός· ἀλλ' ὁ τὰ μέλη ταύτης τῆ ψυχῆ ὑποτάξας τελείως].

Чистота нас чини децом Божјом и Богу подобним, у мери у којој је то људима могуће [ч(н)стота в(о)жне ѿвѣтаниѣ. и оуподобленнѣ по силѣ чл(о)в(ѣ)комъ 90b7-9s – ἀγνεία Θεοῦ οἰκείωσις καὶ ὁμοίωσις κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρώποις].

Мајка сладости плодова је земља са росом, а мати чистоте је тиховање са послушањем [м(а)ти сластель земли и роса. м(а)ти же ч(н)стотѣ мльчаниѣ с послышаникель 90b10-13s – μήτηρ μὲν γλυκύτητος, γῆ καὶ δρόσος· μήτηρ δὲ ἀγνείας ἡσυχία σὺν ὑπακοῇ].

Ко је победио тело победио је природу, ко је победио природу свакако је надишао природу, а ко је постао такав није нимало мањи од анђела³⁴⁷ [иже тѣло повѣднѣ снѣ кст(ѣст)воу водолѣ. а водолѣвы кст(ѣст)воу выше кст(ѣст)ва оуже высть. а иже такъ бывъ оумалень нѣчимъ бы от(ѣ) агг(ε)ль, да не рекоу ничимъ же 95a6-13s – ὅστις σῶμα ἐνίκησεν, οὗτος φύσιν ἐνίκησεν· ὁ δὲ τὴν φύσιν νικήσας, πάντως ὑπὲρ φύσιν ἐγένετο· ὁ δὲ οὗτος γενόμενος ἠλαττώθη βραχύ τι παρ' ἀγγέλοις, ἵνα μὴ εἶπω, οὐδέ].

Нема ничег необичног у томе што се невештаствено бори са невештаственим, али је истинско чудо када вештаствено побеђује невештаствене непријатеље [нѣсть чюдо безвѣщноу с вешнымъ братнсе. чюдо же по истинѣ чюдо кже свещноу... безвѣщныѣ врагы повѣднѣти 95a14-21s – οὐ θαῦμα τῷ ἀῦλω τὸν ἀῦλον μάχεσθαι· θαῦμα δὲ, ὄντως θαῦμα, τὸ ἔνυλον... τοὺς ἀῦλους ἐχθροὺς τροπώσασθαι].

Када је реч о врстама помисли, по дефиницији отаца једно је прилог [прѣложеннѣ 95a5d – προσβολή], друго спајање [свьькоуплееннѣ 95abd – συνδυασμός],

³⁴⁷ Уп. Пс. 8, 6.

треће сагласност [послоушаниѣ 95a7d – συγκατάθεσις], четврто поробљавање [плѣненнѣ 95a8d – αἰχμαλωσία], пето борба [събраннѣ 97a9d – πάλη], а шесто такозвана страст у души [гл(агол)ѣмыйѣ вѣдѣ ω д(оу)ши 95a9-10d – τὸ λεγόμενον πάθος ἐπὶ τῆς ψυχῆς].

Прилог је проста реч или слика нечега што се поново јавља и уноси у срце [приложениѣ во вл(а)женнѣ соуше оуставляють слово просто или ωбразъ приложшаго се въ новѣ въ ср(ь)д(ь)це въносимоу 95a13-19d – προσβολὴν μὲν γὰρ οἱ μακάριοι εἶναι ὀρίζονται λόγον ψιλόν, ἢ εἰκόνα τοῦ τυχόντος νεοφανῶς ἐν τῇ καρδίᾳ ἐμφερομένην].

Спајање је разговор са представом која се јавила, страстан или бестрастан [съвѣкоупленнѣ же ѣже съгл(агол)ати къ явленоимоу вѣдоу или без вѣда 95a10-23d – συνδυασμὸν δὲ, τὸ συλλαλῆσαι τῷ φανέντι μετὰ πάθους, ἢ ἀπαθῶς].

Пристанак је сладосна сагласност душе са виђеним [послоушаниѣ же накнновеннѣ сластьно д(оу)ши протнвоу бывающоимоу 95a23-26d – συγκατάθεσιν δὲ νεῦσιν ἐνήδονον τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ὀφθὲν γινομένην].

Поробљеност је силовито и невољно поробљавање срца, односно дуготрајно општење са предметом које квари наше добро стање [плѣненнѣ ноуждьноѣ и невольноѣ ср(ь)д(ь)цоу ωт(ь)веденнѣ. или прѣбытнаго и строннаго нашего оутврѣжденнѣ безвѣстнаго съближеннѣ протнвоу слоученнѣ 95b1-9s – αἰχμαλωσίαν δὲ βιάιαν καὶ ἀκούσιον τῆς καρδίας ἀπαγωγὴν, ἢ ἐπίμονον καὶ τῆς ἀρίστης ἡμῶν καταστάσεως ἀφανιστικὴν συνουσίαν πρὸς τὸ τυχόν].

Борба је равнотежа сила, која доводи или до намерне победе, или до пораза [пакн³⁴⁸ же оустраїають соуцию тѣчноу силоу протнвоборующоимоу се самоволнѣ или повѣдающоу. или повѣжденнѣ приемлющю 95b10-17s – πάλην δὲ ὀρίζονται εἶναι

³⁴⁸ Неадекватан превод (акузатив „πάλην“ замењен истозвучним прилогом „πάλιν“).

ἰσοσθενῆ πρὸς τὸν μαχόμενον δύναμιν, ἐκουσίως ἢ νικῶσαν, ἢ τὴν ἦτταν ὑπομένουσαν].

Страшћу се назива оно што се у правом смислу речи услед дуготрајности утнезило у души [врѣды же стрѣмь глаголють дългомь врѣменемь въ д(оу)ши стр(а)стнѣ гнѣзде сс 95b17-21s – πάθος δὲ κυρίως εἶναι λέγουσιν τὸ χρόνον μακρῶ ἐν τῇ ψυχῇ ἐμπαθῶς ἐμφωλεῦον].

Оци помињу још једну помисао, која је финија од свих наведених, и називају је благим налетом помисли [прѣпареннѣ оумноѣ 96a4s – παραρρίπισμὸν νοός], који у души опхрваног страшћу тренутно, без речи и слике, приказује страст [иже без врѣмене и слова и образа скорѣи врѣды приемилющогмоу назнаменюеть скорѣие 96a6-11s – ὅστις χρόνου χωρὶς, καὶ λόγου καὶ εἰκόνοσ ὀξυτέρωσ τὸ πάθος τῶ πάσχοντι σημαίνειν πέφυκε]. Нема ниједног тела нити духа који би био бржи и неприметнији од ње, која се као танано сећање, без спајања, тренутно и неизрециво, а код неких и неприметно, појављује у души [паметню тънкою и несъвькоупленюю. без врѣменногю же и непостижнмогю. от(ь) нѣкоторыхъ же и невѣдомо въдши своѣ приходь творещю 96a15-23s – μνήμη ψιλῆ καὶ ἀσυνδιάστω, ἀχρόνω τε καὶ ἀφράστω, παρὰ τισι δὲ καὶ ἀγνώστω τὴν ἑαυτοῦ ἐν τῇ ψυχῇ παρουσίαν ποιῶντοσ].

Неки мисле да страсти у тело улазе од помисли срца [нѣкторыи рѣше от(ь) помысль ср(ь)дѣныхъ тѣлоу на врѣды приходити – ἐκ τῶν λογισμῶν τῆσ καρδιάσ τὸ σῶμα εἰс πάθη ἔρχεσθαι], а други тврде да се лукаве помисли рађају од телесних осећања [от(ь) телесныхъ чувствъ злымь пораждатнсе помысломь 96a16-19d – ἐκ τῶν τοῦ σώματοс αἰσθήσεων τοῦс πονηροῦс ἀποτίктеσθαι λογισμοῦс].

§ 2. 2. 16. Шеснаеста степеница је среброљубље.

Среброљубље је клањање идолима, кћи неверја, правдање својих слабости, предсказање старости, весник глади и најава кише [златолюбнѣ кєтъ коумнѣрскоє поклонѣннѣ. невѣрѣствоу дѣши. немощемѣ извѣтънница. старости влхвъ. гладоу провъзвѣстникѣ. бездѣждноу въспоминѣти 100a8-16s – φιλαργυρία ἐστὶν εἰδώλων προσκύνησις, ἀπιστίας θυγάτηρ, ἀσθενειῶν προφασίστρια, γήρως μάντις, λιμῶν προμηνυτὶς ἀβροχίας ὑποβολεύς].

Среброљубац се руга Јеванђељу и добровољно нарушава закон [златолюбѣць єсть кєу(аг)гльскѣ роугатєль н самовластьный прѣстоупникѣ 100a17-20s – φιλάργυρός ἐστὶν Εὐαγγελίων μυκτηριστής, καὶ ἐκούσιος παραβάτης].

Ко је стекао љубав расточио је новац, а ко каже да живи и са једним и са другим самога себе је обмануо [нже прѣвѣрѣте любовѣ расыпа нмѣннѣ. а нже ѡбѡмѡу гл(агол)а въкоупѣ жити самѣ се прельсти 100a20-25s – ὁ κτησάμενος ἀγάπην, διεσκόρπισε χρήματα· ὁ δὲ τοῖς δύο λέγων συζῆν, ἑαυτὸν ἠπάτησεν].

Ко је победио ову страст одсекао је бриге, а ко је њоме спутан никада се неће молити чисто [повѣднвыи вѣдѣ съ печалн ѡт(ь)рѣза. свезаны же ннколнже ч(н)стѣ пом(о)лнт' се 100a11-15d – ὁ νικήσας τὸ πάθος, μερίμνας περιέκοψεν· ὁ δὲ δεδεμένος δεδεμένος οὐδέποτε καθαρῶς προσεύξεται].

§ 2. 2. 17. Седамнаеста степеница је нестицање.

Нестицање је одбацивање земних брига, безбрижно живљење, неометано путовање и веровање у заповести које је туђе жалости [небраннѣ нмѣннѡ скрѣемѣ кєтъ ѡт(ь)ложѣннѣ. беспечалнѣ житнѡ. поутѣнникѣ беспрѣтъченнѣ. вѣра заповѣдемѣ печалн тоужде 100a19-26d – ἀκτημοσύνη ἐστὶ φροντίδων ἀπόθεσις, ἀμεριμνία βίου, ὁδοιπόρος ἀνεμπόδιστος, πίστις ἐντολῶν, λύπης ἀλλότριος].

Човек који не стиче има чисту молитву, а ко воли да стиче моли се пред сликама материје [не верыи нмѣннїа моужь въ м(о)литвѣ чистѣ. любен же браннїе образомъ вѣщныимъ м(о)литвѣ 100b19-24d – ἀκτήμων ἀνήρ ἐν προσευχῇ καθαρὸς, ὁ δὲ φιλοκτήμων εἰκόνας ὕλης προσεύχεται].

Ко је окусио небеска блага радо презире земна, а ко није окусио небеска радује се стицању земних [въкоусивынїи горнихъ оудобѣ прѣовндитѣ долнаїа. невъкоусивын же онѣхъ веселюет се скотнѣ 101a13-18s – ὁ γευσάμενος τῶν ἄνω, εὐχερῶς καταφρονεῖ τῶν κάτω· ὁ δὲ ἐκείνων ἄγευστος, ἐπὶ κτήμασιν ἀγάλλεται].

Ко без расуђивања не стиче остаје без двоструке користи – удаљава се и од садашњих блага, и будућих се лишава [нмѣннїа верыи двѣ пакости приѣмлитѣ. соущихъ немлыи и коудущихъ лишакѣмъ 101a19-23s – ἄλογος³⁴⁹ ἀκτήμων δύο ἀδικεῖται τῶν παρόντων ἀπεχόμενος, καὶ τῶν μελλόντων στερούμενος].

Ко је презрео материју избавио се од оправдавања и спорења, а ко воли да стиче и за иглу се бије до смрти [нже прѣовндѣ вещь гонезе правословнїа. любен же браннїе нглы ради до смрѣти троуждает се 101a14-18d – ὁ καταφρονήσας ὕλης, ἐλυτρώθη δικαιολογίας καὶ ἀντιλογίας· ὁ δὲ φιλοκτήμων ὑπὲρ ῥαφίδος ἕως θανάτου πικτεύει].

§ 2. 2. 18. Осамнаесто поглавље посвећено је неосетљивости и утрнулости душе и смрти ума, која претходи смрти тела.

Неосетљивост и телесна и духовна представља умртвљено осећање чија је последица, услед дуготрајне болести и немара, неосетљивост [неїювство н при телесѣхъ н при д(оу)сѣхъ ксть оумѣршвено їютнїе от(ь) врѣменныкѣ кезе н нераждениїа въ неїютнїкѣ окончавыша 102a9-15s – ἀναίσθησία καὶ ἐπὶ σωμάτων καὶ ἐπὶ πνευμάτων ἐστὶν

³⁴⁹ У словенском тексту ἄλογος је непреведено, а уз то је и ἀκτήμων преведено као нмѣннїа верыи(без негације), због чега се смисао реченице изгубио.

νενεκρωμένη αἴσθησις, ἐκ χρονίας νόσου, καὶ ἀμελείας εἰς ἀναισθησίαν καταλήξασα].

Отупелост је немар који се претворио у навику и који умртвљује ум, плод лоших навика, замка усрдности, омча храбрости, незнање скрушености, врата очајања, мати заборава и удаљавање од страха Божјег [безболѣзникъ кѣтъ ѡбашрено неражденнѣ. оутръпающнѣя мьсль. невѣннманню породѣ. оусрьдню сѣтъ. мѡгъжѣствоу проугло. по оувръзѣнню недовѣденнѣ. ѡт(ѣ)чѣтѣнню дв(ѣ)рь. забьтн м(а)тн 102a15-26s – ἀναλγησία ἐστὶ πεποιωμένη ἀμέλεια, ναρκῶσα ἔννοια· προλήψεως γέννημα, προθυμίας παγίς, ἀνδρείας βρόχος· κατανύξεως ἄγνοια· ἀπογνώσεως θύρα, λήθης μήτηρ... διάκρισις φόβου].

Неосетљиви монах је безумни мудрац, саветник који самога себе осуђује, словољубац који говори против себе и слепац који учи друге да гледају [безболѣзникъ кѣтъ безѡгъмьнь филосопъ. самоѡсѡгднь повѣстникъ. сѣѣ ѡсѡпротивьнь люѡсловникъ. слѣпъ оучнтель кѣже вѣдѣтн 102a2-9d – ἀνάληγтὸς ἐστнв ἄφρѡν φιλόσοφος, αὐτοκατάκριτος ἐξηγηтѣς, αὐτενανтѣος φιλολόγος, τυφλὸς διδάσκαλος τοῦ βλέπειν].

Неосетљивост је мати смеха, хранитељица сна, пријатељ ситости, не одваја се од лажне побожности и не тугује када је разобличавају [азь ѡѣхѡг м(а)тн. азь снѡг крьмнтель. азь сытѡстн дрогъ. азь сьльстьнынмь говѣннѣмь свезѡю се. азь ѡблнчѣкьмь не болю 103b4-10d – γέλωтѡс μήτηρ· ἐγὼ ὕπνου τροφὸс· ἐγὼ κόρου φίλη· ἐγὼ ψευδευλαβεία συμπλέκομαι· ἐγὼ ἐλεγχѡμένη οὐ πονῶ].

§ 2. 2. 19. Деветнаеста степеница је сан, молитва и саборно псалмопојање.

Сан је нарочито природно својство, слика смрти, неактивност чула [сьнь кѣтъ кѣст(ѣ)ствѡ чѣстьне сьставленнѣ ѡбразь смьртнѣнѣ. чювьствѡмь празьднь 104a24s-104a2d –

ὑπνος ἐστὶ φύσεως ποσῶς σύστασις εἰκῶν θανάτου, αἰσθήσεων ἀργία]. Иако је један, сан, као и похота, има много узрока: он потиче од природе, од хране, од демона, а понекад и од строгог дуготрајног поста [множанше же внины јакоже и помысль имать... ωт(ь) кст(ьст)ва ωт(ь) брашнь ωт(ь) бѣсь. или васнь ωт(ь) врьховникє ωт(ь) протеженне алытвы 104a3-9d – πλείστας δὲ τὰς ὑποθέσεις, ὡς καὶ ἡ ἐπιθυμία ἔχει... ἐκ φύσεως, ἐκ βρωμάτων, ἐκ δαιμόνων, ἢ τάχα που καὶ ἐξ ἄκρας ἐπιτεταμένης νηστείας].

Ко са срдачним осећањем мисли да стоји пред Богом на молитви ће стајати непокретно као стуб [иже прѣдъ в(ого)мъ стоѣти помышляе въ чютии срдцѣмъ въ м(о)литвѣ стлѣпъ неподвижимъ 105b18-22d – ὁ Θεῶ παρίστασθαι λογιζόμενος, ἐν αἰσθήσει καρδίας, ἐν προσευχῇ στύλος ἀκίνητος εὔρεθήσεται].

§ 2. 2. 20. Двадесети степеник је телесно бдење.

Будно око очистило је ум, а много сна душу је учинило неосетљивом [вѣдро око ωчисти оумъ. множество же сна ωкамени д(оу)шоу 195b11-14d – ἄγρυπνον ὄμμα ἤγνισεν νοῦν, πλήθος δὲ ὑπνου ἐπώρωσε ψυχὴν].

Бдење је гашење распаљености, избављење од сновиђења, сузно око, умекшано срце, чувар помисли, топионица у којој гори страст стомакоугађања, кротитељ духова, обуздавање језика и прогнање маштања [бдѣнне раждизаннекъ ксть съкроушенне. сновъ нзбавленне. слъзно око. оумечено ср(ь)д(ь)це. помысломъ хранило. брашномъ соучило. чл(о)в(ѣ)комъ прнноужданне. языкомъ томленне. мчѣтанию прогоненне 105b17d-106a1s – ἀγρυπνία πυρώσεων θραῦσις· ἐνυπνιασμῶν λύτρωσις· κάθυγρος ὀφθαλμός, ἥπαλυμένη καρδία, λογισμῶν φυλακή, βρωμάτων χωνευτήριον, πνευμάτων δαμαστήριον, γλώττης κολαστήριον, φαντασιῶν φυγαδευτήριον].

Вишак сна је узрок заборав, а бдење чисти памћење [забыти податно сьнь много. вѣдѣннѣ же память ѿтнѣаѣтъ 106a20-23s – λήθης πρόξενος ὕπνος πολὺς· ἀγρυπνία δὲ μνήμην ἐκκαθαίρει].

Много сна је неправедни сажитељ, јер лењима отима пола живота, ако не и више [сьнь много соужителница неправедна. поль жнзни ленѣннѣмь съхватаѣ ѿт(ь) него 106a6-10d – ὕπνος πολὺς σύμβιος ἄδικος· τὸ ἥμισυ τῆς ζωῆς τῶν ῥαθύμων ἀφαρπάζων ἀπ' αὐτῶν, ἢ καὶ πλέον].

§ 2. 2. 21. Двадесет први степеник је малодушна бојажљивост.

Бојажљивост је детиња нарав у старој сујетној души и избегавање вере у очекивању нежељеног [страхованнѣ кѣтъ младыхъ ѿбытан въ старьчьцѣ тыщеславнѣ д(оу)шн. страхованнѣ кѣтъ ѿт(ь)вращеннѣ вѣрѣ на ѿжданнѣ неначаѣмыхъ 107a25s-107a6d – δειλία ἐστὶ νηπιῶδες ἦθος ἐν γηραλέα κενოდόξω ψυχῇ· δειλία ἐστὶν ἐκτροπὴ πίστεως ἐπὶ προσδοκίᾳ ἀδοκῆτων].

Страх је трепетно осећање срца, смућено и узнемирено због невидљивих невоља, као и лишавање тврде наде [страхъ кѣтъ трепетно тѹвьство срца ѿ безвѣстныхъ напастехъ зыблѣ се и не праздноюущи. страхъ кѣтъ извѣщеннѣ³⁵⁰ лишеннѣ 107a8-15d – φόβος ἐστὶ σύντρομος αἴσθησις καρδίας περὶ ἀδήλων συμφορῶν κλονουμένη, καὶ ἀσχάλλουσα· φόβος ἐστὶ πληροφορίας στέρησις].

Они који плачу и болују због својих грехова немају страхове, а бојажљиви са правом често силазе с ума [плачѹущѣ се оубо и ѿт(ь)пекше се страхованнѣ не нмогътъ. нстоупленнѣ же многошн страхѹющѣ се подьѣше въ лѣпотоу 107a12-16d – οἱ μὲν πενθοῦντες καὶ ἀπηληγρότετες, δειλίαν οὐ κέκτηνται· ἔκστασιν δὲ πολλάκις

³⁵⁰ Неадекватан превод (πληροφορία је схваћена у познијем значењу, као „обавештење“).

δειλαινόμενοι ὑπομεμενήκασι· καὶ εἰκότως]. Са правом Господ напушта горде, како би се остали научили да се не узносе, јер сви бојажљиви су сујетни [въ правдою бо прѣзорнвыиѣ оставляють. да и прочиѣи накажем се възвышатисе. вси оубо страхующе се тыщеславни 107b1-6s – δικαίως γὰρ τοὺς ὑπερηφάνους ἐγκαταλιμπάνει Κύριος, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ παιδευθῶμεν μὴ ἐπαίρεσθαι πάντες μὲν οἱ δειλιῶντες κενόδοξοι]).

Не оснажују демоне против нас тамна и пуста места, него бесплодност душе [не мѣстнаѣ тъмность и поустыни оукрѣпить на ны вѣсы. нь д(оу)шевное бесплодство 108a10-14s – οὐ τόπων σκοτία καὶ ἐρημία ἐνισχύει καθ' ἡμῶν τοὺς δαίμονας, ἀλλὰ ψυχῆς ἀκαρπία].

§ 2. 2. 22. Двадесет други степеник је многообразна сујета.

Сујета је, по виду, промена природе и изопаченост нарави, а по каквоћи је расипање труда, губитак зноја, завера против душевног блага, чедо неверја, претеча гордости, бродолом у пристаништу [тыщеславниѣ ксть по виду оубо кст(ь)ствоу прѣмѣненниѣ и обычаю развращенниѣ... по качьствоу дѣль распрашенниѣ потоув пагоуба скровнище зломысли невѣрствоу от(ь)родѣ. прѣзорьствоу прѣдтеча. въ тишинѣ истопленниѣ 108b24s-108b11d – κενοδοξία ἐστὶ κατὰ μὲν τὸ εἶδος φύσεως ἐναλλαγῆ, καὶ ἡθῶν διαστροφῆ... κατὰ δὲ τὴν ποιότητα, καμάτων σκορπιστήριον, ἰδρώτων ἀπώλεια, θησαυροῦ ἐπιβουλή, ἀπιστίας ἔκγονος, ὑπερηφανίας πρόδρομος, ἐν λιμένι ναυάγιον].

Дух очајања се весели када види умножење грехова, а дух сујете када види умножење врлине [д(оу)хъ от(ь)чаѣнниѣ радуѣеть се виде множещюу се злобу. д(оу)хъ же тыщеславниѣ множещюу се добровољствоу 108b23d-109a2s – πνεῦμα ἀπογνώσεως χαίρει θεωροῦν πληθυνομένην κακίαν· πνεῦμα δὲ κενοδοξίας πληθυνομένην ἀρετήν].

Сујетан човек је идолопоклоник, премда се и назива верујућим јер заправо угађа не Богу, него људима [тыщеславнын ксть капницосложникъ вѣрнь. в(оу)а

οὐβο μνηστῆριεμὲ τῆτῆν τλ(ο)βεκομὲ же н не бо(го)у оугаждати хоѣ 109a6-12d – κενόδοξός ἐστιν εἰδωλολάτρης πιστός, Θεὸν μὲν τῶ δοκεῖν σεβόμενος, ἀνθρώποις δὲ, καὶ οὐ Θεῶ, ἀρέσκειν βουλόμενος].

Сујетни подвижник сам себи причињава двоструку штету – изнурује тело, а за то не добија награду [тъщеславнѣ въздрѣжннкѣ пакостъ приемиетъ соугубо. тѣло οὐβο ησοῦσαιε н мѣзды не приемиε 109a20-25d – κενόδοξος ἀσκητῆς ἀδικεῖται διπλῶς· καὶ τὸ σῶμα κατατῆκων, καὶ μισθὸν μὴ λαμβάνων].

Не показује смиреномудрије онај ко говори лоше о себи, него онај који, када га други укори, не смањује љубав према њему [смѣреннѣ показа не нже сам се ωбнижаε... нѣ нже ωт(ъ) нного оукоренѣ н любвь къ томою не ωχοуднѣ 110a2-9s – ταπεινοφροσύνην ἔδειξεν, οὐχὶ ἑαυτὸν εὐτελίζων... ἀλλ' ὁ παρ' ἑτέρου ὀνειδισθεῖς, καὶ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ μὴ μειώσας].

Сујета гневљиве чини пред људима кротким [тъщеславнѣ ωстрыε на τλ(ο)в(ѣ)кн кроткн съдѣлана 110b7-10d – κενοδοξία τοὺς ὀξεῖς ἐπὶ ἀνθρώπων πραεῖς εἰργάσατο].

Ко се преузноси због природних добара никада неће добити натприродна [нже при кст(ъ)ствѣнынхъ лнхновнцахъ възвышаε же се... ннколанже прѣкст(ъ)вѣннѣ вл(а)гн не положитѣ 111a3-15d – ὁ ἐπὶ φυσικοῖς πλεονεκτῆμασι ἐπαιρούμενος... οὐδέποτε τῶν ὑπὲρ φύσιν ἀγαθῶν ἐντεύξεται].

§ 2. 2. 23. Двадесет трећи степеник је безумна гордост.

Гордост је одбацивање Бога, демонски изум, понижење човека, мајка осуде, пород похвала, знак бесплодности који одгони Божју помоћ, претеча силаска с ума, узрок пада, услов демонизованости, избор гнева, врата лицемерја, подршка демона, чувар грехова, узрок немилосрдности, незнање

Кротост је непромењиво устројство ума, које је једнако и у похвалама, и у понижењима [κротость есть неωτ(ь)λοζноε ογμα строενηε. вь чьстехъ и вьбьстихъ тако нμοуши 119b3-7s – πραϋτης εστιν αμετάθετος νοος κατάστασις, εν τιμαῖς και ἀτιμίαις ὡσαύτως ἔχουσα] и састоји се у томе да се приликом увреда од ближњег човека неко без смутње и искрено моли за њега [вь мωщениῖ ближнаго беспочютиῖа и свѣтлѣ за того м(ο)лнтисε 119b7-11s – εν ταραχαῖς τοῦ πλησίον ἀνεπαισθήτως και εἰλικρινῶς ὑπὲρ αὐτοῦ προσεύχεσθαι].

Кротост је подршка трпљења, врата и мајка љубави, услов расуђивања, узрок опроштаја грехова, смелост у молитви, обиталиште Светог Духа [трьпѣннию тврды. любьви дворѣ. пачеже м(а)тн. расоужденнию внна... оставленнῖа податница. ουπ(ο)βανнῖа м(ο)лнтва. с(вє)т(а)го д(οу)ха мѣсто 119b19s-119b3d – ὑπομονῆς στήριγμα, ἀγάπης θύρα, μᾶλλον δὲ μήτηρ, διακρίσεως ὑπόθεσις... ἀφέσεως πρόξενος· παρόρησία εν προσευχῇ· Πνεύματος ἀγίου χωρίον].

Незлобивост је ведро устројство душе, слободно од сваке лукаве намере [лицемѣрьство есть тѣлоу и д(οу)ши соупротивниε ουстроενηε 120a16-19d – ἀκακία εστιν ἰλαρὰ ψυχῆς κατάστασις ἐπινοίας πάσης ἀπηλλαγμένη].

§ 2. 2. 25. Двадесет пети степеник је смирење.

Смирење је стално заборављање својих постигнућа [честь ουправлениῖа честа 122b15-17d – λήθην τῶν κατορθουμένων προσεχῇ], свест ума о сопственој слабости и немоћи [ουβѣдѣннῖε ουμοу ω своен немоуши 122b22-23d – ἐπίγνωσιν νοος τῆς οἰκειάς ἀσθενείας και ἀδυναμίας], познање благодати и милосрђа Божјег [вλ(а)г(ο)дати в(ο)жнῖε и м(н)л(ο)сти ουβѣдѣннῖε 123a2-3s – χάριτος Θεοῦ και συμπαθείας ἐπίγνωσιν], осећање скрушене душе и одрицање од своје воље [скроушени д(οу)ше чювьство. и воле своие ωт(ь)мѣтаниε 123a4-7s – συντετριμμένης ψυχῆς αἴσθησιν, και θελήματος οἰκείου ἄρνησιν].

Када у нама почне да цвета свештени грозд смирења, ми ћемо омрзнути сваку славу и људску похвалу, изгонећи из себе раздражљивост и гнев [и҃гда во и҃гда въ насъ прѣподобнаго сего процвѣтати гризнь начнеть. ненавидимъ въскорѣ... чл(о)в(ѣ)чѣскіе славы и доброслоутнїѧ. ярость и гнѣвъ от(ъ) себе изгонеще 123b5-14s – ὅταν μὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ὁ τῆς ὀσίας ταύτης ἐπανθεῖν βότρους ἄρξῃται, μισοῦμεν εὐθέως... ἀνθρωπίνην δόξαν καὶ εὐφημίαν· θυμὸν καὶ ὀργὴν ἐξ ἑαυτῶν ἐξορίζοντες].

Бездан је мајка извора, а смирење је извор расуђивања [источникоу м(а)ти ксть глыбнна. расоужденню же источнику смѣреннѧ 132a2-23s – πηγῆς μὲν μήτηρ ἄβυσσος καθέστηκε· διακρίσεως δὲ πηγῆ ταπεινώσις].

§ 2. 2. 26. Двадесет шести степеник је разликовање помисли.

Расуђивање је код почетника истинско познање свога стања, код средњих је то умно осећање које непогрешиво разликује истинско добро од природног и од онога што је супротно добру, а код савршених расуђивање је духовно знање које се у њима налази, даровано Божјим просвећењем [расоужденнѧ ксть въводимыхъ оубо тѣхъ кже ѿ себѣ истинноѧ познаниѧ. въ срѣднихъ же кже стрѣмѣѧ бл(а)го. от(ъ) кст(ъст)въна и соупротивна не сгрѣшнѣ расоуждаѧ разоумнымъ чютникѧмъ. въ сввршенихъ же соущнїѧ в(о)ж(ъ)ствнымъ просвѣщеннѧмъ разоумъ 132a2-16d – διάκρισις ἐστὶν ἐν μὲν τοῖς εἰσαγομένοις, ἢ τῶν καθ' ἑαυτοὺς ἀληθῆς ἐπίγνωσις· ἐν τοῖς δὲ μέσοις ἢ τὸ κυρίως ἀγαθὸν ἐκ τοῦ φυσικοῦ, καὶ τοῦ ἐναντίου ἀπταιστως διακρίνουσα νοερά αἴσθησις· ἐν τοῖς δὲ τελείοις, ἢ διὰ θείας ἐλλάμψεως ἐνυπάρχουσα γνῶσις].

Расуђивање је неукраљана савест и чисто осећање (расоужденнѧ ксть свѣсть неосквернена и чисто чювство 132b10-13s – διάκρισις ἐστὶ συνείδησις ἀμόλυντος, καὶ καθαρά αἴσθησις).

Одлике оних који напредују јесу одсуство сујете, негневљивост, добра нада, расуђивање, чврсто сећање на суд, милостивост, гостопримљивост, умерено саветовање, бестрасна молитва и несреброљубивост [нѣтъщеславнѣ. безыгневнѣ. добронадежднѣ млычаннѣ расоужденнѣ. ѿ соудѣ память прѣч(н)ста. доброоутробнѣ страннолюбнѣ. оувѣтъ смѣренѣ. м(о)л(н)тва безъ вѣда. незлатолюбнѣ 135a12-22s – ἀκενοδοξία, ἀοργησία, εὐελπιστία, ἡσυχία, διάκρισις, κρίσεως μνήμη παγία, εὐσπλαγχνία, φιλοξενία, νοουθεσία σύμμετρος, προσευχή ἀπαθής, ἀφιλαργυρία].

Разумни ум увек је обучен у умно осећање [оумь разумнь всако и въ разумно чювство оудѣль се ксть 136a5-8s – νοῦς νοερός πάντως καὶ νοεράν αἴσθησιν περιβέβληται].

Злоба и страст нису природно својствене човеку, јер није Бог творац страсти [зълбо оубо нли вѣдѣ кст(ьств)внѣ не бываѣт. нѣств творць б(ог)ь вѣдомь 141a2-6d – κακία μὲν, ἢ πάθος φυσικῶς ἐν τῇ φύσει οὐ πέφυκεν, οὐκ ἔστι γὰρ κτιστῆς παθῶν ὁ Θεός]. Он нам је даровао многе врлине, попут вере, наде, љубави, које су својствене нашој природи [добровольства же кств(ств)вна въ насъ многа от(ь) того быше 141a6-9d – φύσει καὶ ἀρετὴ ἐν ἡμῖν καθέστηκε].

Са друге стране, чистота, негневљивост, смиреномудрије, молитва, бдење, пост и непрестана скрушеност јесу врлине које надилазе природу [выше кств(ь)ства ч(н)стота безгнѣвнѣ смѣреннѣ м(о)л(н)тва. бдѣннѣ. алытва пооуврѣженнѣ внною ѿ снхъ 141b10-15s – ὑπὲρ φύσιν ἀγνεία, ἀοργησία, ταπεινοφροσύνη, προσευχή, ἀγρυπνία, νηστεία, κατάνυξις διηνεκῆς].

Сви демонски напади потичу од три узрока: од сластољубља, од гордости и од демонске зависти [все кже к намь вѣсовьскнѣ рати от(ь) трнѣ снхъ вннѣ сьставляють се. от(ь) славолюбнѣ нли от(ь) прѣзорьства нли от(ь) зависти 142b3-9s – πάντες οἱ πρὸς ἡμᾶς δαιμόνων πόλεμοι, ἐκ τριῶν τούτων αἰτιῶν συνίστανται· ἐκ φιληδονίας, ἢ ἐκ ὑπερηφανίας, ἢ ἐκ φθόνου αὐτῶν].

Бог није ни узрок, ни творац зла и зато греше они који кажу да неке страсти природно постоје у души, јер не знају да смо ми саставна својства природе претворили у страсти [зла ουβο βη нн сотвори нн създа. прѣлщени быше и рѣкше кст(ь)ст(вь)наи нѣкаи соуца от(ь) врѣдовъ д(оу)ши. не разоумѣвше јако съставна ксть(сть)воу сконства мыи въ врѣды прѣведохомъ 153b21d-154a5s – κακὸν μὲν ὁ Θεὸς οὔτε πεποίηκεν, οὔτε δεδημιούργηκεν. Ἠπατήθησαν δὲ τινες φήσαντες φυσικὰ εἶναι τινα τῶν παθῶν ἐν ψυχῇ, ἀγνοήσαντες ὅτι τὰ συστατικὰ τῆς φύσεως ιδιώματα ἡμεῖς εἰς πάθη μετηνέγκαμεν].

Осећање душе је њено природно својство, грех је заглушеност осећања, саосећање је плод савести, а савест је реч и разобличавање нашега (анђела) чувара који нам је предат на крштењу [д(оу)ши чювьство и сконство кн. грѣхъ же чювьствоу мочѣннѣ... съпочювьство же породъ свѣстны. свѣсть же ксть слово и ѡблчѣннѣ нашего хранителѣ предаанаго намъ от(ь) крщениѣ 162a3-17d – αἰσθησις ψυχῆς ιδίωμα αὐτῆς· ἁμαρτία δὲ αἰσθήσεως κολαφισμός... συναίσθησις δὲ γέννημα συνειδήσεως, συνείδησις δὲ ἐστὶ λόγος καὶ ἔλεγχος τοῦ ἡμετέρου φύλακος τοῦ ἐκ βαπτίσματος παραδοθέντος ἡμῖν].

§ 2. 2. 27. Двадесет седми степеник је свештено тиховање тела и душе.

Тиховање тела је стање освешћених нарави и осећања, а тиховање душе је освешћена и неповредива мисао [мльчаникѣ телеснои оубо ксть ѡбычакѣ и чювьствомъ казнѣ и оустроеннѣ. мльчаникѣ же кже д(оу)шнои помыслоу кьзнѣ неогкрадома мысль 163b7-15s – ἡσυχία μὲν σώματος ἐστὶν ἡθῶν καὶ αἰσθήσεων ἐπιστήμη καὶ κατάστασις· ἡσυχία δὲ ψυχῆς, λογισμῶν ἐπιστήμη καὶ ἀσύλητος ἔννοια].

Тиховаатељ је онај ко се труди да бестелесно ограничи у телесном дому, што је чудесно [мльчаникѣ ксть нже въ бестлѣннои въ телеснѣмъ домоу оуставлатѣ ѡкоушатнсе.

кже прѣславниѣ 163b25d-164a3s – ήσυχαστής ἐστὶν ὁ τὸ ἀσώματον ἐν σωματικῶ οἴκῳ περιορίζειν φιλονεικῶν, τὸ παράδοξον].

Тиховатељ је земни образ анђела, који је на хартији љубави словима усрдности ослободио своју молитву од лењости и немара [млъчалникъ ксть ѡбразъ англовъ земльныйй. любве хартинныѣ и спѣха писменнаго свою м(о)л(н)твѡу лѣности и немощи свободныѣ 164b5-12d – ήσυχαστής ἐστὶ τύπος ἀγγέλου ἐπίγειος χάριτη πόθου καὶ σπουδῆς γραμμασι τὴν ἑαυτοῦ προσευχὴν ῥαθυμίας καὶ ὀλιγωρίας ἐλευθερώσας].

Ко је овладао тиховањем познао је дубину тајни [нже мл(ь)чанинѣ дошдѣ оувѣдѣти гльбннѡу танинѣ 165b4-7s – ὁ ήσυχίαν καταλαβὼν ἔγνω βυθὸν μυστηρίων].

Нико ко је подвргнут гневу и надмености, лицемерју и злопамтивости не треба да се усуди да види ни трага тиховања, јер једино што може добити јесте да сиђе с ума [никтоже ѡт(ь) гьрости ѱ млѣннѣ лицевѣрнѣ же и дрѣжаннѣ длгогнѣвнаго стѡужаннѣ приемлѣ слѣда млъчанинѡу видѣти смѣн. еда како нстоуплѣннѣ тѣнѡу приѡвѣрѣщеть 167b3-13d – μηδεις ὑπὸ θυμοῦ καὶ οἰήσεως, ὑποκρίσεώς τε καὶ μνησικακίας ὀχλούμενος, ἴχνος ήσυχίας ἰδεῖν τολμησαι μήπως ἔκστασιν, καὶ μόνον κερδήσει].

Тиховатеља одликују спокојан ум, очишћена мисао, усхићеност ка Господу, представљање мука и блиске смрти, ненаситна молитва, нетакнута тамница, умртвљење блуда, незнање пристрасности, смрт света, недостатак жеље за стомакоугађањем; тиховање је претпоставка богословља, извор расуђивања, суза савезница, губитак многословља [оумъ безъ метежа. мысль ѡчищена. въсхищеннѣ къ б(о)гѡу. мѡукамъ прѣдставиеннѣ. смьртьи паметь. м(о)л(н)тва безъ насыщеннѣ. хранило неѡукрадемо. блѡудѡу оумореннѣ. приврѣднѡу неувѣдѣннѣ. смьрть ѡт(ь) мнра. ѡбьяденнѣ нехотѣннѣ. б(о)гословнѡу разоумъ. расѡужденнѡу нсточникъ. слъза повннна. многорѣчнѡу пагоуба 167b21d-168a13s – νοῦς ἀκύμαντος, ἔννοια ήγνισμένη, ἀρπαγὴ πρὸς Κύριον, κολάσεων παράστασις, θανάτου ἔπειξις, προσευχὴ ἀκόρεστος, φυλακὴ ἄσυλος,

πορνείας θνήσις, προσπαθείας ἄγνοια, θάνατος κόσμου, γαστριμαργίας ἀνορεξία, θεολογίας ὑπόθεσις, διακρίσεως πηγῆ, δάκρυον ὑπόσπονδον, πολυλογίας ἀπώλεια].

Вера је крило молитве, постојано стање душе које ниједна противна сила не смућује [вѣра крило м(о)л(н)твѣ... нераздкоены д(о)уше оуставъ ни от(ъ) єднного же соупротивнїѧ колѣблющн се 171b10-19d – πίστις πτερόν προσευχῆς... ἀνευδοίαστος ψυχῆς στάσις, ὑπὸ οὐδεμιᾶς ἐναντιότητος κλονουμένη]. Мајка вере је труд и исправно срце, јер труд је чини непоколебљивом, а исправно срце је изграђује [вѣрѣ м(а)тн спѣхъ н право срце. ово во безнекѣрства творитѣ. ово же творити 171b26d-172a5s – πίστεως μήτηρ μόχθος, καὶ εὐθῆς καρδία· ἢ μὲν γὰρ ἀδίστακτον ποιεῖ· ὁ δὲ δημιουργεῖ].

§ 2. 2. 28. Двадесет осма степеница је мајка врлина, свештена и блажена МОЛИТВА.

Молитва је, по својој каквоћи, општење и јединство човека и Бога, а по дејству оно што свет одржава у постојању, помирење са Богом, и мајка и кћи суза, опроштај грехова, мост којим се превазилазе искушења, зид који чува од жалости, смелост у рату, анђеоско делање, храна свих бестелесних, будућа радост, бескрајно делање, узрок благодати, невидљиви напредак, душевна храна, просветљење ума, секира којом се одсеца очајање, доказ наде, престанак туге, богатство монаха, ризница тиховатеља, слабљење гнева, огледало напретка, пројава мере раста, знак духовног стања, весник будућих ствари и знамење славе [м(о)л(н)тва єсть по тоє оубо качѣствоу сьсоущнє н єдинїєннїє чл(о)в(ѣ)коу кь бог(о)у. по дѣнствоу же тварн сьставлєннїє. б(о)жнє прѣмѣнїєннїє. слъзамь м(а)тн. н пакн дьщн грѣховь оутищєннїє. нскоусомь мость. пєчлєлємь посрѣдоу стѣннїє. ратємь скроушєннїѧ англєскоє дѣло. бесплътнїхъ всѣхъ крьмлїѧ. боудущєє вєселнїє. непрѣбродомоє дѣланнїє. добронзволєннїємь нсточннїкь. бл(а)годатємь податннїца. поспѣхъ невндомя. крьмлїѧ д(о)ушн. оумоу просвѣщєннїє.

ωτ(ς)чапанню тесла. надежди оуказъ. печалн раздрогшенниѣ. м(о)лещи мѣ се в(о)гѣтъство. ннокнмѣ скровище. гарости охотѣданниѣ. зрьцало спѣхоу. мѣрамѣ явлениѣ. оустроженню възвѣщенниѣ. боудушихъ вѣститель. в(о)гѣтъствоу явлениѣ 174b5s-174bs16 – προσευχή ἐστὶ κατὰ μὲν τὴν αὐτῆς ποιότητα συνουσία καὶ ἔνωσις ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ· κατὰ δὲ τὴν ἐνέργειαν, κόσμου σύστασις· Θεοῦ καταλλαγὴ, δακρύων μήτηρ καὶ πάλιν θυγάτηρ, ἁμαρτημάτων ἰλασμός, πειρασμῶν γέφυρα, θλίψεων μεσότοιχον, πολέμων θραῦσις, ἀγγέλων ἔργον, ἀσωμάτων πάντων τροφή· ἢ μέλλουσα εὐφροσύνη, ἀπέραντος ἐργασία, ἀρετῶν πηγὴ, χαρισμάτων πρόξενος, προκοπὴ ἀόρατος, τροφή ψυχῆς, νοῦ φωτισμός, ἀπογνώσεως πέλυξ, ἐλπίδος ἀπόδειξις, λύπης λύσις, πλοῦτος μοναχῶν, ἡσυχαστῶν θησαυρός, θυμοῦ μείωσις, ἔσοπτρον προκοπῆς, μέτρων ἐμφάνεια, καταστάσεως δήλωσις, τῶν μελλόντων μηνυτής, κλέους σημασία].

Почетак молитве састоји се у томе да се само речима напади одгоне чим се појаве, средина је да се разум налази у ономе што се говори или мисли, а савршенство је усхићеност ка Господу [начело оубо припаданиѣ единнословнѣ прогонима. ωт(ς) начель самѣхъ. срѣда же ѣже въ гл(агол)иemyхъ и разогмныхъ быти оумоу. а ѣже тоѣ кончьное възвѣщенниѣ къ в(о)гѣ 176b14-23d – ἀρχὴ μὲν προσευχῆς προσβολαὶ μονολογίστως διωκόμεναι ἐκ προοιμίων αὐτῶν. Μεσότης τὸ ἐν τοῖς λεγομένοις ἢ νοουμένοις μόνοις εἶναι τὴν διάνοιαν. Τὸ δὲ ταύτης τέλειον ἀρπαγὴ πρὸς Κύριον].

Молитва је отуђење од света видљивог и невидљивог [мнра видомаго и невндомаго ωт(ς)чюжденниѣ 177b18-20d – κόσμου ὄρατοῦ καὶ ἀόρατου ἀλλοτριώσις] и огледало монаха [зрьцало бо тоу ннока 179a6-7s – ἔσοπτρον γὰρ αὐτὴν τοῦ μοναχοῦ].

За време молитве монах не сме примати никакво чулно маштање, да не би сишао с ума [всакаго чюемаго мчѣта въ м(о)л(н)твѣ не приѣмлю да не истогупленнѣ прилещи

179b12-16s – πᾶσαν αἰσθητὴν φαντασίαν ἐν τῇ προσευχῇ μὴ προσδέξῃ, ἵνα μὴ ἔκστασιν ὑποστῆς].

§ 2. 2. 29. Двадесет девети степеник је бестрасност и савршенство.

Истински бестрасним назива се онај ко је тело учинио непропадљивим, ум узвисио изнад творевине и сва осећања му потчинио, и ко је душу ставио пред лице Господње, простирући се њома и више него што она може [безврѣднѣ оубо стрѣль и ксть и знает се. нже плть оубо бестлѣ створнѣ. оумъ же от(ь) созданны възвыснѣ. чювства же вса семоу повинюгѣ. и лицу г(оспо)дню д(оу)шю прѣдставиѣ выше мощи тоѣ 182a22s-182a6d – ἀπαθὴς μὲν οὖν κυρίως καὶ ὑπάρχει, καὶ γνωρίζεται, ὁ τὴν σάρκα μὲν ἄφθαρτον ποιήσας, τὸν δὲ νοῦν τῆς κτίσεως ἀνυψώσας, τὰς δὲ πάσας αἰσθήσεις τούτῳ ὑποτάξας· τῷ δὲ προσώπῳ Κυρίου τὴν ψυχὴν παραστήσας ὑπὲρ τὴν ἑαυτῆς ἰσχὺν πρὸς αὐτὸν ἀεὶ ἐπεκτεινομένης].

Бестрасност је и васкрсење душе пре васкрсења ума, а неки га називају и савршеним познањем Бога, какво пре нас имају само анђели [нѣци же пакн безврѣднѣ со҃ще оуставляютъ въскрсеннѣ прѣдъ тѣломъ. дро҃зи же о҃вѣдѣннѣ в(о)жнѣ съврѣшеноѣ по ангѣлхъ вътороѣ 182a8-15d – τινὲς δὲ πάλιν ἀπάθειαν εἶναι ὀρίζονται ἀνάστασιν ψυχῆς πρὸ τοῦ σώματος· ἄλλοι δὲ ἐπίγνωσιν Θεοῦ τελείαν, ἀγγέλων δευτέραν].

Бестрасношћу се назива и чистота, јер она је почетак општег васкрсења и нетрулежности трулежних [ч(н)стота безврѣднѣ гл(агол)ѣт се и въ лѣпотоу. пропо҃гтнѣ во о҃бщаго встаннѣ и вестъльства тѣльнымъ³⁵¹ 182b24s-182b4d – ἡ ἀγνεία ἀπάθεια λέγεται, καὶ εἰκότως· προοῖμιον γὰρ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καὶ ἀφθαρσίας φθαρτῶν].

³⁵¹ Вероватно омашка преписивача: тѣльнымъ уместо „тѣльнымъ“.

Бестрасна је она душа која је у врлинама стекла исту навику као страсне душе у насладама [безвѣднѣ имать д(оу)ша љже снѣ възгннвшн се добровольствы љкоже вѣдннѣ сластьми 183b23d-184a2s – ἀπάθειαν ἔχει ψυχὴ, ἢ οὕτως ποιωθεῖσα ταῖς ἀρεταῖς, ὡς οἱ ἐμπαθεῖς ταῖς ἡδοναῖς].

§ 2. 2. 30. Последња степеница на путу ка духовном савршенству јесте савез три врлине – вере, наде и љубави.

Вера је налик сунчевом зраку, нада светлости, а љубав сунчевом кругу, а све оне чине једно сијање и једну светлост [азъ оубо логѣю видю овоу свѣтъ овоу же кроугъ. все же кестъ едно оучианнѣ и едно свѣтълство 184b17-22d – τὴν μὲν ἀκτῖνα ὀρώ, τὴν δὲ φῶς, τὴν δὲ κύκλον· πάντα δὲ ἐν ἀπαύγασμα καὶ μίαν λαμπρότητα].

Вера све може да ствара и гради, наду милост Божја окружује и чини је непостидном, а љубав не пада, нити престаје да тече, нити допушта да онај ко је рањен њеном блаженом опијеношћу отпочине [ова бо все может творити издати. овоу же м(н)л(о)тъ б(о)жнѣю окроуџаѣтъ и беспосрамленнѣ творитъ. ова же не падаѣтъ нѣ стонтъ кѣже тещн. нн љзвъномоу мльчаннѣю оубо бл(а)женынѣмъ ненстовѣствомъ даѣтъ 184b23d-185a8s – ἢ μὲν γὰρ πάντα δύναται καὶ ποιεῖν, καὶ δημιουργεῖν· τὴν δὲ ἔλεος Θεοῦ περικυκλοῖ, καὶ ἀκαταίσχυντον ποιεῖ· ἢ δὲ οὐδὲ πίπτει οὐδ' ἐστήκει τοῦ θέειν· οὐδὲ τὸν τρωθέντα ἠρεμεῖν λοιπὸν τῆς μακαρίας μανίας ἐᾷ].

Љубав је по својој каквоћи уподобљење Богу, у мери у којој је смртницима доступно, по дејству је пијанство душе, а по својству је извор вере, бездан дуготрпљења и море смирења [любѣ по качѣствоу оубо под(о)бнѣ б(о)жнѣ келнко же чл(о)в(ѣ)комъ достнжно. по дѣнствоу же пианство д(оу)шн. по свонствоу же источникъ вѣрннѣ. морѣ смѣреннѣю 185a23s-185a5d – ἀγάπη κατὰ μὲν ποιότητα ὁμοίωσις Θεοῦ, καθ' ὅσον βροτοῖς ἐφικτόν· κατὰ δὲ ἐνέργειαν μέθη ψυχῆς· κατὰ δὲ τὴν ιδιότητα πηγὴ πίστεως, ἄβυσσος μακροθυμίας, θάλασσα ταπεινώσεως].

Љубав, бестрасност и усиновљење Богу разликују се само по имену и као што се светлост, огањ и пламен стичу у једну енергију, тако треба мислити и о њима [любви и безвръдние и снотворние немни тътноу разлогѣает се. какоже свѣтъ и огнь пламы въ ѣднно срнцоут се дѣнство снце и ω снхъ разлогѣван 185a11-20d – ἀγάπη, καὶ ἀπάθεια, καὶ υἰοθεσία, τοῖς ὀνόμασι, καὶ μόνοις διακέκριται. Ὡς φῶς, καὶ πῦρ, καὶ φλὸξ εἰς μίαν συντρέχουσιν ἐνέργειαν, οὕτω καὶ περὶ τούτων νόει].

Увећање страха Божјег је почетак љубави, а савршенство чистоте је предуслов богословља [ращенне страху начело любви. конец же чистоты вина б(о)гословнн 186b20-24d – αὔξησης φόβου ἀρχὴ ἀγάπης· τέλος δὲ ἀγνείας ὑπόθεσις θεολογίας].

Осуштаствљени Логос³⁵² усавршава чистоту, својим доласком умртвивши смрт, а када је она умртвљена ученик богословља стиче просветљење [въсоуцннок оубо слово съврѣшаеѣтъ ч(н)стотоу приходомъ свонмъ оумрътвннѣ смрътъ. тон же оумръщвленѣ б(о)гословннѣ оученикѣ ωсвѣтнсе 187a5-13s – ἐνούσιος μὲν λόγος τελειοῖ ἀγνείαν, παρουσία ἑαυτοῦ νεκρώσας τὸν θάνατον· τούτου δὲ νεκρωθέντος, ὁ τῆς θεολογίας μαθητῆς πεφώτισται].

Сила љубави је у нади, јер са надом очекујемо плату за љубав [дръжава любви надежда тоѣ ради любовные мьзды ωжндаеѣмъ 187a10-14d – κράτος ἀγάπης ἐλπίς, δι' αὐτῆς γὰρ τὸν τῆς ἀγάπης μισθὸν ἀπεκδεχόμεθα].

Нада је богаћење невидљивим богатством и несумњиво благо и пре добијања блага [надежда кетъ безвѣстнаго богатство безневѣрства. прѣ скровницеѣмъ скровнице 187a14-19d – ἐλπίς ἐστὶν ἀδήλου πλούτου πλοῦτος· ἐλπίς ἐστὶν ἀνενδοίαστος πρὸ θησαυροῦ θησαυρός].

Љубав дарује пророштво, узрокује чудеса, љубав је бездан осијања, анђеоско стање и напредовање у вечним стварима [любви прор(о)чѣствоу податница.

³⁵² Ἐνούσιος λόγος је синтаγμα која се најпре среће код Атанасија Великог (*Tom. ad Antioch. 5; De Synod. 4*).

ЛЮБЫ ЧЮДЕСАМЪ ТВОРИТЕЛНИЦА. ЛЮБЫ ПРОСВѢЩЕННЮ БЕЗДНЬ 187b21s – ἀγάπη προφητείας χορηγός· ἀγάπη τεράτων παρεκτική· ἀγάπη ἐλλάμψεως ἄβυσσος].

§ 2. 3. Глосар

АГГЕЛЬ m. „анђео“, ἄγγελος (95a12s).

АЛЪТВА f. „пост“, νηστεία (9a6s; 84b16d).

АЛЪТЪБНИКЪ m. „испосник“, νηστευτής (83a11d).

БДЕТИ v. „бдети“, ἐγρηγορέω (18b6s).

БДѢНИКЪ n. „бдење“, ἀγρυπνία (105b17d).

БЕЗБОЛѢЗНИКЪ n. „отупелост“, ἀναλγησία (102a15s).

БЕЗВЕЩЬНЪ adj. „нематеријалан, невештаствен“, ἄυλος (86b6s).

БЕЗВРѢДНИКЪ n. „бестрасност“, ἀπάθεια (85a11s; 182a9d).

БЕЗВРѢДНЪ adj. „бестрастан“, ἀπαθής (182a22s).

БЕЗГНѢВНИКЪ n. „негневливост“, ἀοργησία (60b8s; 135a12s).

БЕЗЛОБНИѢ n. „незлюбивост“, ἀκακία (9a6s).

БЕЗНАДЕЖНИКЪ n. „очајање“, ἀνελπιστία (4626s).

БЕЗЪДРЪЗНОВАННИѢ n. „недостатак смелости“, ἀπαρρησίαστος (15a20s).

БЕЗЪСЬНЪ adj. „који не спава“, ἄϋπνος (74a7s).

БЕЗЪОБРАЗНИКЪ n. „ружноћа“, ἀσχημοσύνη (69b15s).

БЕСКѢСТЬНЪ adj. „невидљив“, ἀφανής (15a1d).

БЕСКВРЪНЫ adj. „неукаљан“, ἄρῶυπος (87a6s).

БЕСКОУГІАНИИѢ n. „нероптање“, ἀγογγυσία (14a13d).

БЕСЛАСТЬНЪ adj. „који је лишен насладе“, ἀνήδονος (69b10s).

беспечалн adj. „безбрижан“, ἀμέριμος (12b14d).
беспечалнѣ п. „безбрижност“, ἀμεριμνία (100a22d).
беспечальнѣ adj. „безбрижан“, ἀμέριμος (20b10s); „који је лишен жалости“, ἄθλιπτος (60a22d).
бесплѣтънѣ adj. „бестелесан“, ἀσώματος (86a19d).
бесплодство п. „бесплодност“, ἀκαρπία (108a14s).
беспосрамлєннѣ adj. „непостидан“, ἀκαταίσχυντος (185a1s).
бесподоа adj. „непокретан“, ἀκίνητος (69a13d).
бестлє adj. „нетрулежан, непропадљив“, ἄφθαρτος (182a26s).
бестрастьнѣ adj. „бестрастан“, ἀπαθής (7a5s.)
бестрастнѣ adv. „бестрасно“, ἀπροσπαθῶς (14b6d).
бестраха adj. „неустрашив“, ἄφοβος (58a20d).
бестрашнѣ п. „неустрашивост“, ἀφοβία (20b14s).
бестьяльство п. „нетрулежност“, ἀφθαρσία (182b4d).
бестоуднѣ adj. „бесраман“, ἀναιδής (77a2s).
бестестїиѣ п. „срамоћење“, ἀτιμία (14a5d).
бестѣсть f. „срамоћење“, ἀτιμία (119b6s).
благъ adj. „благ“, ἀγαθός (6a9d).
благоволѣннѣ п. „врлина“, ἀρετή (73b24d).
благодать f. „благодат“, χάρις (123a2s).
блаженъ adj. „блажен“, μακάριος (55a13s; 185a7s).
блєдѣ f. „брбљивост, празнословље“, εὐτραπελία (78b13d).
блєдословнѣ п. „брбљивост, празнословље“, εὐτραπελία (77b6s).
блудѣ т. „блуд“, πορνεία (73a23d; 168a8s).
блюдѣ т. „блуд“, πορνεία (81b12s).
болѣзньнѣ adj. „болан“, ἐνώδυνος (67a10d).
бѣсь т. „бес, демон“, δαίμων (108a13s).

βῆσοβςκς adj. „демонски“, τῶν δαιμόνων (113a14d).
 βελερѣчнїє п. „многословље“, πολυλογία (78b12d).
 βελιτιиє п. „надменост“, τῦφος (73a25d).
 видь т. „вид“, εἶδος (108b25s).
 видѣннїє п. „виђење, сазрцање“, θεωρία (18b2d).
 волнь adj. „вольни“, τοῦ θελήματος (19b9s).
 вола f. „воља“, θέλημα (6b6s).
 врѣдовьнь adj. „страстан, острашћен“, ἐμπαθής (21a22d).
 врѣдь т. „страст“, (80a24d; 95a9d).
 врѣдьнь adj. „страстан, острашћен“, ἐμπαθής (184a2s).
 всеблагъ adj. „свеблаг“, πανάγαθος (6a10d).
 въздръжаннїє п. „уздржање, подвиг“, ἄσκησις (79b6s).
 въздръжатель т. „уздржљив“, ἐγκρατής (7a15d).
 вѣдь f. „знање“, γνώσις (6b15d).
 вѣра f. „вера“, πίστις (171b10d).
 въздыханнїє п. „уздисање“, στεναγμός (85a1s).
 вьскрсеннїє п. „васкрсење“, ἀνάστασις (182a10d).
 вьсоущнь adj. „осуштаствљен“, ἐνούσιος (187a5s).
 вьсхищеннїє п. „усхићење“, ἀρπαγή (176b23d).
 вышеєстьство п. „натприродно“, τὰ ὑπὲρ φύσιν (7b17s).
 гнѣвь f. „гнев“, ὀργή (49b2s; 69a26d).
 горестъ f. „огорченост“, πικρία (60b9s).
 грѣхъ т. „грех“, ἁμαρτία (10b1d); πταισμα (12b25); ἁμαρτημα (73b20d).
 добровольство п. „врлина“, ἀρετή (19b12s; 80b25d).
 добронадежднїє п. „добра нада“, εὐελπιστία (135a13s).
 добропрослоутнїє п. „похвала“, εὐφημία (69a7d).

δοξολογία n. „похвала“, εὐφημία (123b9s).

δοξοσύνη n. „милосрдно̀ст“, εὐσπλαγχνία (135a20s).

δοξοσύνη adv. „побожно“, εὐσεβῶς (60a3s).

δοξοσύνη adj. „побожан“, εὐσεβής (7a4s).

δοξοσύνη adv. „побожно“, εὐσεβῶς (6b5-6d).

δοξοσύνη adj. „побожан“, εὐσέβεια (14a9s).

δοξοσύνη n. „достојанство“, ἀξία (77a2s).

δοῦξ m. „дух“, δαίμων (75b21d); πνεῦμα (102a10s).

δοῦσα f. „душа“, ψυχή (19b25d).

δῆμιον n. „дејство“, ἐνέργεια (55a11s; 67a7d).

δῆμιον n. „делање“, ἐργασία (82a12s).

ζῆλος n. „жеља“, ὄρεξις (15a2d); ἔρωσ (86b4s).

ζῆλος n. „житије“, βίος (15a22s).

ζῆλος f. „завист“, φθόνος (142b9s).

ζῆλος m. „укор“, μέμψις (75b19d).

ζῆλος n. „кривоклетство“, ἐπιорκία (77b14s).

ζῆλος n. „златољубље (среброљубље)“, φιλαργυρία (73a20d; 100a8s).

ζῆλος m. „златољубац (среброљубац)“, φιλάργυρος (100a17s).

ζῆλος n. „злоба“, πονηρία (79b9s).

ζῆλος f. „злоба“, κακία (74a9s); ζῆλος недръжанне „незлопамтивост“,

ἀμνησικακία (75a14s).

ζῆλος дръжа m. „злопамтило“, μνησикаκος (74b12d).

ζῆλος дръжатне n. „злопамтивост“, μνησикаκία (73b18d).

ζῆλος помѣни n. „злопамтивост“, μνησикаκία (75a12d).

знаменне n. „знак, доказ“, τεκμήριον (57a15s).

ζῆλος n. „зло, злоба“, κακία (141a2d).

нѣбавленнѣ п. „избављење“, λύτρωσις (105b20d).
 инокъ т. „инок, монах“, μοναχός (7b3s).
 истина f. „истина“, ἀλήθεια (12b18s).
 исповѣданнѣ п. „исповедништво, исповедање“, ὁμολογία (21a20d).
 истопленнѣ п. „иступљење, екстаза“, ἔκστασις (18b26s; 107a14d).
 исходъ т. „излазак (душе из тела), смрт“, ἔξοδος (57a6s).

качество п. „каквоћа“, ποιότης (108b1d).
 кроткъ adj. „кротак“, πραῶς (107b9d).
 кротость f. „кротост“, πραότης (69a12d).
 крщениѣ п. „крштење“, βάπτισμα (46b21).

лицемерство п. „лицемерје“, ὑπόκρισις (79a14s).
 лишениѣ п. „лишеност“, στέρησις (60a22d).
 лъжа f. „лаж“, ψεῦδος (77b8s).
 лѣность f. „лењост“, ἀκηδία (77b8s); без грчког еквивалента (73b1d).
 любвь f. „љубав“, ἀγάπη (58a14d).
 любовьжьство п. „богољубље“, φιλοθεΐα (8b7s).
 любомоудрство п. „философија“, φιλοσοφία (60a9s).
 любоприсѣтънь adj. „помњив“, φιλεπίσκοπος (8b17s).
 любославьнь adj. „сујетан“, τῆς κενοδοξίας (14b6s).
 любосластьнь adj. „сластољубив“, φιλήδονος (8b3s).
 любочистотънь adj. „који воли чистоту“, φίλαγνος (8b16s).

млнованнѣ п. „милосрђе, састрадавање“, συμπάθεια (60b15s).
 мнрь т. „свет“, κόσμος (7b13s).
 мнрьскъ adj. „светски“, κοσμικός (79b10d).

- ΜΛΒΓΑΛΝΝΙΚΉ m. „тиховатељ, исихаста“, ἡσυχαστῆς (74b13d).
 ΜΛΒΓΑΝΝΙῆ n. „ћутање“, σιωπή (15a7d; 77b15s).
 ΜΝΟΓΟΓΛΑΓΟΛΗΒΉ adj. „говорљив“, πολύλογος (77b18d).
 ΜΝΟΓΟΡῚΓΗῆ n. „говорљивост“, πολυλογία (85a4s).
 ΜΝΟΓΟΣΛΟΒΗῆ n. „говорљивост, многословље“, πολυλογία (77a24s).
 ΜΒΥΤΉ f. „маштање“, φαντασία (18b22s).
 ΜΟΛΗΤΒΑ f. „молитва“, προσευχή (40b11d); εὐχή (57a910).
 ΜΟΥῚΣΤΒΟ n. „храброст“, ἀνδρεία (102a21s).
 ΜΟΥΚΑ f. „мука“, κόλασις (46b19d).
 ΜΥΣΛΉ f. „мисао“, διάνοια (20a6s); ἔννοια (56b22d).

 ΝΑΔΕῚΔΑ f. „нада“, ἐλπίς (187a11d).
 ΝΑΠΑΣΤῆῆ n. „искушење, напаст“, πειρασμός (7a16d).
 ΝΑΠΑΣΤΉ f. „напаст, невоља“, συμφορά (107a9d).
 ΝΑΠΡΑΣῆΝΣΤΒΟ n. „напраситост“, ὀξυχολία (69b7s).
 ΝΑΣΛΑῚΔΗῆ n. „наслађивање“, γλυκασμός (49b18s).
 ΝΑΣΜΗΓΑΝΝΙῆ n. „подсмех“, καταγέλως (14a11d).
 ΝΕΒῚΔΟΜῚ adv. „непознато“, ἀγνώστως (67a8d).
 ΝΕΒΟ n. „небо“, οὐρανός (19b13s).
 ΝΕΒΗΔΟΜῚ adj. „невидљив“, ἀθεώρητος (15a26s).
 ΝΕΒΗΔΟΜῚ adv. „невидљиво“, ἀοράτως (67a9d).
 ΝΕΒῚΔΟΜῚ adj. „непознато“, ἄγνωστος (15a21s; 96a22s).
 ΝΕΒῚРῚСТΒΟ n. „неверје“, ἀπιστία (100a10s).
 ΝΕΔΟΣΤΟΝῆῆ adj. „недостојан“, ἀνάξιος (6b11d).
 ΝΕΖΛΑΤΟΛУБИῆ n. „незлатољубивост“, ἀφιλαργυρία (135a22s).
 ΝΕΝΣТОВῚСТΒΟ n. „махнитање“, μανία (185a8s).
 ΝΕΜΗΛΟСТΗΒῚ adj. „немилоствив, нечовечан“, ἀπάνθρωπος (113b11s);
 ἄσπλαγχνος (79b8s).

НЕМОЦЬ f. „немоћ, слабост“, ἀσθενεία (100a12s).
 НЕНАВНСТЬ f. „мржња“, μῖσος (7b14s; 69a2s); ἔχθρα (73b11d).
 НЕНАВНСТЪНЬ adj. „омрзнут“, τοῦ μίσους (75a17d).
 НЕПОСТЖИМЪ adj. „непостижан, неизрецив“, ἄφραστος (96a20s).
 НЕПОШЪСТВНІЕ n. „непокретност“, ἀκίνησιν (18b21s).
 НЕПРАВЕДНЪ adj. „неправедан“, ἄδικος (106a7d).
 НЕПЫТАЕМЪ adj. „нерадознао“, ἀπερίεργος (20b9s).
 НЕРАДОСТЪНЬ adj. „нерадостан“, ἀχαρίωτος (63a24s).
 НЕРАЗΟΥМНІЕ n. „незнање“, ἀγνώσιν (77b3s).
 НЕРАСОУДЪНЪ adj. „нерасудан“, ἀδιάκριτος (6b13d).
 НЕСРАМЪНЪ adj. „непосраман“, ἀκαταίσχυντος (46b6d).
 НЕСОУЩИН adj. „непостојећи“, οὐκ ὄν (7a22s).
 НЕТЬЩЕСЛАВНІЕ n. „лишеност сујете“, ἀκενοδοξία (135a12s).
 НЕОУСКВРЪНЪ adj. „неоскврѣен“, ἀμόλυντος (132b11s).
 НЕОУСОВЪНЪ adj. „непостојећи“, ἀνυπόστατος (18b1d).
 НЕОГЛАГОЛАННІЕ n. „неговорење, тиховање“, ἡσυχία (77b1d).
 НЕОСОУЖДЕННІЕ n. „неосуђивање“, ἀκατακρισία (60b14s).
 НЕЧНСТЬ adj. „нечист“, ἀκάθαρος (83a15d).
 НЕЧЛОВѢКОЛЮБНЪ adj. „нечовекољубив“, ἀφιλόανθρωπος (79b9s).
 НЕЧЪСТНЪ adj. „непобожан, нечастив“, ἀσεβής (7a17s).
 НЕЧУВСТВО n. „неосетљивост“, ἀναίσθησιν (102a9s).
 НЕЧУТНІЕ n. „неосетљивост“, ἀναίσθησιν (69a9d; 86b18s).
 НОУЖДА f. „присила“, βία (84b17d).
 НОУЖДЕННІЕ n. „присила“, βία (8a21d).

 ОБЛНЧЕННІЕ n. „изобличење“, ἔλεγχος (162a14d).
 ОБНИЖАТИ v. „унижавати“, εὐτελίζω (110a3s).
 ОБРАЗЪ m. „слика, представа“, εἰκών (95a16d).

- ωβρανέννιē п. „увреда“, προσκρούσις (14a12d).
- ωβѣѣденнiē п. „прождрљивост, преједање“, γαστριμαργία (73a21d).
- ωβѣтъ т. „обет“, ἐπάγγελμα (79b7s).
- ωбычан т. „обичај“, ἥθος (8b6s; 15a20s).
- ωглаголаннiē п. „оговарање“, καταλαλιά (75a13d; 75a16d).
- ωкамененнiē п. „огрубелост, неосетљивост“, πώρωσις (84b24d).
- ωсрамленнiē п. „срам“, αἰσχύνη (74b26d).
- ωставленнiē п. „остављење“, κατάλειψις (14a15s).
- ωсоуждати v. „осуђивати“, κατακρίνω (77a3s).
- ωтъврѣщенiē v. „одрећи се“, ἄρνησις (7b16s).
- ωстръ adj. „гневљив“, ὀξύς (110b7d).
- ωтъврѣженнiē п. „одвргавање, одрицање (од света)“ ἀποταγή (14b1s); „одрицање“, ἄρνησις (19b24d).
- ωтъвѣтословнiē п. „препирање“, ἀντιλογία (49b10s).
- ωтърѣзаннiē п. „одсецање“, ἐκκοπή (14a12d).
- ωтъчланинiē п. „очајање“, ἀπόγνωσις (102a22s).
- ωтъчюжденнiē п. „отуђење“, ἀλλοτριώσις (177b20d).
- ωтъшьственнiē п. „одшелништво“, ἀναχώρησις (7b13s).
- ωтъшьственнiē п. „одлазак (из света)“, ἀποταγή (8b5s).
- ωχοуждати v. „унижавати“, εὐτελίζω (10b25s).
- ωчищеннiē п. „очишћење“, καθαρισμός (46b18d).
- ωчишень adj. „очишћен“, ἡγνισμένος (7b7s).
- пагоуба f. „погибија, пропаст“, ἀπώλεια (73b25d).
- паметь f. „сећање“, μνήμη (56b24d).
- паметьзловноωмоудрѣжаннiē п. „злопамтивост“, μνησικακία (69b4s).
- печаль f. „тегоба, притешњавање“, θλίψις (14a2d); „брига“, φροντίς (57a8d).

πνιανѣство n. „πιјанство“, μέθη (185a1d).
 плачь m. „плач“, πένθος (8b8s).
 плищь m. „μετεж“, θόρυβος (7a18d).
 плѣть f. „плот“, σάρξ (82a5s).
 плѣненнѣ n. „поробљење“, ἀιχμαλωσία (95a8d).
 подобьнь adj. „подобан“, ὁμοιος (18b7d; 75a16s).
 познаниѣ n. „познање“, ὑπόμνησις (69b1s); ἐπίγνωσις (132a5d).
 покаїѣннѣ n. „покајање“, μετάνοια (46b21s).
 покаятнсе v. „покајати се“, μετανοέω (75a15s).
 помысль m. „помисао“, λογισμός (15a2d).
 послушаниѣ n. „послушање“, ὑπακοή (6b12d); „сагласност“, συγκατάθεσις (95a7d).
 проучѣннѣ n. „промишљање“, μελέτη (60a11s).
 похоть f. „похота“, ἐπιθυμία (15a2d; 69b5).
 пошьствнѣ n. „кретање“, κίνησις (18a20s).
 правда f. „правда, праведност“, δικαιοσύνη (73b21d).
 правословнѣ n. „оправдавање“, δικαιολογία (101a15d).
 празднословнѣ n. „празнословље“, ἀργολογία (49a26d).
 преслоушаниѣ n. „непослушање“, παρακοή (57a12s).
 приврѣднѣ n. „пристрасност“, προσπάθεια (168a9s).
 пригвожденнѣ n. „привезаност“, προσήλωσις (60a7d).
 припаданиѣ n. „молитвено припадање“, προσευχή (176b15d).
 приносочѣннѣ adj. „вечно сушти, вечно постојећи“, ἀεὶ ὄν (7a21s).
 присѣщеннѣ n. „надзирање, надгледање“, ἐπισκοπή (60a8d).
 просвещень adj. „просвећен“, πεφωτισμένος (7b8s).
 просвѣщеннѣ n. „просветљење“, ἔλλαμψις (132a16d); φωτισμός (174b12s).
 простота f. „простота“, ἀπλότης (8b19s).
 прошеннѣ n. „прозба, мољење“, δεήσις (74a1s).
 прѣблагъ adj. „преблаг“, ὑπεράγαθος (6a9d).

прѣзориувъ adj. „презрив, горд“, ὑπερήφανος (107b1s).
 прѣзорство n. „презривост, горд“, ὑπερηφάνια (108b10d).
 прѣложеніе n. „прилог“, προσβολή (95a5d).
 прѣльститице v. „преластити се“, ἀπατάω (14b12d).
 прѣльщатице v. „прелашћивати се“, πλανάομαι (77a8d).
 прѣмоудрость f. „мудрост“, σοφία (15a21s).
 прѣпареніе n. „благі налет (помисли)“, παραρρίπισμός (96a4s).
 прѣподобьнъ adj. „преподобан“, όσίος (19b14s).
 прѣстоупаніе n. „презир“, κατάγνωσις (55a10s).
 прѣωвидѣніе n. „презир“, περιφρόνησις (14a13d).
 поустыня f. „пустиња“, ἐρημία (108a9s).

радость f. „радост“, χαρά (65a22s).
 разлѣненіе n. „раслабљеност, апатија“, ἀκηδία (79b3s).
 разумъ m. „цїль“, σκοπός (15a9s; 15a4d); „разум“, γνῶσις (77b15s).
 разумьнъ adj. „разуман“, νοερός (6b3-4s; 60a14d).
 ослабленіе n. „раслабљеност“, πάρεσις (79b4s); ἀκηδία (80b1d).
 расоудати v. „расућивати“, διακρίνω (132a13d).
 расоуденіе n. „расућивање“, διάκρισις (119b21s).
 роуганіе n. „изругивање“, ἐμπαιγμός (14a11d).

самовластьнъ adj. „самовластан“, τῆς αὐτεξουσιότητος (6a16d).
 самовольнѣ adv. „самовольно“, ἔκουσίως (7a20s).
 самовольнъ adj. „самовольан“, ἔκούσιος (7b14s).
 самоосуднъ adj. „који сам себе осућује“, αὐτοματόκριτος (46b2d).
 самопечальнъ adj. „који сам себи задаје брїге“, αὐτομέριμος (46b3d).
 самоосуднъ adj. „који сам себе осућује“, αὐτοκατάκριτος (102a4d).
 свещьнъ adj. „вештаствени, материјални“, ἔνυλος (95a18s).

σβoбoдa f. „σλoбoдa“, ἐλευθερία (85b21d).
 σκoнcтвo п. „σвoјcтвo“, ιδίωμα (57a9s; 154a3s).
 cвѣcтнoк п. „кoји ce oднocи нa cавecт“, τοῦ cυνειδότοc (46b10d).
 cвѣcть f. „cавecт“, cυνείδηcиc (79a26s).
 cнлa f. „cилa“, δύναμιc (60b16s).
 cквpьнънa f. „мpълa“, ῥύποc (75a25d).
 cкpоушeннe п. „cкpушeнocт“, βαcανιcμόc (60a14d).
 cкpьбь f. „нeвoλa“, ἀδημονία (77b26s).
 cкpьбьнъ adj. „жалocтaн, утучeн“, cκυθρωπόc (55a5s).
 cкoυдocть f. „ocкyδιцa“, ἔνδεια (14a4d).
 cлaвa f. „cлaвa“, δόξα (123b8s).
 cлaдocть f. „cлaдocт“, ἡδύτηc (74a5s).
 cлacтoвpѣднѣ п. „cлaдocтpacнocт“, ἡδυπάθεια (10b22s).
 cлacть f. „cлaдocт“, ἡδύτηc (84b18d); „нacлaдa“, ἡδoνή (184a2s).
 cлacтънъ adj. „cлaдocни, cлacни“, ἐνήδoнoс (95a24d).
 cлoвecънъ adj. „pазyмни, cлoвecни“, λογικόc (6a15d).
 cмpтoнoсънъ adj. „cмpтoнocaн“, θaнaтeφόpoс (74b14d).
 cмpть m. „cмpт“, θάνατοc (20b15s).
 cмѣpнeннe п. „cмipењe, cкpомнocт“, ταπεινοφpoσύνη (6b18d; 110a2s);
 ταπεινώcиc (20b19s).
 cмыcлъ m. „pазyм“, cύνecиc (15a22s); cύνнoиa (77b10s).
 cpьдъчънъ adj. „cpдaчни“, τῆc κapδιάc (63a8d).
 cтpаннъcтвo п. „cтpанcтвoвaњe“, ξeνιτεία (15a14s).
 cтpанннъcтвo п. „cтpанcтвoвaњe“, eνιτεία (19b8s).
 cтpаннoлoбeнe п. „гocтoлyбивocт“, φιλοξeνία (135a19s).
 cтpаннъ adj. „тyђ, cтpан“, ξένoс (15b14s).
 cтpacть f. „cтpacт“, πάθoс (58a21s).
 cтpaxoвaннe п. „бoјaжлывocт“, δeιλία (57a7s; 107a25s).

страхъ m. „страх“, τρόμος (57a13s); φόβος (79a22s).
 соудити v. „судити“, κρίνω (77a1s).
 соущиe п. „суштина“, οὐσία (6b5s; 115a9d).
 събраннe п. „борба“, πάλη (97a9d).
 съвькоуплєннe п. „спајање“, συνδυασμός (95a6d).
 съвьршенъ adj. „савршен“, τέλειος (58a13d).
 съгрѣшати v. „грешити“, ἁμαρτάνω (55a7s).
 съгрѣшеннe п. „сагрешење“, παράπτωμα (77b16d).
 създаннe п. „творевина“, κτίσις (182a6s).
 съкрѣѣти v. „кајати се“, μετανοέω (55a4s).
 съкроушеннe п. „скрушеност“, συντριμμός (85a2s).
 съкрѣвъ adj. „жалостан, утучен“, σκυθρωπός (6b17d).
 съльгати v. „слагати“, ψεύδομαι (79b15s).
 съпочювьство п. „саосећање“, συναίσθησις (162a12d).
 съставленнe п. „стање“, σύστασις (104a26s; 174b9s).
 съставъ adj. „саставни“, συστατικός (154a1s).
 състрастьъ adj. „страстан“, ἐμπαθής (7a5s).
 съсоущиe п. „општење“, συνουσία (174b6s).
 свѣтълство п. „сјај“, λαμπρότης (184b22d).
 сѣмe п. „семе“, σπέρμα (6b26d).
 сѣтованнe п. „замишљеност, удубљеност“, ἀδολεσχία (57a26s).

творъ m. „притворство, лицемерје“, ὑπόκρισις (75a24d).
 телесъ adj. „телесни“, σωματικός (61a25d).
 тихъ adj. „тих, благ“, ἱλαρός (85a2s).
 тлѣньъ adj. „трулежан, пропадљив“, φθαρτός (86b1s).
 трезвѣ adv. „трезвено“, νηφόντως (83a12d).
 трудоу m. „труд“, πόνος (57a26s); „подвиг“, ἀγών (69a10d).
 трпєннe п. „трпљење“, ὑπομονή (14a12d).

τρυπήννιє п. „трпљење“, ὑπομονή (46b17d).
 тыщеславнїє п. „сујета“, κενοδοξία (15a6d; 73a20d).
 тыщеславнь adj. „сујетан“, κενόδοξος (106a9d).
 тѣло п. „тело“, σῶμα (7b4s).
 тѣшеннїє п. „утеха“, κατάκλησις (46b25s).

оуврѣзеннїє п. „скрушеност“, κατάνυξις (60a12d; 77b7s).
 оувѣдѣннїє п. „свест“, ἐπίγνωσις (122b22d).
 оувѣдѣти v. „познати“, ἐπιγινώσκω (77b18d).
 оудь т. „уд“, μέλος (20a5s).
 оукартаннїє п. „увреда“, ὕβρις (69a10d).
 оумованнїє п. „смелост“, παρρησία (49b12s).
 оумореннїє п. „умртвљење“, θνήσις (168a8s).
 оумрыщвленнїє п. „умртвљење“, νέκρωσις (20a4s; 86b23d).
 оумь т. „ум“, νοῦς (7b8s; 18a20s).
 оуннчѣженнїє п. „презирање“, ἐξουδένωσις (113a18d).
 оупованнїє п. „смелост“, παρρησία (77b2d).
 оуподобленнїє п. „уподобљење“, ὁμοίωσις (90b8s).
 оустроєннїє п. „устройство“, κατάστασις (69a14d).
 оутѣшеннїє п. „утеха“, παράκλησις (61a25d).

хотѣннїє п. „хтење“, θέλησις (20b17s).
 храненнїє п. „чување“, φυλακή (57a10d).
 хоудость f. „сиромаштво“, εὐτέλεια (15a2d).
 хоухнаннїє п. „увреда“, μυκτηρισμός (14a8d).

цѣломоудрнїє п. „целомудреност“, σωφροσύνη (9a8s).
 цѣломоудрнь adj. „целомудрен“, σώφρων (86b11s).
 цѣломоудрство п. „целомудреност“, σωφροσύνη (86b7s).

чистота f. „чистота“, ἀγνεία (81b15s); „очишћење“, ἀγνισμός (8b7s); „чистота“, καθαρότης (67a3d);

чистъ adj. „очишћујући“, καθάριον (14a5d); „чист“, καθарός (132b13s).

чръньнскъ adj. „монашки“, μοναχικός (10b20s).

чръвнь adj. „утробни“, τῆς κοιλίας (14a2d).

чювство/чювство n. „осећање“, αἴσθησις (58a19d; 96a16d).

чьсть f. „част“, τιμή (119b5s).

кестъство n. „природа“, φύσις (7a18s; 57a8s).

кестъствънь adj. „природан“, (84b17d); чръсь кест(ъст)во „натприродан“, ὑπερφυής (86a22d).

квѣ adv. „делатно“, ἐνεργῶς (20a2s).

кяростъ f. „јарост, гнев“, θυμός (49b1s; 69b12s).

кярнгъ m. „кострет“, σάκκος (62b10d).

§ 3. Аристотеловски терминологички систем

§ 3. 1. 1. Дијалектика Јована Дамаскина

О биографији Јована Дамаскина, аутора *Извора знања*,³⁵³ првог компендијума хришћанских догмата који му је донео назив „Печат Отаца“ (Макаров 2002: 13), поуздано се зна мало тога:³⁵⁴ да је цео живот провео у доба

³⁵³ Готово цео корпус дела Јована Дамаскина објављен је у: В. Kotter, Hrsg, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*. Berlin: de Gruyter, 1969–1988; N. Y., 1969-1988. 5 Bde. (PTS; 7, 12, 17, 22, 29).

³⁵⁴ Најраније Дамаскиново житије које данас имамо на располагању написано је тек у 10. веку (PG 94, 429-90), те представља непоуздан извор за његову биографију.

владавине Омејадског калифата, да је рођен у Дамаску средином 7. века у хеленизованој сиријској породици блиској дворској администрацији, да је педесет година провео као монах у лаври Саве Освећеног и да је умро око 750. године.

Дамаскин је иза себе оставио обимно и значајно дело, које је имало огроман утицај на токове црквене и културне историје. Осим по *Извору знања*, Дамаскин остаје запамћен и као аутор полемичких списа у заштиту икона, који су пресудно допринели тријумфу православља и званичном успостављању култа икона у првој фази иконоборачких спорова, и као химнограф и редактор³⁵⁵ *Октоиха*, који представља основ богослужбеног круга у источној цркви.

Извор знања састављен је из три дела: *Философска поглавља* замишљена су као пропедутика у основни философски појмовник и представљају преглед Аристотелове логике и онтологије у Порфиријевој интерпретацији, који би требало да послужи бољем разумевању списа *О јересима*, сажетог прегледа јереси преузетих готово у потпуности из *Панариона* Епифанија Кипарског,³⁵⁶ а затим и излагања темељних хришћанских догмата (*Тачно изложење православне вере*). Ипак, таква ауторска замисао, изнета у уводном делу текста, писму епископу Козми Мајумском, готово да није нашла одраза у организацији рукописа који су до нас дошли, тако да је до данас пронађен само један рукопис са таквим редоследом трактата (Kotter 1981: 3).

³⁵⁵ Претпоставља се да је он аутор само недељних догматика и канона христолошког садржаја. Када је реч о осталим химнографским делима која нису ушла у *Октоих*, поуздано се зна да је он аутор погребних канона, читаве васкршње службе и канона неколико других великих празника (Флоровский 1992: 230).

³⁵⁶ Првих 79 поглавља и почетак 80. поглавља Дамаскин је преузео од Епифанија, а остатак до 100. поглавља дописао је сам (Лаут 2010).

Назив *Дијалектика* трактат је добио тек са првим издањем латинског превода (Базел, 1548. године), а дотад је у рукописима или остављан без наслова, или је насловљаван као *Философске главе*, што опет није представљало ауторски назив, него интервенцију преписивача (Лаут 2010).

Текст *Дијалектике* сачуван је у два редакцијама: *Dialectica brevior* садржи 50, а *Dialectica fusior* 67 или 68 поглавља, вероватно је да је аутор обеју редакција сам Дамаскин (Richter 1964: 54) и да је краћа верзија текста млађа (Гаврюшин 2003: 15).

Према истраживањима Герхарда Рихтера, *Дијалектика* није представљала самостално Дамаскиново дело, изузев прве две главе чији је он вероватни аутор, него је над њом он радио готово искључиво као компилатор (Richter 1964: 52). Аристотелову логику Дамаскин је, по свој прилици, познавао само кроз Порфиријеву интерпретацију и посредством познијих логичара и коментатора, што се може закључити на основу сегмената текста у којима се запајају формулације које се могу наћи код Амонија Александријског, Прокловог ученика и Порфиријевог коментатора, Давида, Максима Исповедника и Леонтија Византијског, од којег преузима појам ипостасног јединства којем посвећује посебно поглавље.³⁵⁷

Дијалектика је организована на следећи начин. Првих осам глава чине увод у којем се дефинишу појмови познања, бића, суштине и акциденције, онога што претходи по природи и дефиниције.

Од деветог поглавља разматрају се Порфиријеве предикабилије (род, вид, разлика, својство случајно и неутуђиво, и јединка), а надаље појмови

³⁵⁷ О могућем утицају Припрема Теодора Раитског на Дамаскинова *Философска поглавља* в. Сидоров 1990, где је изнета критика тезе Б. Пејчева да је Дамаскин укључио комплетан трактат Теодора Раитског у своју *Дијалектику*.

предиката (синонимног и хомонимног), субјекта, ипостаси, уипостасованости и неипостасности.

Аристотелове категорије Дамаскин излаже од 31. поглавља, најпре разматрајући антипредикаменте (хомониме, синониме, полиониме, хетерониме и парониме, десет најопштијих родова, оно што је једнородно и једноврсно, разнородно и разноврсно, и оно што се разликује по броју). Следе предикаменти (суштина, количина, однос, каквоћа, трпљење и делање, простор, место, време, положај, поседовање) и постпредикаменти (супротности, поседовање и лишеност, првенствено и доцније, истовремено и кретање).

У завршним поглављима Дамаскин доноси дефиниције суда, негације, афирмације, одређења, исказа и силогизма. Претпоследње поглавље посвећено је појму ипостасног јединства, након којег следи завршни део трактата, у којем се износи четрдесет дефиниција различитих појмова.

Премда је *Дијалектика* била замишљена као увод у инструментариј неопходан за усвајање хришћанске доктрине, у *Тачном изложењу православне вере* употребљен је само део изложеног појмовника, углавном онај који је могао бити примењен за формулацију христолошких концепата.

§ 3. 1. 2. Рукописно наслеђе и преводи *Дијалектике*

Преводи *Дијалектике* појавили су се рано, могуће чак и за Дамаскиновог живота.³⁵⁸ Први превод вероватно је био сиријски, судећи по фрагментима из *Дијалектике* укљученим у писмо Илије Сиријца из 8. века, упућеном Лаву, синкелу харанског епископа (Kotter 1969: 39).

³⁵⁸ О богатој рукописној традицији текста *Дијалектике* в. Kotter 1959: 6-92.

Комплетан текст *Дијалектике* на арапски је у 10. веку превео Антоније, игуман манастира св. Симеона Столпника недалеко од Антиохије (Chase 1958: XXI). У 10. веку појавио се и њен јерменски превод из пера Баграта Мамиконијана.³⁵⁹ У 13. веку Симеон Пгиндзаханкеци, јерменски преводилац *Лествице*, Прокла и *Октоиха*, *Дијалектику* је превео не са оригинала, него са грузинског превода (Арутюнова-Фиданян 2014: 18). У 11. веку *Дијалектика* је на грузински преведена двапут: аутор првог превода, који је настао око 1000. године, јесте Ефтимије (Мтацминдели) Светогорац, а другога Јефрем Мцире, преводилац *Ареопагитика* на грузински. Трећи грузински превод дело је Арсенија Икалтојског и настао је у 12. веку (Гаврюшин 1989: 207).³⁶⁰

На латински језик *Дијалектику* је први пут превео Цербан између 1134. и 1138. године, а 1150. године на захтев папе Евгенија III Бургундије из Пизе начинио је нови, веома нетачан (Флоровский 1992: 229), превод,³⁶¹ којим су се користили Петар Ломбард и Тома Аквински, као и доцнији представници западне схоластике и посредством којег је у схоластику и ушла концепција философије као слушкиње теологије. У 13. веку *Дијалектику* је, уз догматски део *Извора знања* и две мање Дамаскинове расправе, на латински језик превео и Роберт Гросетест, преводилац *Ареопагитика*.

§ 3. 1. 3. Словенски преводи *Дијалектике*

³⁵⁹ Л. А. Тер-Петросян. *Древнеармянская переводная литература*. — Ер.: Совет. грох, 1984, стр. 14 (цитирано према Гаврюшин 1989: 207).

³⁶⁰ О грузинским и јерменским верзијама в. Рапава 1966.

³⁶¹ Оба превода објављена су у: Ђ. М. Buytaert, *Saint John Damascene: De fide orthodoxa. Versions of Burgundio and Cerbanus*, Louvain/Paderborn 1955.

Са делом Дамаскиновог опуса словенски свет се упознао само неколико деценија након стварања словенског књижевног језика, када је у преславској преводачкој школи Јован Егзарх делимично превео догматски део *Извора знања*.³⁶²

Сама *Дијалектика* први пут је фрагментарно преведена у *Свјатослављевом изборнику*³⁶³ из 1073. године у склопу текста *Припрема* Теодора Раитског, који је сачуван у још четири српска преписа из 13. и 14. века. Философске партије из *Свјатосављевог изборника* пружају драгоцену сведочанство о томе да је добар део аристотеловског онтолошког терминолошког апарата у то време већ био формиран. Упркос генералној доследности у терминолошкој употреби, за термине οὐσία и τὸ ὄν, које по правилу преводи као сжциџ/сжциџе/сжциџноџ (οὐσία) и сџе (τὸ ὄν), словенски преводац понекад те термине укршта, те и „биће“ (τὸ ὄν) преводи и као сжциџноџ и сжциџе (Камчатнов 1987: 68).

Први потпуни превод Дамаскинове *Дијалектике* појавио се најкасније средином 14. века, истовремено са *Тачним изложењем православне вере* и оба најранија сачувана преписа *Дијалектике* (Крушед. 63 и Гиљф. 84)³⁶⁴ српске су редакције.

³⁶² Критичко издање најстаријег сачуваног рукописа *Извора знања* (ГИМ Син. 108, са размеђе 11. и 12. века) објављено је у: Sadnik 1981. Критика тога издања у: Сапожникова 2013 и Трендафилов 1997.

³⁶³ Философски трактат из *Изборника* заједно са преводом на савремени руски језик издат је у: Пейчев 1983. Критика превода: Камчатнов 1987.

³⁶⁴ Крушед. 63 објављен је у: Weiher 1969, док је Гиљф. 84 детаљно описан у: Загребин 1977.

У Русији се чува око 150 рукописа *Дијалектике*, од којих најранији потичу из 15. века, а највећа већина из познијег периода (Суханова 1999: 328). Према мишљењу Н. Гаврјушина, руски преписи не потичу ни од једне од српских редакција, него од протографа који карактерише јусов правопис и особена организација текста (Гаврјушин 2003: 29), што је теза коју доводи у питање Е. Суханова, према чијој претпоставци сви руски преписи потичу од макар два бугарска протографа (Суханова 1999: 328).

Најранији сачувани руски препис копије из 1414. године начинио је 1446. године преписивач Александар-Ољешка Палкин из Кирило-Белозерског манастира (Романчук 2008) и у том рукопису *Дијалектика*, у складу са веома честом праксом карактеристичном за словенску рукописну традицију тога трактата, долази након анонимног списка *О осам делова речи*, приписиваног Јовану Дамаскину,³⁶⁵ што сведочи о томе колико је у свести средњовековног словенског човека логика била повезивана са граматиком (Гаврјушин 2003: 6).

Сачувано је преко двадесет рукописа *Дијалектике* из 16. века, када се она преписује и посредством Великих Минеја за читање митр. Макарија. Из 16. века потиче и посебна редакција *Дијалектике* из пера митрополита Данила, у којој је он, уз мноштво других редакторских интервенција, Дамаскинов списак од шест дефиниција философије проширио још трима сопственим о умном делању као „истинској философији“ (Гаврјушин 2003: 48).

У 16. веку настао је и нови превод *Дијалектике* на словенски језик, рађен према латинском преводу са грчког језика, чији је аутор кнез Андреј Курбски.

³⁶⁵ Једно од могућих објашњења атрибуције тога списка Јовану Дамаскину износи О. Сапожникова: у тексту житија Јована Дамаскина помиње се да су Јован и Козма, будући епископ мајумски и адресат *Извора знања*, у младости, између осталих наука, савладали и „грамотицију“ и „љубомудрије“. Уз то, у *Дијалектику* су укључена поглавља посвећена граматичким појмовима, хомонимима, синонимима, полионимима, паронимима, као и објашњење појма „граматика“ и „граматичар“ (Сапожникова 2008 : 128-129).

Тексту *Дијалектике* кнез Курбски је додао превод фрагмента из трактата *Trivii erotemata* Јохана Шпангенберга,³⁶⁶ који је доцније издат као прва руска штампана књига из логике (Громов 1997: 162). Превођењем *Дијалектике* кнеза Курбског започиње продор латинизама у руски филозофски језик (Кнежевић 1991: 104).

Највећи број преписа *Дијалектике* потиче из 17. века, када се појављује и редакција у облику питања и одговора, упрошћеног садржаја и опремљена вишејезичним граматичким коментарима и другим примедбама (Гавријшин 2003: 70), а почев од 18. века *Дијалектика* је у Русији постепено сасвим потиснута логичким уџбеницима писаним под утицајем латинске духовности.

Када је реч о јужнословенском југу, нови српски превод прва три поглавља *Дијалектике*, потпуно независан од век старијег крушедолског превода, настао је у првој половини 15. века³⁶⁷ и, судећи по бројним бугаризмима, његов могући аутор је Константин Костењечки.

Од 16. века надаље *Дијалектика* се све ређе преписује, а са променом духовне парадигме и постепеним усвајањем модерних хуманистичких вредности расте интересовање за филозофску литературу европске провенијенције. Тек на крајњем северу српског духовног простора у 18. веку јављају се покушаји обнављања духовних спона са старим српским наслеђем, када Гаврило Стефановић Венцловић посрбљује седамдесет година старији руски превод Дамаскиновог *Тачног изложења православне вере*.

Последњи српскословенски превод *Дијалектике*, урађен у склопу превода *Извора знања*, настао је 1827. године у Будиму у издању будимског епископа Дионисија Поповића, а данас веома убедљиво Слободан Жуњић

³⁶⁶ I. Spangerberg, *Trivii erotemata*, Budissianae 1560, fol. 88.

³⁶⁷ Рукопис N° 29, зборник у оквиру којег је био сачуван поменути превод, изгорео је приликом бомбардовања 1941. године, али су његове филозофске партије објављене у: Novaković 1887.

доказује да је његов стварни аутор Лука Милованов Георгијевић (Жуњић 2012: 647). Као грчко-латинским предлошком превода Георгијевић се користио Лекјеновим издањем *Дијалектике* из 18. века. Језик његовог превода је славјаносерпски, али у питању је први савремени тип превода, настао у духу живог језика који не тежи апсолутно лексичкој чистоћи и туђице не избегава по сваку цену (на пример, грчке и латинске техничке термине, попут „математике“, „економије“, „практичног“, „теологије“, „материје“, „моралног“ итд. он оставља непреведеним). Превод Луке Милованова, без обзира на начелну верност словенској традицији, представља симболични завршетак те традиције и почетак српске филозофске терминологије схваћене у модерном смислу.

Први потпуни превод *Дијалектике* на савремени српски језик, у којем су представљене обе верзије грчког предлошка, појавио се 1993. године и његов аутор је Станимир Јакшић,³⁶⁸ док се превод остатка *Извора знања* појавио наредне године доживевши отада више издања. Терминологија савременог превода, поготово када је реч о христолошким темама, преузета је из актуалног теолошког глосара који и даље одлично конзервише древне словенске облике, али који, ипак, мање сведочи о непрекинутој традицији словенског филозофског појмовника, а више о утицајима теолошке литературе превођене са црквенословенског језика руске редакције и са савременог руског језика. Станимир Јакшић у своме преводу чак и функционалне словенске термине понекад комбинује и употребљава напоредо са латинизмима („прирок – категорија“, „подмет - субјект“ итд.), а неки пут латинизмима се користи чак и у случајевима када за њих постоји устаљени терминолошки еквивалент („елемент“ уместо „стихија“ и „материја“ уместо „вештаство“). За појам акциденције Јакшић налази, по нашем мишљењу, веома успешно решење – „пројавност“, који на прави начин одражава смисао

³⁶⁸ *Филозофска поглавља*, Лука 2/1993, Никшић.

акциденције као онога што не постоји само по себи него само у другом и посредством чега се суштина манифестује.³⁶⁹ Све у свему, Јакшићев превод *Дијалектике* показује да је опсолентни словенски философски глосар и даље примењив.

§ 3. 1. 4. Српски превод *Дијалектике*

Први комплетни превод *Дијалектике* настао је у 14. веку, у периоду који В. Мошин назива српском проторенесансом (Мошин 1963: 103), откада потичу и српски преводи *Ареопагитика*, *Шестоднева* Василија Великог (Радошевић 1985) и антиварламитских трактата Григорија Паламе (Kakridis 1988), што упућује на претпоставку да је у то време у српској светогорској средини са великом вероватноћом постојала и посебна преводачка школа (Суханова 1999: 325).

Оба сачувана рукописа српске редакције из тога периода, Крушед. 63 и Гиљф. 84, вероватно потичу од разних протографа (Гаврюшин 2003: 27), без обзира на сличне редакције превода.

Рукопис Крушед. 63, коришћен за потребе овога рада, објавио је Е. Вајер 1969. године проценивши да је најближи оригиналу превода. Текст *Дијалектике* у том рукопису није насловљен, што је, како Вајер коментарише (Weiher 1967: 101), била честа пракса³⁷⁰ све до 17. века, када трактат наслов преузима из латинске традиције.

Порекло превода представља предмет спора. Бугарски филолози, етнофилетистички мотивисани, приписују му бугарско порекло користећи се углавном нефилолошком аргументацијом (Жуњић 2012: 582). Х. Кајперт у својој

³⁶⁹ Слободан Жуњић, напротив, то решење критикује и предлаже уместо њега термин „слученост“ (Жуњић 2012: 676).

³⁷⁰ У неким рукописима трактат је долазио под насловом *Књига философска светог Јована Дамаскина* или као *Књига о осам делова речи* (Суханова 1999: 326).

рецензији Вајеровог издања *Дијалектике* наводи низ места из рукописа која интерпретира као бугаризме (Keipert 1971), што је убедљиво оспорила Е. Суханова,³⁷¹ која закључује да ипак нема чињеница које би подупрле тезу о бугарском пореклу превода.³⁷² Са друге стране, према мишљењима Станислауса Хафнера (Hafner 1970) и Слободана Жуњића (Жуњић 2012: 582-587) изворни превод *Дијалектике* био је српски.

Српски превод *Дијалектике* карактерише посебна организација текста, конфлација кратке и шире верзије оригинала, за коју се претпоставља да представља преводиочеву редакторску интервенцију будући да нису сачувани грчки рукописи са таквим распоредом поглавља. Према претпоставци Е. Вајера, у основи такве редакције налазила се краћа редакција грчког изворника, која је доцније допуњена до целине од шездесет и четири поглавља (Weiher 1969: XXXII).

Када је реч о преводилачкој техници, она не напушта оквире традиције превода карактеристичне за тај период, која подразумева што дословније преношење грчке морфологије и синтаксе и која је тиме пресудно и допринела конзервисању словенског философског језика. Уз то, јасно је уочљив континуитет са терминолошком традицијом из преславског периода и из

³⁷¹ Наизменично писање *к* и *ю* у основи глагола 3. л. множине индикатива презента нема везе са бугарском променом јусова. Глаголи типа „глаголють“/“глаголѣтъ“ срећу се и у српским споменицима 13. века и могу представљати резултат поста акценатске редукције. Као аналогни пример Е. Суханова наводи облик из руског народног говора „ходют“ уместо „ходят“ (Суханова 1999: 325).

³⁷² Слободан Жуњић у корист тезе о српском пореклу превода износи занимљив податак да су у грчком рукопису *Тачног изложења* Мск. Син. гр. № 201 из 9. века сачуване преводиочеве глосе на српскословенском језику, што би могло да сведочи о континуитету српске транслатолошке традиције која је своје испуњење и врхунац доживела превођењем интегралног Дамаскиновог текста у 14. веку (Жуњић 2012: 586).

времена *Свјатослављевог изборника*, посредством којег су преведени кључни порфиријевски/аристотеловски појмови попут рода, врсте, каквоће, лишености и случаја, а који су у истом облику сачувани и у српском преводу *Дијалектике* (Суханова 1999: 330).

Превођењем *Дијалектике* и словенски свет стекао је прилику да усвоји аристотеловски појмовни инструментариј неопходан за разумевање темељних христолошких истина, разрађен за потребе формулације и одбране хришћанске доктрине много векова раније.

§ 3. 2. Основни филозофски појмови у старосрпском преводу

Дијалектике

§ 3. 2. 1. Преглед античких филозофских појмова Дамаскин започиње дефиницијом знања: то је светлост словесне душе, док незнање представља душевни мрак [разоумъ свѣтъ кѣтъ д(оу)ше словеснїе. такожде пакн неразоумнѣ т(ь)ма кѣтъ 4b3-4 – εἰ γὰρ ἡ γνῶσις φῶς ἐστὶ ψυχῆς λογικῆς, τοῦμπαλιν ἡ ἄγνοια σκότος]. Знање је и истинско познање бића [разѹм' же гл(агол)ю истин'ни со҃цихъ разоумъ 4b7-8 – γνῶσιν δέ φημι τὴν ἀληθῆ τῶν ὄντων γνῶσιν], због чега се лажно знање, као знање небића (тако не со҃цоу со҃цин разоумъ 4b8 – ὡς τοῦ μὴ ὄντος οὔσα γνῶσις), радије може назвати незнањем него знањем, јер лаж је ништа друго до небиће [лъжа ниттоже нно тѣню кже не сын кѣтъ 5a1-2 – τὸ γὰρ ψεῦδος ἕτερον οὐδὲν ἢ τὸ μὴ ὄν κατέστηκεν].

Душа поседује ум који види и спознаје [оумъ бо зрещи и разоумитѣнь 5a3-4 – νοῦν μὲν ὁρῶντα καὶ γνωστικόν], али не сам по себи већ уз помоћ нелажног учитеља Христа, ипостасне мудрости и истине [нелъжномоу о҃гителю истинѣ х(ристо)с

же кестъ съставнаѧ прѣмодростъ и истина 5a8-9 – τῷ ἀψευδεῖ διδασκάλῳ τῇ ἀληθείᾳ, Χριστὸς δὲ ἐστὶν ἡ ἐνυπόστατος σοφία τε καὶ ἀλήθεια].

§ 3. 2. 2. Дамаскин наводи неколико дефиниција философије, које се раније срећу у коментарима на Порфиријев *Увод* који се приписују Амонију.³⁷³

а. Философија је познање бића према ономе што бића јесу, односно познање природе бића [философија³⁷⁴ кестъ разорумъ соущихъ, по келогже соуща соутъ, срѣтъ разорумъ соущихъ кест(ь)ства 8a10-9a1 – φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις τῶν ὄντων, ἣ ὄντα ἐστὶ, τούτέστι γνῶσις τῆς τῶν ὄντων φύσεως].

б. Философија је познање божанских и људских ствари, односно познање и видљивог, и невидљивог [философија кестъ разорумъ б(о)ж(ь)ств'ныхъ же и чл(о)в(ѣ)чскихъ вещей, срѣтъ видимыхъ же и невидимыхъ 8b2-3 – φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων τούτέστιν ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν].

в. Философија је промишљање о смрти,³⁷⁵ добровољној и природној [философија пакн кестъ оученне смръти, пронзволител'нон же и кест(ь)ств'нон 8b3-4 – φιλοσοφία πάλιν ἐστὶ μελέτη θανάτου τοῦ προαιρετικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ], јер као што живот може бити у складу са природом и сопственим избором, тако и смрт може бити двојака: природна, као одвајање од тела, и добровољна, у којој човек презире пролазни живот и стреми ка будућем.

³⁷³ Amm. *In Porphyrii Isagogen sive V voces*. Ed. A. Busse B., 1891, P. 3, c. 2-9.

³⁷⁴ Појам „философија“ остаје непреведен, што сведочи о томе да је словенски преводац признао његову терминолошку вредност (Жуњић 2012: 601). О терминолошком разграничењу људске мудрости и божанске премудрости приликом превођења појма σοφία у словенским преводним споменицима в. Верещагин 1997: 85.

³⁷⁵ Уп. Plat. *Phaedo* 81a.

г. Философија је уподобљење Богу [ουποδωκλιεννιε βο(γο)γ 8b9 – ὁμοίωσις θεῶ],³⁷⁶ које бива по мудрости односно по истинском познању добра [κλινκα силл,³⁷⁷ сирѣчь бл(а)гомоу разоумь истинн'н и праведномоу 9a1 – κατὰ τὸ σοφὸν ἦτοι τὴν τοῦ ἀγαθοῦ γινῶσιν τὴν ἀληθῆ], по правичности [и праведномоу 9a1 – καὶ κατὰ τὸ δίκαιον] и по светости [по прѣподовномоу 9a2-3 – κατὰ τὸ ὄσιον].

д. Философија је вештина над вештинама и наука над наукама [хытростель хытростели и хоудож'ство хоудож'ствомь 9a4-5 – τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν].

ђ. Философија је љубав према мудрости [любленние прѣмоудрости 9b2 – φιλία σοφίας], истинска мудрост је Бог, те је, према томе, истинска философија љубав према Богу [любовь љже къ бог(о)γ силл кесть истин'на философия 9b3-4 – ἡ οὖν ἀγάπη ἡ πρὸς τὸν θεὸν αὕτη ἐστὶν ἡ ἀληθῆς φιλοσοφία].

Философија се дели на теоријску и практичну [въ зрнтел'ное и дѣлател'ное 9b4-5 – εἰς θεωρητικὸν καὶ πρακτικόν]. Теоријској философији припадају теологија, природна наука и математика [въ бл(а)гословное,³⁷⁸ кестьствьное, оуинтел'ное 9b5 – εἰς θεολογικόν, φυσικόν, μαθηματικόν], а практичној етика, економија и политика [ωбычанное, домостроител'ное, град'ное 9b6 – εἰς ἠθικόν, οἰκονομικόν, πολιτικόν]. Теоријска философија је украс познања [ѣже разоумь оукрашае 9b7 – τὸ τὴν γινῶσιν κοσμοῦν]. Теологија је поимање бестелесног и нематеријалног, а најпре Бога који је истински нематеријалан [в(ог)ословное кже сматрати бес'пльтна и невеществьна, прѣвѣк оубо в(о)га, нже по истинѣ невеществьна 9b8-9 – θεολογικὸν τὸ κατανοεῖν τὰ ἀσώματα καὶ ἄυλα, πρῶτον μὲν θεὸν τὸν ὄντως ἄυλον], а затим и

³⁷⁶ Уп. Plat. *Theait.* 176 a, b.

³⁷⁷ Словенски преводацац «κατὰ τὸ σοφόν» преводи као да је у питању «κατὰ τὸ δυνατόν» (Weiherr 1969: 19).

³⁷⁸ Омашка, уместо в(о)го- (Weiherr 1969, 21, fn. 26).

анђела и душа. Природословље је знање материјалних и нама блиских бића [ἵεστησβωσλοβнюе же нже вешествньннхъ и нарочт'ннхъ нам разѹмъ 9b9-10a1 – φυσιολογικὸν δὲ ἢ τῶν ὑλικῶν καὶ προχειρῶν ἡμῖν γινῶσις]. Математика је познање ствари које су саме по себи бестелесне, али се огледају у телима, попут бројева, хармоније звукова, као и облика и кретања звезда [ογ'нтел'ннхъ же нже вь себѣ ουβο бестелесннхъ, в телесннхъ же зрнмъ разоумъ, чнсла гл(αгол)ю и гоуслъна вѣщанннѹ кеще же ωбразовомъ и звѣздамъ двнженннѹ 10a2-4 – μαθηματικὸν δὲ ἢ τῶν καθ' αὐτὰ μὲν ἄσωμάτων, ἐν σώμασι δὲ θεωρουμένων γινῶσις, ἀριθμῶν φημι καὶ ἀρμονίας φθόγγων, ἔτι δὲ σχημάτων καὶ ἄστρον κινῆσεως]. Практична философија се бави врлинама [дѣятел'ноуе же ω добродѣтелнхъ бывають 9b1 – τὸ δὲ πρακτικὸν περὶ ἀρετὰς καταγίνεται]. Уколико се правила прописују једном човеку назива се етика, читавом дому – економија, а градовима и земљама – политика.

§ 3. 2. 3. Темелне онтолошке термине „биће“, „суштина“ и „акциденција“ Дамаскин дефинише на следећи начин: биће је општи назив за све што постоји [кеже соуще ωб'ще нме кестъ всѣмъ соушнмъ 11b1 – τὸ ὄν κοινὸν ὄνομά ἐστι πάντων τῶν ὄντων] и дели се на суштину и акциденцију [в соушество же н вь слоучан 11b2 – εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός]; суштина се дефинише као оно што је најважније, јер постојање има у себи самом а не у нечем другом [соуш'ство ουβο кестъ нстѣншеε, јакω вь себѣ а не вь нномъ нмѣε бытнне 11b2-3 – οὐσία μὲν οὖν ἐστι τὸ κυριώτερον ὡς ἐν ἑαυτῷ καὶ μὴ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν], док је акциденција оно што не може да постоји само у себи, него се огледа у суштини [слоучан же еке вь сѹш'ствѣ јакω вь подлежащемъ зрнмо 11b4-6 – συμβεβηκός δὲ τὸ μὴ δυνάμενον ἐν ἑαυτῷ εἶναι, ἐν δὲ τῇ οὐσίᾳ θεωρούμενον]. Тако је суштина Бог и свака творевина, мада је Бог суштина надсушна [соушество ουβο вь кестъ н всако зданнне, лще н вь прѣсоушествьннюе сѹш'ство кестъ 12b3-4 – οὐσία τοίνυν ἐστὶ θεὸς καὶ πᾶν κτίσμα, εἰ καὶ ὁ θεὸς ὑπερούσιος οὐσία ἐστίν].

§ 3. 2. 4. Глас бива или семантички, или несемантички [гл(α)сь нли назнаменательнъ кестъ нли неназнаменательнъ 12b9-13a1 – ἢ φωνὴ ἢ ἄσημός ἐστὶν ἢ

σημαντική], при чему је несемантички онај који не означава ништа, док семантички нешто значи. Глас може бити и артикулисан и неартикулисан [или непншоуць се ксть или пншоуць 13a3-4 – ἡ ἀναρθρός ἐστὶν ἢ ἔναρθρος] и суштински или присуштински. Суштински је онај који показује суштину, односно природу ствари, а присуштински онај који изражава акциденције [соуцьствьни оубо ксть еже обьавнтельнь соуц'ства, серѣчь кстьства вецемь, ѿ соуц'ствѣ же нже являющн слоуѣак 14a2-4 – οὐσιώδης μὲν οὖν ἐστὶν ἡ δηλωτικὴ τῆς οὐσίας ἡγουν φύσεως τῶν πραγμάτων ἐπουσιώδης δὲ ἡ δηλοῦσα τὰ συμβεβηκότα].

Суштински глас показује или шта је нешто (чиме се означава род) или какво је (чиме се одређује врста).

Као пет порфиријевских филозофских појмова (речи) на које се своди свако филозофско промишљање Дамаскин наводи род, врсту, разлику, својство и акциденцију и у вези са свих пет запажа се да је словенски преводилац применио иста решења која су примењена још приликом превођења одговарајућих партија у *Свјатослављевом изборнику* (Суханова 1999: 330).

Род се дефинише као појам који се исказује у вези са многим предметима који се међусобно разликују по врсти и који одговара на питање „шта је?“ [родъ оубо кже на множаншнхъ и разьн'ствоуцихъ видомь, въ кже что ксть показоуемою, срѣчь гл(агол)емою и именоуемою 17a5-8 – γένος μὲν τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῶ εἶδει ἐν τῶ τί ἐστὶ κατηγορούμενον τουτέστι λεγόμενον καὶ κατονομαζόμενον].³⁷⁹

Врста је оно што се исказује у вези са многим предметима који се разликују по броју, и такође одговара на питање „шта је?“ [видъ же на многинхъ

³⁷⁹ Уп. Porph. *Isagoge* 2, 15-17.

разнь'ствоующихъ ч'словъ, въ еже что есть показанно 17a8-17b1 – εἶδος δὲ τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῶ ἀριθμῶ ἐν τῶ τί ἐστὶ κατηγορούμενον].

Разлика је оно што се исказује у вези са многим предметима који се разликују по врсти и одговара на питање „какав је?“ и у одређењу се узима као суштинско обележје [разнь'ство же нже на многинхъ и разнь'ствоующихъ видоу въ еже каково что показуеио въ прѣдѣлѣ и въ оуставѣ³⁸⁰ приеилю 17b1-2 – διαφορὰ δὲ ἡ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῶ εἶδει ἐν τῶ ὁποῖόν τί ἐστὶ κατηγορουμένη καὶ ἐν τῶ ὀρισμῶ λαμβανομένη ὡς οὐσιώδης]. Разлика не може да у истој врсти истовремено присуствује и одсуствује, него, уколико је присутна, врсту чини целовитом, а одсутна врсту чини крњом [сын срѣчь прѣбывае спасаеъ, и ѿт(ь)ходе растлѣваеъ 17b5 – ὁ καὶ παρὸν σώζει καὶ ἀπὸν φθείρει]. Она се назива суштинском, природном, саставном, раздељујућом, као и врсном разликом, суштинском каквоћом, природним својством и својством природе [соушьствно и естьствно и состоате'но и раздѣлантел'но и видотвор'ное разньство и соушьствьное качьство и естьствьное сконство и сконство еьства 17b10-18a3 – οὐσιώδης καὶ φυσικὴ καὶ συστατικὴ καὶ διαιρετικὴ καὶ εἰδοποιὸς διαφορὰ καὶ οὐσιώδης ποιότης καὶ φυσικὸν ἰδίωμα καὶ ἰδίωμα φύσεως], а философи је са правом називају разликом јер на најособенији начин представља природу која је садржи [яко по всеиѣ сконств'но, срѣчь ѿсоб'но, и самого того еьства прѣдставител'но ииоущаго его 18a4-5 – ὡς ἰδιωτάτη καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως παραστατικὴ τῆς ἐχούσης αὐτήν].

Својство је оно што постоји у једној врсти, и у свакој врсти и увек, и што може да важи у обратном случају [свое же есть еже въ видѣ соуше сын и всакоиоу видоу и присно, еже и соупротивьѿбращаеъ 18a5-7 – ἴδιον δὲ ἐστὶ τὸ ἐνὶ εἶδει ὑπάρχον καὶ παντὶ τῶ εἶδει καὶ ἀεί, ὁ καὶ ἀντιστρέφει].

³⁸⁰ Словенски преводац за термин ὁ ὀρισμός на овом месту употребљава истовремено оба преводна варијетета, оуставъ и прѣдѣлъ.

Акциденција је оно што се исказује у вези са многим предметима који се разликују по врсти као одговор на питање „какав је?“, и не представља део дефиниције јер може и да постоји и да не постоји, и нити својим присуством предмет чини целовитим, нити га својим одсуством чини мањкавим [слџтан же ксть еже на мнозѣхъ и разньствоующнхъ видомъ, въ еже каково что кст(ь) показуемо и не приемаемо въ оуставѣ, нь могоуще быти комѣ и не быти, еже ниже сын спасаетъ, ниже не сын растлѣваетъ се 18a7-18b2 – συμβεβηκός δέ ἐστὶ τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῶ εἶδει ἐν τῶ ποῖόν τί ἐστὶ κατηγορούμενον καὶ μὴ λαμβανόμενον ἐν τῶ ὀρισμῶ, ἀλλὰ δυνάμενον καὶ ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν, ὃ οὔτε παρὸν σώζει οὔτε ἀπὸν φθείρει]. Акциденција се назива несущтинском разликом и квалитетом [ωσούψτєтв'ное разнь'ство и качєство 18b2-3 – ἐπουσιώδης διαφορὰ καὶ ποιότης], и бива отуђива или неотуђива [нлн разлѣч'но ксть нлн неразлог'но 18b3 – ἢ χωριστόν ἐστὶν ἢ ἀχώριστον]. Неотуђива акциденција назива се и карактеристичним својством [нлчрѣтател'ное сконство 19a1 – χαρακτηριστικὸν ἰδίωμα], које ипостас чини јединственом.

§ 3. 2. 5. Први род, који није резултат поделе другог рода, нити има род који му претходи, представља само род и није врста, те се назива најроднијим родом [пръвын родъ, нже не от(ь)дѣлает се от(ь) рода, ниже нлмать прѣжде его рода нного, родъ тѣчню ксть, а не видъ и гл(агол)кѣт' се род'нѣнши родъ 20b3-5 – τὸ πρῶτον γένος, ὅπερ οὐ διαίρεται ἀπὸ ἐτέρου γένους οὐδὲ ἔχει πρὸ αὐτοῦ γένος, γένος μόνον ἐστὶ καὶ οὐκ ἔστιν εἶδος καὶ λέγεται γενικώτατον γένος]. Први и најроднији род је суштина, премда су суштина и акциденција резултат поделе бића. Биће, при том, није њихов род, јер се оно дефинише као ствар која је или самопостојећа и нема потребе за другим да би постојала, или као ствар која не може постојати сама по себи [сѣще ксть вещь нлн самобыт'на и не трѣбоущн нномуу къ състоанню нлн еже въ себѣ не могоущн быти, нь въ нномъ нлѣкє бытнє 21b5-7 – ὅν ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον καὶ μὴ δεόμενον ἐτέρου πρὸς σύστασιν ἢ τὸ μὴ καθ' ἑαυτὸ δυνάμενον εἶναι ἀλλ' ἐν ἐτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν], док је суштина искључиво самопостојећа

ствар, којој ништа друго није потребно за постојање [συμψύχον γὰρ τὸ εἶδος οὐκ ἔστιν ἀνεξαρτήτως τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τὸ εἶδος οὐ δύναται εἶναι χωρὶς τῆς οὐσίας]. Акциденција, са своје стране, одређује се као ствар која не може да постоји сама по себи, него постојање има само у другом [συνεχόμενον γὰρ τὸ εἶδος τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τὸ εἶδος οὐ δύναται εἶναι χωρὶς τῆς οὐσίας].

Врста која не представља род других врста назива се најврснијом врстом [γενεσιῶδες γὰρ τὸ εἶδος οὐκ ἔστιν ἀνεξαρτήτως τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τὸ εἶδος οὐ δύναται εἶναι χωρὶς τῆς οὐσίας]. Док се између најроднијег рода и најврсније врсте налазе потчињени родови и врсте – врсте у односу према вишим, а родови у односу према нижим предметима [αὐτὸ τὸ εἶδος οὐκ ἔστιν ἀνεξαρτήτως τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τὸ εἶδος οὐ δύναται εἶναι χωρὶς τῆς οὐσίας]. Ту је реч о суштинским и природним разликама и каквоћама [συνεχόμενα καὶ ἐξαρτημένα различητὰ καὶ κατὰ φύσιν 24a3-4 – αἱ οὐσιώδεις καὶ φυσικαὶ διαφοραὶ καὶ ποιότητες], које се називају раздељујућим за оно што се налази изнад њих, а састављајућим за оно што се налази испод њих [раздελителна οὐκ ἔστιν ἀνεξαρτήτως τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τὸ εἶδος οὐ δύναται εἶναι χωρὶς τῆς οὐσίας].

§ 3. 2. 6. Јединка је најврснија врста, односно врста која се не дели на друге врсте [μονογενὴς γὰρ τὸ εἶδος οὐκ ἔστιν ἀνεξαρτήτως τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τὸ εἶδος οὐ δύναται εἶναι χωρὶς τῆς οὐσίας].

съставъ³⁸¹ 25b5-7 – περὶ τούτου τοῦ ἀτόμου παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος, ὅπερ ἐπὶ τῆς οὐσίας δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν].

§ 3. 2. 7. Постоје два типа акциденције: општа разлика и посебна разлика [въ ωββψ'но ραζβн'ство н въ свонств'но ραζβн'ство 28b7-8 – εἰς τὴν κοινῶς λεγομένην διαφορὰν καὶ εἰς τὴν ἰδίως διαφορὰν]. Општа разлика представља отуђиву акциденцију [разлог'нини слог'чан 28b7 – τὸ χωριστὸν συμβεβηκός], а посебна неотуђиву [неразлог'нини слог'чан 29a4 – τὸ ἀχώριστον συμβεβηκός], при чему ни једна ни друга не утичу на дефиницију природе ствари којој су својствене.

§ 3. 2. 8. Појам својства може се схватити на четири начина: то је оно што постоји само у врсти, али не у целој [εже єднномоу т'чню ксть видоу, не всемоу же 29b2-3 – ὁ μόνῳ μὲν ὑπάρχει τῷ εἶδει, οὐ παντὶ δέ], што постоји у читавој врсти, али не искључиво у њој [εже всакомоу оубо, не єднномоу же 29b4-5 – ὅπερ παντὶ μὲν τῷ εἶδει ὑπάρχει, οὐ μόνῳ δέ], што је карактеристично за читаву врсту и искључиво за њу, али не увек [εже оубо всакомоу н т'чню, не прсно же 29b7 – ὅπερ παντὶ μὲν καὶ μόνῳ, οὐκ ἀεὶ δέ], док у четвртном значењу својство обухвата претходна три описа и дефинише се као оно што одликује читаву врсту, само њу и одликује је увек, а што све треба да важи и у обратном случају [εже оубо бываєть трємь пр'вкымь с'ш'дшнм' се, срѣть в'сакомоу н т'чню н прсно, εже збо н против'ωбращаєть 29b9-30a2 – ὅπερ γίνεται τῶν τριῶν τῶν πρώτων συνερχομένων, τουτέστι παντὶ καὶ μόνῳ καὶ ἀεὶ, ὅπερ καὶ ἀντιστρέφει]. Управо у последњем смислу философи и схватају својство које називају присуштинским [ωσοψ'ств'но 30b1 – ἐπουσιῶδες].

§ 3. 2. 9. Наведених пет појмова (род, врста, разлика, својство и акциденција) имају заједничку карактеристику да се могу предикцирати

³⁸¹ У словенском рукопису изостављен је превод „ἐπὶ τῆς οὐσίας“ (Weihert 1969: 57, fn. 22).

многим предметима [по еже всакоμου на множаншнхъ наньгла(гола)ти³⁸² се 31a8-9 – κατὰ τὸ πάσας κατὰ πλειόνων κατηγορεῖσθαι]. При том, род се одликује тиме што се предидира многим предметима који се међусобно разликују по врсти и одговара на питање „шта је предмет?“, док врста одговара на исто питање и предидира се предметима који се разликују по броју [οὐβο ροδъ на множаншнхъ и разнь'ствѣющнхъ видомъ въ еже что есть наньгла(агол)иет' се, видъ же на множаншнхъ и разнь'ствоующнхъ числомъ в еже что есть наньгла(агол)иет' се 31a9-31b3 – τὸ μὲν γένος κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῶ εἶδει ἐν τῶ τί ἐστι κατηγορεῖται, τὸ δὲ εἶδος κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῶ ἀριθμῶ ἐν τῶ τί ἐστι κατηγορεῖται]. Разлика и акциденција предидирају се многим предметима који се међусобно разликују по врсти и одговарају на питање „какав је предмет?“ [разньство же и слѣтан на множаншнхъ и разньствѣющнхъ видомъ въ еже каков что есть наньгла(агол)иет сѧ³⁸³ – ἡ δὲ διαφορὰ καὶ τὸ συμβεβηκὸς κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῶ εἶδει ἐν τῶ ποῖόν τί ἐστι κατηγοροῦνται], а разликују се по томе што разлика представља суштински квалитет и чини део суштине субјекта, док акциденција није део суштине, него њен присуштински квалитет [разньствоуиет' же разньство слог'ата тако нбо разньство соуш'ств'но есть, снрѣчь четь сѣщ'ства подлежащаго. слѣтан же не тако четь соуш'ства, нь ωсоуш'ств'но 31b5-7 – διαφέρει δὲ ἡ διαφορὰ τοῦ συμβεβηκότητος, ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ οὐσιώδης ἐστὶν ἢ γουν μέρος τῆς οὐσίας τοῦ ὑποκειμένου, τὸ δὲ συμβεβηκὸς οὐχ ὡς μέρος τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἐπουσιῶδες]. Својство се предидира многим предметима који се међусобно разликују по броју, односно предидира се једној истој врсти и јединкама које јој припадају [своиств'ноѧ же на множаншнхъ и

³⁸² Појам κατηγορία и изведенице од њега у словенском су калкирани синтагматским спојем „на-нь-глаголати“, који носи новозаветно значење „осуђивања, опањкавања“. У гиљфордском рукопису *Дијалектике* κατηγορία се преноси искључиво као “оглаголаник”, које носи исто значење – „оговарање“ [Гаврюшин 1989: 213]. У крушедолском рукопису лексема оглаголаник среће се једанпут (58a7).

³⁸³ Завршетак одређења разлике и акциденције сачуван је само у неким рукописима, в. Weither 1969: 71, fn. 14.

разън'ствованихъ ѣслоу, рек'ше на единомъ видѣ и нже под нимъ неск'комыхъ въ еже какого что
єсть наньгл(агол)ѣт' се 31b3-5 – τὸ δὲ ἴδιον κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῶ
ἀριθμῶ τουτέστι καθ' ἐνὸς εἶδους καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸ ἀτόμων ἐν τῶ ποιόν τί ἐστι
κατηγορεῖται].

§ 3. 2. 10. Роду и разлици заједничко је то што и једно и друго
обухватају врсте и што се синонимно предидирају врстама и јединкама [ωβ'ца
же родоу и разън'ствову еже ωбдръжател'на быти видовомъ ωба и еже снмен'нѣ наньгл(агол)ти се
видѣхъ и неск'комихъ 31b8-9 – κοινὰ δὲ γένους καὶ διαφορᾶς τὸ περιεκτικὰ εἶναι τῶν
εἰδῶν ἀμφοτέρω καὶ τὸ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι τῶν εἰδῶν καὶ τῶν ἀτόμων].
Оно што се синонимно предидира о неком субјекту синонимно ће се
предидирати и о субјекту тог субјекта, што није случај са оним што се
предидира хомонимно [ѣанка наньгл(агол)ѣт' се на нѣ'чесомъ, ѣако на подлежащимъ, рек'ше
снмен'нѣ и подлежащимъ ѣмоу снмен'нѣ наньгл(агол)ти се нмоу'тъ, еанка же въкоупъ нмен'нѣ
никакже 32a1-4 – ὅσα κατηγορεῖται κατὰ τινος ὡς καθ' ὑποκειμένου ἤγουν
συνωνύμως, καὶ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῶ συνωνύμως κατηγορηθήσεται, ὅσα δὲ
ὁμώνύμως, οὐδαμῶς]. Са друге стране, род се издваја од разлике по томе што
је: 1. шири од разлика које су му потчињене и од друга три појма [родъ ω
множаншихъ єсть нже под нимъ разън'ствихъ и другыхъ трехъ гл(а)совъ 32a4-5 – τὸ γένος ἐπὶ
πλέον ἐστὶ τῶν ὑπ' αὐτὸ διαφορῶν καὶ τῶν ἄλλων τριῶν φωνῶν], 2. обухвата
разлике потенцијално [родъ ωбдръжитъ разън'ствѣна слою 32a5-6 – τὸ γένος περιέχει
τὰς διαφορὰς δυνάμει], 3. по природи претходи разликама [родъ єстьствомъ
првѣ'нши разън'ствѣ 32a6-7 – τὸ γένος φύσει πρότερον τῶν διαφορῶν], 4. род
одговара на питање „шта је нешто?“, док разлика одговара на питање „какво је
нешто?“ [родъ еже въ что єсть, разън'ство же въ еже каково что єсть наньгл(агол)ѣт' се 32a7-8
– τὸ γένος ἐν τῶ τί ἐστίν, ἢ δὲ διαφορὰ ἐν τῶ ποιόν τί ἐστι κατηγορεῖται], 5.
најближи род је један, док је разлика много [еже приближ'нѣ родъ едино, разън'ствѣна
же многа 32a8-9 – τὸ προσεχὲς γένος ἓν, αἱ δὲ διαφοραὶ πλείους] и 6. род одговара
материји, а разлика форми [родъ прикладнь вѣщи, зракъ же разън'ствову 32a9 – τὸ γένος
ἀναλογεῖ ὕλη, μορφῇ δὲ ἡ διαφορὰ].

§ 3. 2. 11. Род и врста слични су по томе што се обоје предцирају о многим предметима и одговарају на питање „шта је нешто?“ [εже на многыхъ въ εже что ксть наньгла(гола)ти ε 32b1-2 – τὸ κατὰ πλειόνων ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖσθαι], по томе што обоје по природи претходе појмовима који су им потчињени [εже кстьствомъ прѣвѣншииъ быти соущихъ под ними 32b2-3 – τὸ φύσει πρότερα εἶναι τῶν ὑπ’ αὐτά] и по томе што представљају извесну целину [εже все что быти ωба 32b3 – τὸ ὅλον τι εἶναι ἀμφοτέρα], док се разликују по томе што је род општији од врсте [родъ събор’нѣншии ³⁸⁴ вида 32b4 – γένος καθολικώτερόν ἐστι τοῦ εἶδους], што врста има више разлика [яко видъ нзѣωбилогуетъ рода разн’ствени 32b4-5 – τὸ εἶδος περιττεύει τοῦ γένους ταῖς διαφοραῖς], што се род синонимно предцира о врсти, али не и обратно [родъ сънмен’нѣ наньгла(гола)т’ εε видѣ, вид’ же не противѣωбращает’ ε 32b4-5 – τὸ γένος συνωνύμως κατηγορεῖται τοῦ εἶδους, τὸ δὲ εἶδος οὐκ ἀντιστρέφει], и што нити постоји најврснији род, нити најроднија врста [ниже родъ вид’нѣншии, ниже видъ род’нѣншии 32b6-7 – οὔτε τὸ γένος εἰδικώτατον, οὔτε τὸ γενικώτατον].

§ 3. 2. 12. Роду и својству заједничко је то што и за једним и за другим следе врсте, односно предцирају се врстама [ωба видовомъ послѣдоуютъ, рек’ше наньгла(гола)т’ ε 32b9-33a1 – ἀμφοτέρα τοῖς εἶδεσιν ἔπονται ἤγουν κατηγοροῦνται], што се и једно и друго предцирају једнако онима којима се предцирају [рав’нѣ наньгла(гола)т’ εе ниже наньгла(агола)т’ εε ωба 33a1-2 – ἐπίσης κατηγοροῦνται, ὧν κατηγοροῦνται ἀμφοτέρα] и то што се предцирају синонимно [сънмен’нѣ наньгла(агола)т’ εε 33a2 – συνωνύμως κατηγοροῦνται], док се разликују по томе што род претходи својству по природи [кст(ь)ствомъ старѣншии родъ свонств’наго 33a3 – φύσει πρότερον τὸ γένος τοῦ ἰδίου], што се род предцира многим врстама, а својство једној [родъ на многыхъ видѣхъ наньгла(агола)т’ εε, свонств’но же единѣмъ 33a3-4 – τὸ γένος κατὰ πλειόνων εἰδῶν κατηγορεῖται, τὸ δὲ ἴδιον ἑνός],

³⁸⁴ Србизам.

што својство има повратан однос са врстом, а род не [иако нбо свонствѣноѣ протнвѣωбращаѣт' се къ вноу, род' же не ктѣмоу 33a5-6 – τὸ μὲν ἴδιον ἀντιστρέφει πρὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ γένος οὐκέτι] и што својство постоји само у врсти, а род не само у врсти [нбо свонствѣноѣ εδнномоу вноу ксть, род' же не εδнномоу 33a6-7 – τὸ μὲν ἴδιον μόνω τῷ εἶδει ὑπάρχει, τὸ δὲ γένος οὐ μόνω].

§ 3. 2. 13. Сличност између рода и акциденције састоји се у томе што се и једно и друго предцирају многим предметима [ѣже на множаншнхъ наньгла(гола)тн се 33a8 – τὸ κατὰ πλειόνων κατηγορεῖσθαι], а разликују се по томе што род претходи оним врстама којима су акциденције својствене, док су акциденције другостепене у односу на врсту [родъ старѣншн ксть вндъ, въ ннх' же соутъ слоутане, слоутане же вндъ послѣд'нн 33a9-33b1 – τὸ γένος πρότερον ὑπάρχει τῶν εἰδῶν, οἷς ὑπάρχει τὰ συμβεβηκότα, τὰ δὲ συμβεβηκότα τῶν εἰδῶν ὕστερα]; род суделује у свему једнако, а акциденција не [нбо рода рав'но прнчестнѣ, слоутанѣм' же не ктѣмоу 33b1-2 – τοῦ μὲν γένους ἐπίσης ἢ μετοχή, τῶν δὲ συμβεβηκότων οὐκέτι]; акциденција најпре постоји у јединкама, а затим у врстама, док је са родом обратни случај [слоутан прѣжде несѣкомыиъ ксть н тогда вновоиъ, род' же сѣпротнвѣ 33b2-3 – τὸ συμβεβηκὸς προηγουμένως τοῖς ἀτόμοις ὑπάρχει καὶ τότε τοῖς εἶδεσι, τὸ δὲ γένος ἀνάπαλιν]; родови приликом предцирања одговарају на питање „шта је нешто?“, а акциденција „како је нешто?“ или „у каквом је стању?“ [родн въ ѣже что ксть наньгла(агол)ют' се, слоутане же въ ѣже каково что ксть нн како нмать 33b3-4 – τὰ γένη ἐν τῷ τί ἐστι κατηγοροῦνται, τὰ δὲ συμβεβηκότα ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστὶν ἢ πῶς ἔχον].

§ 3. 2. 14. Разлици и врсти заједничко је то што суделују у предметима у истој мери и увек [рав'нѣ прнчѣщают' се, иако прнсно в ннхъ соутъ нмже прнчѣстнн соутъ 33b5-6 – ὅτι ἐπίσης μετέχονται], а разликују се по томе што разлика приликом предцирања одговара на питање „како је нешто?“, док врста одговара на питање „шта је нешто?“ [нбо разн'ство въ еже каково что ксть наньгла(агол)ют' се, вндъ же

въ еже что есть наьг(агол)етъ се 33b7-8 – ή μὲν διαφορὰ ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι, τὸ δὲ εἶδος ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται]; разлика садржи мноштво врста и њихових јединки, а врста само јединке које су јој потчињене [разьн’ство множаншек видн обьдрьжнтъ и снхъ несѣкома, вид’ же тѣню нже под ннмъ несѣкомнхъ 33b8-9 – ή διαφορὰ πλείονα εἶδη περιέχει καὶ τὰ τούτων ἄτομα, τὸ δὲ εἶδος μόνον τὰ ὑπ’ αὐτὸ ἄτομα]; разлика по природи претходи врстама и једна разлика се спаја са другом разликом, док се врста са врстом не спаја никако [разьн’ство кстьствомъ прьвѣнше видовъ, јако разьн’ство съ разьн’ствомъ сълагаетъ се, видъ же съ видомъ никакоже 33b9-34a2 – ή διαφορὰ φύσει προτέρα τῶν εἰδῶν· ὅτι διαφορὰ μετὰ διαφορᾶς συντίθεται, εἶδος δὲ μετὰ εἶδους οὐδαμῶς].

§ 3. 2. 15. Разлици и својству заједничко је то што се и једно и друго једнако предцирају о свим предметима који суделују у њима и што су присутни увек и у читавој врсти [еже рав’но наьг(агола)тн се всѣмъ причецающимъ се, еже пр(н)сно³⁸⁵ видоу съпрѣбывати 34a4-5 – τὸ ἐπίσης κατηγορεῖσθαι πᾶσι τοῖς μετέχουσι· τὸ ἀεὶ καὶ παντὶ τῷ εἶδει παρεῖναι], а разликују се по томе што разлика обухвата мноштво врста, а својство само једно [разьн’ство многыне видн обьдрьжнтъ, свонствьное же едннъ тѣню 34a6-7 – ή μὲν διαφορὰ πολλὰ εἶδη περιέχει, τὸ δὲ ἴδιον ἐν μόνον] и што код разлике не постоји обратан однос са врстом, а код својства постоји [раз’н’ство не соупротивьωбращаетъ се къ видоу, свонствьное же сьпротнвьωбращаетъ се 34a7-8 – ή διαφορὰ οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ ἴδιον ἀντιστρέφει].

§ 3. 2. 16. Сличност између разлике и акциденције састоји се у томе што се обе предцирају многим предметима и одговарају на питање „какав је предмет?“ [оба на множаншнхъ въ еже каквово что ксть наьг(агол)ютъ се 34a9-34b1 – ἀμφοτέρα κατὰ πλείονων ἐν τῷ ποῖόν τί ἐστι κατηγοροῦνται] и у томе што је неутуђива акциденција увек присутна у предметима који се предцирају

³⁸⁵ У словенском тексту изостављен је превод „καὶ παντί“.

[неразлогични слогани присно соутъ, въ нихъ же наныгл(агол)ютъ се 34b1-2 – τὸ ἀχώριστον συμβεβηκὸς ἀεὶ πάρεσιν, οἷς κατηγοροῦνται]. Разликују се по томе што разлике садрже друге појмове, а саме нису садржане, док акциденције јесу [разн’ствна ωβδρѣжетъ, а не ωβδρѣжетъ се, слогание же ωβδρѣжетъ се 34b3-4 – αὶ μὲν διαφορὰ περιέχουσιν, οὐ περιέχονται, τὰ δὲ συμβεβηκότα περιέχονται], по томе што разлика не допушта појмове мање и више, док акциденције то допуштају [разн’ство еже множане и еже мнѣе не премеиетъ м нь слогание 34b8-9 – ἢ μὲν διαφορὰ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον οὐκ ἐπιδέχεται, ἀλλὰ τὰ συμβεβηκότα], као и по томе што се супротстављене разлике међусобно не мешају, што није случај с опречним акциденцијама [сопротнѣна разн’ства несмѣсна соутъ, мѣсетъ же се сопротнѣни слогание 35a1-2 – αὶ ἐναντίαι διαφορὰι ἀμιγεῖς εἰσι, μίγνυνται δὲ τὰ ἐναντία συμβεβηκότα].

§ 3. 2. 17. Врсти и својству заједничко је то да се узајамно предцирају, односно имају повратни однос [дрогъ дрогѣу сопротнѣнаныгл(агол)ютъ се, срѣтъ сопротнѣωбращаюутъ се 35a3-4 – ἀλλήλων ἀντικατηγοροῦνται ἤγουν ἀντιστρέφουσιν] и да јединке у једнакој мери суделују у њима [рав’нѣ причести се 35a4-5 – ἐπίσης μετέχονται], а разликују се по томе што је врста суштинска, док је својство присуштинско [видѣ соущствѣнь, свонств’ноје же ωсоущствѣно 34a7-8 – ὅτι τὸ μὲν εἶδος οὐσιῶδες, τὸ δὲ ἴδιον ἐπουσιῶδες], и што је врста увек актуална, а својство и потенцијално и актуално [видѣ присно дѣнствомъ, свонствѣноје же и силою и дѣнствомъ 34a8-9 – τὸ μὲν εἶδος ἀεὶ ἐνεργεῖα, τὸ δὲ ἴδιον καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργεῖα].

§ 3. 2. 18. Врсти и акциденцији заједничко је то да се предцирају многим предметима, а разликују се по томе што врста у предцирању одговара на питање „шта је нешто?“, док акциденција одговара на питање „какво је нешто?“; предмет може да припада једној врсти, а многим акциденцијама [внда причестниѣ једномоу кестъ, слоганиекомъ же и множанше нѣкымъ причест’но 35b4-35b5 – τοῦ εἶδους ἢ μετοχῆ ἐνός ἐστι, τῶν δὲ συμβεβηκότων καὶ πλειόνων

§ 3. 2. 21. Сваки предикат је или општији од субјекта, или му је раван, али никако не може бити ужи од њега [всако нањг(агол)није или на множаншихъ бивајетъ или на рав'нихъ, на мн'шихъ не же бивајетъ никакоже 37b8-9 – πᾶσα κατηγορία ἢ ἐπὶ πλέον γίνεται ἢ ἐπίσης, ἐπ' ἔλαττον δὲ οὐδέποτε]. Шири је када се општије предиктира мање општем [егда събор'нѣиша нањг(агол)ют' се честнѣишии 37a1-2 – ὅτε τὰ καθολικώτερα κατηγοροῦνται τῶν μερικωτέρων], где су општији појмови виши, а појединачни нижи. Тако је најопштији појам бића, јер се он предиктира свему осталом [събор'нѣише оубо всѣхъ ксть еже соуще, тѣмъ же и всѣмъ нањг(агол)ют' се 37a3-4 – καθολικώτερον μὲν οὖν ἐστὶ πάντων τὸ ὄν, διὸ πάντων κατηγορεῖται]. При том, бићем се називају и суштина и акциденција, премда се не може рећи да је биће суштина, јер оно је не само суштина него и акциденција [не тѣк'мо бо соущество ксть еже сѣще, нѣ и сло҃ган 37a5-6 – οὐ μόνον γὰρ οὐσία ἐστὶ τὸ ὄν ἀλλὰ καὶ συμβεβηκός]. На исти начин родови се предиктирају врстама, као општији, док се врсте не предиктирају родовима. Предикат је раван субјекту када постоји обратни однос и такво предиктирање назива се узајамним предиктирањем [снѣ же ω равнихъ противъωбращаема и противънањг(агол)ема гл(агол)ют' се 37b3-4 – ταῦτα δὲ τὰ ἐπίσης ἀντιστρέφοντα καὶ ἀντικατηγορούμενα λέγονται].

§ 3. 2. 22. Предикат се назива синонимним када субјекат прима и име и одређење имена [снмен'но показаније ксть, егда и име и прѣделъ того имена приемиет' 38b5-6 – συνώνυμος μὲν κατηγορία ἐστίν, ὅτε καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὄρον αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος δέχεται τὸ ὑποκείμενον], а хомонимним када субјекат прима име, али не и одређење [единномен'но же показаније ксть, егда имена оубо приемиетъ, прѣдла же никакоже 39a1-2 – ὁμώνυμος δὲ ἐστὶ κατηγορία, ὅτε τὸ μὲν ὄνομα δέχεται, τὸν δὲ ὄρον οὐδαμῶς], као што је, рецимо, случај са човеком и човековом сликом. Све што се синонимно предиктира о било чему као о субјекту предиктира се и о ономе што је потчињено том субјекту [елнка показ҃ют се на нѣкымъ тако на подлежащимъ, срѣтъ снмен'но и на подлежащимъ кмоу покажет' се 39a6-8 – ὅσα κατηγορεῖται

κατά τινος καθ' ὑποκειμένου ἤγουν συνωνύμως, καὶ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῶ κατηγορηθήσεται].

§ 3. 2. 23. Појам субјекта употребљава се у два значења: у односу према постојању, као што је суштина подлога за акциденцију која без ње не може да постоји, и као предмет предиктирања, који представља оно што је мање опште [тако подлежеше на двоје γλ(αгол)ιєт' се: ωβο ουβο κь бытню, ωβο же κь показанню. и κь бытню ουβο такоже подлєжитъ соущьство сλχ'αιєμь... а еже κь показанню подлежеше кєсть чєстное 39b3-6 – τὸ μὲν πρὸς ὑπαρξιν, τὸ δὲ πρὸς κατηγορίαν· καὶ πρὸς ὑπαρξιν μὲν, ὥσπερ ὑπόκειται ἡ οὐσία τοῖς συμβεβηκόσιν... τὸ δὲ πρὸς κατηγορίαν ὑποκείμενόν ἐστι τὸ μερικόν].

§ 3. 2. 24. Појам ипостаси има два значења [еже сьстава³⁸⁶ нме двѣ назнаменовиєтъ, такоже сьбор'нѣ соущьство и самобыт'но³⁸⁷ 41b1-2 – τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα δύο σημαίνει]: у општем смислу означава уопштено суштину [простѣ во ουβο γλ(αгол)ιємоє назнаменаєтъ еже простѣ соущь'ство 41b2-3 – ἀπλῶς μὲν γὰρ λεγόμενον σημαίνει τὴν ἀπλῶς οὐσίαν], док у строгом смислу означава јединку и конкретну личност [а еже въ себѣ сьставѣ несѣкомоє назнаменовиєтъ и ωт(ь)лог'ител'ное лице 41b3-4 – ἡ δὲ καθ' ἑαυτὴν ὑπόστασις τὸ ἄτομον σημαίνει καὶ τὸ ἀφοριστικὸν πρόσωπον]. Тако и појам „ипостасовано“ означава просто биће, односно не

³⁸⁶ Неочекиван калк („состав“ уместо очекиваног „подстав“), за који се могућа објашњења налазе даље у тексту: у 61b5-6, где Дамаскин говори о томе да се из двеју суштина или природа не може формирати једна сложена суштина или једна сложена природа (состав же єдиннє сложєннє ωт(ь) разлнч'ннх кєствєвъ моц'но бытн), док је у случају ипостаси то могуће, као што је човек састављен из душе и тела, и у 62b3-4, где Дамаскин ипостас дефинише као нже въ себѣ свое-сѣстоан'нѣ ωт(ь) соущьства и слог'ита сьставлєнєє се, односно „оно што је састављено од суштине и акциденције“. Σύστασις се, пак, у словенском тексту преводи као сѣстоаннє, „постојање“ (соущьство кєсть вєщє самобытна, не трѣвоуѣщн нного κь сѣстоанню 59b6-7).

³⁸⁷ Према претпоставци Е. Вајера, део текста такоже сьбор'нѣ соущьство и самобыт'но, кога нема код Миња, преведен је из неког опширнијег грчког предлошка (Weihert 1969: 97, fn. 18).

само суштинину него и акциденцију, али и конкретну ипостас, односно јединку [и составноје же двѣ назнаменованіѣ имать: назнаменованіѣ бо и еже просто соуще, а такоже назнаменованіѣ не тѣк'мо простѣ соущ'ство, нѣ и слоуг'аа составно нарицаемь... и еже въ себѣ составъ, срѣчь несѣкомоје 41b4-8 – καὶ τὸ ἐνυπόστατον δὲ δύο σημαίνει... καὶ τὸ ἀπλῶς ὄν, καθὸ σημαίνομενον οὐ μόνον τὴν ἀπλῶς οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ συμβεβηκὸς ἐνυπόστατον καλοῦμεν... καὶ τὴν καθ' αὐτὸ ὑπόστασιν ἡγουν τὸ ἄτομον]. Појам „неипостасно“ означава не само оно што нигде и ни на који начин не постоји, него и акциденцију, која нема самостално постојање већ постоји у суштини [гл(агол)іѣт' бо се несѣстав'ноје еже никако ни мала сѣще... и слоуг'ан, занеже слоуг'ан не имать ѡсобно бытіе, нѣ въ соущ'ствѣ наста 41b8-9 – λέγεται γὰρ ἀνυπόστατον καὶ τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν... καὶ τὸ συμβεβηκός, διότι τὸ συμβεβηκός οὐκ ἔχει ἰδίαν ὑπαρξιν, ἀλλ' ἐν τῇ οὐσίᾳ ὑφέστηκεν].

§ 3. 2. 25. Антички, „спољашњи“ философи разликовали су суштинину и природу, при чему су суштином називали постојање уопште, а природом суштинину спецификовану њеним суштинским разликама [внѣш'нии любомоудрьци... разн'ство рѣше сѣщ'ства и ієст'ства. сѣщ'ство оубо рек'ше просто бытіе, ієст'ство же соущ'ство видотворнѣше се ѡт(ѣ) соущ'ств'нихъ разн'ствних 42a3-6 – οἱ μὲν ἕξω φιλόσοφοι... διαφορὰν εἶπον οὐσίας καὶ φύσεως, οὐσίαν μὲν εἰπόντες τὸ ἀπλῶς εἶναι, φύσιν δὲ οὐσίαν εἰδοποιηθεῖσαν ὑπὸ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν]. Другим речима, они су ипостасју назвали оно што је појединачно, природом су назвали оно што је општије и што обухвата ипостаси, а постојање уопште назвали су суштином [еже оубо честнѣише нарекоше составъ, събор'нѣише же ѡбъдрѣжеще все составн нарекоше ієст'ство, а иже просто бытіе соущ'ство нарекоше 43a4-6 – τὸ μὲν μερικώτερον ἐκάλεσαν ὑπόστασιν, τὸ δὲ καθολικώτερον καὶ περιέχον τὰς ὑποστάσεις ἐκάλεσαν φύσιν, τὴν δὲ ἀπλῶς ὑπαρξιν ἐκάλεσαν οὐσίαν].

Хришћански философи су, напротив, оно што је опште, односно најврснију врсту назвали суштином, природом и обликом [еже оубо ѡбѣчно и ѡ мнозѣхъ гл(агол)іѣмоје срѣчь вид'нѣиши видѣ, сѣщ'ство и ієст'ство и зракъ нарекоше 43a7-8 – τὸ

μὲν κοινὸν καὶ κατὰ πολλῶν λεγόμενον ἤγουν τὸ εἰδικώτατον εἶδος οὐσίαν καὶ φύσιν καὶ μορφήν ἐκάλεσαν], док су појединачно назвали јединком, личношћу и ипостасју [а кже честнѣ нарочноше несѣкомо и лице и съставъ 43b3 – τὸ δὲ μερικὸν ἐκάλεσαν ἄτομον καὶ πρόσωπον καὶ ὑπόστασιν]. Ипостас обавезно мора поседовати суштину с акциденцијом, постојати сама по себи и опажати се чулима односно актуално [съставъ же хоцетъ имѣти соущество съ слоуган и въ себѣ состояти се и чювствомъ срѣчь дѣнствомъ зрѣти се 43b4-6 – ἡ δὲ ὑπόστασις θέλει ἔχειν οὐσίαν μετὰ συμβεβηκότων καὶ καθ' ἑαυτὴν ὑφίστασθαι καὶ αἰσθήσει ἤγουν ἐνεργεῖα θεωρεῖσθαι].

§ 3. 2. 26. Подела је први пресек ствари [раздѣленіе кестъ прьвое расчѣненіе вещи 43b9-44a1 – διαίρεσις ἐστὶν ἡ πρώτη τομὴ τοῦ πράγματος]. Додатна подела је други пресек исте ствари [подраздѣленіе же кестъ вѣторое расчѣненіе тожежде вещи 44a2-3 – ἐπιδιαίρεσις δὲ ἐστὶν ἡ δευτέρα τομὴ τοῦ αὐτοῦ πράγματος]. Потподела је пресек рашчлањеног дела [по раздѣленіи³⁸⁸ же расчѣнен'наго голѣна счѣненіе 44a5-6 – ὑποδιαίρεσις δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ τμηθέντος σκέλους τομὴ]. Постоји осам врста подела: подела рода на врсте, врсте на јединке, целине на делове, хомонимног појма на различите појмове, суштине на акциденције, акциденције на акциденције и предмете који потичу од једног истога предмета и односе се на њега [или јакѡ родъ въ видѣ, или јакѡ видъ въ несѣкомо, или јакѡ јединициен'ни гл(а)съ въ разлнѣна знаѣма, или јакѡ соущество въ слоугаѣ, или јакѡ слоуган въ соущество, или јакѡ слоуган въ слоугаѣ, или јакѡ јединного и къ јединномуу 47b5-9 – ἢ ὡς γένος εἰς εἶδη ἢ ὡς εἶδος εἰς ἄτομα ἢ ὡς ὄλον εἰς μέρη ἢ ὡς ὁμώνυμος φωνῆ εἰς διάφορα σημαίνόμενα ἢ ὡς οὐσία εἰς συμβεβηκότα ἢ ὡς συμβεβηκὸς εἰς οὐσίας ἢ ὡς συμβεβηκὸς εἰς συμβεβηκότα ἢ ὡς τὰ ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς ἓν].

³⁸⁸ Како коментарише Е. Вајер, овде је вероватно у питању преписивачка грешка: „по раздѣленіи“ уместо „подраздѣленіе“ (Weiher 1969: 103, fn.9).

јер имају различите логосе суштине који се односе на име [иже по имену слово сшцства нно 53b4 – ó δὲ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος].

§ 3. 2. 30. Синоними су предмети који имају и заједничко име, и заједничку дефиницију и опис тога имена [сьимен'на же соутъ елика и именоуь и прѣдлоуь в подпнсани тогожде имена прнѡв'цают' се 54a7-8 – συνώνυμα δὲ εἰσιν, ὅσα καὶ τῷ ὀνόματι καὶ τῷ ὀρισμῷ ἢ τῇ ὑπογραφῇ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος κοινωνοῦσιν], односно предмети код којих су заједнички и име и имену одговарајући логос суштине [иу'же иие ѡбще и иже по имену слово соушцства тожде 54b2-3 – ὧν τό τε ὄνομα κοινὸν καὶ ὁ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός].

§ 3. 2. 31. Полионими су предмети којима је дефиниција заједничка, а разликују се по имену [многонмен'на же соутъ елика оубо оуставоуь прнѡв'цают' се, именоу' же разньствоујутъ 54b4-5 – πολυώνυμα δὲ εἰσιν, ὅσα τῷ μὲν ὀρισμῷ κοινωνοῦσι, τῷ δὲ ὀνόματι διαφέρουσιν].

§ 3. 2. 32. Хетероними су предмети који се разликују и по имену и по дефиницији [иже по ѡбоиѡу, срѣтъ именоуь и оуставоуь раз'ньствоујуща... гл(агол)ют' се иноимен'на 55a1-2 – τὰ δὲ κατ' ἄμφω ἡγουν τῷ ὀνόματι καὶ τῷ ὀρισμῷ διαφέροντα... λέγεται ἑτερόνυμα].

§ 3. 2. 33. Пароними су појмови који заузимају средњи положај између хомонима и синонима и који се и по имену и по дефиницији делом подударају, а делом разликују [соутъ же нѣка по срѣд вькоупьимен'нихъ и сьимен'нихъ, прнѡв'цающа се и разньствоујуща именоу' же и прѣдлоуь иже гл(агол)ют' се ѡт(ь)-нихъ-имен'на 55a7-9 – εἰσὶ δὲ τινα μέσον τῶν ὀμωνύμων καὶ συνωνύμων, κοινωνοῦντα καὶ διαφέροντα τῷ τε ὀνόματι καὶ τῷ ὄρω, ἅτινα λέγονται παρόνυμα], односно предмети који назив добијају од другог назива.

§ 3. 2. 34. Категорије су најроднији родови, односно најопштији појмови који изражавају најфундаменталније односе међу предметима. Има их десет и

међу њима суштина је једна, док су осталих девет акциденције.³⁸⁹ То су: 1. суштина, 2. количина, 3. однос, 4. каквоћа, 5. време, 6. место, 7. положај, 8. стање, 9. деловање и 10. трпљење [соущство, колнѣство, къ часомѣ, како, гдѣ, когдѣ, лежати, нмѣти, творити, страдти 57a1-3 – οὐσία, ποσόν, πρὸς τι, ποιόν, ποῦ, ποτέ, κείσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν].

§ 3. 2. 35. Једнородни су предмети који се сврставају у исту категорију, а разнородни припадају разним категоријама јер су разног рода [въкоупородна соутѣ келнка под тѣмъ же наньгла(гола)нинемъ... въчнинаютъ се инородна же соутѣ келнка под ннѣмъ и ннѣмъ наньгла(гола)нинемъ въчнинаютъ се 57a5-7 – ὁμογενῆ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τάσσεται. ἑτερογενῆ δέ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ ἄλλην καὶ ἄλλην κατηγορίαν εἰσίν]. Једноврсни су предмети који су потчињени истој врсти и имају заједнички логос суштине, док разноврсни предмети припадају разним врстама и разликују се у логосу суштине (въкоуповна же соутѣ келнка под тѣмъ же видомъ въчнинаютъ се и прнвоваютъ се словомъ соушства... иновна же соутѣ келнка под разнѣмъ видомъ различествоующа дроугъ дроуга, срѣчь келнка словомъ соушства различествоуютъ 57a8-57b2 – ὁμοειδῆ δέ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος τάσσεται καὶ κοινωνοῦσι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας... ἑτεροειδῆ εἰσι τὰ τῷ εἶδει διαφέροντα ἀλλήλων ἤγουν ὅσα τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας διαφέρουσιν].

Свака од девет категорија-акциденција поседује формативне и дистинктивне разлике и свака представља најроднији род који садржи врсте, потчињене родове и најврсније врсте [имогть... состојателна и раздѣлантелна разнѣствна. кождо бо нхъ роднѣнши родъ ксть и н нмать и родн и видн под дроугъ дрѣгъ и виднѣнши видн 58a9-58b1 – ἔχουσιν... συστατικὰς καὶ διαιρετικὰς διαφορὰς καὶ ἐκάστη αὐτῶν γενικώτατον γένος ἐστὶ καὶ ἔχει καὶ εἶδη καὶ γένη ὑπάλληλα καὶ εἰδικώτατα εἶδη].

³⁸⁹ Осим ове логичке поделе, категорије могу бити схваћене и са лексичко-граматичког аспекта: првих шест категорија су именица, број, придев и разне врсте прилога, док су преостале четири глаголи (Луканин 1984: 16).

§ 3. 2. 36. Све се налази у нечем другом на једанаест начина: 1. као род у врсти [такоже родъ въ видѣ 59a1-2 – ὡς γένος ἐν εἴδει], 2. као врста у роду [такоже видъ въ родѣ 59a3 – ὡς εἶδος ἐν γένει], 3. на месту [въ мѣстѣ 59a4 – ἐν τόπῳ], 4. у времену [въ лѣтѣ 59a4 – ἐν χρόνῳ], 5. у посуди [въ съсудѣ 59a5 – ἐν ἀγγείῳ], 6. као целина у деловима [такоже все въ частехъ 59a6 – ὡς ὅλον ἐν μέρεσιν], 7. као део у целини (такоже часть въ в'сѣмъ 59a8 – ὡς μέρος ἐν ὅλῳ), 8. као облик у материји [такоже видъ въ вещи 59a9 – ὡς εἶδος ἐν ὑλῇ], 9. као у стваралачком узроку [такоже въ творитѣ нѣи 59b1 – ὡς ἐν τῷ ποιητικῷ αἰτίῳ], 10. као у крајњем узроку [такоже въ коньч'нѣи 59b1-2 – ὡς ἐν τῷ τελικῷ αἰτίῳ] и 11. као у субјекту [такоже въ подлежащемъ 59b3 – ὡς ἐν ὑποκειμένῳ].

§ 3. 2. 37. Суштина је ствар самопостојећа, којој није потребно нешто друго за постојање [существо есть вещь самобытна, не требующи иного къ существованню 59b6-7 – οὐσία ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον μὴ δεόμενον ἐτέρου πρὸς σύστασιν], и све што је самоипостасно и нема своје постојање у другом (в'се же оубо самосъставно есть и не въ иномъ нмѣе бытиѣ 59b7-8 – πᾶν, ὅτιπερ αὐθυπόστατόν ἐστι καὶ μὴ ἐν ἐτέρῳ ἔχει τὸ εἶναι], него постоји у себи самом, у чему и акциденција има постојање (нѣ въ себѣ сын, въ нем'же и слов'ян имать бытиѣ 60a1 – ἀλλ' ἐν αὐτῷ ὄν, ἐν ᾧ καὶ τὸ συμβεβηκὸς ἔχει τὴν ὑπαρξιν].

§ 3. 2. 38. Природа је начело кретања и мировања сваког бића [ествоство есть начело коеложде сущихъ движения же и лежання 60a7 – φύσις ἐστὶν ἀρχὴ τῆς ἐκάστου τῶν ὄντων κινήσεως τε καὶ ἡρεμίας] и није ништа друго до суштина, јер ствар од суштине има могућност кретања и мировања и суштина је узрок њеног кретања и мировања [от(ъ) сущ'ства бо имать таковоу слогу, сирѣчъ движение и лежание: и сущ'ство есть вина движения же и лежання 60b4-6 – ἐκ γὰρ τῆς οὐσίας ἔχει τὴν τοιαύτην δύναμιν ἡγουν τὴν κίνησιν καὶ ἡρεμίαν, καὶ ἡ οὐσία ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς κινήσεως αὐτῆς καὶ ἡρεμίας].

§ 3. 2. 39. Облик је суштина уобличена и спецификована суштинским разликама, која представља најврснију врсту [зракъ ксть ѿ(ъ) соуществннх разлчн, ѿкоже възрчнв'шн се н вндотворнв'шн се соущество, нже назнаменоуеть вид'н'ншн видь 60b7-8 – μορφή ἐστὶν ὑπὸ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν οἷον εἰ μορφωθεῖσα καὶ εἰδοποιηθεῖσα οὐσία, ἣτις σημαίνει τὸ εἰδικώτατον εἶδος]. Хришћански философи најврснијој врсти приписују назив суштине, природе и облика тврдећи да је у питању исти појам. Из две суштине или две природе не може се формирати једна сложена природа, јер је немогуће да се у истој ствари налазе формативне разлике супротних својстава [не мощ'но ксть, ѿ(ъ) двѣю соущ'ствоу, рек'ше кстьствѣ, кднномоу кстьствоу слож'ноу быти, немощ'но во въ том'жде въкоупѣ ѿже соупротнв'но раздѣлакела състоител'на быти разлчннѧ 61b2-5 – ἀδύνατόν ἐστὶν ἐκ δύο οὐσιῶν ἡγουν φύσεων μίαν φύσιν σύνθετον γενέσθαι· ἀδύνατον γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ ἅμα τὰς ἀντιδιηρημένας συστατικῶς ὑπάρξαι διαφοράς], док се једна ипостас може формирати [съставъ же кдннъ сложннъ ѿ(ъ) разлч'ннх кстьствъ мощ'но быти 61b5-6 – ὑπόστασιν δὲ μίαν σύνθετον ἐκ διαφορῶν φύσεων δυνατὸν γενέσθαι], као што је човек сачињен од тела и душе.

§ 3. 2. 40. Личност је оно што пред нама у својим дејствима и својствима испољава на јасан и ограничен начин својства себи једнородних бића [лице ксть кже оубо свонци дѣнствн же н свонствн ѿбываен'но н оуставлен'но ѿ(ъ) въкоупькстьствнннх кго подауеть намъ нзываеннѧ 62a4-6 – πρόσωπόν ἐστὶν, ὅπερ διὰ τῶν οἰκείων ἐνεργημάτων τε καὶ ἰδιωμάτων ἀρίδηλον καὶ περιορισμένην τῶν ὁμοφυῶν αὐτοῦ παρέχεται ἡμῖν τὴν ἐμφάνειαν]. Хришћански философи су називима ипостас, личност и јединка означавали једно исто, односно оно што се састоји из суштине и акциденција, постоји самостално и само по себи, разликује се по броју и изражава конкретну особу [съставъ н несѣкомое н лице тожде нарекоше, нже въ себѣ своѧ~състоиан'нѣ ѿ(ъ) слоучаѧ н състава³⁹⁰ съставляшене се н чнслодь разн'ствѣк н кже кого

³⁹⁰ Грешка, уместо „ѿ(ъ) соущества н слоучаѧ“, што је сачувано у другим рукописима (Weiher1969: 145).

παλαιά 62b3-4– ὑπόστασιν καὶ πρόσωπον καὶ ἄτομον τὸ αὐτὸ ἐκάλεσαν, τὸ καθ' ἑαυτὸ ἰδιοσυστάτως ἐξ οὐσίας καὶ συμβεβηκότων ὑφιστάμενον καὶ ἀριθμῶ διαφέρον καὶ τὸν τινὰ δηλοῦν].

§ 3. 2. 41. Биће се дели на суштину и акциденцију, не као род на врсте него као хомонимни појам или као оно што потиче од једног предмета и оријентисано је према њему [сочще раздѣлает' се въ сощство и сло҃ган, не такоже родъ въ видѣ, нъ такоже въкоупь-имен'ни гл(а)съ и такоже ѿт(ь) єдино҃го и къ єдино҃му 62b6-8 – τὸ ὄν διαιρεῖται εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός, οὐχ ὡς γένος εἰς εἶδη ἀλλ' ὡς ὁμώνυμος φωνή ἢ ὡς τὰ ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς ἕν].

§ 3. 2. 42. Суштина је најроднији род, којем је својствено да не постоји у супстрату, него, напротив, сам чини основ постојања акциденција [сво҃ствѣно сощствоу же не въ подлежащѣмъ быти. то же пате подлежащѣ сло҃гаю въ же быти 63b8-64a1 – ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ μὴ ἐν ὑποκειμένῳ εἶναι· αὕτη γὰρ μᾶλλον ὑπόκειται τῷ συμβεβηκότη εἰς τὸ εἶναι]. Осим тога, својство суштине је и да се предиктира синонимно, односно предмету предаје и име и дефиницију, да нема ништа себи супротно и не допушта одређење „више“ и „мање“ [сво҃ствѣно же и же сьимен'нѣ наньгла(гола)тн се, рек'ше прѣподавати и имена и оустава, и же не имати что противвнo... и же не приимати множає и мьн'ше 64a6-64b1 – ἴδιον δὲ καὶ τὸ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι ἢ γουν μεταδιδόναι καὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ὀρισμοῦ· καὶ τὸ μὴ ἔχειν τι ἐναντίον... καὶ τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον]. Најзад, својство суштине је да прима супротности, сваку појединачно, не остајући при том иста, него подвргавајући се промени, при чему се као супротне дефиниције подразумевају акциденције, док суштинске супротне каквоће суштина не прима никада [и же со҃противнѣмъ быти приѣтно на страноу и на страноу, а не по томо҃ждьствоу, нъ по своємоу же приложенню. со҃против'нѣм' же гл(агол)ю сло҃ганѣх сощствѣннѣх 65a4-6 – καὶ τὸ τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικὸν ἀναμέρος καὶ οὐ κατ' αὐτὸν ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτῆς μεταβολήν. Ἐναντίων δὲ λέγω συμβεβηκότων, ἐπεὶ οὐσιωδῶν οὐδαμῶς].

§ 3. 2. 43. Једнородни су предмети који припадају истој категорији [вѣкоуѡрод'на соутъ елика под тѣм'жде наньгла(гола)ниѣмь вѣтнинают' се 65a2-3 – ὁμογενῆ εἶσιν, ὅσα ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τάσσονται], а разнородни они који припадају разним категоријама [ннород'на же соут' елика под инѣмь и инѣмь наньгла(гола)ниѣмь соутъ 65b2-3 – ἑτερογενῆ δέ εἶσιν, ὅσα ὑπ' ἄλλην καὶ ἄλλην κατηγορίαν εἰσί]. Тако су, примера ради, човек и коњ једнородни јер им је заједничка категорија суштине, али су човек и знање разнородни јер човек припада категорији суштине, а знање категорији каквоће.

Једноврсни су предмети који припадају истој врсти и имају заједнички логос суштине [вѣкоуѡвнд'на соутъ елика под тѣм'жде вндомь вѣтнинают' се и прнѡв'цают' се словомь соуш'ства 65b6-7 – ὁμοειδῆ εἶσιν, ὅσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος τάσσονται καὶ κοινωνοῦσι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας], а разноврсни су они који се разликују по врсти и логосу суштине [нновнд'на же елика вндомь разьн'ствоујуть, рек'ше словомь соуш'ства – ἑτεροειδῆ δέ εἶσιν, ὅσα τῷ εἶδει διαφέρουσιν ἤγουν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας].

Хришћански филозофи су предмете једнородне и једноврсне сматрали једносушним, односно ипостасима које припадају истој врсти [вѣкоуѡрод'на и вѣкоуѡвнд'на тожде гла(агол)ють вѣкоуѡсѡци'на, срѣтъ нже под тѣм'жде сѡци'ствомь сѡстави 66a1-2 – ὁμογενῆ καὶ ὁμοειδῆ ταῦτὸν λέγουσι τὰ ὁμοούσια ἤγουν τὰς ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος ὑποστάσεις].

Једноипостасни су предмети у којим се две природе сједињују у једној ипостаси и чине једну сложену ипостас и једну личност [вѣкоуѡсѡсѡстав'на соутъ егда двѣ кѣствѣѣ вь едннѣ сѡставѣ сѡвѡкѡпет се и едннѣ прннмоутъ сѡставѣ сложенѣ и едннѣ лице 66a3-5 – ὁμοὑπόστατά εἶσιν, ὅτε δύο φύσεις ἐν μιᾷ ὑποστάσει ἐνωθῶσι καὶ μίαν σχῶσιν ὑπόστασιν σύνθετον καὶ ἐν πρόσωπον], као у случају душе и тела, док су разноипостасни они предмети који се разликују акциденцијама и имају одвојено и самостално постојање, као када је реч о (појединачним) особама [нносѡсѡстав'на же и чнсломь раз'нѡствоујуща елика сѡпрнплетеннѣмь слоутанхѣ скѡнство своѣго сѡстава

ωτ(ς)λογῆσι, ρεκ'σι ελнка слоґтанли разньствѣють дроґтъ дроґга и еже ωσoбъ и на се нмать бытнє б6а5-8 – ἑτεροῦπόστατα δὲ καὶ ἀριθμῶ διαφέροντα, ὅσα τῆ συμπλοκῆ τῶν συμβεβηκότων τὴν ιδιότητα τῆς οἰκείας ὑποστάσεως ἀφωρίσαντο ἤγουν ὅσα τοῖς συμβεβηκόσι διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ τὴν ἀνὰ μέρος καὶ καθ' ἑαυτὸ ἔχουσιν ὑπαρξιν].

§ 3. 2. 44. Количина (квантум) јесте мера и број, а количинство (квантитет) оно што је подложно бројању и мерењу [колик'ство оґбо јестъ самаа та мѣра и число мѣрешна и числешна, колнка же јаже мѣрѣ и числоу подлежащаа б6б7-8 – ποσότης μὲν ἐστὶν αὐτὸ τὸ μέτρον καὶ ὁ ἀριθμὸς ὁ μετρῶν καὶ ἀριθμῶν, ποσὰ δὲ τὰ τῶ ἀριθμῶ καὶ τῶ μέτρῳ ὑποκείμενα ἤγουν τὰ μετρούμενα καὶ ἀριθμούμενα]. Количинство се дели на величину и мноштво, при чему се величина мери а мноштво пребројава [колнкаго ωво оґбо велн'ство, ωво же множьство. велн'ство оґбо мѣрнт' се, множ'ство же чет' се 70b8-9 – τοῦ ποσοῦ τὸ μὲν μέγεθος, τὸ δὲ πλῆθος· τὸ μὲν οὖν μέγεθος μετρεῖται, τὸ δὲ πλῆθος ἀριθμεῖται], и има три својства, која се називају пратећим својствима [послѣд'ствител'на 71a2-3 – παρακολουθήματα]: прво је да само по себи нема ништа себи супротно [јече не нмать что сѣпротив'но въ себѣ 71a3 – τὸ μὴ ἔχειν τι ἐναντίον καθ' αὐτό]; друго је да не допушта одређења „више“ и „мање“ [јече не приѣмать множає или мьн'ше 71b1 – τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον]; треће се састоји у томе да може бити једнако и неједнако [јече једномоу и всакомоу колнкоу, јече тьк'моє и не тьк'моє 71b3-4 – ὁ μόνῳ καὶ παντὶ τῶ ποσῶ, τὸ ἴσον καὶ ἄνισον].

§ 3. 2. 45. Релативни појмови су они за које се каже да оно што они јесу припада другом предмету или се налази у било каквом другом односу према њему [къ тесомоу снцѣва соґтъ јелнка снѣ јаже соґтъ, ннѣхъ бытн гл(агол)јет' се или јакоже оґбо ннѣ къ нномоу 71b5-7 – πρὸς τι ταῦτά εἰσιν, ὅσα αὐτά, ἀπερ ἐστίν, ἑτέρων εἶναι λέγεται ἢ ὅπωςοῦν ἄλλως πρὸς ἕτερον]. О релативности се говори само када предмет стоји у неком односу према нечем другом [внѣгда къ нномоу гла(голл)тн се, ρек'ше внѣгда нмѣтн ωдръжаннє къ нномоу 72a3-4 – ἥνίκα δὲ σχῆ σχέσιν πρὸς ἕτερον,

τότε λέγεται πρὸς τι]. Својства релативних предмета су та да они могу стајати у међусобном обратном односу [своств'ное же соущихъ къ чесоуоу еже къ соупротивъωбращающоуъ се гла(гола)ти се 73a1-2 – ἴδιον δὲ τῶν πρὸς τι τὸ πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεσθαι] и да по природи постоје заједно [еже въкоупѣ кстьствъ быти 73a3-4 – τὸ ἅμα τῇ φύσει εἶναι].

Суштина, будући да представља род и има однос према другом, такође улази у категорију односа.

Релативни предмети могу бити или самостални, односно суштине, или несамостални, односно акциденције [къ чесоуоу и къ противъωбращающоуъ се гла(агол)иель или въ самоуствржден'нихъ илюгъ ωдръжаннѣ, срѣчь соуществнихъ, или не въ самоуствржденннихъ, рек'ше сѣчанхъ 74b5-8 – τὰ πρὸς τι καὶ πρὸς ἀντιστρέφοντα λεγόμενα ἢ ἐν τοῖς ἀυθεδράστοις ἔχουσι τὴν σχέσιν ἢ γουν οὐσίαις, ἢ οὐκ ἐν τοῖς ἀυθεδράστοις ἢ γουν συμβεβηκόσι].

§ 3. 2. 46. Каквоћа је оно по чему добијају име предмети који су јој приопштени [качество ксть по юмоуе ω-нихъ-илен'нѣ причецающа се тѣхъ гла(агол)юг' се 75a5-6 – ποιότης ἐστί, καθ' ἣν παρωνύμως τὰ μετέχοντα αὐτῆς λέγεται]. Појам „какво је“ општији је од појма каквоће [еже каквоо събор'нѣише ксть ка'ства 75a8-9 – τὸ ποῖον καθολικώτερον ἐστί τῆς ποιότητος].

Постоје четири вида каквоће: својство и стање, сила и слабост, трпљење и трпна каквоћа, фигура и облик [имство и завещаннѣ, сила и без'снлнѣ, страсть и страстноѣ ка'ство, ωбразъ и зракъ 76a6-7 – ἔξις καὶ διάθεσις, δύναμις καὶ ητικὴ ποιότης, σχῆμα καὶ μορφή] и три својства: она допушта супротност [еже соупротив'ство приемати 80a5 – τὸ ἐναντιότητα ἐπιδέχεσθαι], допушта одређења „више“ или „мање“ [еже множаѣ и мн'ше 80a6-7 – τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον] и, што је и најизразитије својство каквоће, допушта сличност и несличност [под(о)бноѣ и непод(о)б'ноѣ 80b2 – τὸ ὅμοιον καὶ ἀνόμοιον].

§ 3. 2. 47. Деловање и трпљење, односно делатна и трпна сила, припадају категорији каквоће [твореник и страдник, срѣч творител'наа сила и страдтел'наа под кач'ствомъ соутъ 81a6-7 – ή ποιησις και ή πάθησις ήγουν ή ποιητικη δύναμις και ή παθητικη υπό την ποιότητά εισι]. Карактеришу их два својства: допуштају супротности и одређење „више“ и „мање“ и као такви могу се налазити у свим категоријама као узрок и предмет деловања.

§ 3. 2. 48. Положај представља стање предмета у односу према другом предмету [лежати ксть кже нмѣти положенне како кь иномоу 83a3-4 – κεῖσθαί ἐστι τὸ ἔχον θέσιν πωσ πρὸς ἕτερον]. Постоје три врсте положаја: стајање, седење и лежање.

§ 3. 2. 49. Место означава категорија која одговара на питање „где?“ [кже гдѣ мѣсто назнаменујеть 83b9-84a1 – τὸ ποῦ τόπον σημαίνει] и њене врсте су: горе, доле, десно, лево, испред и иза.

§ 3. 2. 50. Време означава категорија која одговара на питање „када?“ [кже когдa лѣто авлаиеть 84a4-5 – τὸ ποτὲ χρόνον δηλοῖ], а њене врсте су садашњост, прошлост и будућност.

§ 3. 2. 51. Категорија поседовања је суштина која садржи другу суштину, односно обухвата је или бива обухваћена, али не чини део предмета [кже нмѣти ксть соушьство ω соуш'ствѣ, авлаиеть же кже ωбьдрѣжати или ωбьдрѣжати се и не быти четь вѣщи 84a9-84b1 – τὸ ἔχειν ἐστὶν οὐσία περὶ οὐσίαν· δηλοῖ δὲ τὸ περιέχειν ἢ περιέχεσθαι καὶ μὴ εἶναι τι μέρος τοῦ πράγματος].

§ 3. 2. 52. Свака супротност супротстављена је или као ствар, или као реч (всако соупротнвьлежещее или тако вещь соупротнвьлежитъ или тако слово 85a3-4 – πᾶν ἀντικείμενον ἢ ὡς πρᾶγμα ἀντίκειται ἢ ὡς λόγος). Уколико је супротстављена као реч речи, чини потврду или негацију (прирѣтне или ω(тъ)рѣтне 85a5 – κατάφασιν καὶ ἀπόφασιν), што се у оба случаја назива исказом (гл(агол)ют' же се

ωβѣ нзъавлѣннѣ 85a7 – λέγονται δὲ ἀμφοτέρω ἀπόφανσις). Ако је супротстављена као ствар, она или успоставља односе међу супротстављеним предметима који их међусобно сједињују или разједињују (или такође к њ супротнѣωβращающоу се глагол)ут’ се и твореть тако к њ часоу, тако и свѣводитъ дрѣгъ дроуга и сѣω(тъ)кѣмлютъ, или не такође к њ супротнѣωβращающоу се и не нмлютъ ωдрѣжаннѣ 85a8-85b2 – ἢ ὡς πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγονται καὶ ποιεῖ τὰ πρὸς τι, ἅτινα καὶ συνεισάγουσιν ἄλληλα καὶ συναναίρουσιν, ἢ οὐ πρὸς ἀντιστρέφοντα καὶ οὐκ ἔχουσι σχέσιν), или их мења тако да они остају у складу са својом природом али супротног квалитета (ωβѣ по кѣстьствоу соутъ и твореть соупротнѣнаа 85b3-4 – ἄμφω κατὰ φύσιν εἰσὶ καὶ ποιεῖ τὰ ἐναντία].

Супротности се одликују следећим својствима: оне не могу постојати у истим јединкама и једном истом односу [быти по томоуждѣствоу 87a7-8 – ἀδύνατον ἅμα τὰ ἐναντία ἐπὶ τῶν ἀτόμων εἶναι κατὰ τὸ αὐτό], налазе се у истом супстрату, било роду, врсти или броју [соупротнѣнаа к њ томежде подлежащему, или родомъ или видомъ и числомъ 87b2-3 – τὰ ἐναντία ἐν τῷ αὐτῷ ὑποκειμένῳ], и потчињене су или истом роду, или супротном [соупротнѣнаа или под тѣмде родомъ... или подъ соупротнѣннѣ роди 85b7-9 – τὰ ἐναντία ἢ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος... ἢ ὑπὸ τὰ ἐναντία γένη].

§ 3. 2. 53. Појам поседовања може се разумети на неколико начина: 1. као дејство предмета који се поседује и онога који нешто поседује [нмѣство глагол)ут’ се дѣнство нмѣмаго и нмощаго 88a3 – ἕξις λέγεται ἢ ἐνέργεια τοῦ ἐχομένου καὶ τοῦ ἔχοντος], 2. као стечена дејства која се одликују постојаношћу, не само физичке него и душевне природе, попут топлоте или знања [прнѣведенѣна дѣнства прѣбывател’на соуше, любо кѣстьствѣна, любо д(оу)шевѣна 88a5-6 – αἱ ἐπεΐσακτοι ἐνέργειαί μόνιμοι οὔσαι εἴτε φυσικαὶ εἴτε ψυχικαί], 3. као оно што још нема дејство, али има способност да га прими, што и чини прво значење аристотеловског појма потенцијалности [кѣже не оуѣще оубо нмать, нмать же крѣпость прнѣти, кѣже оубо кѣсть прѣвоуе назнѣнаѣмо кѣже слою 88a7-9 – ὅπερ οὕτω μὲν ἔχει, ἔχει δὲ ἐπιτηδειότητα

δέξασθαι, ὅπερ ἐστὶ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ δυνάμει, 4. као физички квалитет или стање, попут топлоте ватре која може да спаљује, али реално то не чини, што представља друго значење појма потенцијалности, а прво појма актуалности [κῆστῶν κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ δυνάμει... πρῶτον δὲ σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ] и 5. као коначно дејство или физичко стање, попут топлоте која већ греје [συντελεσθέν κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ]. Категорија супротна поседовању назива се лишеност [ἀλλοτρίωσις κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ] 88b6 – στέρησις δὲ τῆς ἕξω ἀποβολῆς].

§ 3. 2. 54. Појам може бити претходећим у четири смисла: 1. као ранији по времену [κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ] 90a2 – τῷ χρόνῳ πρότερον], 2. као претходећи по природи [κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ] 90a5 – τὸ φύσει πρότερον], 3. као претходећи према поретку [κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ] 90b2 – τὸ κατὰ τάξιν], 4. као први у смислу достојанства [κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ] 90b4 – τὸ κατ' ἀξίαν] и 5. као узрок и последица [κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ] 90b5-6 – τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατόν].

§ 3. 2. 55. Појам „заједно “ употребљава се на неколико начина: 1. за предмете чије порекло се односи на исто време [κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ] 91a8-8 – ἅμα λέγεται κυρίως μὲν, ὧν ἡ γένεσις ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ], 2. за предмете који постоје истовремено, али нису један другом узрок или последица [κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ] 91b2-4 – τὰ ἀλλήλοις συνυπάρχοντα καὶ μὴ ὄντα ἕτερον ἑτέρου αἴτιον ἢ αἰτιατόν] и 3. за супротстављене врсте, односно врсте које су настале од исте поделе [κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ] 92a1 – τὰ ἀντιδιηρημένα εἶδη].

§ 3. 2. 56. Кретање је остварење потенцијалности као такве [κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ] 92a5 – κίνησις ἐστὶν ἐντελέχεια τοῦ δυνάμει, καθὸ τοιοῦτόν ἐστιν]. У свим категоријама у којима се уочава потенцијалност уочава се и кретање [κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ] 92a5 – κίνησις ἐστὶν ἐντελέχεια τοῦ δυνάμει, καθὸ τοιοῦτόν ἐστιν]. У свим категоријама у којима се уочава потенцијалност уочава се и кретање [κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνομενον τοῦ ἐνεργείᾳ] 92a5 – κίνησις ἐστὶν ἐντελέχεια τοῦ δυνάμει, καθὸ τοιοῦτόν ἐστιν].

ουζρηт се и движеніе 92a9-92b1 – ἐν ὅσαις οὖν κατηγορίαις θεωρεῖται τὸ δυνάμει, ἐν ταύταις θεωρηθήσεται ἡ κίνησις], тако да се потенцијалост види у супстанцији, количини, каквоћи и категорији места [въ сощѣствѣ, въ колнцѣмь, въ какоуѣмь, въ же гдѣ наньгла(голл)нина 92b2-3 – ἐν τῇ οὐσίᾳ, ἐν τῷ ποσῷ, ἐν τῷ ποιῷ, ἐν τῇ ποῦ κατηγορίᾳ].

§ 3. 2. 57. Тврдња (потврда) и негација називају се исказима [прирѣчнє и ωт(ь)рѣчнє ωбъявлєннє гл(агол)ѣт се 96b3-4 – ἡ κατάφασις καὶ ἡ ἀπόφασις ἀπόφανσις λέγεται]. Насупрот свакој тврдњи стоји одговарајућа негација, и обрнуто, што се назива противречност [ωт(ь)рѣчнє соупротнѣщєє се прирѣчню, и прирѣчнє соупротнѣщєє се ωт(ь)рѣчню, соупротнѣврѣчнє гл(агол)ѣт се 96b8-97a – ἡ ἀπόφασις ἡ ἀντικειμένη τῇ καταφάσει καὶ ἡ κατάφασις ἡ ἀντικειμένη τῇ ἀποφάσει ἀντίφασις λέγεται], при чему је једно од њих нужно истинито, а друго лажно.

§ 3. 2. 58. За разлику од појма „философија“, који оставља непреведеним, словенски преводац за појам „логика“ ипак налази словенски калковани еквивалент. Дамаскин као циљ логике означава промишљање доказа, односно силогизма [мысль имать словесное творение ω ουказѣ. ουказѣ же събраннє кєсть 97a3-4 – σκοπὸν ἔχει ἡ λογικὴ πραγματεία περὶ τῆς ἀποδείξεως· ἡ δὲ ἀπόδειξις συλλογισμὸς ἐστίν]. Силогизам се састоји из две истините претпоставке и закључка [събраннє же сълежит' се ωт(ь) двѣю истинноу прѣдтинню и съвькоуплєнню 97a4-5 – ὁ δὲ συλλογισμὸς σύγκειται ἐκ δύο ἀληθῶν προτάσεων καὶ τοῦ συμπεράσματος], а уколико су једна од претпоставки или закључак лажни, у питању је не силогизам него паралогизам [раз'събраннє кєсть, а не събраннє 97b7-8 – παραλογισμὸς ἐστι καὶ οὐ συλλογισμὸς].

Свака реч претпоставке зове се термин [ἐκάστη γὰρ λέξις τῆς προτάσεως ὄρος λέγεται].³⁹¹

³⁹¹ Ова реченица недостаје у словенском преводу.

§ 3. 2. 59. *Дијалектика* се завршава поглављем са кратким дефиницијама још неких израза из логичког појмовника. Термин се дефинише као део премисе [прѣдль ксть въ нѣже расходит' се прѣдчинниѣ 99b2-3 – ὅρος ἐστίν, εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις]. Упитаност је испитивање које води или потврди, или негацији, односно знању и теорији [прѣдъложениѣ ксть зрѣниѣ прилагающе въ... ѿт(ь)врѣженниѣ и съсложениѣ, к разоумоу и видѣнню 99b7-9 – πρόβλημά ἐστι θεώρημα συντεῖνον εἰς ... ἄρνησιν καὶ συγκατάθεσιν πρὸς γνῶσιν καὶ θεωρίαν]. Лема је оно што се прихвата као општепризнато [приѣтнѣ ксть кже оубо приѣто бысть тако исповѣдан'но 100a8-9 – λημμάτιόν ἐστιν, ὅπερ εἴληπται ὡς ὁμολογούμενον πρὸς κατασκευὴν τινός], док је теза мисао неког познатог философа, која се издваја од општеприхваћеног мишљења [положенниѣ ксть прѣслав'но приѣтнѣ нѣкнхъ нже в любомоудрнн познан'нхъ, срѣрч' стран'на мысль 100b3-4 – θέσις δέ ἐστι παράδοξος ὑπόληψις τινος τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ γνωρίμων].

§ 3. 3. Глосар³⁹²

Аристотель m. 'Аристотел', Ἀριστοτέλης (70a7; 94b4).

БЕЗОУМЬНЬ adj. 'безуман', νωδός (89b6).

БЕЗВРѢМЬСТВО n. 'временска оскудица', ἀκαιρία (105b4).

БЕЗДУШЬНЬ adj. 'који нема душу', ἄψυχος (22a7-8; 24a7-b3).

БЕЗПРѢДѢЛЬНЬ adj. 'безграничан', ἀόριστος (70a2).

БЕЗСИЛИК n. 'немоћ', ἀδυναμία (72b7; 75b 9).

БЕЗЧИСЛЬНЬ adj. 'бесконачан', ἄπειρος (48a 2).

БЕСЛОВЕСЬНЬ adj. 'бесловесан, неразуман', ἄλογος (4b4; 16b5).

³⁹² У основи глосара налази се Вајеров *Slavisch-griechisches Wörterverzeichnis* (Weiher 1969: 258-297).

БЕСПЛЪТЪНЪ adj. 'бесплотан, бестелесан', ἀσώματος (9b8; 23a2).

БЕСТЕЛЕСЪНЪ adj. 'бестелесан', ἀσώματος (10a2; 22a5).

БЕСЪМРЪТЪНЪ adj. 'бесмртан', ἀθανάτος (22b5; 24b6).

БЕСѢДА f. 'разговор, беседа', διάλεξις (62a8).

БЕСѢДОВАТИ v. 'разговарати, беседити', διαλέγεσθαι (19b8; 20a3).

БЛАГЪ adj. „добар“, ἀγαθός (3a8; 88a2).

БЛАГОДАТЬ f. 'благодат', χάρις (2b9; 4a2).

БЛАЖЪНЪ adj. "блажен", μακάριος (1a4; 7b1).

БОГОВИДѢНИК n. "боговиђење", θεοπτία (1b4).

БОУКВА f. 'элемент', στοιχεῖον (7a6).

БЫВАТИ v. 'бивати', γίγνεσθαι (13a5; 18b4; 23a8).

БЫТИ v. 'бити', γίνεσθαι (1b4; 4a8).

БЫТИК n. 'постање, настанак', γένεσις (92b4; 93a3); 'биће', τὸ εἶναι (42a5; 59b8);
'постојање', ὑπαρξις (11b3; 12b2), τὸ ὑπάρχειν (60b3).

ВЕЩЕСТВЪНЪ adj. 'вештаствен, материјалан', ὑλικός (1b2; 10a1).

ВЕЩЬ f. 'ствар', πρᾶγμα (7b9; 8b2; 11a1).

ВИДОТВОРИТИ v. 'одредити, спецификовати', εἰδοποιεῖν (42a5; 60b7).

ВИДОТВОРЪНЪ adj. 'специфичан, спецификујући', εἰδοποιός (18a1; 27b3).

ВИДЪ m. 'врста, вид', εἶδος (15a6; 16a3).

ВИДЪНЪ adj. 'посебан', εἰδικός; 'најпосебнија (врста)', εἰδικώτατον (εἶδος) (21a7; 23b7).

ВИДѢНИК n. 'призор', θέα (1b1); 'сазрцање', θεωρία (99b9) .

ВИДѢТИ n. 'видети', ἰδεῖν (6a3); 'сагледавати', καθορᾶν (7b5); 'сагледати', κατιδεῖν (1b6).

ВИНА f. 'узрок, разлог', αἰτία, αἴτιον (31a5; 42a9).

ВИНОВЪНИКЪ m. 'узрочник', αἴτιος (7b3).
ВЛАСТЬ f. 'власт', ἐξουσία (102b3).
ВОДА f. 'вода', ὕδωρ (83b3; 103a5).
ВРѢМЕ n. 'време', καιρός (59a5; 89b6); 'година', χρόνος (91a9).
ВЪЗДУХЪ m. 'ваздух', ἀήρ (69a7; 83b3).
ВЪЗДЫХАТЕЛЬНЪ adj. 'који се односи на дисање, дисајни', ἀναπνευστικός (42b6).
ВЪЗРАЖАТИ v. 'оповргавати', ἀνατρέπειν (100a6).
ВЪЗРАЖЕНИК n. 'оповргавање', ἀνατροπή (7a5).
ВЪЗРАЧИТИ v. 'обликовати', μορφοῦν (60b7; 61a3).
ВЪЗЪГЛАГОЛАТИ v. 'говорити', λαλεῖν (3a1).
ВЪЗЪСТАТИК n. 'противљење', ἔνστασις (98b7; 99a3).
ВЪКОУПОВИДНЪ adj. 'једновидан, једноврстан, који припада истој врсти', ὁμοειδής (57a4; 64b9).
ВЪКОУПОРОДНЪ adj. 'једнородан, који припада истом роду', ὁμογενής (57a3; 64b9).
ВЪКОУПОСОУЩНЪ adj. 'једносуштан', ὁμοούσιος (66a2).
ВЪКОУПОСЪСТАВНЪ adj. 'једноипостасан, који је исте ипостаси', ὁμοὑπόστατος (65a1).
ВЪКОУПЪВИДНЪ adj. 'једнородан, који припада истом роду', ὁμοειδής (19a3; 36b6).
ВЪКОУПЪВИМЕНИК n. 'хомонимија, једноименост', ὁμωνυμία (104a8).
ВЪКОУПЪВИМЪНЪ adj. 'хомониман, једноимени', ὁμώνυμος (32a3; 53a7).
ВЪКОУПЪКЪСТЪСТВЪНЪ adj. 'једноприродан, који има исту природу', ὁμοφυής (61a6).
ВЪКОУПѢ adv. 'истовремено', ἄμα (2b3; 73a4).
ВЪПЪЩЕНИК n. 'оваплоћење', σάρκωσις (1b5).
ВЪПРОСИТЕЛНЪ adj. 'упитни', ἐρωτηματικός (100a2).
ВЪПРОСИТИ v. 'питати', ἐπερωτᾶν (6a9), ἐρωτᾶν (6a8).
ВЪПРОСЪ m. 'питање', πεῦσις (100a5).

ВЪПРОШЕНИК n. 'питање', ἐρώτημα (99b9).

ВЪСТЕГНОУТИ v. 'испитати', ἐρευνᾶν (6a8).

ВЪСХОДЪ m. 'успињање, усхођење', ἀνάβασις (55a2).

ВЫСОТА f. 'висина', ὕψος (2b9).

ВѢДѢТИ v. 'знати', γινώσκειν (17b9; 31a7); γνῶναι (12b4; 17a3); εἰδέναι (3a8; 11a4);
ἐπίστασθαι (76b2).

ВѢЩАНИЕ n. 'глас, гласање', φθόγγος (10a3).

ГЛАГОЛАТИ v. 'говорити', διαλέγειν (20a2); εἰπεῖν (19b8; 20a1); λαλεῖν (3a2); λέγειν
(2b7); προσαγορεύειν (99a3); φάναи (4b7); φάσκειν (10b6).

ГЛАГОЛЬ m. 'реч', ῥῆμα (97b8).

ГЛАСЪ f. 'глас, звук', φωνή (5a9; 11a7).

ГОСПОДЪ m. 'господ', κύριος (91a1).

ГРАДЪ m. 'град', πόλις (10b4; 84a1).

ГРАДОВЪНЪ adj. 'политички', πολιτικός (10b5).

ГРАДЪНЪ adj. 'политички', πολιτικός (9b6).

ГРАМАТИКИА f. 'граматика', γραμματική (9b1; 55b1).

ГРАМАТИКЪ m. 'граматичар', γραμματική (51b6; 52a1).

ГРАМАТИЧЪНЪ adj. 'граматички', γραμματικός (51b5).

ДАМАСКИНЪ m. 'Дамаскин', Δαμασκηνός (1a1).

ДВИГНОУТИ СЕ v. 'кретати се', κινεῖσθαι (94a5).

ДВИЖЕНИЕ n. 'кретање', κίνησις (10a4; 42b1).

ДВИЗАТИ СЕ v. 'кретати се', κινεῖσθαι (60a8; 83b8).

ДОБРОДѢТЕЛЬ f. 'врлина, добродетель', ἀρετή (10b1; 64b8).

ДОБРОДѢТЕЛЬНЪ adj. 'који је пун врлина, добродетељан', ἐνάρετος (79a4).

доброта f. 'лепота, доброта', καλλονή (7b3), κάλλος (6a3; 105b7).

добръ adj. 'леп, добар', καλός (3a8; 6b5).

домостроительнъ adj. 'економски, домостројни', οἰκονομικός (9b6; 10b4).

достоинство n. 'достојанство, вредност', ἀξία (90b3; 104a7).

досъвршати v. 'чинити', ἀποτελεῖσθαι (6b8).

досъвршеник n. 'результат', ἀποτέλεσμα (101b7).

доухъ m. 'дух', πνεῦμα (3a1; 107b1).

доуша f. 'душа', ψυχή (1b3; 4b2).

доушевнъ adj. 'душеван', ψυχικός (88a6).

доушепользнъ adj. 'душекористан', ψυχωφελής (67b7).

дѣйство n. 'дејство, енергија', ἐνέργεια (30a7; 35a8); ἐνέργημα (62a5).

дѣйствовати v. 'деловати, дејствовати', ἐνέργειν (81a 8).

дѣлати v. 'радити', ἐργάζειν (9a9).

дѣланик n. 'делање', πράξις (69b6).

дѣлательнъ adj. 'делатни, практични', πρακτικός (9b4; 10b1).

дѣлати v. 'делати, чинити, стварати', πράττειν (82a3; 101b6).

желати v. 'желети, жудети', ποθεῖν (7b6).

животъ m. 'живот', ζωή (22b1).

животъно n. 'животиња', ζῶον (10a1; 16a7).

животънъ adj. 'зодијачки', ζωδιακός (105b3).

жизнь f. 'живот', ζωή (8b5).

жительствовати v. 'владати се', πολιτεύεσθαι (10b2).

жити v. 'живети', ζῆν (5a2; 8b5).

житик n. 'живот', βίος (1b2).

звѣзюдозаконик n. “αστρονομία”, ή αστρονομική (10a7).
зданик n. ‘творевина’, κτίσμα (12b4).
земльнь adj. ‘земљани, земаљски’, τῆς γῆς (51a1).
землекмѣритель m. ‘геометар’, γεωμέτρης (29b4).
землекмѣрьнь adj. ‘геометарски’, γεωμετρικός (10a6; 29b3).
земля f. ‘земља’, γῆ (60a8; 79b9).
злоба f. „злоба“, κακία (51a5; 64b8).
зловѣсьнь adj. ‘злобан’, κακοδαίμων (3b3).
знаменик n. ‘знак, показатељ’, τεκμήριον (2b7).
знаменовати v. ‘означавати, значити’, σημαίνειν (13a7; 54a5).
знати v. ‘означавати, значити’, σημαίνειν (47b6).
зракъ m. ‘облик, форма’, μορφή (11b7; 19b 5); ‘виђење’, ὄρασις (78a5); ‘вид’, ὄψις (72a8).
зрачити v. ‘обликовати, формирати’, μορφοῦν (36a8).
зрительнь adj. ‘теоријски, сазрцатељни’, θεωρητικός (9b4), „који се односи на гледање“, ὀπτικός (1b3).
зрѣник n. ‘разматрање’, θεώρημα (99b7); ‘вид’, ὄρασις (85b9; 88b5).
зрѣти v. ‘гледати, посматрати, сагледавати’, βλέπειν (5b9; 47a9); θεωρεῖν (10a3); κατοπτεύειν (7b4); ὁρᾶν (5a4; 88b 5).
зль adj. ‘зао’, κακός (87a1; 88a2); φαῦλος (3b5).
извраник n. ‘избор’, αἵρεσις (99b8).
изврати v. ‘говорити’, λέγειν (8a7).
измѣненик n. ‘измена’, ἀλλοίωσις (92b5; 93a5).
износънь adj. ‘пројављен, изговорен’, προφορικός (42b2).

ИЗЪОБРАЖАТИ v. 'обликовати', διαμορφοῦν (102b5).

ИЗЪЯВЛЯТИ v. 'исказивати се, изјављивати', ἀποφαίνεσθαι (102a1).

ИЗЪЯВЛЈНИК n. 'исказ, изјава', ἀπόφανσις (85a7; 96b2); 'пројављивање', ἐμφάνεια (62a6); 'одраз', ἔμφασις (106a6).

ИКОНА f. 'икона, слика', εἰκῶν (39a2; 90b7).

ИМАТИ v. 'имати', ἔχειν (64a8; 67b7).

ИМЕ n. 'име', ὄνομα (2a1; 11b1).

ИМЕНОВАНИК n. 'назив', ὀνομασία (48a8).

ИМЕНОВАТИ v. 'именовати', κατονομάζειν (17a7); ὀνομάζειν (47a7; 75a 5).

ИМЪСТВО n. 'својство', ἕξις (75b8; 80b5).

ИМѢТИ v. 'имати', ἐπέχειν (98a3); ἔχειν (2a8; 3b5).

ИНАКЪВЪ adj. 'другачији, други', ἀλλοῖος (16b1; 41a2), ἕτεροῖος (103b8).

ИНОВИДЬНЪ adj. 'који припада другој врсти', ἕτεροειδής (57a4; 64b8).

ИНОДВИЖЬНЪ adj. 'који је покретан од другога', ἕτεροκίνητος (42b9).

ИНОЗРАЧЬНЪ adj. 'који је другог облика', ἕτερόμορφος (61a8).

ИНОИМЕНЬНЪ adj. 'који је другог имена', ἕτερόνυμος (54b9; 79a3).

ИНОРОДЬНЪ adj. 'инородан, који је другог рода', ἕτερογενής (57a6; 64b9).

ИНОСОУЦЬНЪ adj. 'који је друге суштине, другосуштан', ἕτεροούσιος (61a8).

ИНОСЪСТАВЬНЪ adj. 'који је друге ипостаси', ἕτεροῦπόστατος (66a5).

ИНОКЪСТВОВЬНЪ adj. 'који је друге природе', ἕτεροφυής (61a8).

ИСПЫТАТИ v. 'испитивати, истраживати', ἐρευνᾶν (6b5).

ИСТЕЗАТИ v. 'захтевати, тражити', ἀπαιτεῖν (100a1).

ИСТИНА f. 'истина', ἀλήθεια (3b1).

ИСТИНЬНЪ adj. 'истинити', ἀληθής (2b2; 5b1); ὁ ὄντως (63b7).

ИСТИНЬСТВОВАТИ v. 'говорити истину, истиновати', ἀληθεύειν (97a2).

истѣиши adj. 'најважнији', κυριώτατος (90a2).

истѣк adv. 'пре свега, углавном', κύριως (25b2; 54b9).

каковъ pron. 'какав', ὅποιος (15a2; 17b2).

какъ pron. 'који', ποῖος (57a2; 75a5).

качество n. 'каквоћа, квалитет', ποιότης (12b5; 18a2).

качествовати v. 'квалификовати', ποιεῖν (36a8).

качествонь adj. 'који се односи на квалитет, квалитативан', τῆς ποιότητος (78b7).

колико pron. 'колико, количина', (τὸ) ποσόν (54a5; 65a7).

коликово adj. 'колико, количина', (τὸ) ποσόν (79b8; 95a6).

количество n. 'количина', τὸ ποσόν (56a9).

лице n. 'лице, личност', πρόσωπον (15b7; 41b4).

личень adj. 'лични', προσωπικός (104a4).

лишати v. "лишавати", στερεῖν (89a3).

лишеник n. "лишеност", στέρησις (4b3; 72b8).

лъжа f. "лаж", ψεῦδος (3b7).

лъжеименьнь adj. 'лажно названи', ψευδώνυμος (3b5).

любомоудрик n. 'мудрост', σοφία (100b4); φιλοσοφία (63b7).

любомоудрьць m. 'философ', φιλόσοφος (42a3).

любопрѣмоудрьствовати v. 'философирати', φιλοσοφεῖν (56a7).

многоименьнь adj. 'полионимни, многоимен', πολυώνυμος (54b3).

моци v. 'моћи', δύνασθαι (11b4).

моцньо n. 'могуће', δυνατόν (48b4; 61b6); 'можда', ἐνδέχεται (28b3; 29a9).

моудрик n. 'разум, разборитост', φρόνημα (7b6).

μοῦδρoσть f. 'разборитoсть', φρoνнσις (75a7; 76a9).

моῦдрь adj. 'разуман, разборит', φρoνιμος (28a9; 75a7).

мыслити v. 'мислити, умовати', νοεῖν (2a8).

мысль f. 'мисаο', ἔννοια (11a7; 100b2); ἐπίνοια (91a4), 'смисаο', νόημα (6a5);
'смисаο, сврха', σκόποс (7a9; 12b6).

мысльнь adj. 'умни, мислени', νοητόс (104a9).

мѣсто n. "место", τόποс (42b8; 105a5).

мѣстьнь adj. "месни, локални", τοπικόс (92b9).

назнаменаник n. 'значење', σημασία (11a8).

назнаменательнь adj. 'који има значење', σημαντικός (12b9; 13a2).

назнаменати v. 'значити, означавати', σημαίνειν (15b2; 30b4).

назнаменовати v. 'значити, означавати', σημαίνειν (13a2; 17a3).

наньглаголаник n. 'категорија', κατηγορία (30b1; 36b8).

наньглаголати v. 'исказивати, пририцати', κατηγορεῖν (31a8; 32a; 33b8).

наньположеник n. 'позитивни суд, потврда', κατάθεσιс (80b7).

наньреченик n. 'тврдња', κατάφασιс (80b7).

наньречьньк adv. 'потврдно', καταφατικῶс (80b4).

наньречетельньк adv. 'потврдно', καταφατικῶс (80b6).

нареченик n. 'назив', προσηγορία (55b6).

нареци v. 'назвати', καλεῖν (16a6; 42b9).

нарицати v. 'називати', καλεῖν (2a2; 28a5).

наоучати v. 'поучавати', διδάσκειν (5a6).

начело n. 'начело, принцип, почетак', ἀρχή (7a6; 9a5; 12b8).

начети v. 'почињати', ἀπάρχεσθαι (8a4), 'покушавати', ἐγχερεῖν (1a5), ἐπιχερεῖν (10b5).

начинати v. 'почињати', ἄρχεσθαι (11a5), ἐνάρχεσθαι (7b9).

начертаник n. 'говор, начин говора', χαρακτήρ (100a5).

начертательнъ adj. 'карактеристичан', χαρακτηριστικός (19a1; 43b8).

небытънъ adj. 'непостојећи', ἀνύπαρκτος (79b2).

небеществонъ adj. 'невештаствен, нематеријалан', ἄϋλος (1b6; 9b8).

неизреченьнъ adj. 'неограничен', ἄπειρος (23b3), 'неизрецив', ἄρρητος (2a8).

неколичествонъ adj. 'бесколичински, који нема количину', ἄποσος (25a6; 68b3).

немощнъ adj. 'немоћан, слаб', ἀδύνατος (1a5; 5b7).

немоудрость f. 'неразумност', ἀφροσύνη (76b1).

незнаменательнъ adj. 'који нема значење', ἄσημος (12b9; 13a1).

непишущъ сг ртср. 'неартикулисан', ἀναρθρος (13a3).

неподобочествонъ adj. 'који је сачињен из несличних делова', ἀνομοιομερής (45b5).

неподобънъ adj. 'несличан', ἀνόμοιος (80b2; 81a4).

непосредствънъ adj. 'непосредан', ἄμεσος (86a1).

непрѣложънъ adj. 'непромењив', ἀμετάβλητος (42a9).

непрѣставительнъ adj. 'непреместив, који се не може преместити', ἀμετάθετος (42a9).

нераздѣльнъ adj. 'нераздељив', ἀδιαίρετος (100b9; 101a5).

неразлучънъ adj. 'неодвојив', ἀχώριστος (18b3; 29a4).

неразоумик n. 'незнање', ἄγνοια, ἄνοια (2b3; 4b2).

нерастлѣнънъ adj. 'нетрулежан, непропадљив', ἀδιάφθορος (95b8).

несъставънъ adj. 'неипостасан, безипостасан', ἀνυπόστατος (41b1; 63a8).

несѣкомо(к) n. 'јединка, индивидуа', (τὸ) ἄτομον (15b7; 19a2).

НЕЧЮСТВЪСТВЪНЬ adj. „неосетљив“, ἀναίσθητος (22b1).

ОБРАЗЪ П. ‘икона, слика’, εἰκόν (32a9; 47b2), ‘облик’, σχῆμα (10a4; 11b7); ‘начин’,
τρόπος (3b4; 19a7).

ОБЪДРЖИТЕЛЬНЬ adj. ‘обухватан’, περιεκτικός (31b9).

ОБЪЦЕНИК П. ‘општење, заједница’, κοινωνία (31a6; 33a7).

ОБЫЧАИ М. ‘морал’, ἦθος (10b1).

ОБЫЧАИНЬ adj. ‘моралан’, ἠθικός (9b6; 10b3).

ОГЛАГОЛАНИК П. „категорија“, κατηγορία (58a7).

ОГНЬ М. ‘огањ, ватра’, πῦρ (1b6; 30a8).

ОДЪРЖАНИК П. ‘однос’, σχέσις (72a1; 73b1).

ОДЪРЖАТИ V. ‘садржати’, περιέχειν (37b5).

ОДОУШЕВЛЕНЬНЬ adj. ‘који има душу’, ἔμψυχος (22a7; 26a4).

ОПРЪДЕЛИТИ V. ‘одредити, определити’, διορίζειν (67a1; 68a1).

ОПРЪДЕЛЈАТИ V. ‘одређивати’, ὀρίζειν (49b9).

ОСКОУДЪНИК П. ‘недостатак’, ἔλλειψις (87a5).

ОСНОВАНИК П. ‘основа, темељ’, θεμέλιον (91a3).

ОСОВЬНЬ adj. ‘сопствен’, ἴδιος (16b7).

ОСОБЬСТВО П. ‘својство’, ιδιότης (57b4).

ОСОУЩЕСТВЬНЬ adj. ‘који је око суштине’, ἐπουσιώδης (14b9; 16b5).

ŪБЫВАТИ V. ‘престајати са постојањем, нестајати’, ἀπογίγνεσθαι (18b4; 29b1).

ŪТВЪРЖЕНИК П. ‘негација, одрицање’, ἄρνησις (80b8; 99b8).

ŪТВЪТЬ М. ‘одговор’, ἀπόκρισις (100a1), ἀπόφασις (52b8).

Ū-НИХЪ-ИМЕНОВАТИ V. ‘стварати пароним’, παρονομάζειν (56a1).

Ῥ-нихъ-именьнь adj. 'парониман', παρώνυμος (55a7; 75a6).

Ῥ-нихъ-именьствовати v. 'стварати пароним', παρονομάζειν (55b8).

Ῥреченик n. 'одрицање, негација', ἀπόφασις (85a5; 97a1).

Ῥречительнь adj. 'одричан, негативан', ἀποφαντικός (99a9).

Ῥречьнѣ n. 'одрично, негативно', ἀποφατικῶς (80b4).

Ῥрѣчик n. 'одрицање, негација', ἀπόφασις (85a5; 97a1).

паче-кѣствънь adj. 'натприродан', ὑπερφυής (1b5).

пишѹци ртср. 'артикулисан', ἔναρθρος (13b1)

пишѹци се птцп. 'артикулисан', ἔναρθρος (14a1).

пишѹць ртср. 'артикулисан', ἔναρθρος (13a4).

пишѹць се ртср. 'артикулисан', ἔναρθρος (13a7).

Платонъ m. 'Платон', Πλάτων (58b7).

пльть f. 'тело, плот', σαρκίον (5a3); σάρξ (46a1).

повесѣдовати v. 'разговарати, беседити', διαλέγεσθαι (11a6).

повинительнь adj. 'результат дејства, последица', αἰτιατός (72b9; 90b6).

подобити се v. 'бити сличан, уподобљавати се', ἀναλογεῖν (50a7); μιμεῖσθαι (3b4);

ὁμοιοῦσθαι (8b9).

подобочестънь adj. 'који има сличне делове', ὁμοιομερής (45b5).

подобънь adj. 'доличан', δεοῦν (4a3); 'сличан', ὅμοιος (80b2; 106b1).

подражательнь adj. 'подражавалачки', μιμητικός (38a9).

подълежѣщее n. 'субјект, подмет', τὸ ὑποκείμενον (11b5; 14b6).

подъраздѣлѣник n. 'потподела', ἐπιδιαίρεσις (83b5), ὑποδιαίρεσις (44b1).

позорице n. 'позориште', θέατρον (101a4).

показаник n. 'категорија', κατηγορία (38b5; 58a4).

показати v. 'исказивати се', κατηγορεῖν (17b1; 39a8).

показовати v. 'показивати', δεικνύναι (100a7), 'исказивати се', κατηγορεῖν (16b4).

положеник n. 'став', θέσις (72b4; 83a3).

помысль m. 'размишљање', διάνοια (3b2; 102a8), 'помисао', λογισμός (2a5).

помышляти v. 'размишљати, умовати', λογίζεσθαι (2b1); νοεῖν (7b5).

помышленик n. 'размишљање', διάνοια (5b6), 'помисао', λογισμός (5b9).

пораздѣлник n. 'потподела', ἐπιδιαίρεσις (44a2), ὑποδιαίρεσις (44a5).

послѣдованик n. 'својство', παρακολούθημα (80b1).

послѣдствительно n. 'својство', παρακολούθημα (71a2).

посрѣдствѣнь adj. 'посредан', ἕμμεσος (86a1).

постигнути v. 'схватити, појмити', καταλάμβανειν (10b8; 11a2).

постизаник n. 'схватање, поимање', κατάληψις (2b1; 7b2).

правда f. 'правда', δικαιοσύνη (55b9; 76b3).

прилогчаи m. 'случај', ἐπιτυχία (105b5), τύχη (75a3); 'акциденција', συμβεβηκός (60b3).

приобъщати се v. 'општити, приопштавати се', κοινωνεῖν (17a4; 31a7).

прирѣчник n. 'тврдна', κατάφασις (85a5; 96b3).

пристирь m. 'престер', προστήρ (106b5).

присьно adv. 'увек', ἀεί (18a6; 29b7, 8).

присьнодвижнь adj. 'свагдапокретан', ἀεικίνητος (97a6).

причестик n. 'учешће', μετοχή (33b1; 35b4).

причещати се v. 'учествовати', μετέχειν (33b5; 34a4).

прикмительнь adj. 'пријемчив', δεκτικός (5a4).

прикѣтънь adj. 'пријемчив', δεκτικός (39a4; 49a9).

провѣщавати v. 'говорити, гласати се', φθέγγεσθαι (3a7).

провѣщаник n. 'изрека', ἀπόφθεγμα (49b3).

произволительнь adj. 'произвољан', προαιρετικός (8b4).

произволеник n. 'произвољење', προαίρεσις (75a4).

промѣщеник n. 'прожимање', περιχώρησις (103a7).

просвѣщеник n. 'просвећење', φωτισμός (78a6).

просити v. 'тражити', αἰτεῖν (6a8).

простость f. 'исправљеност, исправност', ὀρθότης (78b7).

простъ adj. 'прост, једноставан', ἀπλοῦς (7a2; 11a7).

противнь adj. 'супротстављен', ἀντικείμενος (85b7).

противнаныглаголокмок n. 'антипредикамент', ἀντικατηγορούμενον (38b4).

прѣвращенк n. 'растројство', παρατροπή (86a6).

прѣвѣсходити v. 'надилазити, превасходити', ὑπερβαίνειν (2a9).

прѣдълженик n. 'проблем, питање', πρόβλημα (98b7; 99a5).

прѣдъреченик n. 'претпоставка', πρότασις (99a5).

прѣдъставительнь adj. 'који представља, репрезентативан', παραστατικός (18a5).

прѣдъочиник n. 'претпоставка', πρότασις (53a1).

прѣдъчиник n. 'претпоставка', πρότασις (97a2; 98a5).

прѣдѣлоположеник n. 'одређивање граница', ὁροθεσία (51a2; 52b8).

прѣдѣлопоставкник n. 'одређење граница', ὁροθέσιον (51a1).

прѣдѣль m. 'одређење, дефиниција', ὀρισμός (17b2; 21a9).

прѣимѣник n. 'превасходство', ὑπεροχή (72a9).

прѣложеник n. 'премештање', διάβασις (42b9); 'промена', μεταβολή (64b5; 87b7).

прѣльсть f. 'обмана', πλάνη (3b8).

прѣмножество n. 'превасходство', ὑπεροχή (70a3).

прѣмоудрость f. 'мудрост', σοφία (5a7; 9b2).

премоудръ adj. 'мудар', σοφός (8a7; 96b5).

πρῆμοϋδρῆς m. 'мудрац', σοφός (3a7; 6b6).
 πρῆνεσενικ n. 'преношење', μεταφορά (51a1).
 πρῆславнь adj. 'парадоксалан, необичан', παράδοξος (100b3).
 πρῆσοϋψῆστων adj. 'надсуштан', ὑπερούσιος (12b4); ὁ ὑπὲρ οὐσίαν (1b9).

ραζдрοϋшати v. 'рашчлањивати', ἀναλύεσθαι (52b9).
 ραздѣлительнь adj. 'који разделяје', διαρετικός (18a1; 24a5).
 ραздѣлити v. 'делити', διαρεῖν (23b1; 45b3).
 ραздѣлѣти v. 'делити', διαρεῖν (9b4; 11b2).
 ραздѣлкѣник n. 'подела', διαίρεσις (23a8; 43b9).
 ρазликовати v. 'разликовати', διαφέρειν (98b6; 100a1).
 ρазличик n. 'разлика', διαφορά (24a4; 53a6).
 ρазличьнь adj. 'различит', διαφόρος (35a9; 49b7).
 ρазлоϋчати v. 'раздвајати', χωρίζειν (51a2).
 ρазмышлѣти v. 'размишљати', λογίζεσθαι (42b4).
 ρазмышленик n. 'разум', διάνοια (102b4).
 ρазоϋмъ m. 'знање', γνῶσις (2b5; 3b6); 'разум', διάνοια (1a3); 'сврха'; σκοπός (70b1).
 ρазоϋмьнь adj. 'који зна, разуман', γνωστικός (4b5).
 ρазьньство n. 'разлика', διαφορά (15a5; 16b3).
 ρазьсьвраник n. 'апсурд', παραλογισμός (97b7).
 ρазьчисти v. 'бројати', ἀριθμεῖν (67b6).
 ρастеник n. 'увећавање, раст', αὔξησις (92b4).
 ρодоσѣдѣтель m. 'родоначелник', γενεσιουργός (7b4).
 ρодъ m. 'род', γένος (15a6; 17a5).
 ρѣчь f. 'реч', λέξις (11a8; 49b6).

самоуытънь adj. 'самобитан, самопостојећи', αὐθύπαρκτος (12b1; 21b6).

самоувиженик n. 'самокретање', αὐτοκινησία (105a6).

самоудржагель m. 'самодржац', αὐτοκράτης (96a2).

самоуеьставьнь adj. 'самоипостасан', αὐθυπόστατος (59b7).

своиство n. 'својство', τὸ ἴδιον (36a1; ιδιότης (66a6); ιδίωμα (18a2; 36a5).

своиствьнь adj. 'својствен', ἴδιος (29b2; 31b3).

своуеьстоуаньнь adj. 'самосталан', ιδιοσύστατος (62b3).

своуеьтворити v. 'присвајати', ιδιοποιεῖν (101a3).

свѣтлостъ f. 'сјај', λαμπρότης (1b7).

свѣтъ m. 'светлост', φῶς (3b1; 4b2).

сила f. 'сила, моћ', δύναμις (1a4; 4a7).

слава f. 'слава', δόξα (4a2; 100b1).

словесьнь adj. 'разуман, словесан', λογικός (2a9; 4b2).

словесьство n. 'разумност, логичност', λογικότης (36a6).

слово n. 'реч', λόγιον (3a5); λόγος (1b4; 2a7).

слоуѣчан m. 'акциденција', τὸ συμβεβηκός (11b1; 14a4).

слоуѣчившек се рср. 'акциденција', τὸ συμβεβηκός 14b5).

смѣхливъ adj. 'који има способност смејања', γελαστικός (18a7).

смѣпатель m. 'који се смеје', γελαστικός (38a7).

Соуратъ m. „Сократ“, Σωκράτης (38a8).

спѣпательнок n. 'врхунац', ἀκμή (105b6).

срамъ m. 'срам, стид', αἰδώς (77b3).

среченик n. 'слог', συλλαβή (55b2; 68a9).

срѣдьце n. 'срце', καρδιά (38a9; 107b6).

срѣда f. 'средина', μέσον (68a7).

срѣднь adj. 'средњи', μέσος (86b5).

стезаник n. 'спорење', ἐρεσχελία (43a7).

стезательнь adj. 'дијалошки', διαλογικός (110a4).

стезати се v. 'разговарати', διαλέγεσθαι (11a1).

стихио m. 'стихија, елемент', στοιχεῖον (104b4).

страданик n. 'трпљење', πάθησις (81a6).

страдателнь adj. 'трпни', παθητικός (81a7).

страдати v. 'трпети', πάσχειν (56b6; 65b2).

страна f. 'део', μέρος (68b8); 'земља', χώρα (10b5).

страсть f. 'страст, страдање, трпљење', πάθος (5b3; 76a4).

страстьнь adj. 'трпни', παθητικός (76a4; 78a6).

страхъ m. 'страх', φόβος (77b3).

соупротивоположник n. 'супротност', ἀντίθεσις (89a9).

соупротивълежати v. 'бити супротан', ἀντικεῖσθαι (85a2; 89a9).

соупротивънанъглаголати v. 'узајамно се исказивати', ἀντικατηγορεῖν (35a3).

соупротивънь adj. 'супротан', ἀντικείμενος (86b2; 93b4); 'противник', ἀντίπαλος (3b1), ἐνάντιος (15a1; 17b6).

соупротивъраздѣлити v. 'бити узајамно супротстављен, узајамно се искључивати', ἀντιδιαρεῖν (91b9; 92a1).

соупротивърѣчник n. 'противречење', ἀντφασις (97a1).

соупротивъстатик n. 'оповргавање', ἀντιπαράστασις (100a6).

соупротивъство n. 'супротстављеност', ἐναντιότης (80a5; 82b2).

соуцьство n. 'суштина', οὐσία (11a9; 12a6).

соуцьствънь adj. 'суштински', οὐσιώδης (12b4; 14a2).

съвраник п. 'скуп', ἄθροισμα (106a2; 107a3); 'силогизам', συλλογισμός (97a3; 98a5);
'закључак', συμπέρασμα (99a6); 'збир, свеукупност', σωρεία (66b1).

събити v. 'сапостојати', συνυπάρχειν (91b3).

свършеник п. 'савршенство', τελειότης (52b5); 'крај', τέλος (7b1).

свършень adj. 'савршен', τέλειος (3a9; 7a8).

свършеньнь adj. 'потпун, целовит', ὀλοσχερής (102a2); 'савршен', τέλειος (51a9;
89b3).

свькоүпити v. 'сјединити', ἐνοῦν (66a3); 'спајати', συνάπτειν (67b3).

свькоүпакник п. 'закључак', συμπέρασμα (97a5; 98b7).

свьѣтик, тожде-свьѣтик, п. 'истоветност воље', ταυτοβουλία (104a8).

свьѣть т. 'воља', βούλημα (2a3).

свгласати v. 'бити сагласан', συμφωνεῖν (100b1).

сдѣтель т. 'родоначелник', γενεσιουργός (7b4); 'творац', δημιουργός (7b3; 42b1).

сдѣтельство п. 'стварање', δημιουργία (81b3).

сдѣтельствовати v. 'стварати', δημιουργεῖν (81b2).

сзданик п. 'стварање', κτίσις (7b4); 'творевина', κτίσμα (7b4).

сѣменьнь adj. 'синониман', συνώνυμος (31b9; 32a2).

сѣложеник п. 'спајање, слагање', σύνθεσις (103a5).

сѣложень adj. 'сложен', σύνθετος (61b3; 62a1).

сѣматрати v. 'разумевати', κατανοεῖν (9b8; 102a7); 'гледати', ὑφορᾶσθαι (1a7).

сѣмысль т. 'разум', διάνοια (3a5).

сѣмышлати v. 'умовати', νοεῖν (42b2; 82a6).

сѣмышленик п. 'размишљање', ἐπίνοια (102a1); 'мисао', νόημα (42b3).

сѣобразнь adj. 'саобразан', σύμμορφος (61a1).

сѣпреженик п. 'спрега', σύζευξις (104a1).

съприплетеник п. 'сплет', συμπλοκή (56a5; 57b3).

съпрѣбывати v. 'бити присутан', παρϋναι (34a5); 'сапостојати', συνϋπαρχειν (91b5).

съпрѣложеник п. 'стављање напоредо', παράθεσις (103b 7; 104a 3).

съраценик п. 'срастање', συμφυΐα (103a8).

съсложеник п. 'спајање', σύνθεσις (103b2).

съставити се v. 'бити сачињен', συνίστασθαι (14b3; 35b9).

съставленик п. 'састав', σύστασις (107a4).

съставъ п. 'састав', σύστασις (107a6); 'стихија, елемент', στοιχειον (79b9; 83b2); 'ипостас', ὑπόστασις (15b7; 18b4).

съставнь adj. 'уипостасован, ипостасан', ἐνυπόστατος (5a7; 7a7; 41a9).

състоавательнь adj. 'саставан', συστατικός (18a1; 24a5).

съсоужденик п. 'поређење', σύγκρισις (36b1).

сътвореник п. 'стварање', ποιήσις (101b6).

съчинкеник п. 'склад', ἀρμονία (103a1; 104a3).

съкдинкеник п. 'јединство', ἔνωσις (102b6; 103a5).

тварь f. 'творевина', κτίσις (2a9).

твореник п. 'остварење', ἐντελέχεια (92a5); 'творевина', ποίημα (7b4; 82a1),
πραγματεία (97a 4); 'стварање', ποιήσις (81a6).

творитвьнь adj. 'стваралачки', ποιητικός (59b1).

творительнь adj. 'стваралачки', ποιητικός (81a6; 101b4).

творити v. 'стварати', ποιεῖν (12b8; 15a6).

творьць m. 'творац', ποιητής (7b3).

тлѣник п. 'труљење, пропадање', φθορά (28b2; 92b4).

тѣло п. 'тело', σῶμα (8b7; 11b7).

οὐκ αὐξάνει v. 'показати, доказати', ἀποδεικνύειν (94b5; 97a6).

οὐκ αὐξάνω m. 'доказ', ἀπόδειξις (11a6; 97a4).

οὐκ αὐξάνω v. 'умудривати, чинити мудрим', σοφίζεω (3a6).

οὐκ αὐξάνω m. 'ум', νοῦς (2a6; 5a3).

οὐκ αὐξάνω adj. 'уман', νοερός (5b 3); νοητός (107b6).

οὐκ αὐξάνω n. 'уподобљење', ὁμοίωσις (8b9).

οὐκ αὐξάνω v. 'одредити', ὀρίζεω (51a6; 52a2).

οὐκ αὐξάνω v. 'одређивати', ὀρίζεω (12a9; 19b3; 20b5).

οὐκ αὐξάνω m. 'одређење, дефиниција', ὀρισμός (18a9; 21b2).

οὐκ αὐξάνω v. 'украc', κόσμος (96b1).

φιλοσοφία f. 'φιλοσοфија', φιλοσοφία (8a4; 9a4).

φιλοσοφία m. 'φιλοсоф', φιλόσοφος (18a3; 19b2).

φιλοσοφία adj. 'φιλοсофски', φιλόσοφος (17a2).

χορδοζήνιος m. 'научник, зналац', ἐπιστήμων (84b5).

χορδοζήνιος adj. 'научни, зналачки', ἐπιστημονικός (4b5).

χορδοζήνιος n. 'наука, знање', ἐπιστήμη (5a5; 9a4).

цѣлoмoυδpик n. 'разум, целомудреност', σωφροσύνη (76b3; 87a2).

числити v. 'бројати', ἀριθμεῖν (66b8; 67a7).

число n. 'бројање', ἀπαρίθμησις (23b4; 48a1), 'број', ἀριθμός (10a3; 15a7).

числьнo adj. 'бројни', ἀριθμητικός (10a5).

чисти v. 'бројати', ἀριθμεῖν (68b3; 70b9).

чѢТАТИ v. 'бројати', ἀριθμεῖν (70a3).

чЮВѢСТВО n. 'осећање, чуло', αἴσθησις (7b1; 22b1).

чЮВѢСТВѢНЪ adj. 'чулни', αἰσθητικός (22a9; 24a8).

кДИНИЦА f. 'јединица, монада', μονάς (25a6; 66b1).

кДИНОВИДѢНЪ adj. 'једновидан, који припада истој врсти', ὁμοειδής (27b8).

кДИНОИМЕНЪНЪ adj. 'хомониман', ὁμώνυμος (38b5; 39a1).

кДИНОСОУЦЪНЪ adj. 'једносуштан', ὁμοούσιος (27b9; 61a6).

кСТѢСТВО n. 'природа', φύσις (1b9; 4b5).

кСТѢСТВОСЛОВѢНЪ adj. 'природослован', φυσιολογικός (9b9).

кСТѢСТВѢНЪНЪ adj. 'природан', φυσικός (8b4; 18a1).

Закључак

Поновно откривање и вредновање филозофске компоненте нашег најстаријег културног наслеђа, започето последњих деценија, продужило је историју наше филозофије за неколико векова. Кирил Солунски, отац словенске писмености, не без симболике назван је и првим Филозофом у њеној историји, а у његовом Житију дата је и прва дефиниција филозофије изражена словенским језиком – као „знања божанских и човечанских ствари, видљивих и невидљивих“, сасвим у духу Аристотелове класификације филозофских знања, према којој као „прву“ и највишу филозофију треба разумети метафизику, односно теологију.

У словенском Средњем веку, према речима М. Громова, „термин ‘филозоф’ схватан је крајње полисемантично – од узвишеног до

понижавајућег, од паганског до хришћанског, од широког до уског смисла“ (Громов 2010: 23). Философима су називани апологете, оци патристике, хришћански проповедници, подвижници као представници аскетске философије, народни просветитељи, живописци,³⁹³ мудри владари итд. Философија схваћена у ужем смислу, као наука о познању свега што постоји средствима разума, у Средњем веку није престала да постоји, већ се трансформисала, док је хришћанска теологија постала само њена аксиоматска основа.

Превођењем *Ареопагитског корпуса*, *Лествице* Јована Синаита и *Дијалектике* Јована Дамаскина на словенски језик пренета су сва три главна термилошка система античке философске традиције, платоновски, стоички и аристотеловски, и њима одговарајући философски глосари – мистички, етички и логичко-онтолошки.

Тако је словенски језик постао богатији

– за платонистичке појмове: с(вє)щенноначеліє, осіаніє, свѣтоавленіа, б(о)готворнаа простота, свѣтоданіє, вьнѣтрньство, єднотворнѣти, боговиднын оумове, нзъавнтелнын знаменна, многособразна, б(о)гоначелнє, єднновидьно, б(о)гоподражателноє, самослоужбоначеліє, подобніє и неподобніє, прѣсоуцствьноє, ськръвенство, прѣсоуц(ь)ствьноє чинноначелнє, с(вє)тѣншнє³⁹⁴ прѣстоле, сосоуцствьленнаа, трнсвѣтноє зрѣннє, обоженнє, слотворнаа сила, вѣтороавнтелнѣ, знаменнє, прѣдсьвршьенноє сьвршьеннє, с(вє)щеннаа сконства, приобщеннє, нзъобразнтелнын образы, чл(о)в(ѣ)ковидноє, непримѣсьнь итд.;

– за стоичке: правєдннн, добротч(а)стнвнн, бєстрастьнын, сьстрастьнын, нєтьствнѣ, вьздръжателъ, прннотудатн сє, оцнщєно тѣло, оуста стнщєна, просв(є)щєнь оумъ, ноуждєнннн,

³⁹³ О философији израженој ликовним средствима и о Премудрости Божјој као персонификацији философије в. Громов 2010: 16-17.

³⁹⁴ О утицају словенске преводне литературе и ареопагитске концепције Божје трансцендентности на фиксирање словенских облика суперлатива и елатива в. Николаева 2008.

ЛЮБОСЛАСТЪНЫН ОБЫЧАН, ЛЮБОБЪЖСТВО, ЧИСТОТА, ПЛАЧЪ, ЛЮБОЧИСТОТЪНЪ, БЕЗЛОВИЕ, АЛЪБА, ЦЪЛОМОУДРИЕ, НЕДОСТОНЪ, СЛАСТОВРЪДИЕ, БЕСПЕЧАЛН, БЕСКРЪБИ, ПЕЧАЛЪ ЧРЪВНАТА, БЕСЧЕСТИЕ, ХОУХНАНИЕ, НАСЛИАНИИЕ, РОУГАННИЕ, ОТ(Ъ)РЪЗАННИЕ КОЛЕ СКОЕ, ОБРАНЕНИЕ, ТРЪПЕНИЕ, ПРЪОБИДЕНИЕ, БЕСКОУИЕНИЕ, ЛЮБОСЛАВНОЕ, ПОСЛУШАНИЕ, БЕСТРАСТИЕ, ЛИШЕНИЕ, СТРАНИЧЕСТВО, ПРЪЕЛЪСТЬ, БЕСТРАШИЕ СМРТИ, САМОСОУДНЪ ПОДЫСЛЪ, ПРАЗДНОСЛОВИЕ, ГАРСТЬ, ГНЪВЪ, ОТ(Ъ)ВЪТОСЛОВИЕ ИТД. И

– за аристотеловске: СЪСТАВЪ, СЪСТАВНАТА, НЕСЪСТАВНОЕ, КЕСТ(Ъ)СТВО, ЗРИТЕЛНОЕ, ДЪЯТЕЛНОЕ, СОУЩЕ, СОУЩЕСТВО, СЛОУЧАН, ПОДЛЕЖЕЩЕ, БЫТИЕ, ГЛ(А)СЪ, НАЗНАМЕНАТЕЛЪНЪ, НЕНАЗНАМЕНАТЕЛЪНЪ, СОУЩЕСТВЪНИ, РОДЪ, ВИДЪ, ЧИСЛО, РАЗЪНСТВО, ПРЪДЪЕЛЪ, ОУСТАВЪ, КАЧЕСТВО, КОЛНЧЕСТВО, СВОНСТВО, НАЧРЪТАТЕЛНОЕ СВОНСТВО, САМОБИТНО, СЪСТОЯНИЕ, НЕСЪКОМОЕ, НАНЪГЛА(ГОЛА)НИЕ, ПОКАЗАНИЕ, СЪИМЕННО, ЕДИНОИМЕННО, ВЪКОУПЪ~ИМЕННА, МНОГОИМЕННА, ИНОИМЕННА, ОТ(Ъ)~ИИХЪ~ИМЕННА, ВЪКОУПОРОДНА, ВЪКОУПОВИДНА, ВЪКОУПОСЪСТАВНА, ИНОСЪСТАВНА, ЗРАКЪ, ЛИЦЕ, ИМЪСТВО, ПРИРЪЧНИЕ, О(ТЬ)РЪЧНИЕ, АНТИТЕЗА СЛОЮ-ДЪИСТВОМЪ, ДВИЖЕНИЕ, СЪБРАНИЕ РАЗЪСЪБРАНИЕ, ОУКАЗЪ, ПРЪДЧИНИЕ, СЪВЪКОУПЛЕНИЕ ИТД.

Анализа термиолошког корпуса словенске преводне литературе наводи на закључак да највећи број појмова који су до данас сачували стари облик у далеко већој мери припада уско теолошкој него философској тематици, што и објашњава њихову очуваност на простору српског језика, у којем и данас траје жива традиција специфичне теолошке техничке терминологије. Додуше, питање је до које мере је то посредовано управо старосрпским преводним споменицима, а одакле почиње утицај руске теолошке терминологије која је у српски језик могла да уђе двама путевима: посредством црквенословенског језика руске редакције, кодификованог и прихваћеног у Српској цркви у 18. веку, и посредством савремене теолошке руске преводне литературе.

Реформе Вука Караџића проблем диглосије решиле су на несумњиву штету високог српског језика, који је тако испражњен од свих термина теолошког и философског садржаја и изолован од културних токова *Rex Slavia Orthodoxa*, којем је по сваком праву припадао.

Нововековна философска терминологија оријентисала се према немачкој, енглеској и француској терминологији, о чему сведоче *Логика*

српског језика Николаја Шимића (1808), *Основно мудрословље* Константина Бранковића (1848) и *Историја филозофије* Димитрија Матића (1865), из чијег се већ наслова („филозофија“ уместо „философија“) може закључити са кога се извора аутор напајао.

У *Кратком прегледу хармоније у свету* Алимпија Васиљевића и Милана Кујунџића (1867, 1872, 1873), написаном након оснивања Велике школе у Београду и првих покушаја српске филозофије да се укључи у актуалне европске филозофске токове, већ је доследно примењен нов термилошки језик, који је коначно санкционисан у 20. веку. Тако је Ксенија Атанасијевић приликом превођења *Органона* употребила доследно схоластички глосар: *негација, атрибут, индивидуа, конвертибилност, афекција, акциденција, универзално* и др. (Жуњић 1994а: 65). Ипак, према запажању С. Жуњића, и савремена српска филозофска терминологија је слабо укореењена, неуједначена и нестандардизована, не само зато што је сама српска филозофска традиција краткога века, него и зато што се и даље налази далеко од утицаја светских филозофских центара (Жуњић 1983: 227, 237).

Размере последица одбацивања нашег најстаријег термилошког слоја можда се најбоље могу сагледати у контрасту према одговарајућој ситуацији у руском језику, коју Н. Николајева коментарише овако: „Савремена руска хуманистичка терминологија не само да и данас садржи речи које су се очувале у језику више од хиљаду година и које су функционисале као термини још у првим преводним споменицима, него се користи истим оним механизмима и семантичким основама термилошке творбе који су били разрађени приликом превођења књижевних споменика на старословенски језик“ (Николаева 2008).

Савремени српски превод *Дијалектике* од Станимира Јакшића, упркос понеком недостатку који се тиче тачности и разумљивости текста, може да

послужи као убедљив пример да је употреба архаичне српске философске терминологије, макар када је у питању логичко-онтолошка тематика, и данас сасвим могућа и уместна.

С обзиром на све чешће иницијативе о превођењу богослужбених текстова на савремени српски језик (Кончаревић 1997; Бајић 2006) вероватно да није претерано рећи да смо сведоци последњих времена словенског језика у Србији. Док је у Српској цркви трајала жива традиција словенског богослужбеног језика друга му можда није била ни потребна, али сада је, чини се, питање времена када ће се он коначно преселити у библиотеке и културно памћење света.

Извори и литература

Аверинцев 1996 – С. С. Аверинцев: *Христианский аристотелизм как внутренняя форма западной традиции и проблемы современной России* // Риторика и истоки европейской культурной традиции, М., стр. 319-329, 347-367.

Алпатов 1972 – М. В. Алпатов: *Искусство Феофана Грека и учение исихастов* // ВВ. Т. 33, Москва.

Алфеев 2002 – Еп. Иларион (Алфеев): *Священная тайна Церкви. Введение в историю и проблематику имяславских споров*. Т. 1, 2, Алетея, Петербург.

Арутюнова-Фиданян 2014 – В. А. Арутюнова-Фиданян: *Повествование о делах армянских (VII в.) и Типик Григория Пакуриана (XI в.): греческий язык армяно-халкидонитских памятников*. Вестник ПСТГУ. III: филология, вып. 5 (40), стр. 9-21, Санкт-Петербург.

Асмус 2002 – В. Асмус: *Как не следует издавать книги протопресвитера Иоанна Мейендорфа*, ЖМП, №11, стр. 78-88.

- Бајић 2006** – Ружица Бајић: *Превођење богослужбених текстова у Православној цркви – карактеристике, проблеми и ставови према овом превођењу у српској и руској Православној цркви*, Зборник Матице српске за славистику 70, Нови Сад, стр. 259-280.
- Баранов** – В. А. Баранов: *Философия византийского иконоборчества*, http://www.nsu.ru/classics/bibliotheca/Baranov_iconoclast.pdf.
- Баранов 2006** – В. А. Баранов: *О малоизвестном доиконоборческом учении об «умеренном» Иконопочитании* // Мир православия 6 (Волгоград, 2006) 48–60.
- Баранов 2008** – В. А. Баранов: *Античная философия в споре иконоборцев и иконопочитателей о «правильном поклонении»* // Вестник НГУ. Серия: Философия. 2008. Т. 6. вып. 1. С. 125-129.
- Баранов 2010** – В. А. Баранов: *Философские предпосылки идеологии византийского иконоборчества*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук, Новосибирск.
- Бенакис 2004** – Линос Бенакис, *Византијска философија*. У: *Византијска философија*. Никшић, 28–36.
- Бирюков 2010** – Дмитрий Бирюков: *Ареопагитский корпус: Учение о Боге и Божественных именах* (цитирано према интернет страници: http://risu.org.ua/php_uploads/files/articles/ArticleFiles_39156_areopagit_biriukov.pdf).
- Богдановић** – Д. Богдановић, Горички зборник, <http://www.mitropolija.me/stari/duhovnost/goricki/dbogdanovic-goricki.pdf>.
- Богдановић 1970** – Димитрије Богдановић: *Горички зборник* // Историја Црне Горе, књига друга. Од краја XII до краја XV вијека. Том други. Редакција за историју Црне Горе, Титоград.

- Богдановић 2008** – Димитрије Богдановић: *Јован Лествичник у византијској и старој српској књижевности*, Романов, Бања Лука.
- Божилов 2011** – Ив. Божилов, А. Тотоманова, Ив. Билярски: *Борилов синодик* — издание и превод. София: ПАМ.
- Бряник 1998** – Н. В. Бряник: *Самобытность русской науки: предпосылки и реальность/науч. ред. И. Я. Лойфман*, Екатеринбург.
- Будагова 1997** – *История литератур западных и южных славян. Т. I: От истоков до середины XVIII века* // Ред. совет: Л. Н. Будагова, А. В. Липатов, С. В. Никольский. М.: Издательство „Индрик“.
- Буланин 1991** – Д. М. Буланин, *Античные традиции в древнерусской литературе XI-XV веков*, München.
- Бычков 1995** – В. В. Бычков: *Эстетика отцов церкви*, Ладомир, Москва.
- Верещагин 1982** – Е. М. Верещагин: *У истоков славянской философской терминологии: ментализация как прием терминотворчества* // Вопросы языкознания, No 6, стр. 105-114.
- Верещагин 1988** – Е. М. Верещагин: *Терминотворчество Кирилла и Мефодия* // Вопросы языкознания, No 2, стр. 91-100.
- Верещагин 1997** – Е. М. Верещагин: *История возникновения древнего общеславянского литературного языка: Переводческая деятельность Кирилла и Мефодия и их учеников*, Москва.
- Верещагин 2001** – Е. М. Верещагин: *Церковнославянская книжность на Руси. Лингвотекстологические разыскания*, Москва.
- Галушко 2008a** – В. Г. Галушко: *Античная философия и логико-терминологическая обусловленность христианской философии*, Журнал Известия Российского

государственного педагогического университета им. А.И. Герцена
Выпуск № 72 / 2008.

Галушко 2008b – В. Г. Галушко: *Христианская философия и наследие античной философии*, Культурологичній альманах: Київ, цитирано према интернет страници: <http://almanach2008.narod.ru/index.htm>.

Гаврюшин 2003 – Н. К. Гаврюшин: *Премудая святая диалектика. „Философские главы“ преподобного Иоанна Дамаскина на Руси*. РИ „Бегемот“, Нижний Новгород.

Гойлезовский 1965 – Н. К. Гойлезовский, *„Послание иконописцу“ и отголоски исихазма в русской живописи на рубеже XV-XVI веков* // ВВ. Т. 26. М., стр. 219-238.

Голицын 2003 – Александр (Голицын), иеромонах: *Мистика Дионисия Ареопагита и предшествующая ей восточная христианская традиция*. // Рукописный журнал Общества ревнителей русской философии, Выпуск 6, София.

Грковић-Мејџор 1993 – Јасмина Грковић Мејџор: *Списи Димитрија Кантакузина и Владислава Граматика*, Просвета-СКЗ, Београд.

Громов 1990 – М.Н. Громов, Н. С. Козлов: *Русская философская мысль X- XVII веков*, Москва.

Громов 1997 – М. Н. Громов: *Структура и типология русской средневековой философии*. ИФ РАН, Москва.

Громов 2010 – М.Н. Громов: *Образы философов в древней Руси*, РАН, Институт философии, Москва.

Драгојловић 1998 – Драгољуб Драгојловић: *Историја филозофске мисли у Срба епохе феудализма*, Нови Сад.

- Енукашвили 1961** – И. Енукашвили: *Списи Петра Ивирског (Псеудо-Дионисија Ареопагита): старогрузински превод Јефрема Мцире*. Тбилиси 1961 (на грузинском).
- Жуњић 1983** – Слободан Жуњић: *Развој српске филозофске терминологије*. – Зборник Филозофског факултета XIII-2/1983, Београд, 225–242.
- Жуњић 1994а** – Слободан Жуњић, *Дамаскинова Дијалектика у српској филозофији*. Источник, Београд, год. III, бр. 9, 43–94.
- Жуњић 1994б** – Слободан Жуњић, *Дамаскинов лук српске филозофије*. Зборник Књижевно-филозофске школе у Крушевцу.
- Жуњић 1996** – Слободан Жуњић: *О античком наслеђу у византијској филозофији*. Гледишта, Београд, 3-4, 191–237.
- Жуњић 1999** – Слободан Жуњић: *Увод у историју српске филозофије*. Гледишта, Београд, 1-2, 5–77.
- Жуњић 2003** – Слободан Жуњић: *Ликови филозофије и средњовековној Србији*. О српској филозофији, Београд, 233–266.
- Жуњић 2012** – Слободан Жуњић: *Логика и теологија*, Отачник, Београд.
- Загребин 1977** – В. М. Загребин: *Рукопись № 84 из собрания А. Ф. Гильфердинга Государственной Публичной библиотеки*. – *Anzeiger für slavische Philologie*, N 9. Graz, pp. 378-382.
- Иванов 1925** – Йордан Иванов: *Богомилски книги*, София.
- Иванов 2002** – М. Иванов: *Богопознание*// ПЭ, т. V, стр. 476-486.
<http://www.pravenc.ru/text/149523.html>.
- Иткин 1999** – В. В. Иткин: *О некоторых особенностях структуры древнейшего славянского списка корпуса сочинений Дионисия Ареопагита (К вопросу о формировании структуры памятника) // Опыты по источниковедению*.

Древнерусская книжность: археография, палеография, кодикология, стр. 52-65, Санкт-Петербург.

Јагић 1892 – В. Јагић: *Разум и философија, из српских књижевних старина*, Споменик XIII, Београд.

Јерковић 1983 – Вера Јерковић: *Српска Александрида, Академијин рукопис 352, Академијин рукопис (бр. 352): палеографска, ортографска и језичка истраживања*. Посебна издања, књига DLIV, Одељење језика и књижевности, књига 35, Београд.

Калајдович 1824 – К. Калајдович: *Иоанн, екзарх Болгарский*. Москва.

Камчатнов 1987 – А. М. Камчатнов: *Философская терминология Изборника Святослава 1073 года и ее перевод*. – Древнерусский литературный язык в его отношении к старославянскому, Москва, стр. 67-73.

Кончаревић 1997 – Ксенија Кончаревић: *Расправе о богослужбеном језику у Срба (1868-1969)*. - Српски језик II, бр. 1-2, Београд, стр. 197-211.

Каприев 2011 – Г. Каприев: *Византијската философия: понятие, аксиоматика, рецепция*, Архив за средновековна философия и култура, XVII, 7-31.

Лаут 2010 – Эндрю Лаут: *Иоанн Дамаскин // ПЭ, т. 24, стр. 24-66, www.pravenc.ru/text/471131.html*.

Лома 2013 – Александар Лома: *Топонимија Бањске хрисовуље: ка осмишљењу старосрпског топономастичког речника и бољем познавању општесловенских именованих образаца*, САНУ, Београд.

Лосев 1993 – А. Ф. Лосев: *Очерки античного символизма и мифологии*. Мысль, Москва.

Лосский 1991 – В. Н. Лосский: *Очерк мистического богословия Восточной Церкви. Догматическое богословие*, Москва.

- Луканин 1984** – Р. К. Луканин: «Органон» Аристотеля. Наука, Москва.
- Лурье 2002** – Г. Лурье: *Время поэтов, или Praeparationes Areopagiticae* // Нонн из Хмима. Деяния Иисуса. М., сс. 334–336.
- Лурье 2006** – В. М. Лурье: *История Византийской философии. Формативный период.* – СПб.: Аxiоma.
- Макаров 2002** – А.И. Макаров, В. В. Мильков, А. А. Смирнова: *Древнерусские Ареопагитики*, издательство Кругъ, Москва.
- Марић 1989** – Илија Марић, *О хришћанској философији.* – Гледишта, Београд, 3-4, 135–145.
- Мейендорф 1985** – И. Мейендорф: *Введение в святоотеческое богословие*, Нью-Йорк.
- Мильков 2008** – *Космологические произведения в книжности Древней Руси. Ч. II: Тексты плоскостно-комарной и других космологических традиций* // Серия «Памятники древнерусской мысли». Вып. IV(2) / Отв. ред.: В. В. Мильков, С. М. Полянский. СПб.: Издат. дом „Миръ“.
- Мильков 2011** – В. В. Мильков: *Образы древнерусских философов и проблемы изучения отечественной философской мысли допетровской Руси*, (Громов М. Н. *Образы философов в Древней Руси.* М.: Ин-т философии РАН, 2010. – 190 стр.), *Древняя Русь, Вопросы медиевистики*, стр. 89-105.
- Мильков 2012** – В. В. Мильков: *Была ли философия в Древней Руси?* // Сайт Российской академии наук, «Ученые РАН о науке», 02.11.2012.
- Мошин 1960** – В. Мошин: *Сербская редакция Синодика в неделю православия.* Византийский временник, том XVII, стр. 278-353.

Мошин 1963 – В. Мошин: *О периодизации русско-южнославянских литературных связей X-XV вв // ТОДРЛ М, Л. 1963, Т. 19, стр. 94.*

НБС 93 – *Лествица*, рукопис 93, 14. век, Народна библиотека, Београд.

Николаева 2006 – Н. Г. Николаева: *Божественное имя (nomen divinum) в философии и языке ареопагитских трактатов (на материале древнеславянского перевода)*, Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2: Языкознание, Выпуск № 5, стр. 7-11.

Николаева 2008 – Н. Г. Николаева: *Богословские переводные памятники в истории русского литературного языка*, автореферат, на правах рукописи, Казань.

Николау 1995 – Теодор Николау, *Темелне мисли о хришћанској философији*. Гледишта, Београд, 1-6, 151–163.

Новаковић 1878 – *Приповетка о Александру Великом у старој српској књижевности / Критички текст и расправа од Ст. Новаковића*. Београд.

Новаковић 1907 – С. Новаковић, *Матије Властара синтагмат*, Српска краљевска академија, књига IV, Београд 1907, стр. 72-73.

Нуцубидзе 1957 – И. Ш. Нуцубидзе: *Петр Ивер и проблемы Ареопагитики*, Тбилиси.

Пейчев 1983 – Б. Пейчев: *Философский трактат в Симеоновом сборнике*. Киев, стр. 138–145.

Перишић 1984 – Владан Перишић: *Рано хришћанство и грчка философија*. Философске студије, Београд, XVI, 91.

Попова 2007-2008 – Т. Г. Попова: *К вопросу о количестве славянских рукописей Лествицы Иоанна Синайского (XII-XVII вв.)*. Археографски прилози, књ. 29/30, стр. 7-34.

- Попова 2011a** – Т. Г. Попова: *Славяно-русская рукописная традиция Лествицы Иоанна Синайского*, Диссертация на соискание учёной степени доктора филологических наук, на правах рукописи, Москва.
- Попова 2011б** – Т. Г. Попова: *Лествица Иоанна Синайского в славянской книжности*. Саарбрюкен.
- Поповић 1996** – архим. Јустин Поповић: *Житија светих за мај*. У: *Житија Светих*, књ. бр. 5, Ваљево, 1996. (цитирано према интернет страници: <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/avajustin/zitijasvetih/zitijasvetih0511.htm>).
- Прохоров 1987** – Г. М. Прохоров: *Памятники переводной и русской литературы Древней Руси*. Наука, Ленинград.
- Прохоров 1989** – Г. М. Прохоров: *«Лествица» Иоанна Синайского // СККДР. Вып. 2. Ч. 2 (2-я пол. XIV-XV в.), стр. 13-17*. Ленинград.
- Прохоров 2002** – Г. М. Прохоров: *Дионисий Ареопагит Сочинения, Максим Исповедник Толкования, „Алетея“*, Санкт-Петербург.
- Прохоров 2008** – *«Диоптра» Филиппа Монотропа: антропологическая энциклопедия православного Средневековья / [изд. подгот. Г. М. Прохоров, Х. Миклас, А. Б. Бильдюг; отв. ред. М. Н. Громов]; Ин-т философии РАН; Ин-т русской литературы (Пушкинский Дом) РАН; Государственный исторический музей. - М.: Наука.*
- Радовић 1981** – А. Радовић: *Синаити и њихов значај у животу Србије XIV и XV века*, у: *Манастир Раваница 1381-1981, Споменица о шестој стогодишњици*, Београд.
- Радојчић 1976** – С. Радојчић: *Узори и дела старих српских уметника*, СКЗ, Београд.

- Радошевић 1979** – Нинослава Радошевић: *Шестоднев Георгија Писиде и његов словенски превод*, Византолошки институт САНУ. Посебна издања, књига 16, Београд.
- Радошевић 1985** – Нинослава Радошевић: *Словенски превод «Шестоднева» Василија Великог* // Научни састанак слависта у Вукове дане. Књ. 14/1. Београд, с. 157–165.
- Рапава 1966** – М. А. Рапава: *Грузинско-армянские версии "Диалектики" Иоанна Дамаскина*: Автореферат дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук /Ин-т языкознания АН Груз. ССР, Тбилиси.
- РКСС** – Ђура Даничић: *Рјечник из књижевних старина српских, I-III*. У Биограду, 1863-1864. Београд, Вук Караџић, 1975.
- Романчук 2008** – В. Р. Романчук: *Книжник Александр-Олешка Палкин и общежително-педагогическе реформе в Кирилло-Белозерском монастыре при игумене Трифоне (1430-1440-е гг.): К вопросу о православной монашеской образованности* – Санкт-Петербург, с. 72-93. – (Книжные центры Древней Руси. Кирилло-Белозерский монастырь).
- Салтыков 1974** – А. А. Салтыков: *Семантическая структура „Троицы“ Андрея Рублева в свете Ареопагитик* // Материалы Всесоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам, стр. 148-149, Тарту.
- Сапожникова 2008** – О. Сапожникова: *Богословие Иоанна Дамаскина в составе древнерусских сборников XV в. и Флорентийская уния, Византийский временник 67 (92)*, стр. 117-141.
- Сапожникова 2013** – О. С. Сапожникова: *Первая монография о „Богословии“ Иоанна Дамаскина в переводе Иоанна Экзарха* (Татяна Илиева, Терминологичната лексика в Йоан-екзарховия превод на «De fide orthodoxa».

София, 2013. – 446 с.). – Древняя Русь. Вопросы медиевистики, Институт славяноведения РАН, декабрь 2014, стр. 131-132.

Сидоров 1990 – А. И. Сидоров: *Феодор Раифский и Феодор Фаранский (по поводу одного из авторов «Изборника Святослава» 1073 г).* У: *Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования*, Москва (цитирано према интернет страници http://krotov.info/history/06/3/riaf_feo.html).

Смирнова 2008 – А. А. Смирнова (Гусева): *Древнерусские Ареопагитики. Проблемы перевода:* <http://vox-journal.org/content/vox5-2smirnova.pdf>.

Соломоновская 2005 – Анна Л. Соломоновская: *Словарный состав и переводческая техника славянских ареопагитик*, цитирано према аутореферату објављеном на интернет страници: <http://cheloveknauka.com/slovarnyu-sostav-i-perevodcheskaya-tehnika-slavyanskih-areopagitik>.

Срезневский – И. И. Срезневский: *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, СПб., 1893-1912.

Станчев 1981 – К. Станчев: *Ареопагитският корпус в превода на Исая Серски. Археографски бележки // Археографски прилози бр. 3, Београд, стр. 145-152.*

Стојановић 1903 – Љ. Стојановић: *Каталог Народне Библиотеке у Београду, IV* Рукописи и старе штампане књиге, Београд.

Стојановић 2013 – Јелица Стојановић: *Правописне одлике Горичког зборника, Теолингвистичка проучавања словенских језика*, Београд, САНУ 2013, стр. 503-522.

- Суханова 1999** – Е. Н. Суханова: *О первоначальной редакции славянского перевода Диалектики св. Иоанна Дамаскина XIV в.* // Труды Отдела древнерусской литературы. – СПб.: Дмитрий Буланин, Т. LI. стр. 324–336.
- Трендафилов 1997** – Х. П. Трендафилов: *Переводы „Богословия“ Иоанна Дамаскина в русской и славянской филологии* // ТОДРЛ.Т. 50, с. 663-664.
- Трифуновић 1980** – Ђорђе Трифуновић: *Писац и преводилац инок Исаија, Крушевац.*
- Трифуновић 1994** – Ђорђе Трифуновић: *Стара српска књижевност, основе,* Београд.
- Трифуновић 2008** – Ђорђе Трифуновић: *Ареопагитова символика човечјег тела у преводу инока Исаија, Зборник радова Византолошког института XLV,* Београд, стр. 243-251.
- Турилов 2010** – А. А. Турилов: *Slavia Cyrillomethodiana: Источниковедение истории и культуры южных славян и Древней Руси. Межславянские культурные связи эпохи средневековья,* Москва.
- Турилов 2012** – А. А. Турилов: *Межславянские культурные связи эпохи средневековья и источниковедение истории и культуры славян: Этюды и характеристики.* Изд.Знак, Москва.
- Успенский 1891** – Ф. И. Успенский: *Очерки по истории византийской образованности.* СПб.
- Флоровский 1990** – Г. Флоровский: *Византийские отцы V-VIII века,* Париж 1933 (репр.1990).
- Хант 1977** – П. Хант: *Самооправдание протопопа Аввакума* // ТОДРЛ. Т. XXXII. Л., стр. 75-83.
- Хоружий 2004** – *Исихазм. Аннотированная библиография.* Под общей и научной ред. С. С. Хоружего. – М.: Издательский Совет Русской Православной Церкви.

Христов 2014 – Иван Христов: *Грџко-славјански лексикални паралели кџм филозофските глави в Симеоновиј сборник и Извор на знанието*. - Св. Ёоан Дамаскин, Извор на знанието, т. 1, Изток-Запад. Софија, с. 335-380.

Фемић-Касапис 2015 – Јелена Фемић-Касапис: *Терминологија грчких мистерија и њена хришћанска осмишљења* (необјављена докторска дисертација, одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Београду).

Шијаковић 1996 – Богољуб Шијаковић: *Познање Бога и превладавање дистанције*. – У: *Појам Бога у филозофији*, Нови Сад, 133–141.

Шлѐнов 2001 – Иером. Дионисий (Шлѐнов): „*Ареопагитики*“, ПЭ, т. V, стр. 195-214, <http://www.pravenc.ru/text/75898.html>.

Шлѐнов 2010 – Игум. Дионисий (Шлѐнов), свјц. Андрей Кордочкин: *Иоанн Лествичник* // ПЭ, т. 24, стр. 404-431 (www.pravenc.ru/text/471351.html).

Штавњанин-Ђорђевић 1986 – Љубица Штавњанин-Ђорђевић, Мирослава Гроздановић-Пајић, Луција Цернић: *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*. Књ. 1. Народна библиотека Србије, стр. 187-190, Београд.

*

Benakis 2005 – L. Benakis: *Philosophy and Theology in Byzantium*, European Journal of Science and Theology, September 2005, Vol. 1, No. 3, 1-3.

Burns 2004 – Dylan Burns: *Proclus and the Theurgic Liturgy of Pseudo-Dionysius*, Dionysius 22, pp. 111-132.

Chase 1958 – *Saint John of Damascus. Writings*, translated by Frederic H. Chase, Jr., Fathers of the Church, 37. Washington, D.C.: Catholic University of America Press.

Chlup 2009 – Radek Chlup: *Proclus Theory of Evil: An Ethical Perspective*, The International Journal of Platonic Tradition 3, pp. 26-57.

- Chryssavgis 1989** – John Chryssavgis: *Ascent to Heaven – the Theology of the Human Person according to Saint John of the Ladder*, Brookline.
- Coakley 2009** – Sarah Coakley, Charles M. Stang: *Re-Thinking Dionysius the Areopagite*, Wiley-Blackwell, Chichester, U.K.
- Cornish 2011** – Alison Cornish: *Vernacular Translation in Dante's Italy: Illiterate Literature*, Cambridge University Press.
- Corpus** – Pseudo-Dionysius Areopagita: *Das Corpus des Dionysios Areiopagites in der slavischen Übersetzung von Starec Isaija (14. Jahrhundert) = Дионисий Ареопагит в славянском переводе старца Исаии (XIV век) / hrsg. unter der Leitung von Hermann Goltz u. Gelian Michajlovič Prochorov. - Freiburg i. Br: Weiher in Zsarb. mit der Russischen Nationalbibl., St. Petersburg, Bd. 1-5, 2010-2013.*
- Dadosky 2014** – John D. Dadosky: *The Eclipse and Recovery of Beauty: a Lonergan Approach*. University of Toronto, Toronto.
- Deseille 2002** – P. Deseille: *La dottrina spirituale di Giovanni Climaco // Giovanni Climaco e il Sinai*, pp. 95-133, Magnano.
- Dölger 1952** – F. Dölger, A. M. Schneider: *Forschungen zur byzantinischen Geschichte, Literatur und Sprache, 1938-1950*, Bern.
- Esbroeck van 1993** – M. van Esbroeck: *Peter the Iberian and Dionysius the Areopagite: Honigmann's thesis revisited // Orientalia Christiana Periodica. 59*, pp. 217–227.
- Fasmer 1944** – Max Fasmer: *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*. Berlin.
- Gersh 2014** – Stephen Gersh, (ed.): *Interpreting Proclus: From Antiquity to the Renaissance*. Cambridge University Press, Cambridge, New York.

- Golitzin 2003** – Alexander Golitzin: *Dionysius Areopagita: A Christian Mysticism?*, Pro Ecclesia 12, pp. 161-212.
- Golitzin 2007** – Alexander Golitzin: *Dionysius Areopagites in the Works of Saint Gregory Palamas: On the Question of a 'Christological Corrective' and Related Matters*, Saint Vladimir's Theological Quarterly 46, pp. 163-190.
- Hafner 1970** – S. Hafner: *Rez. Weiher, E.: Die Dialektik des Johannes von Damaskus in kirchenslavischer Übersetzung. Wiesbaden 1969. (= MLSDV 8.)*, Anzeiger für slavische Philologie 4, s. 143-149.
- Hainthaler 2013** – *Christ in Christian Tradition. Volume 2, Part 3: The Churches of Jerusalem and Antioch from 451 to 600.* By Theresia Hainthaler in continuation of the work of Alois Grillmeier, with additional contributions from Tanios Bou Mansour and Luise Abramowski. Translated by Marianne Ehrhardt. Pp. XXVI+ 670. Oxford University Press.
- Holl 2010** – K. Holl: *Die handschriftliche Überlieferung des Epiphanius Ancoratus und Panarion* (Classics in the History of Early Christian Literature 53), 8/2010 from the 1910 edition, pp. 95-98.
- Honigmann 1952** – E. Honigmann: *Pierre l'Iberien et les écrits du Pseudo-Denys l'Aréopagite*, Bruxelles.
- Hornus 1970** – J. M. Hornus: *Le Corpus Dionysien en syriaque*, Parole de l'Orient 1/1 1970, 69–93.
- Hunger 1958** – H. Hunger: *Byzantinische Geisteswelt. Von Konstantin dem Großen bis zum Fall Konstantinopels*, Baden-Baden.
- Hunger 1978** – H. Hunger: *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, Bd. 1, pp. 4-62, Muenchen.

- Ierodiakonou 2011** – K. Ierodiakonou: *Byzantine Theology and Its Philosophical Background*, edited by Antonio Rigo, *Studies in Byzantine History and Civilization*, 4, (Turnhout, 2001), pp. 1-3.
- Ierodiakonou 2002** – K. Ierodiakonou: *Byzantine Philosophy and its Ancient Sources*. Oxford University Press.
- Jagič 1871** – V. Jagič: *Život Alexandra Velikoga*, Zagreb.
- Kakridis 1988** – Ioannis Kakridis: *Codex 88 des Klosters Dečani und seine griechischen Vorlagen*, Verlag Otto Sagner. München.
- Keipert 1971** – H. Keipert: *Rezension zu Dialektik/Weiher//Zeitschrift für slavische Philologie*, Bd. 35. S. 396-409.
- Klitenic Wear 2007** – S. Klitenic Wear, J. Dillon: *Dionysius the Areopagite and the Neoplatonist tradition: Despoiling the Hellenes*. Aldershot; Burlington (VT): Ashgate.
- Knežević 1988** – Anto Knežević: *Filozofija i slavenski jezici*, Zagreb.
- Knežević 1991** – Anto Knežević: *Najstarije slavensko filozofsko nazivlje*, Zagreb.
- Koch 1895** – Hugo Koch: *Proklus als Quelle des Pseudo-Dionysius Areopagita in der Lehre von Bösen*, *Philologus* 54, pp. 438-54.
- Kotter** – Bonifatius Kotter, Hrsg: *Die Schriften des Johannes von Damaskos*. (PTS; 7, 12, 17, 22, 29), Berlin: de Gruyter; N. Y., 1969–1988.
- Krumbacher 1897** – K. Krumbacher: *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches (527-1453)*, 2 Aufl., München.
- Lampe** – Geoffrey W. H. Lampe: *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford: Oxford University Press 1969.

- Lossky 1960** – V. Lossky: *Theologie negative et connaissance de Dieu ches Maitre Eckhart*, Paris.
- Lourié 2010** – Basil Lourié: *Peter the Iberian and Dionysios the Areopagite – Honigmann-Van Esbroeck' Thesis Revisited*, Scrinium 2010, *Patrologia Pacifica Secunda*, pp. 143-212.
- Lourié 2014** – B. Lourié: *The Philosophy of Dionysios the Areopagite, An Approach to Intensional Semantics*. *Georgian Christian Thought and Its Cultural Context*, pp. 81-127, Leiden-Boston.
- Miklosich 1862** – Fr. Miklosich, *Lexicon Paleoslovenico-Graeco-Latinum*. Vindobonae.
- Moeller 1951** – Charles Moeller, *Le chalcédonisme et le néochalcédonisme en Orient de 451 à la fin du VIème siècle. Y: Das Konzil von Chalkedon. Geschichte und Gegenwart / Hrsg. Aloys Grillmeier, Heinrich Bacht. Bd. I. – Würzburg, 637-720.*
- Mošin 1962** – V. Mošin: *O periodizaciji rusko-južnoslavenskih veza*, Slovo 11-12, str. 13-130, Zagreb.
- Nau 1902** – F. Nau: *Le texte grec des récits du moine Anastase sur les saints Pères du mont Sinäi*, Roma, *Oriens christianus*, t. II.
- Novaković 1887** – S. Novaković: *Srpskoslovenski zbornik iz vremena despota Stefana Lazarevića*, Starine JAZU, IX-1887, str. 1-47.
- Oehler 1969** – Klaus Oehler: *Antike Philosophie und byzantinisches Mittelalter: Aufsätze zur Geschichte des griechischen Denkens*, C. H. Beck, München.
- Perczel 1998** – I. Perczel: *Sergius of Reshaina's Syriac Translation of the Dionysian Corpus. Some Preliminary Remarks*, *La diffusione dell'eredità classica nell'età tardo-antica e medievale. Filologia, storia, dottrina. Atti del Seminario nazionale di studio, Napoli-Sorrento, 29-31 ottobre 1998*, ed. C. Baffioni (Alessandria: Edizioni dell'Orso) 70–79.

Peters 1967 – F. E. Peters: *Greek Philosophical Terms: a Historical Lexicon*, London: New York University Press.

PG – Migne: *Patrologiae cursus completus (series Graeca)*, Paris, 1857-1866.

Podskalsky 1977 – G. Podskalsky, *Theologie und Philosophie in Byzanz. Der Streit um die theologische Methodik in der spätbyzantinischen Geistesgeschichte (14./15. Jh.), seine systematischen Grundlagen und seine historische Entwicklung*, München.

Podskalsky 2000 – G. Podskalsky: *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien: 865-1459*. München: C. H. Beck.

Popova 2012 – Tatiana G. Popova: *Die »Leiter zum Paradies« des Johannes Klimakos: Katalog der slavischen Handschriften*. Köln, Weimar, Wien, Böhlau.

Richter 1964 – G. Richter: *Die Dialektik des Johannes von Damaskos: eine Untersuchung des Textes nach seinen Quellen und seiner Bedeutung*. Buch-Kunstverlag Ettal.

Rorem 1998 – P. Rorem, J. C. Lamoreaux, *John of Scythopolis and Dionysian Corpus*. Oxford.

Sadnik 1981 – Des Hl. Johannes von Damascus «Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως» in der Übersetzung des Exarchen Johannes Herausgegeben von Linda Sadnik // *Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris / Band 2*. 1981. 412 Seiten. Band 1 (MLS TOM. V), Verlag Otto Harrassowitz, Wiesbaden.

Schafer 2006 – Christian Schafer: *The Philosophy of Dionysius Areopagite*. Leiden: Brill.

Scott Watson 1899/1900 – W. Scott Watson, *An Arabic Version of Epistle of Dionysius the Areopagite to Timothy*, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 16 (1899/1900), pp. 225-241.

Sherwood 1952 – P. Sherwood: *Sergius of Reshaina and the Syriac Versions of the Pseudo-Dionysius*, *Sacris Erudiri*, pp. 174-84.

- Stăniloae 2007** – D. Stăniloae, *Introducere // Filocalia sau Culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*. Vol. 9: Sfântul Ioan Scărarul; *Ava Dorotei* / Trad. din grec., introd. și note: pr. prof. dr. D. Stăniloae. București.
- Stiglmayr 1894** – Josef Stiglmayr: *Das Aufkommen der Dionysischer Schriften, ihr Eindringen in die Christlichen Literatur bis zum Lateranconcil 649: ein zweiter Beitrag zur Dionysios-Frage //*Jahrsbericht des öffentlichen Privatgymnasiums an der Stelle matutina zu Feldkirch 4 (1894/5), 3-96.
- Stiglmayr 1895** – Josef Stiglmayr: *Der Neuplatoniker Proclus als Vorlage des sogenannten Dionysius Areopagita in der Lehre vom Übel //* Historisches Jahrbuch. 16, 1895. S. 253–273, 721–748.
- Tatakēs 2001** – V. N. Tatakēs: *Byzantine philosophy*, Hackett, Indianapolis.
- Théry 1932** – G. Théry: *Études Dionysiennes*, I. Hilduin traducteur de Denys, Paris, 1932; II. Édition de sa traduction, Paris, 1937.
- Treiger 2015** – Alexander Treiger: *Christian Graeco-Arabica: Prolegomena to a History of the Arabic Translations of the Greek Church Fathers*. *Intellectual History of the Islamicate World*, Volume 3, Issue 1-2, pp. 188–227.
- Trizio 2007** – Michele Trizio: *Byzantine Philosophy as a Contemporary Historiographical Project*. *Recherches de Théologie et Philosophie Médiévales* 09/2007; 74(1):247-294.
- Vansteenberghe 1915** – Edmond Vansteenberghe: *Autour de la Docte ignorance. Une controverse sur la theologie mystique au XV siecle //* BGPPhM, Bd. XIV, H. 4- 6. Munster: Aschendorff, pp. 107–162.
- Weiher 1967** – E. Weiher: *Altbulgarische, kirchenslavische und russische wissenschaftliche Literatur*, *Anzeiger für slavische Philologie* 2 (1967), 101-121.

Weiber 1969 – E. Weiber: *Die Dialektik des Johannes von Damaskus in kirchenslavischer Übersetzung* (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes, t. VIII), Wiesbaden.

Weiber 1972 – E. Weiber: *Zur sprachlichen Rezeption der griechischen philosophischen Terminologie im Kirchenslavischen*. Anzeiger für slavische Philologie, Bd. 6. Wiesbaden 1972, 138–159.

Zecker 2012 – Jonathan L. Zecker: *Sinai and John Climacus*. In: *The Orthodox Christian World*, ed. by Augustine Casiday, Routledge.

Zett 1970 – Robert Zett, *Beiträge zur Geschichte der Nominalkomposita im Serbokroatischen. Die altserbische Periode*. Köln, Wien.

*

Όλερ 2000 – Κλάους Όλερ: *Η συνέχεια στην Ελληνική Φιλοσοφία από το τέλος της Αρχαιότητας ως την πτώση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*. Υ: «Μεσαιωνική Φιλοσοφία. Σύγχρονη Έρευνα και Προβληματισμοί». – Αθήναι (цитирано према тексту са интернет странице: http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/oehler_greekphylosophy.html).

Πολίτη 1971 – Λ. Πολίτη: *Άγνωστο έργο του Νικηφόρου Καλλιόστου Ξανθόπουλου*, Εξήγηση στον Ιωάννη της Κλίμακος, περιοδ. ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ 3, σελ. 69-84.

Σωτηριάδης 1978 – Ιωάννης Σιναΐτης, *Κλίμαξ* - Κείμενο και μετάφραση. Επιμέλεια: Αρχιμ. Ιγνάτιος Σωτηριάδης, Ίερά Μονή Παρακλήτου.

Χρήστου 1992 – Παναγιώτη Κ. Χρήστου: *Ελληνική πατρολογία*, τόμος ε΄. Θεσσαλονίκη.

Биографија аутора

Рођена у Новом Саду 28. новембра 1971. године.

- **2007:** На Одељењу за класичне науке Филозофског факултета Универзитета у Београду одбранила магистарски рад „Словенски превод *Дијалектике* Јована Дамаскина и почеци српске филозофске терминологије“, под менторским руководством проф. др Александра Ломе.
- **1997:** Дипломирала на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета у Београду са просечном оценом 9, 19 и оценом на дипломском испиту 10.
- **1998-1999:** Сарадник на пројекту "Књижевни извори за античку политичку и културну историју од 4. века пре наше ере до 4. века наше ере", Филозофски факултет у Новом Саду.
- **Тренутно запослење:** Истраживач сарадник на пројекту *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* у Институту за српски језик Српске академије наука и уметности.

Стипендије:

- **1992-1994:** Стипендија Српске републичке фондације за развој научног и уметничког подмлатка.
- **1992:** Двомесечна стипендија за италијански језик у Ређо ди Калабрија, Италија.
- **1994:** Шестонедељна стипендија за савремени грчки језик у Кавали, Грчка.
- **1998-1999:** Стипендија Грчке државне фондације (ΙΚΥ) у оквиру програма за допунско образовање из грчког језика и културе.
- **јануар-јун 2008:** Стипендија бечког Института за друштвене студије (IWM) за превођење књиге „Византијска филозофија“ В. М. Лурјеа.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а ЈЕЛЕНА КАПУСТИНА

број индекса _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

СТАРА СРПСКА ФИЛОСОФСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА -
- ПОКУШАЈ АНАЛИТИЧКЕ СИСТЕМАТИЗАЦИЈЕ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 10. Март 2016.

Ј. Капустина

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора ЈЕЛЕНА КАНУСТИНА

Број индекса _____

Студијски програм _____

Наслов рада СТАРА СРПСКА ФИЛОСОФСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА - ПОКУШАЈ АНАЛИТИКЕ СИСТЕМАТИЗАЦИЈЕ

Ментор АКАДЕМИК АЛЕКСАНДАР ЈОНА

Потписани/а ЈЕЛЕНА КАНУСТИНА

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 10. МАРТ 2016

J. Kanustin

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

СТАРА СРПСКА ФИЛОСОФСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА -
- ПОКУШАЈ АНАЛИТИЧКЕ СИСТЕМАТИЗАЦИЈЕ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 10. МАРТ 2016.

J. Karić